

**KATONAI NEMZETBIZTONSÁGI
SZOLGÁLAT**

XIX. évfolyam

3. szám

**FELDERÍTŐ
SZEMLE**

ALAPÍTVÁ: 2002

**BUDAPEST
2020**

**A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
tudományos-szakmai folyóirata**

Felelős kiadó

Dr. Béres János altábornagy, főigazgató

Szerkesztőbizottság

Elnök: Dr. Béres János altábornagy

Tagok: Dr. Magyar István ny. dandártábornok
Dr. Tömösváry Zsigmond ny. dandártábornok
Dr. Hány Szabolcs ezredes
Dr. Magyar Sándor ezredes
Dr. Deák Anita alezredes
Dr. Fürjes János alezredes
Dr. Tóth Sándor alezredes
Dr. Vida Csaba alezredes

Felelős szerkesztő: Dr. Deák Anita alezredes

Olvasószerkesztő: Gál Csaba ny. ezredes

Tördelőszerkesztő: Tóth Krisztina törzsszázlós

HU ISSN 1588-242X

TARTALOM

BIZTONSÁGPOLITIKA

HOLECZ JÓZSEF ALEZREDES

**INDIREKT GONDOLKODÁS A GEOSTRATÉGIÁBAN –
KEZDETI GEOSTRATÉGIAI ELMÉLETEK5**

BALOG PÉTER

**A KÉT SZUDÁN – GEOPOLITIKA KATONAFÖLDRAJZI
SZEMMEL24**

HEGYI ÁGNES ŐRNAGY

**AFRIKA ELFELEDETT GYARMATA –
NYUGAT-SZAHARA STÁTUSZA48**

ORSZÁGISMERTETŐ

FELEGYI JÚLIA

OLASZORSZÁG MIGRÁCIÓS POLITIKÁJA NAPJAINKBAN.....60

PÁSZTOR LADISLAV

SZLOVÉNIA VÉDELEMPOLITIKÁJA70

KUTATÁS – FEJLESZTÉS

MARLOK TAMÁS – ÜVEGES ANDRÁS JÓZSEF SZÁZADOS

**KORSZERŰ NEMZETI TAKTIKAI KIKÉPZŐRENDSZER
FEJLESZTÉSÉNEK KÉRDÉSEI, GDPR MEGFELELŐSÉGE.....91**

FÓRUM

ANDRÉKÓ GÁBOR

**AZ ETNIKAI ÉS A VALLÁSI TÉNYEZŐK CENTRIFUGÁLIS
HATÁSA A SZERB ÉS AZ UKRÁN ÁLLAMRA.....127**

MARKOVICS MILÁN MÓR

**A BENGÁLI-ÖBÖL MENTI ORSZÁGOK
VALLÁSI BIZTONSÁGA A VALLÁSI-NACIONALISTA
IDEOLÓGIA ERŐSÖDÉSE TÜKRÉBEN148**

HAISZKY EDINA JULIANNA

**A NATO–OROSZORSZÁG VISZONY ALAKULÁSA
AZ UKRAJNAI ESEMÉNYEKET KÖVETŐEN179**

AZ OLVASÓHOZ

A KÖTET SZERZŐI.....191

E SZÁMUNK TARTALMA192

**A FELDERÍTŐ SZEMLÉBEN TÖRTÉNŐ PUBLIKÁLÁS
FELTÉTELEI202**

**INDIREKT GONDOLKODÁS A GEOSTRATÉGIÁBAN –
KEZDETI GEOSTRATÉGIAI ELMÉLETEK¹**

Bevezetés

Az elmúlt egy esztendőben hadtudományi irányultságú kutatásaink tekintetében az indirekt gondolkodást helyeztük figyelmünk középpontjába. Ezen tanulmány ezt az egy évet zárja le azáltal, hogy a geopolitikai és a geostratégiai elméleteket fókuszba helyezve törekszik vizsgálni azok indirekt szemléletét. Meglátásunk szerint ugyanis az indirekt érdek- és akaratérvényesítés nem pusztán a hadtudományt érinti, de azon jelentősen túl is mutat: komplexen értelmezhető a társadalom majd minden kapcsolatrendszerében. Ez alól nem lehet kivétel a geopolitika sem, amelynek részeként a geostratégiai irányzat az, amely a hadtudományi gondolkodás, azon belül az indirekt katonai megoldások szempontjából jelenleg számunkra a leginkább érdekes.

Napjainkban – és az elmúlt kétszáz évben – végbemenő ipari forradalmak arra ébresztettek rá bennünket, hogy fogalmaink és azok jelentéstartalma dinamikus változásokon mentek és mennek keresztül. Ez alól nem képez kivételt a geopolitika és a geostratégia sem. A geopolitika fejlődéstörténete klasszikus, modern és posztmodern időszakokra osztható, de mindig az állam mint működő társadalmi-gazdasági-politikai szerveződés és a földrajz biztosította lehetőségek és korlátozások viszonyrendszere volt vizsgálódásainak homlokterében. Ezen az alapvetésen nem változtattak sem a nagyhatalmi léthez kötődő elméletek és geopolitikai iskolák, sem a globalizálódó világ megújuló lehetőségei és korlátai, de még a hálózatos kapcsolatokban lévő legújabb kihívások sem.

Ugyanakkor a dinamikus fejlődés folyamatosan szembesít bennünket azzal a sokszor kellemetlen felismeréssel, hogy a korábban megformált, rendszerbe foglalt ismereteinket újragondoljuk és újrendezzük – a korábbi terminológiai alapvetéseinket átfogalmazzuk. Amíg a 19. század végén, a klasszikus geopolitika születésekor még kérdésként merült fel, hogy mi a különbség a politikai földrajz és a geopolitika között, addig a 20. század első három évtizedében iskolák születtek ezen gondolkodásmód lehetőségeinek kiaknázására, a tudományos ismeretek gyakorlatba történő adaptációjának megalkotására. A nagyhatalmi lét megteremtése vagy éppen megőrzése érdekében vívott első világháború, majd az azt követő békeszerződés csak tovább növelte az addig is meglévő és újonnan kidolgozott elméletek sokaságát, amely a második világháborúhoz vezetett.

¹ A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-3-I-NKE-46 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

Már a kezdeti időszak elméleti sokszínűségében is láthatóak voltak egyedi jellegzetességek, de azok mind a földrajzi determinációból adódtak, azaz a geográfiai lehetőségek és korlátok adta keretrendszerhez és a rivális államok egymáshoz viszonyított helyzetéhez, valamint kulturális és történelmi előzményekhez illeszkedtek. A hidegháború ezt a keretrendszert a nukleáris háború elkerülése szempontjából érintette, ugyanakkor geostratégiai értelemben rendkívüli sokszínűség jellemezte, amit a bipoláris hatalmi tömbök – természetesen elsősorban az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió – hatalomelméleteiként láthattunk.

A bipoláris világ végével a fenti modern geopolitikai gondolkodás úgynevezett posztmodern formát öltött és újszerű elemekkel gazdagodott. A globalizált világ minden pozitív és negatív társadalmi, gazdasági hatása átformálta az addig ismert geopolitikai szemléletmódot, ami egyszerre jelentkezett a politikai és a katonai szektorban. Már az 1980-as években új elméletek, új szemléletű kutatások eredményeiben összegződtek a világ azonosítható változásai, amelyek kezdetben még csak alig, majd egyre inkább gyökeres elmozdulást mutattak és vetítettek már a közeli jövő eseményeire is. Ennek a folyamatnak köszönhetően jelentkeztek az újdonságok a 4. ipari forradalommal, a hálózatalapú mediabefolyás alatt élő – az államhatárokat egyre kevésbé figyelembe vevő – társadalommal, a globalizált társadalmi, gazdasági és politikai szerveződésekkel, a biztonság újraértelmezésével, az egyre összetettebb stratégiai és műveleti környezettel. Ráadásul ez a két utóbbi problémakör egyre komplexebb összetevői, valamint a korábban felsorolt változások szinergikus hatása révén új dimenziót jelentenek napjaink geopolitikai gondolkodásában.

A 19. század végétől megalkotott geopolitikai elméletek – indirekt stratégiai megközelítésű – vizsgálata során két rendkívül fontos megállapításra jutottunk. Egyrészt, hogy ezen elméletek a legtöbbször egymástól függetlenül születtek meg, de mégis felfedezhető bennük egyfajta fejlődéstörténet, azaz a kezdeti elméletek bizonyos elemei újra és újra visszaköszönek későbbi korok teóriáiban – tehát a hidegháború és napjaink ilyen megközelítésű vizsgálata esetén nem hagyhatjuk figyelmen kívül korábbi korok szakirodalmának feldolgozását sem. Másrészt, az elméletek feldolgozása során rá kellett ébrednünk, hogy a feldolgozandó források nagy mennyisége és azok átfogó vizsgálata nem valósítható meg egyetlen tanulmány megírásával. Jelen tanulmány ennek a kutatómunkának első állomásaként a geopolitikai-geostratégiai gondolkodás kezdeti fázisát törekszik vizsgálni abból a szempontból, hogy ezekben az elméletekben milyen formában azonosíthatók az indirekt érdek- és akaratérvényesítési törekvések és stratégiák – és azok milyen relevanciája azonosítható napjainkban.

A geopolitika és a geostratégia

Geopolitika

A geopolitika fogalmi meghatározása során a témát részleteiben feltáró és megismerő kutató joggal érezheti magát egy hol gyorsuló, hol lassuló körhintában, amely ugyan időről időre ugyanarra a helyre – a kiinduló pontra – visszatér, de az eltelt idő és a megváltozott környezet hatására mégis folyamatosan újra kell definiálnia önmagát. Azaz a geopolitikának léteznek tartalmi elemzései, fogalma, tudományos érdeklődési területei, mégis napjainkra megállapíthatjuk, hogy ahány

vizsgálódás, ahány korszak és ahány szemlélet, annyi értelmezése, felosztása tanulmányozható egy időben. Ahogy Mező Ferenc fogalmaz a geopolitika jelenkori tartalmi gazdagságát illetően: a „...szó maradt, de a mögöttes tartalom térben és időben változott, hatalmas formai gazdagságot mutatott és mutat. [...] A 'geopolitika' egy jelölés, egy többlényegű fogalom a földrajz és a politika változó összeolvadásaira...”²

Ugyanakkor minden e témában kutató és publikáló szakértő egyetértett abban, hogy mi is a szó eredete. A *geopolitika* mint kifejezés Rudolf Kjellén (1864–1922) svéd társadalomtudóshoz köthető, aki 1899-ben az *Ymer* nevű svéd földrajzi folyóiratban megjelent tanulmányában használta először. Egy évvel később a Göteborgi Egyetemen tartott előadásában ismét említette, ami arra utal, hogy a fogalmat ettől kezdve tudatosan kezdte használni. 1917-től a fogalom bekerült a nemzetközi életbe azáltal, hogy Kjellén 1916-ban kiadott *Az állam mint életforma (Staten som Lifsförm)*³ című műve megjelent németül is (*Der Staat als Lebensform*), ami egyrészt annak ratzeli⁴ gyökerei miatt, másrészt a politikatudományi alapvetéseiben megfogalmazott nagyhatalmi – területszerző – gondolkodása miatt vált rendkívül népszerűvé.⁵ A népszerűség nem volt véletlen, hiszen 1917-re maga Kjellén jutott arra a következtetésre, hogy elméletének fókuszja a nagyhatalmi vetélkedés, illetve ezen folyamatok földrajzi determinációi (földrajzi kitettség és állami viselkedés).⁶

A geopolitika az elmúlt majd' másfél évszázadban különféle megközelítéssel és értelmezéssel élte hol kezdetleges, hol népszerű, néha útkereső, máskor tartalmi túlbujánzást mutató életét. Napjainkban egyszerre mutat szélesen értelmezett, szinte minden tudományághoz többé-kevésbé illeszthető *buzzword*ként használt modern kutatási területet, miközben számos kutató szerint a geopolitika ettől sokkal szűkebben értelmezhető, a kjelleni fogalomértelmezés kis mozgástérrel értelmezhető csupán.

² MEZŐ Ferenc: A geopolitika formaváltozásai. Politikatudományi Szemle, 2006. 4. szám. p. 78. http://www.poltudszemle.hu/szamok/2006_4szam/2006_4_mezo.pdf; letöltés: 2020.10.25.

³ A mű címe szinte minden magyar hivatkozásnál a fentieknek megfelelően *Az állam mint létformaként* szerepel, míg néhol angol fordításként *Az állam mint élő organizmus/szervezetként* fordul elő (Tunandernél *The State as a Living Organism*, míg Glassner–Fahrer-nél *The State as an Organism*). Ezek az angol fordítások sem meglepőek, lévén elméletének egyik alapvetése, hogy az állam olyan, mint az élő organizmus, azaz dinamizmus jellemzi.

TUNANDER, Ola: Swedish-German geopolitics for a new century Rudolf Kjellén's 'The State as a Living Organism'. Review of International Studies, Volume 27, Issue 3, 2001. p. 453.

<https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/11357355.pdf>; letöltés: 2020.11.07.

GLASSNER, Martin Ira – FAHRER, Chuck: Political Geography. John Wiley & Sons, Inc., 2004. p. 271.

<https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=download&did=69550&kod=JMB119>;

letöltés: 2020.11.10.

⁴ Friedrich Ratzel (1844–1904) német geográfus és földrajzi író.

⁵ SZILÁGYI István: A geopolitika elmélete. Pallas Athéné Könyvkiadó, Budapest, 2018. p. 21.

GAZDAG Ferenc: A geopolitika fogalmáról és fejlődéséről. In: GAZDAG Ferenc (szerk.): Geopolitika és biztonság. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006. pp. 6–7.

NAGY Miklós Mihály: A klasszikus geopolitikáról. Geopolitikai Szemle, I. évfolyam 2019/1. szám. pp. 152–153.

http://acta.bibl.u-szeged.hu/59255/1/geopolitika_2019_001_149-164.pdf; letöltés: 2020.11.01.

⁶ SZILÁGYI István: A geopolitika elmélete. pp. 38–41.

Szilágyi István *A geopolitika elmélete* című könyvében ennek megfelelően érthetően véli úgy, hogy a geopolitika mint fogalom leírása „sémászerűen” napjainkban gyakorlatilag lehetetlen.⁷ „*A geopolitika kifejezést olyan sokféle összefüggésben használják, hogy egyáltalán nem világos, mit is jelent... Egyfelől majdnem mindent magában foglal, másfelől szinte semmit*”⁸ – állapítja meg Robert Harkavy szavait idézve.

A szó eredete etimológiailag a *geosz* (Föld) és a *politikosz* (közösség) görög szavakból tevődik össze, azaz a közösség által alkotott szerveződést, az államot vizsgálja a földrajzi térben, annak minden változását, a többi állami entitáshoz való viszonyát a történelmi fejlődés folyamatában. A szélsőséges megközelítéseket, illetve az elutasító álláspontokat kizárva napjaink kutatói egyetértenek abban, hogy „*a geopolitika a nemzetközi viszonyok elemzésével foglalkozó multidiszciplináris jellegű társadalomtudomány, amely ezernyi szállal kötődik*”⁹ a földrajztudományhoz, a politikai földrajzhoz, a társadalomföldrajzhoz, a humán földrajzhoz, a történelem-tudományhoz, a közgazdaságtudományhoz és a társadalomtudomány számos ágához.¹⁰

Geostratégia

A *geostratégia* fogalmi tisztázása egyszerre könnyű és nehéz feladat. Abban a téma szakértői mind egyetértenek, hogy a geostratégia mint kifejezés és mögöttes tartalom kapcsolódik a geopolitikához, gyakorlatilag annak részét képezi. Maga a szó is a geopolitikához hasonló módon került megalkotásra, a két kifejezés tartalmi elemei, egymáshoz való viszonya azonban már sokkal nehezebben meghatározhatók. Szilágyi szerint a geopolitikán belül különböző irányzatok léteznek, amelyek egyike a geostratégiai irányzat. *A geopolitika elmélete* című művében úgy értékelte az 1885-től 1963-ig terjedő időszakban született politikai földrajzi és geopolitikai tudományos gondolkodás eredményeit, hogy a geopolitika ratzeli–kjelléni születése (organikus állam, avagy a geopolitika szociáldarwinista irányzata), valamint az ettől függetlenül kialakult mahani–mackinderi¹¹ geostratégiai irányzat Haushofer¹² munkásságának köszönhetően olvadt egybe, alkotott egységet.¹³ A geopolitikával foglalkozó források Haushofer elméletének a náci Németországgal való azonosítása, annak a náci ideológiával történő átpolitizálása miatt maga a geopolitika mint politikatudomány vesztett népszerűségéből, bizonyos országokban gyakorlatilag az 1970-es évekig eltűnt, „*az Organikus Állam Teóriája meghalt, de a geostratégia túlélte és virágzik ma*” is.¹⁴

⁷ SZILÁGYI István: *A geopolitika elmélete*. p. 17.

⁸ SZILÁGYI István: *A geopolitika elmélete*. p. 16.

FERNANDES, José Pedro Teixeira: Da Geopolítica clássica à Geopolítica pós-moderna: entre a ruptura e a continuidade. In: PENNAFORTE, Charles – LUIGI, Ricardo (szerk.): *Perspectivas Geopolíticas – uma abordagem contemporânea*. p. 28.
<http://www.uel.br/pessoal/jneto/gradua/historia/recrida/geopoliticasPessJNeto.pdf>; letöltés: 2020.11.01.

⁹ SZILÁGYI István: *A geopolitika elmélete*. p. 17.

¹⁰ SZILÁGYI István: *A geopolitika elmélete*. p. 17.

¹¹ Alfred Thayer Mahan (1840–1914) amerikai admirális és geopolitikai gondolkodó.
Halford John Mackinder (1861–1947) skót geográfus, akadémikus és politikus.

¹² Karl Haushofer (München, 1869.08.27. – Pähl, 1946.03.10.) német tábormok, földrajztudós, szociológus, a német geopolitikai iskola egyik megalkotója.

¹³ SZILÁGYI István: *A geopolitika elmélete*. pp. 29–79.

GLASSNER, Martin Ira – FAHRER, Chuck: *Political Geography*. p. 280.

¹⁴ GLASSNER, Martin Ira – FAHRER, Chuck: *Political Geography*. p. 280.

Szilágyi az ezt követő geopolitikai elméletekre ugyan nem használja a geostratégiai jelzőt, ugyanakkor a háború mint a politikai akaratérvényesítés egyik alapvetően végső formája esetében foglalkozik a hadászati/katonai stratégiai¹⁵ értelemben vett stratégiákkal mint az állam politikumának akaratérvényesítési módszereivel és újszerű gondolkodásmódjával. Eszerint a geostratégia „*nemzetközi politikai, biztonságpolitikai és hadászati koncepció, a földrajzilag (katonaföldrajzilag) és geopolitikailag meghatározott regionális és globális feltételek tekintetbevétele államok és koalíciók szembenállásának körülményei között.*”¹⁶ A fentiek alapján a geostratégia – hasonlóan a geopolitikához – ugyanúgy a földrajzi lehetőségek és korlátozó tényezők alapján határozható meg, de ebben a nemzetközi politikai gondolkodás mellett megjelenik a hadászati/katonai stratégiai szemlélet is, ami ettől kezdve előrevetíti a politikai akaratérvényesítésben a katonai erőszak alkalmazása lehetőségét és milyenségét (direkt/indirekt jelleg) is.

A geopolitika az állam, a politikum világa (a nemzeti és a nemzetközi egyaránt), a társadalom és a gazdaság működése, illetve fejlődési feltételeinek megteremtését vizsgálja komplexen a földrajz biztosította keretek figyelembevétele mellett (legtöbbször a nagyhatalmi lét szemszögéből), mindemellett nem foglalkozik direkt módon az ehhez szükséges katonai megvalósíthatósági opciókkal. A geostratégia viszont igen. Természetesen nem csupán a katonai kérdéseket veszi górcső alá, hanem minden, a stratégia alá tartozó szegmenseket: a politikai/diplomáciai, a gazdasági és akár a társadalmi érdekérvényesítési eszközrendszert is,¹⁷ amelyekkel kapcsolatosan a földrajzi meghatározottság – a katonai alkalmazhatósághoz hasonlóan – fennáll. Az egyik legrégebbi angolszász/amerikai hagyományokkal rendelkező szótár internetes oldala szerint a geostratégia egyrészt „*a geopolitika olyan ága, amely stratégiával foglalkozik*”, másrészt „*egy adott földrajzi régiót jellemző geopolitikai és stratégiai tényezők kombinációja*”-ként is értelmezhető, ugyanakkor pedig „*a geopolitikán alapuló stratégia kormány általi alkalmazása*”-ként is azonosítható.¹⁸ Mindhárom megerősíti a fenti megállapításainkat.

Indirekt szemlélet és térbeli dimenziók a hadtudományban

Az elmúlt időszak kutatásai tekintetében a hidegháború és az azt követő időszak indirekt gondolkodását vizsgáltuk. Ezen idő alatt az indirekt katonai gondolkodás tekintetében törekedtünk mind a stratégiai, mind a műveleti környezet komplexitásából eredeztethető jelenségeket értelmezni, az indirekt gondolkodás elméleti hátterét feltárni. Bizonyítottuk azt a felismerést, hogy az indirekt/közvetett szavak jelentései sem tekinthetők történelmi távlatokban állandónak – mint

¹⁵ Napjainkban a hadtudomány által tradicionálisan használt *hadászati* és a modern katonai terminológia által alkalmazott *katonai stratégiai* kifejezés alatt ugyanazt értjük.

¹⁶ M. SZABÓ Miklós – MEZŐ András (szerk.): *Katonai Terminológiai Értelmező Szótár*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015. p. 178.

¹⁷ Napjainkra ez a hármas kiegészült újabb elemekkel, mint például a média, az információs eszközök, a robotika, a nanotechnológia vagy éppen a mesterséges intelligencia. Mező Ferenc ezt a korszakot nevezi a posztmodern geopolitika időszakának.

MEZŐ Ferenc: *A geopolitika formaváltozásai*. pp. 79–80., 87–93.

¹⁸ Merriam Webster's Dictionary: *Geostrategy*.

<https://www.merriam-webster.com/dictionary/geostrategy>; letöltés: 2020.10.23.

ahogyan a geopolitika esetében már rávilágítottunk korábban. A kutatás során egyre többször előtérbe kerülő geostratégiai elméletek arra ösztönöztek, hogy vizsgálódásaink az indirekt gondolkodásról ennek feltárásával tovább szélesedhetnek, hiszen nem szokás ezeket az elméleteket stratégiai (politikai és katonai stratégiai, mi több, hadtudományi) szempontból elemezni.

A geopolitikai gondolkodást általában három korszakra osztják: a kezdeti időszaka 1945-ig a klasszikus geopolitika, a hidegháború időszaka a modern geopolitika, az azt követő időszak pedig a posztmodern geopolitika. A geostratégiai irányzatok indirekt szemléletét azonban ettől a korszakolástól eltérően, teljesen más megközelítéssel igyekszünk feldolgozni és értelmezni. Meggyőződésünk ugyanis, hogy a geostratégiai kérdésekben domináló földrajzi kiterjedés (*térbeli lehetőség és korlát*) és a *technológiai lehetőségek* biztosította haditechnika együtt képezik a geostratégiai gondolkodás alapját. Nem vitatjuk azt a nézetet, miszerint a geopolitikához hasonlóan a geostratégia is egy komplex, több összetevős, egymásra kölcsönösen ható tényezőkből álló irányzat. A társadalom minden szegmense (népesség, nemzetiségi arányok, kulturális fok, erkölcsi értékek, vallásgyakorlás, oktatás színvonala, társadalmi rétegek és annak arányai stb.), a politika világa (politikai berendezkedés, annak intézményrendszere, adminisztráció, külpolitikai-diplomáciai irányultság stb.) és a gazdaság (szektorok aránya, importkiterjedtség, gazdasági súly, külkereskedelmi mérleg stb.) mind kiemelten fontosak és meghatározóak a geostratégia elemzése során. E tényezőket nem figyelmen kívül hagyjuk – mint ahogyan az egyes elméletek esetében a történelmi háttér is időről időre előkerül a megfelelő értelmezés miatt –, hanem csupán háttérbe szorítjuk az indirekt akaratervényesítési fókusz érdekében.

A technikai/technológiai fejlődés és a földrajzi térség megjelenése a geostratégiában mindig fontos volt, és döntően befolyásolta a nemzetenkénti geostratégiai gondolkodást. Az adott ország gazdasági fejlettsége, azaz technikai lehetőségei biztosítottak előnyt és hátrányt is – általában a riválisokhoz viszonyítva. Akár a portugál vagy a spanyol nagyhatalmi gondolkodást nézzük, akár a későbbi brit hegemoniát, mindig meghatározó volt a technika, és a mögötte meghúzódó tudományos kutatások sokasága. A 18–19. századi két ipari forradalomnak köszönhetően radikális változások történtek a hadtudományban, természetesen országonként eltérő módon és időszakban. A technika modernizációja magával vonzotta a harcjeljárásokban (katonai alkalmazás, kiképzés, vezetés) és a szervezeti felépítésben, tagoltságban (szervezeti adaptáció) bekövetkező szükségszerű módosításokat is, ugyanakkor azok is időnként inspirálóan hatottak a (hadi)technikai fejlődésre.

Számunkra a fentiek tekintetében – az indirekt szemlélet miatt – a harcjeljárások és az azokat tervező, szervező – elsősorban stratégiai szintű – katonai vezetés részterületei érdekesek, mivel ez határozza meg a tevékenységekben tetten érhető indirekt gondolkodást – azaz, hogy az adott korban hogyan értelmezték a direkt-indirekt hadászati-harcászati kérdését.

A *térbeli lehetőség és korlát* mint földrajzi értelmezés (bár megítélésünk szerint napjainkban ennek jelentése már messze túlmutat a klasszikus földrajztudomány határain) jelentősen összefügg a technikai színvonallal és a rendelkezésre álló

technológiai fejlődési potenciállal, viszont mégsem állítható, hogy minden tekintetben azonosak. A nemzetek közötti technikai színvonalkülönbség miatt léteznek nemzeti geostratégiai nézőponti különbségek is, de a földrajzi különbségeket most figyelmen kívül hagyva önmagában a politikai és a katonai felső vezetés szemléletmódja is determinálhatja akár ugyanannak a technológiának a katonai alkalmazását.

Nézetünk alapvetően nem különbözik a geostratégiai irányzatokkal foglalkozó kutatókétól, azaz a geostratégiai elméletekben az indirekt stratégiai (katonai stratégiai és politikai stratégiai) gondolkodás megjelenését vizsgáljuk, de a technológiai fejlődés és a térbeli kiterjedtség biztosította háttér figyelembevételével.

Az indirekt geostratégiai gondolkodás elméletei

A 19. század végi geostratégiai gondolkodók két térbeli dimenzióban gondolkodhattak: a szárazföldi és a tengeri (nagy)hatalmi lehetőségekben.¹⁹ Ugyan ebben a korban már léteztek a *légi hadviselés* kezdetleges formái, de ezek az eszközök alacsony technológiai színvonala jelentősen nem változtatott a politikai és a katonai stratégiai gondolkodáson (alapvetően a felderítésben és a tüzérségi alkalmazás során a tűzhelyesbítésben volt leginkább szerepük, miközben az egyik legfontosabb képesség, a stratégiai mélységi alkalmazás még nem volt lehetséges).²⁰ Ennek megfelelően az első világháborúig e két dimenzióban születtek geostratégiai elméletek – csak a *Nagy Háború* teremtette meg a „lehetőséget” a légtér mint a harmadik katonai dimenzióban történő geostratégiai gondolkodás számára.

Az első geostratégiai elmélet a francia geopolitikai gondolkodókhoz köthető. A francia nagyhatalmi törekvések a 19. század második felére kezdtek leáldozni, illetve átlenyegülni. A gyarmatbirodalom – főként Észak-Afrikában és Kelet-Ázsiában – folyamatosan nőtt, az ország népességének nagysága és gazdasági növekedése szempontjából azonban mind az Amerikai Egyesült Államok, mind Németország már megelőzte Franciaországot. Ezt csak tetézte az 1870–1871-es francia–porosz háborúban elvesztett Elzász és Lotaringia problémaköre, amely az évszázad utolsó évtizedeire központi kérdéssé vált a francia politikai földrajzi, majd geopolitikai gondolkodás számára. A német európai nagyhatalmi növekedés megállítása és a befolyás csökkentése érdekében három célt fogalmaztak meg a kor francia gondolkodói, amelyek geostratégiai elképzeléseket is tartalmaztak.

¹⁹ A 19. században a geopolitikai alapvetésként Friedrich Ratzel, a német geopolitikai iskola megalapítója három alapgondolatban rögzítette a hatalom pillérjeit. Úgy látta, hogy politikai földrajzi értelemben a tenger uralása az elsődleges hatalmi tényező, amit a szárazföldi dominancia, illetve az állami működés követ.

BRILL, Heinz: Geopolitika és geostratégia. In: GAZDAG Ferenc (szerk.): Geopolitika és biztonság. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006. p. 62.

²⁰ Az első légi eszközök 1783-tól már megjelentek, és azok katonai (művelettámogató) felhasználására sem kellett túl sokáig várni. A léghajó 1852-től, míg a motoros repülőgép 1903-tól jelenik meg a légi eszközök fejlődéstörténetében. A légtér katonai teoretikusai csak az első világháborút követően alkották meg elméleteiket.

GARDEN, Timothy: Légi uralom: elmélet és gyakorlat. In: BAYLIS, John – WIRTZ, James – COHEN, Eliot – GRAY, Colin S. (szerk.): A stratégia a modern korban. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005. pp. 178–183.

A francia stratégiák pontosan ismerték a német állam gazdasági potenciáljának erejét, és láthatták a 19. század végi német gyarmatszerző törekvésekben rejlő egyre jelentősebb kockázatot is. Félő volt, hogy Európa legdinamikusabban fejlődő gazdasága – a gyarmati nyersanyagok és a befektetéseknek köszönhetően – még inkább erőteljesebbé válna, ami az egyre inkább múltba vesző francia nagyhatalmi gondolkodást teljesen elfogadhatatlan helyzetbe szorítaná. A megoldást egy tengeri hatalommal rendelkező szövetségben, Nagy-Britanniában látták. A francia *indirekt* stratégiai gondolkodás alapja, hogy Németország elzárása a tengeri kereskedelem lehetőségétől (tengeri blokádnak) nemcsak a további gyarmatosítást akadályozná meg, hanem az anyaország más – a fejlődés számára nélkülözhetetlen – kereskedelmi tevékenységét is befolyásolná, csökkentené. Bár a britek geostratégiai törekvései részben eltérőek voltak – lévén a kor aktuális tengeri nagyhatalmaként pozicionálták magukat –, de a német (gyarmat)birodalmi ambíciókat látva támogatták a francia geostratégiai törekvéseket.²¹

A francia geopolitika az angol tengeri hadipotenciál *indirekt* felhasználása mellett a szárazföldi térben is meghatározta a geostratégiai prioritást: a német törekvéseket kétfrontos háborúval²² és tengeri blokáddal kombinálva kell letörni, majd a szárazföldi katonai győzelmet követően területileg úgy meggyengíteni, hogy a nagyhatalmiság lehetősége Németország számára később se merülhessen fel.²³ Franciaország számára a 19. század végére egyértelművé vált, hogy csak a kétfrontos háború biztosíthatja a győzelmet Németország szárazföldi haderejének biztos katonai legyőzéséhez, hiszen így Európa egyik legnagyobb szárazföldi hadserege kénytelen lenne megosztani haderejét (katonai szempont), vezetési képességét (politikai és katonai szempont), illetve gazdasági lehetőségeit (gazdasági szempont) is. Az 1866-os porosz–osztrák háborút követően, majd a német és az osztrák politikai stratégiai gondolkodás egymáshoz közeledése okán a francia törekvésekből – mint lehetséges szövetséges – az Osztrák–Magyar Monarchia már nem jöhetett szóba. Mindemellett a szövetség Oroszországgal közvetett (*indirekt*) módon viszont támogatná – vélte a francia geostratégiai gondolkodás – a német–

²¹ CSIZMADIA Sándor: „Morális geográfia”, kritikai geopolitika és „geo-ökonómia”. In: CSIZMADIA Sándor – MOLNÁR Gusztáv – PATAKI Gábor Zsolt (szerk.): Geopolitikai szöveggyűjtemény. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1999. p. 351.

²² A kétfrontos háború – legfőképpen az 1870–1871-es francia–porosz háború keserű tapasztalatainak következtében – a francia értelmezésben létkérdésként merült fel és okozta a franciák Oroszországgal való kapcsolatainak elmélyítését. Ugyanakkor a bismarcki Németország is igyekezett Oroszországgal olyan kölcsönösen gyümölcsöző együttműködést kiépíteni, amelyben egymás geostratégiai törekvései nem keresztezik egymást – azaz elkerülhető egy esetleges kétfrontos szárazföldi háború.

²³ A kétfrontos háború mint geostratégiai kitettség és kedvezőtlen hadászati helyzet végül az első világháborúban bekövetkezett. Németország mellett gyakorlatilag a központi hatalmak minden állama ilyen helyzetben vívta meg a Nagy Háborút. Ebből a szempontból és a Párizs környéki béketárgyalások következményei miatt különösen érdekes Nagy Miklós Mihály hiánypótló értékelése az Osztrák–Magyar Monarchia geostratégiai és katonaföldrajzi kényszereiről, amelyben külön értekezik a műveleti kérdések földrajzi összefüggéseiről. A szerző szerint az első világháborúban a Monarchia csak azért volt képes a többfrontos háborúban elkerülni a katasztrofális hadműveleti összeomlást, mert a különböző hadszíntereken nem egyszerre kellett nagyobb erőket felvonultatnia. NAGY Miklós Mihály: Az Osztrák–Magyar Monarchia geostratégiai és katonaföldrajzi kényszerei. Közép-Európai Közlemények, II. évfolyam 2. szám, 2009/2. No. 4–5. p. 37. <http://vikek.eu/wp-content/uploads/2014/02/KEK-04-05-h.pdf>; letöltés: 2020.11.12.

francia szárazföldi háborúban a francia törekvések megvalósítását.²⁴ Végeredményben nem meglepő, hogy a tengeri szövetséges és a kétfrontos szárazföldi fegyveres küzdelem érdekében folytatott diplomáciai tárgyalások eredményeképpen jöttek létre az első világháború szövetségi rendszerei.²⁵

A korszakról elmondható, hogy a francia szárazföldi katonai stratégiai gondolkodásban a háború clausewitz-i értelmezésének kettős jelleg dominált, azaz a döntő csatában megsemmisíteni az ellenséges ország haderejét (direkt jelleg), és mindemellett – ahol lehet – területek elcsatolásával (*indirekt jelleg*) csökkenteni annak támadó és védekező lehetőségeit. Bár a francia katonai felső vezetés – a korszak nagyhatalmaihoz hasonlóan – tanulmányozta a 19. század második felében vívott nagyobb háborúkat, illetve az azok során tapasztalt új jelenségeket, mégis leszögezhető, hogy katonai stratégiai gondolkodása – és természetesen a hadművelési és a harcászati szintű is – alig változott a napóleoni háborúk óta.

A hanyatló francia nagyhatalmiság mellett ebben az időben – attól teljesen függetlenül – jelent meg Alfred Thayer Mahannak (1840–1914) a tengeri uralomról szóló elmélete, amely megalkotásakor a témában érintett hatalmi potenciálnál – talán saját hazáját kivéve – nagy népszerűséget élvező geostratégiai elmélet volt. Az amerikai haditengerész elméletének gyorsan nagy nemzetközi visszhangja lett, szinte minden érintett üdvözölte – a britek tengeri hatalomként tündökölhettek benne, de a német és a japán flottaépítés is megtalálta saját stratégiai motivációját és ambícióját. Az amerikaiak csak késéssel, de jóval nagyobb elánal tették magukévá az újszerű gondolatokat.²⁶ Napjainkban megoszlanak a vélemények, hogy Mahan mennyiben játszott abban szerepet, hogy az izolacionista gondolkodású ország geostratégiai szemléletváltáson átesve fokozatosan átvette az Atlanti- és a Csendes-óceán térségében is a vezető tengeri hatalmi szerepet.²⁷ Az ugyanakkor nem vitás, hogy a tengeri hatalom elmélete (Sea Power Theory) megalkotásával Mahan elérte, hogy az Amerikai Egyesült Államokban az amerikai geopolitika alapítójaként tartsák számon.²⁸

²⁴ Ezek a francia geostratégiai alapvetések az 1880-as évektől egyre növekvő mértékben adaptálódtak mind a politikai/diplomáciai, mind a katonai gondolkodásba, amit később a történelmi események az első világhéig, majd azt követően is igazoltak.

²⁵ CSIZMADIA Sándor: „Morális geográfia”, kritikai geopolitika és „geo-ökonómia”. p. 351.

²⁶ KAISER Ferenc: Alfred Thayer Mahan. In: GÖCZE István (szerk.): Állam és katona. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017. p. 123.
https://fejlesztésiprogramok.uni-nke.hu/document/fejlesztésiprogramok-uni-nke-hu/Allam_es_katona_web.pdf, letöltés: 2020.11.15.

²⁷ SZILÁGYI István: A geopolitika elmélete. p. 48.

²⁸ Nem véletlen, hogy a 19. századra egyre-másra – többnyire egymástól függetlenül – és a földrajztudomány dinamikus fejlődésének hatására, illetve eredményeként megjelent a politikai földrajz, a századforduló környékén a geopolitika és a geostratégia. A 18–19. századra – gyakorlatilag James Cook csendes-óceáni útjaival (1768–1771; 1772–1775, 1776–1780) – alig maradt földrajzi értelemben felfedezni való. Általa számos fontos, még térképészetileg nem igazolt vagy felmért terület került fel a kor egyre pontosabb térképeire, sőt útjai sok esetben inkább tudományos utakként értelmezhetőek, hiszen nem pusztán földrajztudomány, de a csillagászat és a botanika is fejlődött a hajókon utazó tudósoknak köszönhetően. Az oceanográfia elnevezést is ennek a folyamatnak a részeként egy amerikai haditengerész, Matthew Fontaine Maury (1806–1873) alkotta, aki 1842-től az amerikai Tengerészeti Observatórium főfelügyelője, valamint a Tengerészeti Térkép- és Műszerraktár igazgatója lett. Szenvedélyes kutatómunkája eredményeként – több ezer hajónapló áttanulmányozása során kinyert mérési adatok felhasználásával – elkészítette az Észak-Atlanti-óceán szél- és tengeráramlat-térképét.

Mahan az 1890-ben kiadott *The Influence of Sea Power Upon History, 1660–1783*, valamint az 1892-ben megjelent *The Influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire, 1793–1812* kétkötetes művében fejtette ki a tengeri hatalommá váláshoz szükséges alapelveket, a szükséges és elégséges feltételeket, valamint azok összefüggéseit. Már az első műve – amely a haditengerészeti felsőoktatásban megtartott előadásainak kibővített és összeszerkesztett változata volt – nagy sikert hozott. Itt összegzi – számos történelmi és korabeli példával illusztrálva – a tengeri hatalmi pozíció hat feltételét, befolyásoló tényezőjét: „I. Földrajzi helyzet (lokáció). II. Az állam és tengerpartja adottságai (fizikai szerkezet). III. Területi kiterjedése. IV. A populáció száma. V. A lakosság karaktere. VI. Kormányzati jellemzők, beleértve a nemzeti intézményeket is.”²⁹

Mahan szerint önmagukban a földrajzi adottságok (tengerpart) biztosította lehetőségek nem elegendőek, mivel számos tényező árnyalja ezek kihasználásának körülményeit. Ilyen az adott ország nagysága és népessége, hiszen kis kiterjedés és népesség esetén kisebb az uralmi képességek kiépítésének lehetősége. A tengerpart csak lehetőség, mivel a térbeni kiterjedés (a szárazföldi partszakasz mélysége, ergo védhetősége), a kikötők elhelyezkedése, a nagyobb folyók, az infrastrukturális háttér mind befolyásolják a szárazföld védhetőségét és a tengeri képességek maximális kihasználását. A kikötő a tengeri hatalom szárazföldi kapuja, kiépítettségétől függően a kereskedelem kapacitási kulcsa. Egy tengeri hatalom viszont nem képes csak az anyaországról hatalmát fenntartani. Rendelkeznie kell távoli szárazföldi kulcspozíciókkal, amelyek lehetnek szigetek, kikötők, tengerszorosok, csatornák. Ezek egyrészt a saját hadi és kereskedelmi közlekedésüket biztosítják, másrészt *indirekt* módon a birtoklásukkal szabályozható mások mozgása, vagyis gyakorlatilag kereskedelmi forgalma, érdekérvényesítő képessége.³⁰

A fentiek kiépítése csak részben földrajzi kérdés – vallja Mahan –, mivel kell hozzá egy kitartó kormányzati szándék, valamint egy megvalósításban partner népesség is. Számos példát említ a történelemből, amikor bár bizonyos feltételek adottak voltak, mégsem sikerült a tengeri hegemoniát az adott országnak kiépítenie, vagy tartósan fenntartania.³¹ Ettől függetlenül Mahan állítja, hogy nem csupán a

Ennek a térképnek köszönhetően – amely tartalmazta az óceánok, tengerek uralgó széljárásait és a tengeráramlatokat – drasztikusan csökkenthető volt a tengeri utak időtartama. A további mérések és kutatások eredményeképpen több könyv fűződik a nevéhez, például a *Hajózási irányelvek* kézikönyve, amelyet mind a mai napig tengerészeti alaplámpaként használnak világszerte, mai frissített verziója 42 kötetes. Maury – akit a tudomány egyszerűen csak a „Tengerek Tudósa”-ként tisztel – 1855-ben alkotta meg az „oceanográfia” elnevezést.

PRÁGER Tamás – PIECZKA Ildikó: *Oceanográfia*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2013. pp. 15–18.

<https://tk.elte.hu/dstore/document/890/book.pdf>; letöltés: 2020.11.12.

²⁹ MAHAN, Alfred Thayer: *The Influence of Sea Power Upon History, 1660–1783*. p. 16.

<http://ekladata.com/vouloir eklablog.com/perso/DOCUS/Mahan-The-Influence-Of-Sea-Power-Upon-History.pdf>; letöltés: 2020.10.02.

SZILÁGYI István: *A geopolitika elmélete*. p. 47.

GLASSNER, Martin Ira – FAHRER, Chuck: *Political Geography*. p. 242.

TANGERDI, Sam J.: *Tengeri hatalom: elmélet és gyakorlat*. In: BAYLIS, John – WIRTZ, James – COHEN, Eliot – GRAY, Colin S. (szerk.): *A stratégia a modern korban*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005. pp. 152–161.

³⁰ KAISER Ferenc: *Alfred Thayer Mahan*. p. 126.

³¹ KAISER Ferenc: *Alfred Thayer Mahan*. pp. 126–128.

tengerparttal rendelkező országok törekednek ilyen hatalom megteremtésére, de minden nagy kiterjedésű és népességű – alapvetően szárazföldi – ország előbb-utóbb tengeri hatalmat igyekszik elérni – első lépésként tengeri kijáratok biztosításával.³²

Mahan szerint a szárazföldi országok hatalmi tényezői akkor is hátrányban vannak egy szigetország potenciáljával szemben, ha rendelkeznek is lehetőségekkel tengeri uralom kiépítésére. Egy szárazföldi országnak ugyanis állandóan biztosítania kell a szárazföldi határait – azaz megfelelő nagyságú és képességű szárazföldi haderőt kell fenntartania –, aminek katonai stratégiai jelentősége az önálló államiság fenntartása érdekében megkérdőjelezhetetlen. A tengeri kereskedelmi és a haditengerészeti képessége viszont csak nehezen növelhető olyan mértékűre, amelyet egy csak tengeri határokkal rendelkező ország ne tudna ellentételezni, meghaladni. A két térbeli dimenzió ilyenformán is hat egymásra, a tengeri uralom létesítés szempontjából a szárazföldi országok számára kellemtlenül negatívan – a szárazföldi haderő fenntartása indirekt módon a tengeri hatalmi célok lehetőségét is elveszi.³³

Ehhez kapcsolódnak az anyaországtól távol eső elfoglalt/létesített vagy baráti országbeli kikötők, (hadi)tengerészeti bázisok. A tengeri hatalom geostratégiai értelemben vett indirekt katonai érdekérvényesítési lehetőségeihez nélkülözhetetlen a haditengerészeti jelenlét vagy annak rövid időn belüli felvonulási képessége. Ehhez az szükséges, hogy a tengeri hatalommal rendelkező állam a világ legtöbb pontján jelen legyen (erőkivetítési képesség), amihez a legalkalmasabb helyszíneket a szárazföldi tér biztosítja: a szűk tengeri hajózható keresztmetszetek, úgynevezett fojtópontok által.³⁴ Ez ismét egy kapcsolódási pont a szárazföldi és a tengeri geostratégiai térszemlélet között, egyfajta kölcsönös egymásrataltság, amiből igazolható, hogy nincs globális tengeri hatalom távoli szárazföldi támogatás nélkül.

A tengeri uralom kulcsa a flotta. A világtengerek egészét egy időben ellenőrzés alatt tartani lehetetlen, azaz a globális érdekek biztosítása folyamatos kihívásként és kockázatként jelentkezik. Az anyaországot tenger felől biztosítani, illetve a haditengerészeti fölényt érvényesíteni a világ tengerein egy időben meglehetősen nehéz. A megoldás a 19. századi katonai alapvetés, egyfajta clausewitz-i tengeri hadászat: az ellenséges flotta megsemmisítése döntő csatában. Ennek a direkt hadviselésnek a ráerőltetése az ellenségre nem mindig sikeres, aki győz, az rövid távon mindenképpen uralni fogja a tengereket. A másik fél teljes veresége magában hordozza az adott ország tengeri kereskedelmének, tengerpartjának teljes tengeri kitérttségét, hiszen egy új flotta felépítése évekbe telik. Amennyiben a vereség nem teljes, és az ellenséges flotta elemei elmenekülnek saját kikötőik védelmébe, akkor

³² MAHAN, Alfred Thayer: *The Influence of Sea Power Upon History, 1660–1783*. pp. 16–29.
SZILÁGYI István: *A geopolitika elmélete*. pp. 47–48.

KAISER Ferenc: *Alfred Thayer Mahan*. pp. 125–128.

³³ MAHAN, Alfred Thayer: *The Influence of Sea Power Upon History, 1660–1783*. pp. 16–18.

³⁴ KAISER Ferenc: *A blokádmélete és gyakorlata a tengeri hadviselésben*. *Aetas*, 22. évfolyam 4. szám, 2007. p. 57.

<http://epa.oszk.hu/00800/00861/00039/pdf/049-068.pdf>; letöltés: 2017.11.05.

FORGÁCS Balázs: *Hadelmélet. A magyar katonai gondolkodás története és a hadikultúrák*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017. p. 55.

<https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/5.%20Forg%C3%A1cs%20jegyzet.pdf>; letöltés: 2020.04.11.

bár haditengerészeti képességét nem kell teljesen előlről kezdenie felépíteni, de az adott ország így is kénytelen lemondani a tengeri jelenlétről, saját érdekeltségeinek biztosításáról – ettől fogva a tengeri hatalom *indirekt* módon jelenlétével képes hatást gyakorolni a nemzetközi kereskedelemre, azaz közvetve a különböző országok gazdasági fejlődésére.³⁵

Mahan érdekes különbséget fogalmaz meg a tengeri műveletek során elfoglalt pozíciókról. Hiszi, hogy a szárazföldi hadviseléshez hasonlóan a tengeri dimenzióban is léteznek előnyös és előnytelen pozíciók, amelyeket fontos elfoglalni és megtartani, mégis nagy a különbség ebben a tekintetben a két földrajzi dimenzió között. Amíg a szárazföldön ezek a kulcspozíciók determinisztikusak, addig a tengeren ez kevésbé döntő jelentőségű. „*Úgy is mondhatnánk, a flotta maga a pozíció.*”³⁶ A tenger mint dimenzió járhatóság, láthatóság szempontjából teljesen eltér a szárazföldi kihívásoktól. A manőverek és a tűzvezetés gyakorlatilag direkt módon, mindenféle – a szárazföldön jelentkező, de a tengeren ismeretlen – akadályozó tényezők nélkül, azaz a fizikai nyers erőt képviselő és döntő csatát kereső hadiflotta a súlypont, a pozíció, a döntő faktor.

Ennek megfelelően Mahan egyértelműen kiáll az amerikai nyitás politikája mellett, megítélése szerint a közeljövőben nem lesz olyan hatalom a Földön, amelyik nem képes ellenőrizni a tengereket és az azon folyó kereskedelmet – közeli és távoli térségekben meg kell teremteni az amerikai érdekek védelmének, valamint szükség van haditengerészetre.³⁷

A fentiek alapján Kaiser Ferenc, a tengeri hadviselés magyar hadtudományi szakértője a mahani munkásságot feldolgozva a tengeri hatalmat és fölényt a következőképpen fogalmazza meg: „*A tengeri uralom az az állapot, amikor egy állam [hadi és kereskedelmi célra egyaránt – Kaiser] szabadon használja a világtengert, ugyanakkor lehetetlenné teszi annak használatát ellenségei számára. A tengeri uralom kevésbé egyértelmű állapota a tengeri fölény, amikor az egyik állam haditengerészete*

³⁵ KAISER Ferenc: Alfred Thayer Mahan. p. 126.

FORGÁCS Balázs: Hadelmélet. A magyar katonai gondolkodás története és a hadikultúrák. pp. 54–55.

³⁶ FORGÁCS Balázs: Hadelmélet. pp. 54–55.

³⁷ Az amerikai kontinentális terjeszkedés a 19. század végére gyakorlatilag befejeződött, miközben a gazdaság folyamatosan és intenzíven fejlődött. Európából több mint 10 millió bevándorló érkezett, azaz a népesség – más európai országok kárára – szintén dinamikusan nőtt. Mahan nem az egyetlen volt, aki az új területek meghódítása és a tengeri katonai képességek megteremtése mellett kardoskodott. Frederick Jackson Turner és Brooks Adams is ugyanarra a következtetésre jutott, mint Mahan, csak a gazdaság prosperitásának oldaláról megközelítve. A három személy nem volt idegen egymás számára, hiszen számos alkalommal volt alkalmuk találkozni és nézeteiket egymásnak kifejteni. Mahan népszerűségének, valamint a három személy személyes kapcsolatrendszerének köszönhetően az Amerikai Egyesült Államok külpolitikai fordulatot véve egyre-másra valósította meg a mahani elképzeléseket. 1889-ben annektálta a Pago Pago kikötőjét, 1898-ban hadat üzent Spanyolországának a karibi térségi dominanciáért, végül elfoglalta Hawaii, Puerto Ricot, Guamot és a Fülöp-szigeteket is. Elkezdte megalapozni a Panama-csatorna tervezett területének ellenőrzését, amit így 1914-re megépítettek. Mindezek mellett 1890–1896 között újjáépítette a kereskedelmi flottáját, valamint 1889-től 15 ezer tonnás hadihajókat kezdett építeni, amelyek a következő időszakban a haditengerészet alapját képezték.

MAGYARICS Tamás: Az Egyesült Államok külpolitikájának története. Mítosz és valóság: Érdekek és értékek. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2014. pp. 108–115.

STONE, Oliver – KUZNICK, Peter: Amerika elhallgatott történelme. Kossuth Kiadó, Budapest, 2014. pp. 17–26.

és az azt támogató erők olyan túlsúlyban vannak az általuk kiválasztott időben és helyen, hogy az ellenfélnek – az adott térségben és az adott időben állomásozó erőivel – nincs esélye érdemi ellenetevékenységet folytatni. A tengeri uralomhoz képest tehát a tengeri fölény mind időben, mind pedig térben korlátozott.”³⁸

Az első világháborúig az európai geostratégiai gondolkodásban az addig elhanyagolt – a tengeri uralom szempontjából is nélkülözhetetlen – szárazföldi dimenzió is új értelmezésben jelent meg. A skót származású Sir Halford John Mackinder (1861–1947) a brit birodalmiság megőrzése érdekében alkotta meg geopolitikai elméletét, amelyben a kor politikai-gazdasági-társadalmi-technológiai fejlődési sajátosságait alapul véve értelmezte azok földrajzi alapját és az abban rejlő lehetőségeket. Talán furcsa, hogy éppen egy tengeri uralommal rendelkező állam képviselője értekezik a szárazföld geopolitikai-geostratégiai jelentőségéről, de a britek számára birodalmuk gyengülésének³⁹ lassítása, illetve a korabeli *status quo* fenntartása fontos angolszász érdek volt a századfordulón.

Mackinder első elmélete⁴⁰ 1904. január 25-re datálódik, amikor a brit geopolitikus a brit Királyi Földrajzi Társaság (Royal Geographical Society) ülésén megtartotta *A földrajz a történelem kulcsa* (The Geographical Pivot of History) című előadását.⁴¹ Úgy vélte, hogy az elmúlt négy száz év földrajzi felfedezései és gyarmatosítási törekvései véget értek. Ezt a kolumbuszi korszakot a poszt-kolumbuszi követi, amely a területi növekedés helyett a hatékonyság növelésére fog fókuszálni. Mackinder szerint Európa és Ázsia egyre inkább egységben értelmezhető, ami nagyrészt – a közlekedés fejlődéséből adódó lehetőségeknek köszönhetően – a belső területek elérhetőségén és az abban rejlő potenciál kiaknázásán alapul. A belső szárazföldi dimenzió – leginkább a gazdasági-kereskedelmi távolságok, a tartós katonai biztosíthatóság és nem utolsósorban a távoli elérhetetlenség miatt eddig nem jelentettek geostratégiai értelemben sem lehetőséget, sem biztonsági kockázatot, de a századfordulón ez a folyamat elérte azt a szintet, ahol a brit tengeri uralom jövőbeni ellenpárjaként megjelenhet.⁴²

³⁸ KAISER Ferenc: A blokád elmélete és gyakorlata a tengeri hadviselésben. p. 57.

³⁹ A birodalom 1900-ban elérte közel legnagyobb kiterjedését több mint 30 millió négyzetkilométerrel és a Föld egynegyedét magában foglaló lakosságsszámmal – a hanyatlás jelei mégis megmutakoztak. A folyamatnak gazdasági háttere volt. A világ kereskedelméből és ártermeléséből Nagy-Britannia 1870-ben 24%-os, míg 1913-ban már csak 14%-os részesedést tudott felmutatni. Természetesen összértékben az 1913-as jóval nagyobb, mint az 1870-es, de a trend azt jelezte, hogy a brit hegemonia folyamatosan pozíciókat veszít, illetve egyre erősödő konkurens államok lépnek folyamatosan előre. Ezt jelzi, hogy az Amerikai Egyesült Államok gazdasági növekedése 1872-ben már meghaladta Nagy-Britanniáét, és 1901-re azt már Németország is produkálta.

SZILÁGYI István: A geopolitika elmélete. p. 52.

MORRIS, Ian: Háború! A civilizáció folyamata és ellentmondásai a főemlősöktől a robotokig. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2020. pp. 293–295.

⁴⁰ Mackinder az első elméletét később (1919-ben és 1943-ban) újragondolta, aktualizálta a végbement történelmi és geopolitikai változásoknak megfelelően. Ezen tanulmánynak azon korszak bemutatása nem célkitűzése.

⁴¹ MACKINDER, Halford J.: A földrajz mint a történelem kulcsa.

<https://modernkor.tti.btk.pte.hu/sites/modernkor.tti.btk.pte.hu/files/files/halfordjrmackinder.pdf>;

letöltés: 2020.11.20.

⁴² SZILÁGYI István: A geopolitika elmélete. 52–56.

KAISER Ferenc: A blokád elmélete és gyakorlata a tengeri hadviselésben. pp. 66–67.

Az 1904-es elmélet alapja, hogy a kulcsövezet (Pivot Area) Eurázsia belső szárazföldi vagy hajózható tengeri kijáratokkal nem rendelkező északi tengerparti része. Ezt a térséget az elmélet születésekor az Orosz Birodalom birtokolta, de Mackinder szerint jelen esetben nem az aktuális állam kiléte a fontos, hanem mindaz, ami ezen uralmi pozícióból előnyként értelmezhető Oroszország számára. Az elmélet a kulcsövezet körül két eurázsiai mércével mérhető peremívet említ (*The Interior or Marginal Crescent, The Outer or Insular Crescent*). A belső peremív tartalmazza a kontinentális Európát, a Közel-Keletet, Indiát és Kínát, míg a külső peremív ezen kívül egy sokkal nagyobb mélységű területként öleli át ezt a területet – beleértve Kanadát, az Amerikai Egyesült Államokat, Nagy-Britanniát, Közép- és Dél-Afrika térségét, Ausztráliát és Japánt.⁴³

Mackinder szerint az elérhetővé váló kulcsövezeti nyersanyagforrásokra építve az azt uraló szárazföldi ország tengerparti kijáratok birtokában egy új, a jelenlegi tengeri hatalommal rendelkező Brit Birodalomnál jóval nagyobb hatalmat lenne képes kiépíteni. Egy kézben összpontosulna a szárazföldi és a tengeri hatalmi pozíció, ami teljes mértékben felborítaná a jelenlegi hatalmi erőegyensúlyt. Az elméletet a századforduló nagyhatalmi helyzetére adaptálva a brit teoretikus úgy értékelte, hogy a legnagyobb veszély az európai *status quo* tekintetében egy orosz–német szövetségben valósulna meg.⁴⁴

Az 1904-es mackinderi elmélet⁴⁵ bár kiemelten fontos és olyan új, elsősorban geopolitikai jellegű elképzeléseket és nagyhatalmi értelmezéseket tartalmaz, amelyek újszerűek voltak a kor politikai, valamint politikai földrajzi gondolkodásában, mégis annak geostratégiai jelentősége, ok-okozati összefüggései érdekesek tanulmányunk számára.

A háttérben lezajló „sakkjátszma” ugyanakkor ettől sokkal összetettebb volt. A kelet-ázsiai orosz terjeszkedés Mandzsúria elfoglalásával és a transzszibériai vasút megépítése azt vetítette előre, hogy Oroszország nem pusztán mint szárazföldi hatalom, de idővel a Távols-Keleten tengeri hatalommá is válhat. Nagy-Britannia és Franciaország számára Oroszország egy távoli szárazföldi hatalom, amelyet még Napóleon sem volt képes hatalmas összeurópai hadseregével legyőzni. Egy olyan szárazföldi hatalom, amely hamarosan hozzáférhet a Csendes-óceán és később talán az Indiai-óceán partvidékének – Európából nézve távoli, de annál fontosabb – nyersanyagkészleteihez. A technikai fejlődés felgyorsulása miatt mindez döntő nagyhatalmi kérdésként jelentkezett, amely Európából nehezen volt direkt módon befolyásolható.

A dilemma másik aspektusa a britek és a franciák számára még nagyobb veszélyeket rejtett. Egy orosz–német szövetség olyan közeli szárazföldi katonai potenciált jelentett volna, amelyet Franciaország és Nagy-Britannia nem képes ellensúlyozni. A Német Birodalom ráadásul erre az időszakra megteremtette a tengeri flottaépítéshez szükséges feltételeket, és megkezdte saját tengeri hatalmi létének építését. A két földrajzi tér katonai uralmának összpontosítása a századforduló katonai hatalmi egyensúlyát elkezdte gyökeresen átalakítani.

⁴³ SZILÁGYI István: A geopolitika elmélete. pp. 55–56.

⁴⁴ SZILÁGYI István: A geopolitika elmélete. p. 55.

⁴⁵ MACKINDER, Halford J.: A földrajz mint a történelem kulcsa.

A probléma mackinderi megoldása két pilléren nyugszik: egyrészt a belső peremíven olyan bázisokat, hídfőállásokat kell létesíteni, amelyek a tengeri uralmi képesség kialakítását gátolják a kulcsövezetben lévő hatalom számára, másrészt olyan szövetségeket kell létesíteni a szárazföldi hatalom környezetében, amelyek arra kényszerítik a kihívó országot, hogy ne legyen képes csak a tengeri képesség kialakítására koncentrálni.⁴⁶

A fenti mackinderi elmélet gyakorlati megvalósítása értelmében kötött az angol–japán szövetségi szerződés 1902-ben, amely egy ellenérdekelt hatalmi tényezőt eredményezett a távol-keleti orosz törekvésekkel szemben. Az 1904-ben aláírt „*entente cordinale*” azonos platformra helyezte Nyugat-Európát – a brit és a francia geopolitikai és biztonságpolitikai érdekeket –, ennek háttéréről már a francia geostratégiai értékeléseknél ejtettünk szót.⁴⁷ A háttérben zajló – új katonai eljárásokat (és nagyon sok bosszúságot) hozó – második búr háború erre az időre véget ért, így mind az angol–francia szerződésben angol érdekeltségbe utalt Egyiptom, mind Dél-Afrika biztosította a mahani tengeri hatalom számára a mozgásszabadságot.⁴⁸

1905-ben Oroszország vereséget szenvedett Japántól és elvesztette a tengeri hatalmi léthez szükséges stratégiai fontosságú Mandzsúriát és Port Arthur kikötőjét, ezzel az ország elvesztette tengeri hatalmi törekvéseinek súlyát. Az orosz–német szövetségben rejlő lehetőségek és – brit–francia szempontból – biztonsági kihívások elhárítása érdekében Nagy-Britannia és Franciaország 1906-ban pénzügyi segítséget nyújtott Oroszországnak, majd 1907-ben szövetséget kötött vele.⁴⁹ Ezzel a brit geopolitikai és geostratégiai törekvések úgy formáltak indirekt jellegű külpolitikai lépéseikkel a világ szárazföldi és tengeri hatalmainak politikai és katonai stratégiai orientációját, hogy a 19. század végi hatalmi viszonyok egyensúlya ne rendeződhessen át. A történelem azonban éppen ennek az egyensúlyozásnak a veszélyes volta miatt nem igazolta a brit törekvéseket. Éppen akkor – amikor a Brit Birodalom mind kiterjedésben, mind népességben minden korábbinál nagyobbá vált – tört ki az első világháború, illetve ettől függetlenül, de ehhez szervesen kapcsolódva jelent meg a mahani elméletnek megfelelően az Amerikai Egyesült Államok nagyhatalmi tényezőként.

A fentiek tükrében nem véletlen Molnár Gusztáv értékelése, miszerint a mackinderi, vagy másképpen a brit nagyhatalmi-geopolitikai gondolkodás „*a globális hatalmi egyensúly kialakításának, illetve fenntartásának racionális 'módszertana'*. Ahhoz, hogy a módszer hatékony legyen (vagyis a hatalmi érdekek sikeres érvényesítéséhez vezessen), nem kell más, mint a globális és/vagy regionális szinten jelentőséggel bíró államok vagy az államiság nem minden ismérvével rendelkező, de legalább bizonyos vonatkozásokban államszerűen működő birodalmak 'gazdasági és stratégiai földrajzi feltételeinek', valamint 'a vetélkedő népek relatív számának, bátorságának, felszereltségének és szerveztségének' a számbavétele.”⁵⁰

⁴⁶ MOLNÁR Gusztáv: A mackinderi képlet, avagy a geopolitikai egyensúly esélyei. Korunk, 3. folyam, 19. évfolyam, 11. szám, 2008. november. p. 47.

<http://digiteka.ro/readme/9/40571/1>; letöltés: 2020.11.18.

⁴⁷ SZILÁGYI István: A geopolitika elmélete. p. 56.

⁴⁸ MOLNÁR Gusztáv: A mackinderi képlet, avagy a geopolitikai egyensúly esélyei. pp. 47–48.

⁴⁹ MOLNÁR Gusztáv: A mackinderi képlet, avagy a geopolitikai egyensúly esélyei. pp. 47–48.

⁵⁰ MOLNÁR Gusztáv: A mackinderi képlet, avagy a geopolitikai egyensúly esélyei. pp. 47–48.

Molnár a fenti módszertan tekintetében két, a mackinderi gondolkodásmódban nem szereplő, de a realitásokban és a következő korszakban döntően megjelenő tényezőre hívja fel a figyelmet. Egyrészt geostratégiai alapvetésként kell elfogadnunk, hogy bár ebben a korszakban Nagy-Britanniának egyre több kihívója akadt a tengeri hatalmi pozícióját illetően, de a brit hegemonia mégsem volt nevezhető globálisnak, mivel ezt a státuszát nem volt képes egyszerre több helyen és több riválisával szemben érvényesíteni. Ebből pedig azt a következtetést vonhatjuk le, hogy nem elég a tengeri hatalomhoz a földrajzi tényezők megléte, sokkal fontosabb annak a képességnek a birtoklása, amelyet Molnár „tényleges globális cselekvőképesség”-ként azonosít. Ehhez pedig megfelelő nagyságú terület, gazdasági erőforrások és népesség, szilárd társadalmi-politikai berendezkedés és stabil kormányzat szükséges.⁵¹

Összegzés

Tanulmányunk a kezdeti geopolitikai-geostratégiai elméleteket igyekezett bemutatni, elsősorban a technikai fejlődés biztosította (direkt és indirekt) katonai stratégiai alkalmazási lehetőségek és ebből kialakult szemlélet tükrében, de nem figyelmen kívül hagyva a geostratégia hagyományos – komplexen jelentkező – összefüggéseit sem. Az első világháború hajnaláig a térbeli dimenziók közül egyre jobban kiteljesedett a szárazföldi, amely a tudománynak és a kalandvágó felfedezőknél köszönhetően alig hagyott felfedezetlen területet az emberiségnek. A tengeri hajózás fejlődése lehetővé tette nemcsak a tenger mint térbeli dimenzió uralását, de *indirekt* módon biztosította a lehetőséget a távoli szárazföldi területek meghódításához is. A Nagy Háborúig a két dimenzió stratégiai uralásának víziója meghatározta a földrajzalapú politikai és katonai gondolkodást, még akkor is, ha a légtér birtokba vétele ekkor már megkezdődött, de jelentősége még erősen korlátozott volt. A technikai-technológiai fejlődés azonban – a második ipari forradalomnak és az első világháborúnak köszönhetően – minden korábbi várakozást felülmúló módon formálta a katonai stratégiai, és így végső soron a geostratégiai gondolkodást és szemléletet. A korábbi, 18. századi technológiai szinten a „csúcstechnika” a vitorlás hajó és a ló/szekér voltak, amelyek mozgásszabadságát és a térbeli manőverezési nehézségek leküzdését a tágabb értelemben vett földrajzi tényezők (földfelszín, tengeri jellemzők, évszak, napszak, uralgó szél, éghajlat stb.) döntő mértékben befolyásolták. A 19. század ipari és mezőgazdasági fejlődése következtében már a 19. század második felére megjelentek olyan új eszközök, amelyek ugyan még nem forradalmasították a katonai gondolkodást, de felhívták a figyelmet a földrajzi térbeli akadályok leküzdésének fejlődésére. Ilyen volt vasút és a vasúthálózat, a gőzhajtású tüzérségi vontató, a páncélozott hajó és a páncélautó. Ezek az eszközök a katonai stratégiában és harcászokban (és az egyre inkább megjelenő hadműveleti szinten is) a manőverezési képességben nyújtottak olyan lehetőségeket, amelyek azt eredményezték a döntések meghozatala tekintetében, hogy a földrajzi tér leküzdésére rendelkezésre álló idő folyamatosan csökkent.

⁵¹ MOLNÁR Gusztáv: A mackinderi képlet, avagy a geopolitikai egyensúly esélyei. p. 48.

Az új eszközök azonban nemcsak a térben okoztak egyre szűkülő dimenziót, hanem a politikai és a katonai stratégiai döntésekhez szükséges időben is. A manőverezés felgyorsulása és olyan területek katonai felhasználása, ahol korábban gépek segítségével nélkül nem volt lehetséges érdemben háborút vívni kényszerítették a geostratégiai szemléletet. A megfelelő döntések meghozatala szempontjából gyorsabban kellett reagálni, de ez csak megfelelő információk birtokában volt lehetséges.

A szárazföldi katonai stratégiai döntések és reagálás tekintetében a 19. század második felére tragikus változások történtek a hadviselésben. A népesség létszáma, a haditechnika és az ipari kapacitás fejlődése eredményezte tömeghadseregek a korábbi hadviselésbeli gondolkodással egyre kevésbé voltak vezethetők. A hadseregek mérete és a korábbi nézetek szerinti manőverezési lehetőségeik olyan hadszíntereket eredményeztek, amelyeket már nem lehetett egy irányítás alatt tartani. A döntések továbbítását ugyan segítette a távíró, és a 20. század elején a rádió is megjelent, de előbbi infrastruktúrális igénye, míg utóbbi kezdetleges volta miatt nem jelentett mérvadó változást. A hadseregek szárazföldi hadszíntereinek igénye már akkora területet kívánt, amelyet egyetlen katonai stratégiai vezető sem volt képes uralni, az ott folyó eseményeket követni, azokra érdemben reagálni. A hadászati döntéshozatal és a harcászati végrehajtás között nem lehetett szinkronitás, mivel nem volt hozzá a technikai feltétel, de egyébiránt sokszor a vezetői igény sem. A 19. századi színvonalon végrehajtott clausewitz-i katonai műveletek eredményeit igazolja az első világháború áldozatainak kimagasló száma.

A tengeri hadviselés tekintetében a technikai fejletlenség és a tengerpart ellenőrizhetősége miatt kimutatható volt, hogy a tengeri uralom megeremtése elsősorban a partközeli vizeken lezajlott ütközetekben volt megvalósítható.⁵² A természet kiszámíthatatlansága (például a nyílt tenger hullámmozgása lehetetlenné tette a tengeri ütközetet) és a technika adta korlátok miatt (tájékozódás és az ellenséges flotta felderítési nehézsége), valamint a földrajz adta lehetőségek és korlátok alapján (tengeri szorosok és stratégiai partszakaszok/kikötési lehetőségek) a direkt tengeri alkalmazás – ebben a korszakban a döntő tengeri csata – eleve a szárazföld közvetlen környezetében zajlott. Ez egybeesett a flotta *indirekt* alkalmazási lehetőségeivel: tengeri blokád, tengeri gazdasági embargó, tengeri kereskedelem korlátozása, szárazföldi erők átcsoportosítása, szárazföldi partszakaszok ellenőrzése stb.

Az első világháború a katonai stratégiai gondolkodásban számos újdonságot hozott. Egyik legfontosabb tényező, hogy a geostratégiai szemléletbe beemelte – a közben dinamikus fejlődésen átesett légierőnek köszönhetően – a légteret. A harmadik dimenzió megjelenése és a közben szintén szembetűnő változásokat megélt szárazföldi és tengeri haditechnikai eszközök nyújtotta potenciál új impulzusokat biztosított mind a politikai, mind a katonai stratégiai gondolkodás számára. Annál is inkább fontos volt ez, mivel mint azt az első világháború bebizonyította, a múlt háborúinak feldolgozása és a tapasztalatok leszűrése, akár azok tudományos feldolgozása nem tekinthető azonosnak a katonai szemlélet megváltozásával. A két világháború közötti geostratégiai/katonai elméletek ezt olyan módon igazolták a második világháborúban, hogy annak tanulságai napjaink hadtudománya és geostratégiai gondolkodása számára is fontosak.

⁵² KEEGAN, John: A hadviselés története. Corvina Kiadó, Budapest, 2002. pp. 77–80.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BRILL, Heinz: Geopolitika és geostratégia.
In: GAZDAG Ferenc (szerk.): Geopolitika és biztonság. pp. 61–75.
Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006.
- CSIZMADIA Sándor: „Morális geográfia”, kritikai geopolitika és „geo-ökonómia”.
In: CSIZMADIA Sándor – MOLNÁR Gusztáv – PATAKI Gábor Zsolt (szerk.):
Geopolitikai szöveggyűjtemény.
Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1999.
- FERNANDES, José Pedro Teixeira:
Da Geopolítica clássica à Geopolítica pós-moderna: entre a ruptura e a continuidade.
In: PENNAFORTE, Charles – LUIGI, Ricardo (szerk.): Perspectivas Geopolíticas –
uma abordagem contemporânea. pp. 14–48.
<http://www.uel.br/pessoal/jneto/gradua/historia/reccida/gepoliticasPessJNeto.pdf>;
letöltés: 2020.11.01.
- FORGÁCS Balázs: Hadelmélet.
A magyar katonai gondolkodás története és a hadikultúrák.
Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017.
<https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/5.%20Forg%C3%A1cs%20jegyzet.pdf>;
letöltés: 2020.04.11.
- GARDEN, Timothy: Légi uralom: elmélet és gyakorlat.
In: BAYLIS, John – WIRTZ, James – COHEN, Eliot – GRAY, Colin S. (szerk.):
A stratégia a modern korban. pp. 178–202.
Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005.
- GAZDAG Ferenc: A geopolitika fogalmáról és fejlődéséről.
In: GAZDAG Ferenc (szerk.): Geopolitika és biztonság. pp. 5–16.
Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006.
- GLASSNER, Martin Ira – FAHRER, Chuck: Political Geography.
John Wiley & Sons, Inc., 2004.
<https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=download&did=69550&kod=JMB119>;
letöltés: 2020.11.10.
- KAISER Ferenc: A blokáde elmélete és gyakorlata a tengeri hadviselésben.
Aetas, 22. évfolyam 4 szám, 2007. pp. 49–68.
<http://epa.oszk.hu/00800/00861/00039/pdf/049-068.pdf>; letöltés: 2017.11.05.
- KAISER Ferenc: Alfred Thayer Mahan.
In: GŐCZE István (szerk.): Állam és katona.
Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017. pp. 119–131.
https://fejlesztisprogramok.uni-nke.hu/document/fejlesztisprogramok-uni-nke-hu/Allam_es_katona_web.pdf; letöltés: 2020.11.15.
- KEEGAN, John: A hadviselés története.
Corvina Kiadó, Budapest, 2002. pp. 77–80.
- M. SZABÓ Miklós – MEZŐ András (szerk.):
Katonai Terminológiai Értelmező Szótár.
Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015.

- MACKINDER, Halford J.: A földrajz mint a történelem kulcsa.
<https://modernkor.tti.btk.pte.hu/sites/modernkor.tti.btk.pte.hu/files/files/halfordjmackinder.pdf>; letöltés: 2020.11.20.
- MAGYARICS Tamás: Az Egyesült Államok külpolitikájának története. Mítosz és valóság: Érdekek és értékek. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2014.
- MAHAN, Alfred Thayer: The Influence of Sea Power Upon History, 1660–1783.
<http://ekladata.com/vouloir.eklablog.com/perso/DOCUS/Mahan-The-Influence-Of-Sea-Power-Upon-History.pdf>; letöltés: 2020.10.02.
- Merriam Webster’s Dictionary: Geostrategy.
<https://www.merriam-webster.com/dictionary/geostrategy>; letöltés: 2020.10.23.
- MEZŐ Ferenc: A geopolitika formaváltozásai. Politikatudományi Szemle, 2006. 4. szám. pp. 75–107.
http://www.poltudszemle.hu/szamok/2006_4szam/2006_4_mezo.pdf; letöltés: 2020.10.25.
- MOLNÁR Gusztáv: A mackinderi képlet, avagy a geopolitikai egyensúly esélyei. Korunk, 3. folyam, 19. évfolyam, 11. szám, 2008. november. pp. 46–58.
<http://digiteka.ro/readme/9/40571/1>; letöltés: 2020.11.18.
- MORRIS, Ian: Háború! A civilizáció folyamata és ellentmondásai a főemlősöktől a robotokig. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2020.
- NAGY Miklós Mihály: Az Osztrák–Magyar Monarchia geostratégiai és katonaföldrajzi kényszerei. Közép-Európai Közlemények, II. évfolyam 2. szám, 2009/2. No. 4–5. pp. 31–40.
<http://vikek.eu/wp-content/uploads/2014/02/KEK-04-05-h.pdf>; letöltés: 2020.11.12.
- NAGY Miklós Mihály: A klasszikus geopolitikáról. Geopolitikai Szemle, I. évfolyam 2019/1. szám. pp. 149–164.
http://acta.bibl.u-szeged.hu/59255/1/geopolitika_2019_001_149-164.pdf; letöltés: 2020.11.01.
- PRÁGER Tamás – PIECZKA Ildikó: Oceanográfia. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2013.
<https://ttk.elte.hu/dstore/document/890/book.pdf>; letöltés: 2020.11.12.
- STONE, Oliver – KUZNICK, Peter: Amerika elhallgatott történelme. Kossuth Kiadó, Budapest, 2014.
- SZILÁGYI István: A geopolitika elmélete. Pallas Athéné Könyvkiadó, Budapest, 2018.
- TANGERDI, Sam J.: Tengeri hatalom: elmélet és gyakorlat. In: BAYLIS, John – WIRTZ, James – COHEN, Eliot – GRAY, Colin S. (szerk.): A stratégia a modern korban. pp. 149–177. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005.
- TUNANDER, Ola: Swedish-German geopolitics for a new century Rudolf Kjellén’s ‘The State as a Living Organism’. Review of International Studies, Volume 27, Issue 3, 2001. pp. 451–463.
<https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/11357355.pdf>; letöltés: 2020.11.07.

BALOG PÉTER

**A KÉT SZUDÁN – GEOPOLITIKA
KATONAFÖLDRAJZI SZEMMEL**

*„Nagy bőségű föld, támogass minket
békében és harmóniában egyesülve!”¹*

Milyen jövőképe lehet Dél-Szudánnak, figyelembe véve a Szudánnal és a régióval fennálló kapcsolatát, elhelyezkedését? Ezt a kérdéskört járom végig tanulmányomban, katonaföldrajzi szemmel vizsgálva. Ehhez három forrásból összegyűrt módszert alkalmazok, és azok mentén hozom meg saját, katonaföldrajzi, geoinformációs szemüvegen át levont következtéseimet. A három forrás, amely köré a vizsgálati módszert felépítem: Kóbor János geopolitikai következtetései, amely tanulmányban egy kis ország fennmaradásának esélyeit vizsgálja geopolitikai szempontból; Chris Philo írása, aki szerint a földrajznak alapvető szerepe van egy terület biztonságának meghatározásában; Marton Péter kérdésspecifikus komplexumok fogalmát bevezető, a Buzan-féle biztonsági komplexumok lehatárolását bíráló műve, amelynek hatására különböző geopolitikai lehatárolást alkalmazó nézeteket igyekeztem összegyűjteni egy térképen.

Az első forrás, Kóbor János írása szerint *„az alapvető kérdés ez: hogy a kis országok államisága fenntartható-e a jövő fejlődés belátható szakaszában, és van-e kis államoknak egyáltalán létjogosultságuk?”*² A tanulmány a második világháború előtt, a trianoni békeszerződés után készült, és főleg európai államokkal foglalkozik, mégis úgy vélem, aktualizálni tudom a gondolatait. Ha a kis ország kitélt nem a területi kiterjedésre, hanem az ország jelentőségére vonatkoztatjuk, és inkább úgy fogjuk fel – kicsit transzformálva a kifejezést –, hogy egy újonnan születő államot vizsgálunk, akkor máris vonatkoztatható Dél-Szudánra. A vizsgálandó tényezők köre mai szemmel is érdekes, a rájuk adott válaszok alkalmazhatók a 21. században is.

Az államok megmaradásának lehetősége szempontjából vizsgálandó tényezők:³

- Mennyiben rendelkeznek önálló földrajzi karakterrel szerkezeti szempontból?
- Milyen az etnikai viszonyok helyzete?
- Van-e kilátásuk arra, hogy esetleges területi terjeszkedéseket természetes alapon megvédelmezzenek és biztosítsanak?

¹ Részlet Dél-Szudán himnuszából. National Anthem for the Republic of South Sudan.

<https://www.pambazuka.org/governance/national-anthem-republic-south-sudan>; letöltés: 2020.04.25.

² KÓBOR János: Geopolitikai következtetések. Magyar Katonai Szemle 1936 (VI. évfolyam, 2. negyedév). Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium, Budapest, 1936. p. 355.

³ Uo. p. 359.

- Gazdasági életképességük megfelelő-e?
- Mennyiben fekszenek egy nagyhatalom érdekkörében, annak befolyása beolvastó lehet-e?
- Milyen mértékben vannak kitéve háborús veszélynek? Mennyi külpolitikai súrlódó felülettel⁴ rendelkeznek határaikon?
- Helyzetükkel mennyiben foglalnak el közbülső teret a nagyhatalmak kölcsönös versenyében? Mójukban áll-e fennmaradásukat kellő erők nyújtotta előnyök kihasználásával is szolgálni?
- Milyenek a katonaföldrajzi viszonyaik?

Ezek a tényezők lényegében egy ország társadalom- és természetföldrajzi önállóságát vizsgálják. Az azóta eltelt időből adódó modernizáció egy-két elemével korrigálva geoinformációs értékelést kapunk. Ezeket a szempontokat fogom megvizsgálni és választ adni a dél-szudáni államiság megmaradásának esélyére.

A második forrás, Chris Philo szerint⁵ a földrajznak alapvető szerepe van egy terület biztonságának meghatározásában, beleértve a környezetváltozást, az élelemhiányt és más globális fenyegetéseket is. A földrajzi megközelítés a biztonság minden területére kihat. Egyértelművé teszi, hogy a hidegháború végeztével a biztonság fogalma megváltozott, a határok rögzítése és lezárása nem feltétlenül biztosítja a biztonságérzetet.⁶ A napjainkban elfogadott biztonsági szektorok: katonai, politikai, gazdasági, társadalmi, környezeti és informatikai.⁷ Philo szerint a természetföldrajz is adhat információt a biztonságról, alapvetően abban, hogy megértsük a klimatikus és tágabb értelemben vett környezeti változások előállításánál alkalmazott folyamatokat, amelyek azután az adott környezet biztonságának veszélyeztetéséhez vezetnek.⁸

Philo leírja a „védelmi tájak” fogalmát, amivel meghatározza azokat a tájakat, amelyeket formális vagy informális stratégiák jelölnek ki, vagy egyéb módon lényegesen befolyásolnak a biztonsági kockázatok csökkentésére vagy a külső behatolás visszatartására, illetve a terület lakóinak biztonságát fenyegető tényleges vagy észlelt fenyegetések kezelésére.⁹ Ezek alapján – felhasználva korábbi geopolitikai források és nemzetközi szervezetek általi lehatárolásokat – igazolom Dél-Szudán speciális elhelyezkedését.

⁴ Politikai nyomáshányados. Kóbor szerint ez a szomszéd országok számától és szaporaságától függ. Valamely országra vonatkoztatva úgy számította ki, hogy az illető ország összes szomszéd államainak összlélekszámát elosztotta a kérdéses ország lélekszámával. Az osztás eredménye adta a politikai nyomáshányados. Dél-Szudán esetén ma ez az érték 26. Összehasonlításképpen: Szudán esetében 6, Magyarországnál 9, Ausztriára vonatkoztatva pedig 20 a nyomáshányados.

⁵ PHILO, Chris: Security of geography/geography of security. Transactions of the Institute of British Geographers, New Series, Vol. 37, No. 1. New Jersey, Wiley, 2012. pp. 1–7. <https://www.jstor.org/stable/41427923>; letöltés: 2020.04.21.

⁶ Uo. p. 6.

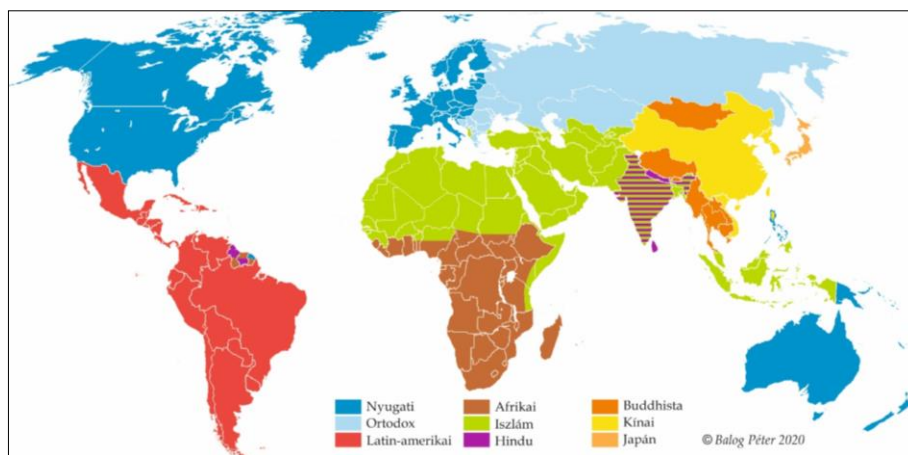
⁷ GAZDAG Ferenc – REMEK Éva: A biztonsági tanulmányok alapjai. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018. pp. 21–24.

⁸ PHILO, Chris: Security of geography/geography of security. p. 2.

⁹ Uo. p. 4.

A harmadik forrás pedig Marton Péter buzani biztonságikomplexum-elméletet bíráló tanulmánya, amelyben bevezeti a „kérdésspecifikus biztonsági komplexum” fogalmát – nem területi, hanem oksági eseményekre alapozza a biztonsági komplexumokat. Szerinte egyes biztonsági komplexumok esetében a térbeliség egyszerűen nem kirajzolható. Más esetben éppen a térbeliség pontos, valóságghű ábrázolásával lehet előrelépni. Nem veti el tehát ő sem a földrajz, a térképek szerepét egyes földrajzi források, terjedési útvonalak és mechanizmusok ábrázolásakor. Azt mondja, hogy egy biztonsági komplexumon belül a fenyegetés meghatározása – mind földrajzi, mind kauzális értelemben – vitatható lehet, sőt akár több legitím perspektíva is létezhet egyszerre.¹⁰ Tanulmányomban összevetem a buzani lehatárolást, az ENSZ általi régiólehatárolást,¹¹ Huntington civilizációs határait¹² és Håvard Hegre tanulmányát, amelyben a következő évtizedek konfliktusait jelzi előre.¹³ Látni fogjuk, hogy Dél-Szudán jövője geopolitikailag több sebből vérzik.

Kóbor szerint a kis államok zöme földrajzi egyéniségként jelentkezik.¹⁴ Sőt, minden fentebb említett forrás valamilyen módon igyekszik lehatárolni a térséget, amelynek a biztonságáról beszélünk. Más szempontok alapján persze, de szinte mindegyik vonatkozott műben elengedhetetlen a térképek alkalmazása a szemléltetésre, ezért így fogok tenni én is.

1. ábra. A civilizációk hozzávetőleges térképe Huntington alapján, mai határokkal
Szerk.: Balog Péter

¹⁰ MARTON Péter: Biztonsági komplexumok. A biztonság empirikus elemzésének alapjai. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2019. p. 121.
http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/4080/1/MP_Biztonsag.pdf; letöltés: 2020.04.24.

¹¹ M49 Standard. Countries or areas / geographical regions.
<https://unstats.un.org/unsd/methodology/m49/>; letöltés: 2020.04.23.

¹² HUNTINGTON, Samuel P.: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2019.

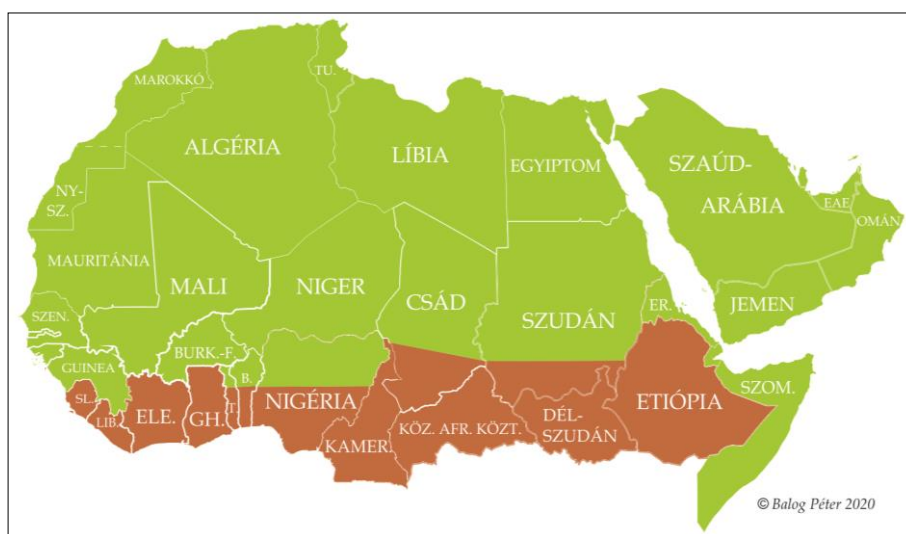
¹³ HEGRE, Håvard – KARLSEN, Joakim – NYGÅRD, Håvard Mokleiv – STRAND, Håvard – URDAL, Henrik: Predicting Armed Conflict, 2010–2050. *International Studies Quarterly*, Volume 57, Issue 2, June 2013. pp. 250–270.

¹⁴ KÓBOR János: Geopolitikai következtetések. p. 258.

Huntington szerint a hidegháború utáni világban a frontvonalak a civilizációs töréspontok mentén húzódnak, és a nem nyugati civilizációkhoz tartozó szereplők aktív szereplők lesznek. Kilenc civilizációt különböztet meg: nyugati, latin-amerikai, afrikai, iszlám, kínai, hindu, ortodox, buddhista, japán (1. ábra).

A kultúrkörök közti különbségek véleménye szerint alapvetőek, hosszú idő alatt alakultak ki és nem változnak gyorsan: megjelennek a történelem, a nyelv, a kultúra és a tradíciók területén, de leginkább a vallásban. A globális modernizáció és szociális változások miatt csökken a nemzetállamok identitásnyújtó szerepe, sok helyen ezt a csökkenést a vallás szerepe pótolja, főleg a fundamentalizmus. Véleménye szerint a világ nem egy egyetemes civilizáció felé halad, de az azonos kultúrkörhöz tartozó országok segíteni fogják egymást.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy az általa meghúzott határ az afrikai és az iszlám civilizáció között az egykori Szudán területén halad át, csaknem pontosan ott, ahol aztán 2011-ben a dél-szudáni határt meghúzták. A jobb láthatóság kedvéért a térképet külön elkészítettem Afrika északi részére is (2. ábra).

2. ábra. A civilizációk hozzávetőleges térképe Huntington alapján, Észak-Afrika és a Közel-Kelet egy része
Szerk.: Balog Péter

Huntington sem hagyta ezt figyelmen kívül: „Az ideológiailag vagy a történelmi körülmények következtében egyesített, ám civilizációjuk tekintetében elkülönülő társadalmak felbomlanak, amint ez a Szovjetunió, Jugoszlávia és Bosznia esetében történt, vagy erős feszültség alakul ki társadalmukban, mint Ukrajna, Nigéria, Szudán, India, Sri Lanka és sok egyéb ország esetében.”¹⁵ Az olyan hasadó államoknak, amelyek területileg civilizációk határán helyezkednek el, szembe kell nézniük azzal a

¹⁵ HUNTINGTON, Samuel P.: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. p. 14.

sajátos problémával, hogyan tarthatják fenn egységüket. Szudánban évtizedeken át tartott a polgárháború a muszlim északi és a nagyrészt keresztény déli országrész között.

Ugyanez a megosztottság volt látható Nigériában, ami jelentős háborúhoz, államcsínyekhez, lázongásokhoz és egyéb erőszakos cselekményekhez vezetett. Tanzániában a keresztény animista kontinentális régió és az arab, iszlám vallást követő Zanzibár külön utakra sodródott, és több szempontból is két különálló állammá vált. Ugyanez a keresztény–muszlim megosztottság idézett elő feszültségeket Kenyában. Afrika szarván a nagyrészt keresztény Etiópia és a túlnyomórészt muszlim Eritrea 1993-ban vált szét. Etiópiában azonban – az oromo népcsoportban – jelentős tömegű muzulmán kisebbség maradt.¹⁶

A klasszikus geopolitikai értelemben vett magállamok hiánya Afrikában és az arab világban is nagyban megnehezítette a szudáni polgárháború megoldására tett erőfeszítéseket.¹⁷

Buzan és Waever a regionális biztonsági komplexumot (RSC) olyan államok csoportjának tekinti, amelyeknek a biztonsággal összefüggő problémáik annyira szorosan kötődnek egymáshoz, hogy azokat nem lehet egymástól függetlenül értelmezni.¹⁸ Ez a gondolat is a földrajzi közelségen, egymással határosságon alapul. Az így kapott régió elemzési szintje olyan szint, ahol az államok megfelelő intenzitással érintkeznek és kapcsolódnak egymással, így a biztonságuk nem tárgyalható a többi egység biztonságától függetlenül. Mivel a legtöbb politikai vagy katonai fenyegetés könnyebben hidal át kisebb távolságokat, ezért Buzanék szerint legtöbbször a térbeli közelség is szükséges ahhoz, hogy valami valaki számára fenyegető legyen. A kölcsönös biztonsági függőség regionális tagolódást eredményez, az így létrehozott regionális klasztereket pedig biztonsági komplexumoknak nevezték.¹⁹

A 2003-ban kiadott könyvhöz képest is történt pár változás a határok tekintetében Afrikában, ezért elkészítettem a 2020-as saját verziómat a fenti elvekre alapozva, figyelembe véve az önálló közép-afrikai biztonsági egység kialakításának lehetőségét. Dél-Szudán megváltoztatta azt a buzani *status quo*-t, miszerint Szudán az Afrika szarvaként definiált protokomplexum felé tendált.²⁰ Az idő azt igazolta, hogy Dél-Szudán konfliktusokkal teli rövid történelme az országot a bukott államok sorát felvonultató, konfliktusokban gazdag közép-afrikai komplexumhoz sodorta közel. Szudán és Dél-Szudán az ENSZ regionális felosztása szerint sem tartozik egy régióba. Ezt a három térképet – a 2003-as Buzan-féle beosztást, az erre és a szétválás óta történetekre alapozott saját beosztásomat és az ENSZ regionális felosztását – szerkesztettem egybe a 3. ábrán.

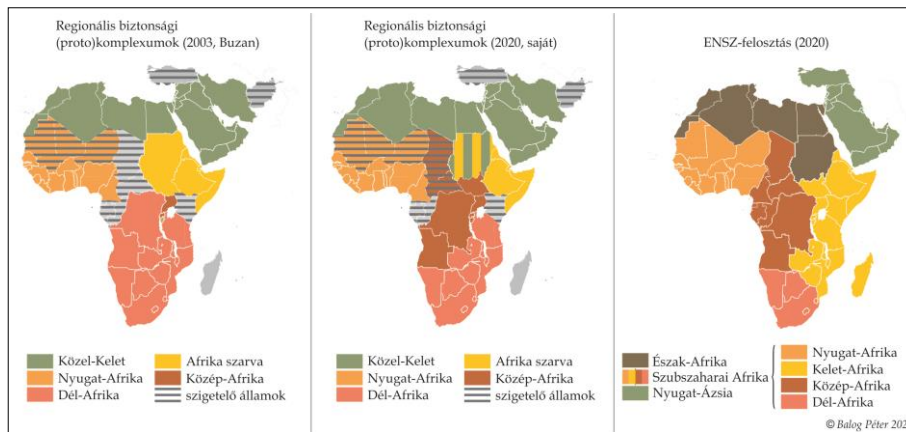
¹⁶ HUNTINGTON, Samuel P.: A civilizációk összeecsapása és a világrend átalakulása. p. 203.

¹⁷ Uo. p. 244.

¹⁸ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers – The Structure of International Security. Cambridge University Press, Cambridge, 2003. p. 44.

¹⁹ Uo. p. 43.

²⁰ MARSAI Viktor: Válságok Közép-Afrikában I. – Dél-Szudán a polgárháború szélén. NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Elemzések – 2013/18. p. 1.
<https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/svkk-elemzesek-2013-18-del-szudan-a-polgarhaboru-szelen-marsai-v.original.pdf>; letöltés: 2020.04.27.

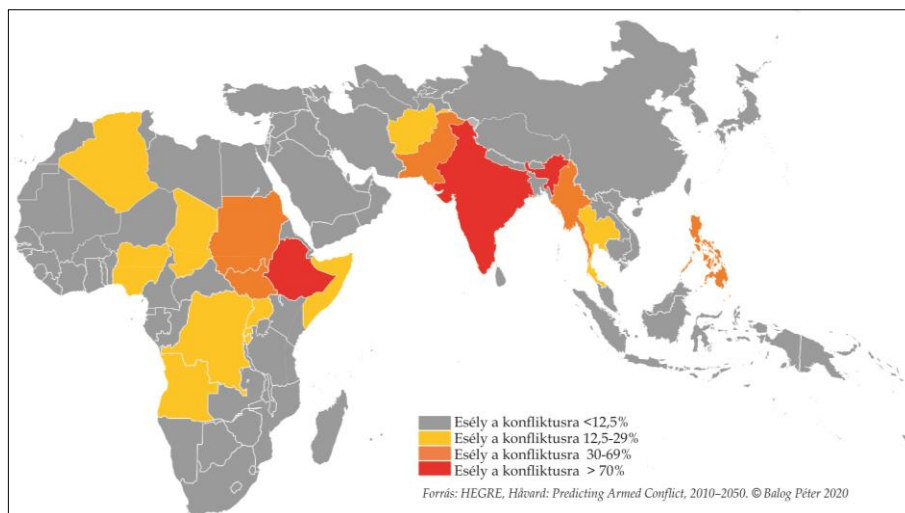

3. ábra. A 2003-as és a 2020-as biztonsági komplexumok, valamint az ENSZ regionális felosztása
Szerk.: Balog Péter

Buzan szerint Szudán – még egységesen – Afrika szarvához tartozott, az ENSZ szerint Szudán Észak-Afrika, Dél-Szudán pedig a szubszaharai Afrika részeként Kelet-Afrikához tartozik. A konfliktusok jellegét tekintve és a földrajzi közelség okán én pedig Szudánt Afrika szarvához soroltam, azzal, hogy az iszlám vallási és politikai befolyása miatt jelentős a kötődése a Közel-Kelethez is, Dél-Szudánt pedig egy újabb, növekvő területű közép-afrikai komplexum részének tekintem.

Egy fontos térkép van még, amelyet ebben a témakörben be szeretnék mutatni, ez pedig Håvard Hegre norvég professzor „A fegyveres konfliktusok előrejelzése 2010–2050” című esszéjén alapul. Ebben azt írja le, hogy a 21. század derekára a kormányok és a politikai szervezetek közötti katonai konfrontációk száma jelentősen csökkenni fog. Ennek fő oka az oktatás elterjedése és a gazdasági fejlődés lesz, ami azt eredményezi, hogy a háború egyre kevésbé lesz elfogadható és anyagilag kifizetődő. A tanulmány szerint a szíriaihoz hasonló konfliktusok bekövetkezésére évtizedek múlva már kevés lesz az esély, de például India, Nigéria, Etiópia, Tanzánia és Szudán esetében biztosan kitör valamilyen fegyveres összecsapás. Eközben a Közel-Keletet és a szubszaharai Afrikát – Csád, Kongói Demokratikus Köztársaság, Uganda, Ruanda, Burundi, Angola – valószínűleg továbbra is konfliktusok sújtják majd, párhuzamosan a demográfiai növekedéssel és a környezetre nehezedő növekvő nyomással.²¹ Ezt ábrázoltam a 4. ábrán látható térképen.

²¹ BODORÓCZKI János: A magyar különleges erők – 2035 (1. rész). Geopolitikai, társadalmpolitikai és jövőforogatókönyv analízis. Hadmérnök, XIV. Évfolyam 1. szám, 2019. március. pp. 322–325. http://www.hadmernok.hu/191_25_bodoroczki.pdf; letöltés: 2020.04.20.

4. ábra. A potenciális háborús konfliktusok színterei 2030-ig²²

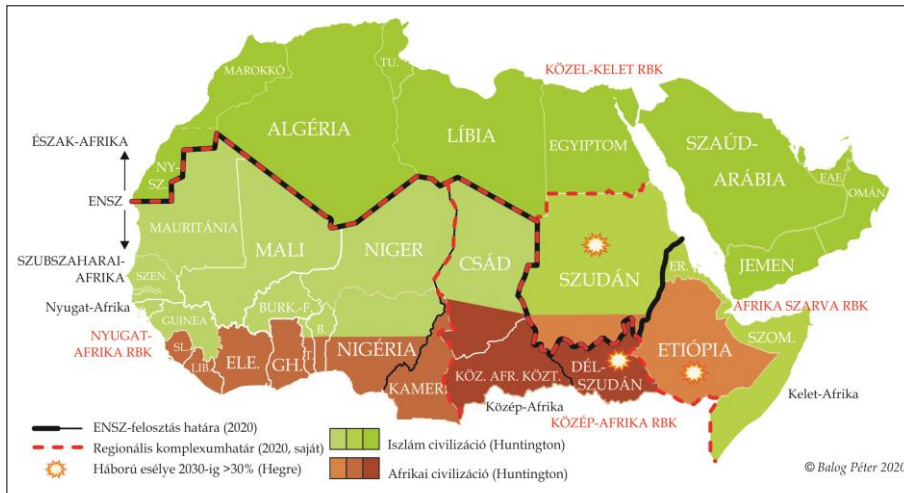
Ha az előzőekben bemutatott térképeket megpróbálom egy ábrán megjeleníteni (5. ábra), akkor az a következtetés vonható le, hogy Szudán–Dél-Szudán térsége mindent egybevetve ütközőzónán, határterületen fekszik mind természet-, mind társadalomföldrajzi értelemben. Régiós besorolása nem egységes, vallásilag megosztott. Ez a két ország az, ahol a térkép minden jelkulcsi eleme megtalálható, elhelyezkedésében kódolva van a konfliktus. Csáddal és a Kongói Demokratikus Köztársasággal kiegészítve igaz ez a közép-afrikai térségre is, így nem csupán bukott államokról, hanem bukott régióról is beszélhetünk.²³

Marton tanulmánya megállapítja, hogy Buzanék biztonsági régiókból álló világtérképének empirikus relevanciája korlátozott.²⁴ Szigetelőállamok helyett sokkal fontosabb lehet észrevenni az összekötő láncszemeket, amelyeken keresztül különböző klaszterek interakcióba kerülnek egymással. Bár a felvetés kétséget kizáróan helyes, és sok jelentős nagyhatalom vonatkozásában lényeges eltérést mutat a biztonsági komplexumok felosztásához képest, Szudán esetén azt látjuk, hogy azért a saját regionális-kulturális terében mutat kapcsolódást (6. ábra), a fentebb említett klaszterek közötti kapcsolat maximum proxyháború formájában realizálódik.

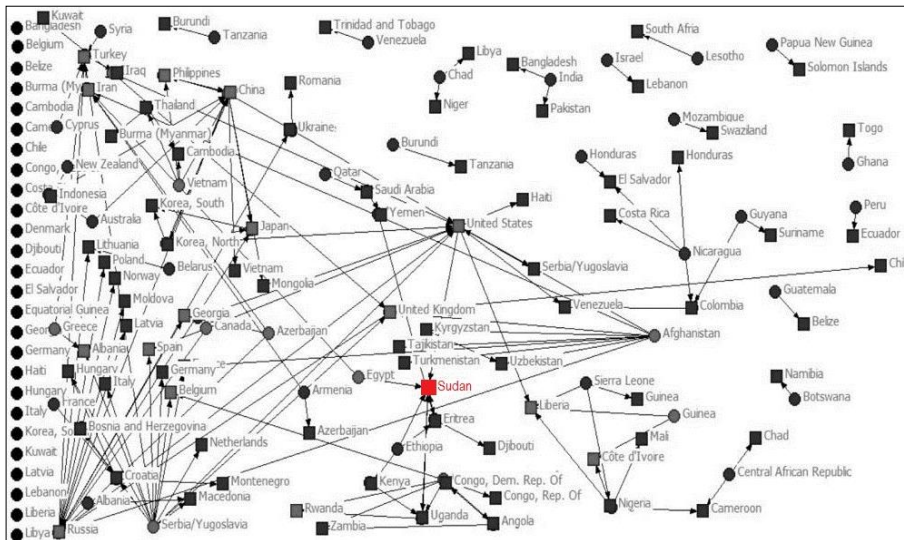
²² HEGRE, Håvard – KARLSEN, Joakim – NYGÅRD, Håvard Mokleiv – STRAND, Håvard – URDAL, Henrik: Predicting Armed Conflict, 2010–2050.

²³ MARSAL Viktor: Válságok Közép-Afrikában I. – Dél-Szudán a polgárháború szélén. p. 2.

²⁴ MARTON Péter: Biztonsági komplexumok. A biztonság empirikus elemzésének alapjai. p. 31.

5. ábra. Regionális komplexumhatárok, civilizációs határok és a valószínű fegyveres konfliktusok
Szerk.: Balog Péter

6. ábra. Konfliktusos államközi kapcsolatok
a „Military Interstate Disputes, 1993–2001” adatkészlet tükrében²⁵

²⁵ MARTON Péter: Biztonsági komplexumok. A biztonság empirikus elemzésének alapjai. p. 28.

A függetlenség előtti polgárháború okozta gazdasági konfliktus egyre inkább más hatalmak közvetve vívott proxyháborújává kezdett válni. 2020 tavaszáig Irán Szudán mellett áll, mindeközben Dél-Szudán továbbra is izraeli katonai segítségben részesül. Kínának mindkét országban komoly befektetési vannak, és februárban a piaci árnál többet kínált a dél-szudáni kőolajért.²⁶ Az kőolajbevételek körüli vita 2012 közepén a két országot az újabb háború szélére sodorta. Egymásrautaltságukat felismerve Szudán és Dél-Szudán képviselői megegyeztek a dél-szudáni kőolajexport újraindításáról, egymás valutájának elismeréséről és demarkációs vonal létrehozásáról. A kezdeményezést megerősítette, hogy a dél-szudáni parlament is jóváhagyta a Szudánnal kötött határ- és kőolaj-megállapodást. 2013 elején Szudán és Dél-Szudán képviselői elkötelezték magukat demilitarizált övezet létrehozása mellett.²⁷

A térség országainak biztonsági helyzetére továbbra is negatív hatást gyakorolnak a különböző ellenálló fegyveres csoportosulások, amelyek a határok ellenőrizhetlensége miatt felkészülési, újraszervezési és pihentetési pontként használják a szomszédos országok területét.²⁸ Az érintett országok katonai alakulatainak alacsony szintű kiképzettsége és hiányos felszereltsége miatt tovább folytatják tevékenységüket, destabilizálva a térséget.

Ettől még igaz Marton állítása, miszerint a világ régiókra szabdalása azért sem tartható, mert a katonai biztonsági komplexum fejleményei többnyire messzire hatnak, a katonai szektoron túl is, miközben maguk is jelentős mértékben szektoron kívüli tényezők által determináltak. Ezért alkotta meg a kérdésspecifikus biztonsági komplexumok fogalmát, amely egyes biztonsági események köré szervezi meg a vizsgálatot, nem elsősorban a térbeliség a determináló. Nehéz azonban a környezeti biztonság szempontjából releváns térségeket azonosítani, térképen ábrázolni, ha egyszerre több esemény is meghatározó jelenség lehet, például a csernobili atomkatasztrófa, egy sáskajárás a Száhel-övezetben, a gabonára veszélyes gombafaj terjedése Ugandában, vagy éppen az üvegházhatás erősödése világszerte.²⁹ Ugyanígy nehéz a társadalmi biztonság szempontjából igazán releváns térségeket azonosítani, ha ebben a tekintetben egyszerre kell ábrázolni a volt Jugoszlávia etnikai konfliktusait, a migrációs folyamatokat, vagy éppen a globális kábítószer-kereskedelmet.³⁰ Az 5. ábrán én csak négyféle megközelítést jelenítettem meg: a tematikus térképezés módszerei lehetőséget adnak erre, de egy idő után áttekinthetetlenül zsúfolt lesz a térkép. A digitális térképezés és adatbázis-építés lehetőséget ad arra, hogy jóval több adatot tároljunk egy pontra vonatkozóan, és az igényeknek megfelelően válogassuk le azokat, majd jelenítsük meg azt, ami éppen szükséges. Ez és a válságövezetek biztonságföldrajzi leírásához létrehozható geoinformációs értékelő-elemző rendszer kialakítása doktori kutatásom témáját képezi.

²⁶ SZÖKE Diána: Válás után: Szudán, Dél-Szudán és az olaj. https://gurulohordo.blog.hu/2012/10/05/valas_utan_szudan_del-szudan_es_az_olaj; letöltés: 2020.04.25.

²⁷ BÁLINT Tamás – ZSIFKÓ Mariann: Szudán és térsége. Szakmai Szemle, 2013/3. szám. p. 13. https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2013_3_szam.pdf; letöltés: 2020.03.30.

²⁸ Uo.

²⁹ MARTON Péter: Biztonsági komplexumok. A biztonság empirikus elemzésének alapjai. p. 35.

³⁰ Uo.

Geoinformációs szakemberként külön örülök annak a gondolatnak, hogy ahol a földrajzi vonatkozás feltárható, azaz térképen megjeleníthető az információ, mert térbeli vonatkozása van, ott feltárhatók a fenyegetés által a földrajzi forrást és a fenyegetés által bejárt területeket összekötő útvonalak is. Ezt az „útvonal” fogalmat Marton használja a kérdés-specifikus biztonsági komplexumok fogalmának magyarázatokor, ahol a biztonsági helyzet vizsgálatokor „kérdésként a vizsgálódás fókuszába kerülhet gyakorlatilag bármi, ami ténylegesen, adatokkal alátámasztható módon egzisztenciális kihatású következményekkel bírhat legálabb egyes szereplők számára”.³¹ Ezért szerinte kérdésként vetődik fel a katonai biztonság területe is, a fenyegetés jelenléte pedig kirajzolható csatornák hálózatán keresztül terjed, terjedését pedig kirajzolható hatások hálózatszerű kölcsönhatási rendszere befolyásolja, amit térképen tudunk megjeleníteni.³² A térkép, a természetföldrajz szerepe tehát nem szűnik meg, és ha nem is olyan jelentős, mint Philonál, azért megmarad, csak átalakul.

Ezt a gondolatot erősíti tanulmányában Szenes Zoltán is, aki azt mondja, hogy a technológia fejlődésének következménye a katonaföldrajz szerepének megváltozása. Sok területen ma is meghatározó szerepet játszik a hadművészetben, a geostratégia is fontos marad, de a stratégiai földrajz elsődleges szerepe a nemzetvédelemben és a nemzeti biztonsági magatartás meghatározásában megszűnt.³³ A globalizáció a biztonságot a területi elhatárolódástól a szoros összekapcsolódás irányába tolja el, ennek következtében a térségi, regionális és globális összefüggések egyre inkább megjelentek a belbiztonsági feladatokban is – például terrorizmus elleni harc, tömeges bevándorlás –, a biztonságföldrajz más ágait aktivizálva ezzel. „*Ma már a nemzeti biztonságot nem lehet egyedül a határok fogalmával definiálni.*”³⁴ A regionális lehatárolásnak pedig alapja volt a határok megléte. Elképzelhető, hogy mégis valamiféle kulturális-vallási területlehatárolás szükséges, amely nem feltétlenül követi a közigazgatási határokat? Értékelést kellett például készítenünk az Iszlám Állam és Kurdisztán területéről is, és bár utóbbi részben – az Iraki Kurdisztán révén – rendelkezik valamiféle autonómiával, azért a kurd területek jóval nagyobb kiterjedésűek, és nehezen lehatárolhatók. Az Iszlám Állam pedig semmilyen államisággal nem bírt, területét főleg a vallási terror által uralt környezet határozta meg ideiglenesen – a „határai” olyan gyorsan változtak, hogy mire elkészült egy térkép, már újat kellett készíteni.

A szélsőséges ideológiák és a radikalizmus megjelennek Dél-Szudánban is. Kis-Benedek József vallási szélsőségek terjedését vizsgáló tanulmánya szerint az Amerikai Egyesült Államok vezette ISIL/DAESH elleni nemzetközi koalíció támadása során a szervezet fokozatosan áthelyezi tevékenységét a neki hűségesküt tett radikális szervezetek területére, a korábban mérsékelt irányvonalat követő csoportok is radikalizálódnak, Észak-Afrikában pedig továbbterjednek déli irányban, és egymás

³¹ MARTON Péter: Biztonsági komplexumok. A biztonság empirikus elemzésének alapjai. p. 40.

³² Uo. pp. 42–43.

³³ SZENES Zoltán: Katonai biztonság napjainkban. Új fenyegetések, új háborúk, új elméletek. In: FINSZTER Géza – SABJANICS István (szerk.): Biztonsági kihívások a 21. században. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017. p. 90.

³⁴ Uo.

után jelennek meg Kongóban, Tanzániában, Dél-Szudánban és Kenyában.³⁵ Williams tanulmánya szerint hibás az a Világbank által megfogalmazott elgondolás, hogy a fegyveres válságok kiváltója a fejlődés elmaradása, valamint cáfolja a Világbank hipotézisét, miszerint „*a dél-szudáni fegyveres konfliktus okai legfőképpen a munkanélküliség, ami erőszakos konfliktusokat idéz elő*”. A konfliktus okaiként inkább az etnikai ellentéteket, a termőfölddel és egyéb javakkal kapcsolatos vitákat, illetve a fiatalok körében tapasztalható elégedetlenséget jelöli meg.³⁶

Szudán tekintetében fontos megemlíteni, hogy az ország geostratégiai pozíciója nélkülözhetetlenné teszi Kína számára az afrikai selyemútra vonatkozó elképzelései szempontjából. Törökország számára is fontos, miután megállapodást kötött a Vörös-tenger partján levő Suakin kikötőjének újjáépítéséről. Szudán aktívan együttműködik Oroszországgal is a szomszédos Közép-afrikai Köztársaságban hosszú ideje fennálló konfliktus politikai megoldásának keresésében, ahol Oroszország közvetett módon katonai szerepet játszik az ENSZ BT jóváhagyása alapján. Szudán destabilizálódása így alááshatja Kína selyemút-összeköttetési terveit Afrikában, és az áterjedhet a térség többi országára, a Közép-afrikai Köztársaságra, Dél-Szudánra és Etiópia területére is, amelyek mindegyike egyébként is a stabilitás hiányával küzd. Ugyancsak veszélybe kerülhetnek Oroszország és Törökország stratégiai érdekei a Vörös-tenger térségétől a Száhel-övezet felé.³⁷

A tanulmány elején említett vizsgálandó tényezőkhöz³⁸ visszatérve megállapíthatjuk, hogy Dél-Szudán nagymértékben ki van téve háborús veszélynek, főleg belső feszültségek miatt, de az egész térségre jellemző az állami instabilitás, és nem zárható ki államközi konfliktus sem. Az ország határain, főleg Szudán felől nagy a feszültség, Dél-Szudán továbbra is a Föld egyik leginstabilabb és legszegényebb országa. A jelenlegi válság elhúzódása egyetlen nagyhatalomnak sem áll érdekében: sem az Amerikai Egyesült Államoknak, amely jelentős forrásokat áldozott Dél-Szudán függetlenségére, sem pedig Kínának, amely így elveszítheti kőolajimportja jelentős részét, de Franciaországnak sem, mivel kiszámíthatatlan, hogy a dél-szudáni konfliktus milyen hatással lesz a Közép-afrikai Köztársaságra.

A következőkben Dél-Szudán és – ahol szorosan kapcsolódik – Szudán katonaföldrajzi jellemzői (általános földrajzi helyzet, természeti, társadalmi, gazdasági és katonai tényezők)³⁹ közül a területiséghez leginkább kapcsolódókat mutatom be: a természeti, társadalmi és gazdasági tényezőket.

³⁵ KIS-BENEDEK József: Vallási szélsőségek a MENA-országokban. Hadtudomány, XXVIII. évfolyam, 2019. 1–2. szám. p. 80.

http://real.mtak.hu/104561/1/2019eVallasi20szelsosegek_Kis-benedek20Jozsef.pdf; letöltés: 2020.03.30.

³⁶ WILLIAMS, Paul D.: Horn of Africa – Webs of Conflict & Pathways to Peace. The Wilson Center, Washington, DC, 2011.

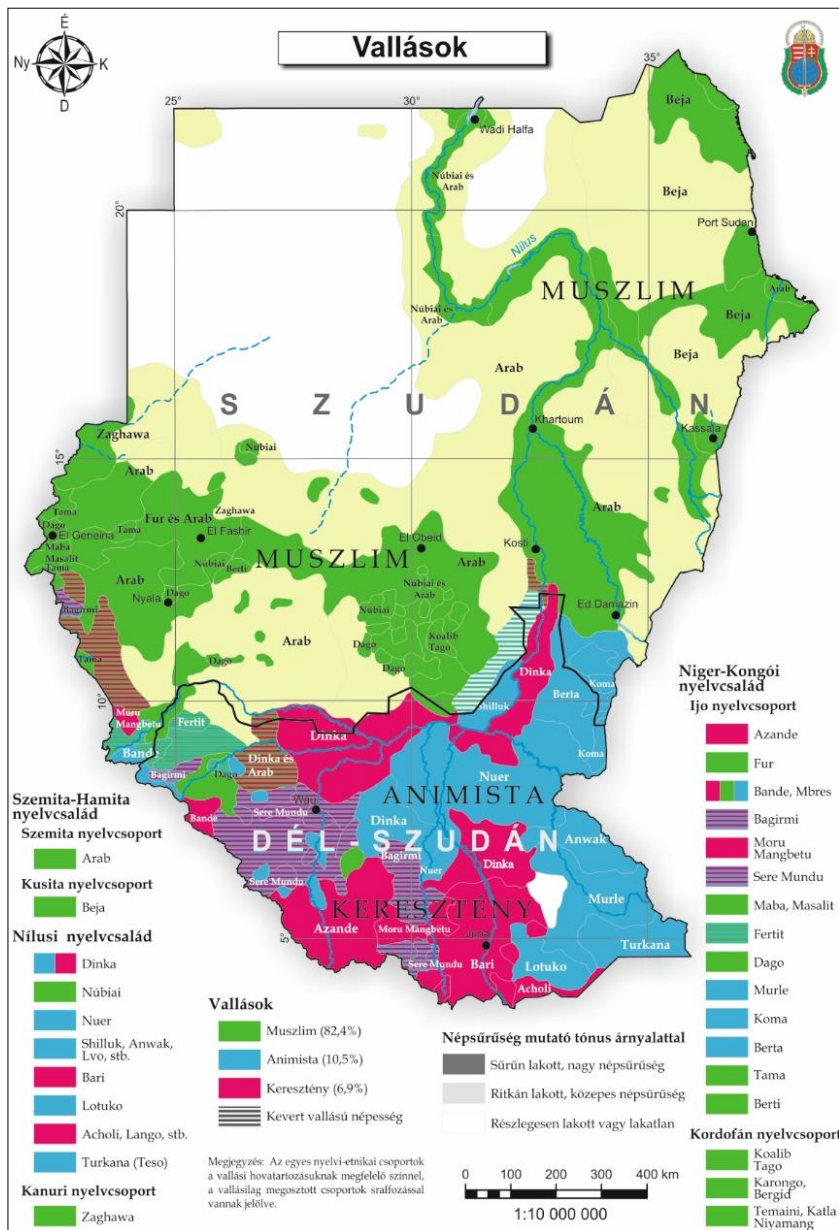
<https://www.scribd.com/document/138719079/Horn-of-Africa-Webs-of-Conflict-and-Pathways-to-Peace>; letöltés: 2020.04.24.

³⁷ KORYBKO, Andrew: Sudan Might be the Next Geopolitical Victim of the New Cold War.

<https://www.globalresearch.ca/sudan-might-be-the-next-geopolitical-victim-of-the-new-cold-war/5663940>; letöltés: 2020.03.03.

³⁸ KÓBOR János: Geopolitikai következtetések. p. 359.

³⁹ KRAJNC Zoltán (főszerk.): Hadtudományi lexikon – Új kötet. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019. p. 524.

7. ábra. Szudán és Dél-Szudán vallásai, beszélt nyelvei⁴⁰

⁴⁰ Szudán katonaföldrajzi atlasza. Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálat, Budapest, 2010.

Marton tanulmánya szerint mind az etnikai, mind a gazdasági bizonytalanság biztonsági kockázatot hordoz magában.⁴¹ Ugyanezek a tényezők – több más mellett – a katonaföldrajzi tényezők vizsgálati területét is képezik, így nézzük most a terület etnikai, vallási viszonyait.

Az újonnan születő dél-szudáni állam vezetésének egy igencsak nehéz identitáskérdést is meg kellett oldania, ki vagy fel kell találnia a dél-szudáni nemzetet.⁴² A nemzetiségeken belüli alcsoportok és klánok is jelentős identitáshordozók, amelyeknél a dél-szudániság, a nemzeti érzés csupán a közös ellenség, Szudán, illetve a közös cél, a függetlenség jelenlétekor létezett. Dél-Szudán területén több mint ötszáz különböző etnikai csoport osztozik, négyszáznál is több dialektust beszélve,⁴³ és bár részletes népszámlálás legutóbb 1956-ban volt, a megosztottság még akkor is biztos, ha kicsit tévednek a felmérések. Az etnikai csoportok többnyire keverten léteznek, a tiszta etnikai viszonyok létrehozására törekvő nacionalizmus pedig elnyomáshoz, polgárháborúkhöz vezethet.

A 7. ábrán szereplő térképen is látható, hogy az északi, szudáni területeken főleg iszlám vallásúak élnek, Dél-Szudán területén pedig keresztény és animista vallás az uralkodó. A kettéválás egyik mozgatórugója is ez volt, a huntingtoni civilizációs határokat igazolandó. Omar al-Bashir – aki 1989 és 2019 között Szudán elnöke volt – azt nyilatkozta a kettéválás előtt, hogy „*Ha Dél-Szudán különválna, megváltoztatjuk az alkotmányt, és akkor nem beszélünk már kulturális és etnikai sokszínűségről. [...] A saria és az iszlám lesz az alkotmány fő forrása, az iszlám lesz az államvallás és az arab a hivatalos nyelv*”.⁴⁴ Ez is jelzi a két terület közti feszültség vallási vonatkozását.

Dél-Szudán gazdasága az önállósodáskor nagyon kecses volt. Területe 619 745 km², körülbelül 12 millió fős lakossággal, füves puszták és esőerdők borítják. Emellett a lakosság kétszeresét is meghaladó szarvasmarha-állománnyal rendelkezett, államadóssága nem volt.⁴⁵

Az ország azonban még ma sem rendelkezik megfelelő oktatási és szociális intézményi háttérrel. Dél-Szudán fejlesztési statisztikái szerint minden ötven gyerekből egy végzi el az általános iskolát, és a felnőtt lakosság 85%-a írástudatlan. Emellett a közszférára általánosan jellemző a magas korrupció.⁴⁶

Az ipar és az infrastruktúra vagy teljesen hiányzik, vagy épp romokban hever a polgárháborúk miatt. A legfrissebb adatok szerint⁴⁷ 192 km burkolt út található az országban, az áramot drágán tudják előállítani, míg a tiszta folyóvíz továbbra is ritka.

⁴¹ MARTON Péter: Biztonsági komplexumok. A biztonság empirikus elemzésének alapjai. pp. 109–110.

⁴² ILLÉS Zoltán: Párhuzamos államépítések Dél-Szudánban. PhD értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola, Budapest, 2017. pp. 14–15.
http://phd.lib.uni-corvinus.hu/987/1/Illes_Zoltan_dhu.pdf; letöltés: 2020.04.21.

⁴³ Demographics of South Sudan's 64 Ethnic Communities.
<http://www.gurtong.net/Peoples/ThePeopleandDemographicsofSouthSudan/tabid/71/Default.aspx>;
letöltés: 2020.04.29.

⁴⁴ ILLÉS Zoltán: Párhuzamos államépítések Dél-Szudánban. p. 88.

⁴⁵ SZÓKE Diána: Válás után: Szudán, Dél-Szudán és az olaj.

⁴⁶ BÁLINT Tamás – ZSIFKÓ Mariann: Szudán és térsége. p. 15.

⁴⁷ The World Factbook. Africa: South Sudan.
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/od.html>; letöltés: 2020.04.29.

8. ábra. Szudán és Dél-Szudán kőolajkitermelése⁴⁸
 Szerk.: Balog Péter

Hatalmas szénhidrogénkészletei ellenére Dél-Szudán teljes mértékben függ az importtól, és az üzemanyagok ára is kiemelkedően magas. Több évtizede nem tartottak átfogó népszámlálást, az ENSZ szerint egy 15 éves dél-szudáni lánynak nagyobb az esélye arra, hogy belehal a szülésbe, mint hogy elvégezze az általános iskolát.⁴⁹

A függetlenség kiharcolásával megindult tehát a küzdelem a dél-szudáni állam javaiért, mindenekelőtt a kőolajbevételekért és a mezőgazdasági termékekért. Egyértelmű volt, hogy az új önálló államnak nincs elegendő forrása ahhoz, hogy abból mindenki részesüljön, így fegyveres harcok alakultak ki. Az ENSZ becslései szerint a különböző etnikai csoportok – murlék, nuerek, dinkák – közötti viszályok több százezer embert érintettek közvetlenül.⁵⁰

⁴⁸ Sudan 'stealing oil' from South – Pagan Amum.
<https://www.bbc.com/news/world-africa-15983251>; letöltés: 2020.04.25.

⁴⁹ SZÓKE Diána: Válás után: Szudán, Dél-Szudán és az olaj.

⁵⁰ MARSAI Viktor: Válságok Közép-Afrikában I. – Dél-Szudán a polgárháború szélén. p. 4.

Nyilvánvaló volt az is, hogy idő kell az államépítéshez, és Dél-Szudán nem lesz képes egyik napról a másikra ellenőrzése alá vonni a vidéki területeket, véget vetni az évszázados etnikai ellentéteknek, valamint megoldani a két Szudán közötti olyan fontos kérdéseket, mint a kőolajexport, a vitatott határszakaszok kijelölése és Abyei sorsa. Bár azóta született megállapodás, ezek a biztonsági kockázatok a mai napig magukban hordozzák az államközi konfliktus veszélyét (8. ábra).

Külön említést érdemel a két ország határán elterülő több kőolajlelőhely is, amelyek hovatartozásáról nem történt érdemi egyeztetés a kormányok között. A felek a bizonytalanságot kihasználva fegyveres erőket is bevetnek azok birtoklásáért.⁵¹ Számos fejlődő afrikai ország örülne, ha 3 milliárd hordónyi bizonyított kőolajkészlet lapulna a földje alatt, Dél-Szudán azonban az önállósodás után sem tudja folyamatosan kiaknázni az ország természeti kincseiben rejlő potenciált. Dél-Szudán az elszakadáskor megörökölte Szudán kőolajkészletének döntő részét, kb. 75%-át, de a két kőolajvezeték, amelyeken a kitermelt olaj a vörös-tengeri Port Szudán finomítóhoz és kikötőjéhez eljut, Szudánon futnak keresztül. Vagyis Szudánnál van az infrastruktúra, Dél-Szudánnal pedig a nyersanyag. Dél-Szudán így kiszolgáltatott helyzetben van, ugyanis költségvetési bevételeinek mintegy 98%-át teszik ki az olajexportból származó bevételek. Ugyanakkor ez Szudánnak sem kedvez, mivel egy esetleges fennakadás esetén elmaradnának a Dél-Szudán által fizetett tranzitdíjak.

A két ország közötti viták az olajbevételekről már többéves múltra tekintenek vissza. 2012-ben annyira elakadtak a bevételmegosztásról és a szállítási díjakról szóló tárgyalások, hogy Dél-Szudán átmenetileg leállította a kőolajkitermelést, ami naponta mintegy 500 ezer hordónyira rúg, ami a világtermelés kb. 0,5%-át teszi ki. (Nemzetközi viszonylatban nem tűnik túl nagy aránynak, de a kőolajpiac érzékeny kereslet-kínálati egyensúlyának tükrében ez is felhajthatja az árakat.) Ezzel a lépéssel mindkét ország gazdasága megbénult, és Dél-Szudán néhány hónapon belül a csőd szélére került.⁵²

Fontos kiemelni az olajkitermelés kapcsán Kína befektetői és kereskedelmi szerepét, ami Afrika szerte is jelentős. Afrika Kínába irányuló exportjának 85%-a öt jelentős kőolajexportőr országból származik: Angola, Egyenlítői Guinea, Nigéria, Kongói Demokratikus Köztársaság, (Dél-)Szudán,⁵³ ez utóbbi exportjának több mint a harmada irányul az ázsiai országba.⁵⁴ A kínai tőkebefektetések 50%-a kőolajban vagy egyéb ásványkincsben gazdag afrikai országba irányul, így Dél-Szudánba is. Kína sikeres gazdaságpolitikai stratégiájának a lényege, hogy kínai állami vállalatok hosszú távú szerződéseket kötnek az afrikai kormányokkal például bányakoncesszióra, és az üzletért cserébe Kína fejlesztéseket hajt végre az adott országban, iskolákat, kórházakat épít, fejleszti az infrastruktúrát.⁵⁵

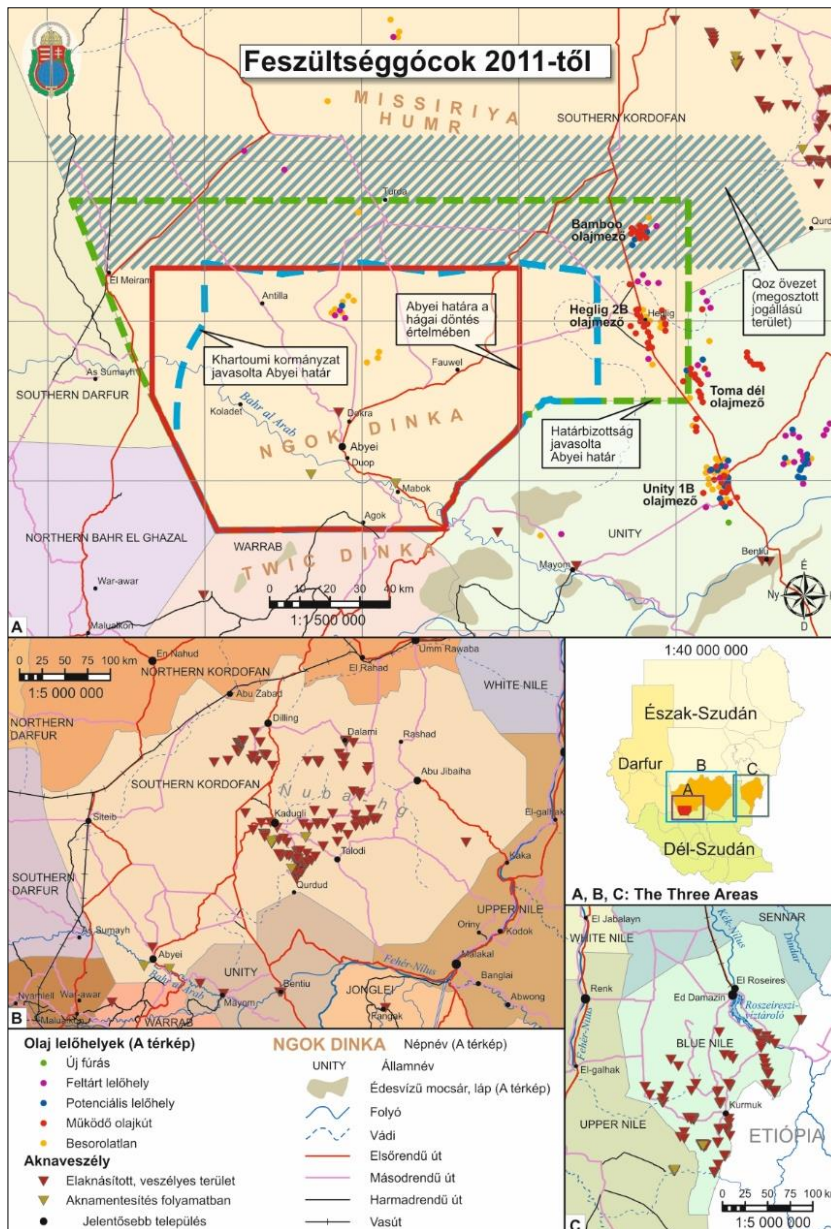
⁵¹ BÁLINT Tamás – ZSIFKÓ Mariann: Szudán és térsége. p. 14.

⁵² SZÓKE Diána: Válás után: Szudán, Dél-Szudán és az olaj.

⁵³ 2008-as adat, itt még egyben tekintették a két Szudánt.

⁵⁴ CZIRJÁK Ráhel: A Sárkány árnyékában – Kína újragyarmatosítja Afrikát? <http://www.geopolitika.hu/hu/2015/12/18/a-sarkany-arnyekaban-kina-ujragyarmatositja-afrikat/>; letöltés: 2020.03.03.

⁵⁵ Uo.

9. ábra. Feszültségcokok a térségben⁵⁶

⁵⁶ Szudán katonaföldrajzi atlasza. Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálat, Budapest, 2010.

Az egyelőre még a jövő zenéje, hogy az olajbőség hosszú távon egyben tartja-e Dél-Szudánt, illetve hozzájárul-e gazdasági fejlődéséhez. Nagy remények fűződnek egy új olajvezeték építésének tervéhez, amely a kenyai Lamuval kötné össze Dél-Szudánt, elkerülve Szudánt.⁵⁷ Bármilyen hasonló megoldásig a két ország között a kőolaj szállítása miatt kiéleződő konfliktusok és biztonsági kockázatok továbbra is fennmaradnak. Más szempontból viszont a Dél-Szudán–Kenya kőolajvezeték megépítése valószínűleg nem javítana Szudán és Dél-Szudán kapcsolatain, mivel akkor az előbbi eszne a tranzitdíjaktól – semmilyen bevétele nem lenne a dél-szudáni kőolaj-kitermelésből.

Dél-Szudán mezőgazdasága szempontjából meghatározó az ország trópusi éghajlata. Az esős évszak április-májustól novemberig tart, ebben az időszakban kiöntenek a folyók, a pásztorkodó népek legelőt keresve elhagyják az előtött területeket, hogy a száraz évszakban visszatérjenek. Az ország csaknem kétharmada egy hatalmas síkság, amelyet a Fehér-Nílus és mellékfolyói és azok árterületei, valamint a Szudd mocsár alkot. Az éghajlati viszonyok az ártereken nem teszik lehetővé a földművelést, ezeken a területeken a legeltető állattartás – más néven pásztorkodás – és a halászat a hagyományos gazdálkodás formái. Az ország területének fennmaradó egyharmadán termékeny talajú erdős fennsík, északon – a folyókon túl – a szudáni határvidéken mezőgazdasági művelésre alkalmas termékeny síkság, délen, délkeleten pedig magas hegyek és szárazabb domság található.⁵⁸

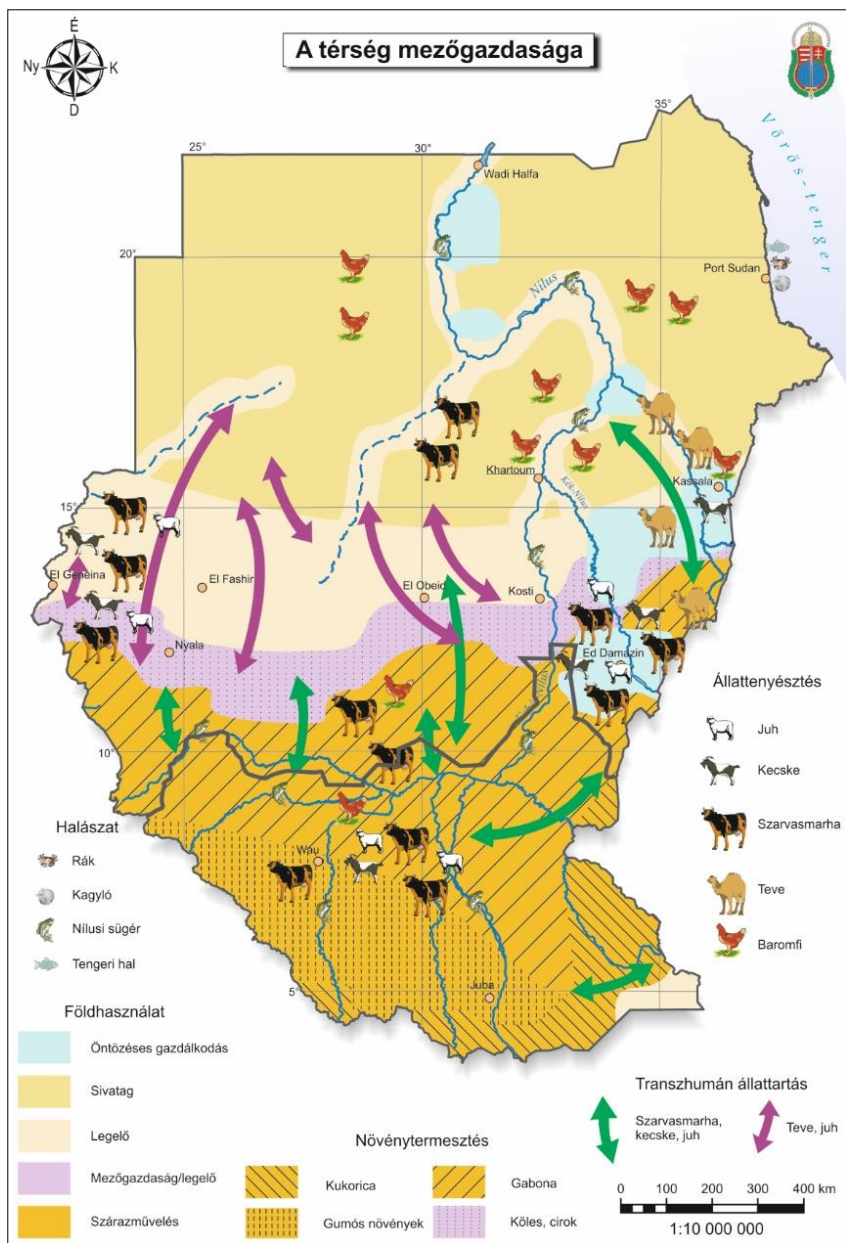
Afrika újabb konfliktusai közé sorolható a természetföldrajzi tényezők közül az egyik legfontosabbért, a vízért való küzdelem. A Föld leghosszabb folyója, a Nílus átfolyik Dél-Szudán és Szudán területén is, a mezőgazdaságra gyakorolt hatása megkérdőjelezhetetlen. Az összesen tizenegy országot érintő Nílus vízének több mint felét – különböző egyezmények alapján – Egyiptom használja fel, elsősorban mezőgazdasága függ teljes mértékben a folyó áradásaitól. Ezért Egyiptom éles szemmel figyeli azt, ami a Nílus hat és félezer kilométerén történik.⁵⁹ Különösen kényessé teszi a helyzetet a klímaváltozás és a folyóparti országok egyéni tervei a vízhasznosításra, például Etiópia víztározókat épít, hogy a térség vezető energiatermelője lehessen. Dél-Szudán új szereplőként jelent meg, hiszen a vízelosztást szabályozó eredeti szerződés 1959-es aláírásakor még nem létezett, édesvízellátása azonban közel 80%-ban a Nílustól függ, a mezőgazdaság a legnagyobb édesvíz-felhasználó, majdnem 90%-os szintű.⁶⁰

⁵⁷ SZŐKE Diána: Válás után: Szudán, Dél-Szudán és az olaj.

⁵⁸ ILLÉS Zoltán: Párhuzamos államépítések Dél-Szudánban. p. 52.

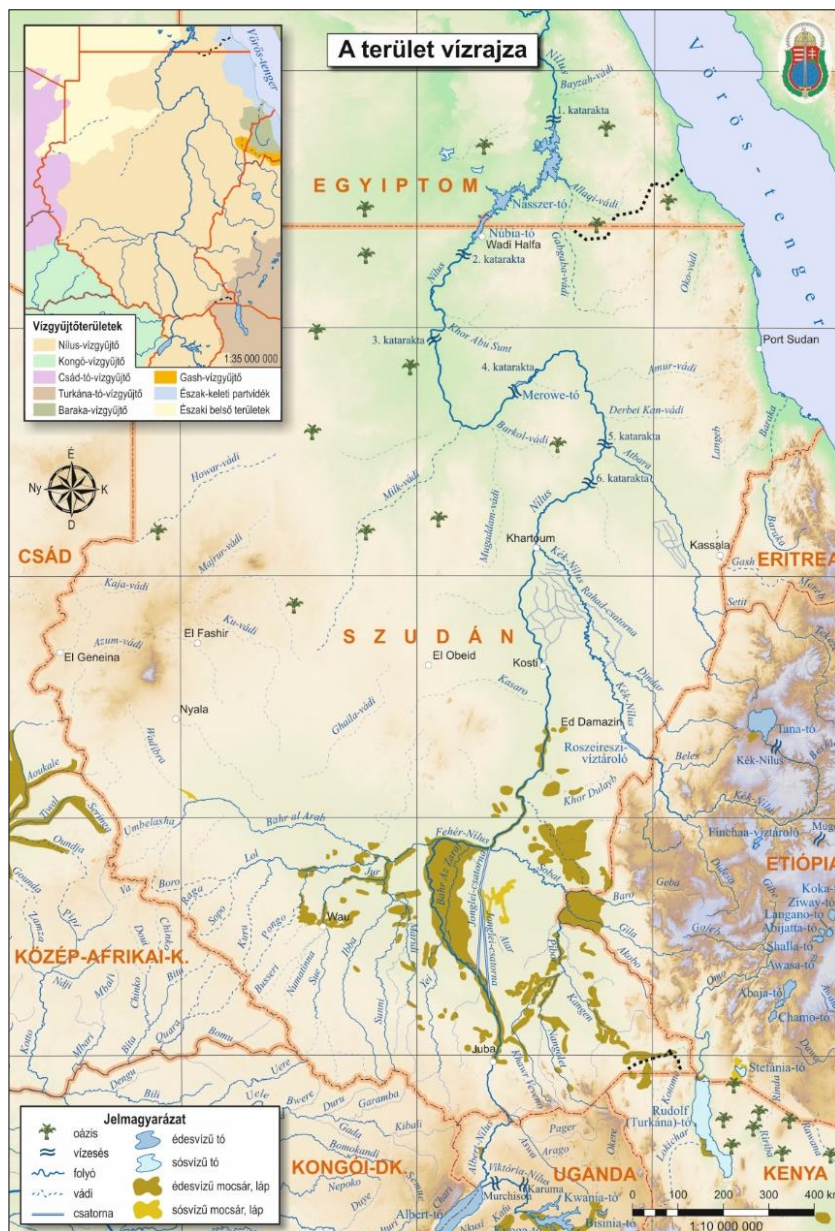
⁵⁹ ISASZEGI János: Válságvezeték konfliktusai és háborúi 2012 (3.) Afrika és a Balkán. Honvédségi Szemle, 141. évfolyam, 2013/1. szám. p. 3.
<https://honvedelem.hu/images/media/5f58c4732a627595942975.pdf>; letöltés: 2020.03.24.

⁶⁰ LIGETVÁRI Krisztina: Az édesvízszűkösség, mint konfliktusforrás és migrációs ösztönző a Földközi-tenger térségében. PhD értekezés. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2018.
https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/ligetvari_krisztina_doktori_ertekezes_2018.pdf;
letöltés: 2020.04.17.

10. ábra. Szudán és Dél-Szudán mezőgazdasága⁶¹

⁶¹ Szudán katonaföldrajzi atlasza. Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálat, Budapest, 2010.

11. ábra. A térség vízrajza⁶²

⁶² Szudán katonaföldrajzi atlasza. Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálat, Budapest, 2010.

2020-ban nem lehet kihagyni egy elemzésből a Marton-féle kiadványban is külön kulcsszerepet kapott közegészségügyi biztonság területén megjelenő biztonsági komplexumokat, amely főként a járványszerűen előforduló fertőző betegségekkel foglalkozik mint potenciálisan jelentős tömegeket egyszerre érintő kihívás.⁶³ Marton szerint elsőként a fenyegetéskomplexum környezeti szegmense érdemel figyelmet, mivel az elmúlt évtizedekben a természeti környezet visszaszorulóban van, határai pedig elmosódtak, így a fertőző betegségek jelentette kockázat fokozódik. Egyre többen élnek egyre népesebb városokban. Juba lakossága közel 500 ezer fő, de 2011-ben, az önállósodáskor csak 370 ezer fő volt, Kartúm pedig egész Észak-Afrika második legnépesebb városa, több mint 5,2 millió fővel. Ezek a városok a fejlett közszolgáltatások elérhetőségét illetően nem tekinthetők városias településnek. Mindkét országban jelentős a menekülttáborokban élők száma, ahol szintén nem adottak a megfelelő higiéniai körülmények. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága adatai szerint 2013, a dél-szudáni polgárháború kirobbanása óta mára több mint 2,2 millióan menekültek Dél-Szudánból a szomszédos országokba, míg legalább ennyien az országhatáron belül maradván kényszerültek elhagyni otthonaikat.⁶⁴ A környező országok közül Ugandában él a legtöbb menekült, 880 168 fő, Szudánban 823 344 fő, Etiópiában 338 250 fő tartózkodik. De Kenyában (122 157 fő) és a Kongói Demokratikus Köztársaságban (88 637 fő) is jelentős számú dél-szudáni menekült él.⁶⁵ És akkor eddig csak az emberekre veszélyes betegségekre gondoltam, de például egy állatállományt megtizedelő járvány a gazdasági mutatókra is negatívan hatna.

A fenyegetés potenciálisan globális mérete figyelemre méltó, különösen a koronavírus-járvány terjedését figyelve – egy nem egyértelműen térbeli vonatkozással bíró biztonsági elem nagyon is térbelivé válhat. A legtöbb érintett ország először a repülőtereket, kikötőket, határokat zárta le. Külön érdekes adat, hogy Dél-Szudánban 2020. április 28-ig 34 koronavírusos beteget azonosítottak, ebből 28-at az utolsó napon.⁶⁶ A WHO COVID-19-re vonatkozó felkészültségi felmérése szerint – további 13 afrikai ország mellett – a Közép-afrikai Köztársaság, Mali és Dél-Szudán sem rendelkezik intenzív osztályos ágyakkal, amelyek a koronavírusos betegek kezelésére alkalmasak.⁶⁷ A fertőző betegségek terjedésére tehát nemcsak Dél-Szudánban, hanem egész Afrikában magas kockázatú biztonsági fenyegetésként kell tekinteni.

⁶³ MARTON Péter: Biztonsági komplexumok. A biztonság empirikus elemzésének alapjai. p. 73.

⁶⁴ CZIRJÁK Ráhel: Kényszmigráció a két Szudánban.
<http://www.geopolitika.hu/hu/2018/03/09/kenyszmigracio-a-ket-szudanban/>; letöltés: 2020.03.03.

⁶⁵ South Sudan Situation: Population Dashboard – 31 March 2020.
<https://data2.unhcr.org/en/documents/details/75415>; letöltés: 2020.04.30.

⁶⁶ COVID-19: South Sudan records 28 new cases.
<https://radiotamazuj.org/en/news/article/covid-19-south-sudan-records-28-new-cases>; letöltés: 2020.04.29.

⁶⁷ FINNAN, Daniel: Lack of Covid-19 treatment and critical care could be catastrophic for Africa.
<http://www.rfi.fr/en/africa/20200403-lack-of-covid-19-treatment-and-critical-care-could-be-catastrophic-for-africa>; letöltés: 2020.04.20.

Hazánkat a térség biztonsági helyzete a Nemzeti Biztonsági Stratégia alábbi gondolatainak megfelelően érintheti:⁶⁸

- az afrikai és az ázsiai kontinens számos térségében, de a világ több más pontján is mind súlyosabb kihívást jelent a lakosság ivóvízzel és élelmiszerral való ellátása, ami komoly biztonsági kockázatot hordoz magában;
- az instabil régiókon belül növekvő problémát okoz a keresztény kisebbségek vallási alapú üldöztetése, amely egyrészt humanitárius, másrészt morális kihívás Európa és Magyarország számára;
- globalizált világunkban járványhelyzet kialakulása nemcsak egészségügyi válsághelyzetet eredményezhet, hanem kihathat a biztonság többi elemére is;
- a migrációs szempontból kibocsátó országok belső nehézségei rövid idő alatt eszkalálódhatnak, ami könnyen az adott állam működésképtelenné válásához, sőt akár polgárháború kialakulásához vezethet, és a határokat átlépve nemzetközi konfliktussá szélesedhet, az instabil régiók és válságövezetek hatásai pedig hazánkat is eléri;
- Magyarország nemzetközi szervezetek (NATO, EU, ENSZ, EBESZ) keretében vagy alkalmi koalíció tagjaként, nemzeti érdekeivel összhangban a jövőben is fel fog lépni a nyugat-balkáni, a közel-keleti, az afrikai, a közép-ázsiai és más, biztonságunkra hatást gyakorló térségekben kialakult válságok kezelése és kiváltó okainak megszüntetése érdekében, valamint részt vállalunk a konfliktusok utáni stabilizációs és újjáépítési erőfeszítésekből.

Összegzés

A katonai földrajz szerepe nem szűnt meg a stratégiai elemzésekben a 21. századra, de átalakult, a regionalitás nem kizárólagos szempont. A két Szudán esete is megmutatja, hogy biztonságföldrajzi elemzésekkor nem mindig vehetjük egy terület lehatárolásának az adminisztratív országhatárokat, viszont ha ennél nagyobb területi egységet keresünk, belefutunk a térbeli geopolitikai lehatárolás problematikájába. A biztonsági kockázatok feltárásához a katonaföldrajz – újabb terminológiával és kibővült tartalommal: a geoinformáció – is segítséget nyújt, amennyiben a vizsgálandó tényezőknek van területi vonatkozásuk.

⁶⁸ A Kormány 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. Magyar Közlöny, 2020. évi 81. szám. pp. 2101–2119.
<http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK20081.pdf>; letöltés: 2020.04.23.

A bevezetésben említett államok megmaradásának lehetősége szempontjából vizsgálendő tényezőket felidézve az alábbi következtetéseket vonhatjuk le:

- Szudán–Dél-Szudán térsége ütközőzónán, határterületen fekszik mind természet-, mind pedig társadalomföldrajzi értelemben, régiós besorolása nem egységes;
- Dél-Szudán nagyban kitett egy fegyveres válság esélyének, ennek egyik fő kiváltó oka az etnikai ellentét, a határain számított külpolitikai súrlódó felülete értéke magas;
- a térség vallásilag megosztott, Dél-Szudán területén keresztény és animista vallás az uralkodó, a kettéválás egyik mozgatórugója is ez volt, elszakadás az iszlámtól;
- Dél-Szudánnak nincs kilátása arra, hogy esetleges területi terjeszkedéseket természetes alapon megvédelmezzon vagy biztosítson;
- gazdasági életképessége nem megfelelő, az ipar és az infrastruktúra vagy teljesen hiányzik, vagy épp romokban hever, ásványkincsei kiaknázatlanok;
- a szudáni–dél-szudáni konfliktus egyre inkább más hatalmak proxyháborújává kezdett válni, a két ország közbülső teret foglal el a nagyhatalmak versenyében, és nem garantált, hogy fennmaradásukat kellő erőnk nyújtotta előnyök kihasználásával szolgálni tudják;
- összességében a katonaföldrajzi viszonyok alapján értékelve kijelenthető: Dél-Szudán stabil, önálló államiságának megmaradására kevés esély van.

Dél-Szudán függetlenedése jó példa az eltérő etnikai-vallási felekezetek önrendelkezésének megvalósulására, de arra is, hogy az így létrejövő államok nem képesek fenntartani önmagukat. Gazdasági és geopolitikai kiszolgáltatottságuk miatt sokszor proxyháborúk színterévé válnak, ami polgárháborúhoz és biztonsági instabilitáshoz vezet. Az EU-nak nagyobb hangsúlyt kell fektetnie az autonómiára törekvő és önállósodott új államok támogatására, ha növelni szeretné jelenlegi politikai-gazdasági szerepét a térségben, mielőtt egy „másik klaszter”, Kína átveszi ezt a szerepet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Kormány 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. Magyar Közlöny, 2020. évi 81. szám. pp. 2101–2119. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK20081.pdf>; letöltés: 2020.04.23.
- BÁLINT Tamás – ZSIFKÓ Mariann: Szudán és térsége. Szakmai Szemle, 2013/3. szám. pp. 5–26. https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2013_3_szam.pdf; letöltés: 2020.03.30.

- BODORÓCZKI János: A magyar különleges erők – 2035 (1. rész). Geopolitikai, társadalompolitikai és jövőforatókönyv analízis. Hadmérnök, XIV. Évfolyam 1. szám, 2019. március. pp. 321–337. http://www.hadmernok.hu/191_25_bodoroczki.pdf; letöltés: 2020.04.20.
- BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers – The Structure of International Security. Cambridge University Press, Cambridge, 2003. p. 44.
- COVID-19: South Sudan records 28 new cases. <https://radiotamazuj.org/en/news/article/covid-19-south-sudan-records-28-new-cases>; letöltés: 2020.04.29.
- CZIRJÁK Ráhel: A Sárkány árnyékában – Kína újragyarmatosítja Afrikát? <http://www.geopolitika.hu/hu/2015/12/18/a-sarkany-arnyekaban-kina-ujragyarmatositja-afrikat/>; letöltés: 2020.03.03.
- CZIRJÁK Ráhel: Kényszermigráció a két Szudánban. <http://www.geopolitika.hu/hu/2018/03/09/kenyszermigracio-a-ket-szudanban/>; letöltés: 2020.03.03.
- Demographics of South Sudan's 64 Ethnic Communities. <http://www.gurtong.net/Peoples/ThePeopleandDemographicsofSouthSudan/tabid/71/Default.aspx>; letöltés: 2020.04.29.
- FINNAN, Daniel: Lack of Covid-19 treatment and critical care could be catastrophic for Africa. <http://www.rfi.fr/en/africa/20200403-lack-of-covid-19-treatment-and-critical-care-could-be-catastrophic-for-africa>; letöltés: 2020.04.20.
- GAZDAG Ferenc – REMEK Éva: A biztonsági tanulmányok alapjai. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018.
- HEGRE, Håvard – KARLSEN, Joakim – NYGÅRD, Håvard Mokleiv – STRAND, Håvard – URDAL, Henrik: Predicting Armed Conflict, 2010–2050. International Studies Quarterly, Volume 57, Issue 2, June 2013. pp. 250–270.
- HUNTINGTON, Samuel P.: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2019.
- ILLÉS Zoltán: Párhuzamos államépítések Dél-Szudánban. PhD értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola, Budapest, 2017. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/987/1/Illes_Zoltan_dhu.pdf; letöltés: 2020.04.21.
- ISASZEGI János: Válságövezetek konfliktusai és háborúi 2012 (3.) Afrika és a Balkán. Honvédségi Szemle, 141. évfolyam, 2013/1. szám. pp. 2–8. <https://honvedelem.hu/images/media/5f58c4732a627595942975.pdf>; letöltés: 2020.03.24.
- KIS-BENEDEK József: Vallási szélsőségek a MENA-országokban. Hadtudomány, XXVIII. évfolyam, 2019. 1–2. szám. pp. 61–84. http://real.mtak.hu/104561/1/2019eVallasi20szelsosegek_Kis-benedek20Jozsef.pdf; letöltés: 2020.03.30.
- KÓBOR János: Geopolitikai következtetések. Magyar Katonai Szemle 1936 (VI. évfolyam, 2. negyedév). Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium, Budapest, 1936.
- KORYBKO, Andrew: Sudan Might be the Next Geopolitical Victim of the New Cold War. <https://www.globalresearch.ca/sudan-might-be-the-next-geopolitical-victim-of-the-new-cold-war/5663940>; letöltés: 2020.03.03.

- KRAJNC Zoltán (főszerk.): Hadtudományi lexikon – Új kötet. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019.
- LIGETVÁRI Krisztina: Az édesvízszűkösség, mint konfliktusforrás és migrációs ösztönző a Földközi-tenger térségében. PhD értekezés. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2018. https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/ligetvari_krisztina_doktori_ertekezés_2018.pdf; letöltés: 2020.04.17.
- M49 Standard. Countries or areas / geographical regions. <https://unstats.un.org/unsd/methodology/m49/>; letöltés: 2020.04.23.
- MARSAI Viktor: Válságok Közép-Afrikában I. – Dél-Szudán a polgárháború szélén. NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Elemzések – 2013/18. <https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/svkk-elemzesek-2013-18-del-szudan-a-polgarharoru-szelen-marsai-v.original.pdf>; letöltés: 2020.04.27.
- MARTON Péter: Biztonsági komplexumok. A biztonság empirikus elemzésének alapjai. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2019. http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/4080/1/MP_Biztonsag.pdf; letöltés: 2020.04.24.
- National Anthem for the Republic of South Sudan. <https://www.pambazuka.org/governance/national-anthem-republic-south-sudan>; letöltés: 2020.04.25.
- PHILO, Chris: Security of geography/geography of security. Transactions of the Institute of British Geographers, New Series, Vol. 37, No. 1. New Jersey, Wiley, 2012. pp. 1–7. <https://www.jstor.org/stable/41427923>; letöltés: 2020.04.21.
- South Sudan Situation: Population Dashboard – 31 March 2020. <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/75415>; letöltés: 2020.04.30.
- Sudan 'stealing oil' from South – Pagan Amum. <https://www.bbc.com/news/world-africa-15983251>; letöltés: 2020.04.25.
- SZENES Zoltán: Katonai biztonság napjainkban. Új fenyegetések, új háborúk, új elméletek. In: FINSZTER Géza – SABJANICS István (szerk.): Biztonsági kihívások a 21. században. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017. pp. 69–104.
- SZÓKE Diána: Válás után: Szudán, Dél-Szudán és az olaj. https://gurulohordo.blog.hu/2012/10/05/valas_utan_szudan_del-szudan_es_az_olaj; letöltés: 2020.04.25.
- Szudán katonaföldrajzi atlasza. Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálat, Budapest, 2010.
- The World Factbook. Africa: South Sudan. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/od.html>; letöltés: 2020.04.29.
- WILLIAMS, Paul D.: Horn of Africa – Webs of Conflict & Pathways to Peace. The Wilson Center, Washington, DC, 2011. <https://www.scribd.com/document/138719079/Horn-of-Africa-Webs-of-Conflict-and-Pathways-to-Peace>; letöltés: 2020.04.24.

Bevezetés

Az afrikai kontinens gyarmati uralom alá került területei a második világháborút követően sorra független országokká váltak és megkezdhették az önálló állami intézményrendszer kiépítését, illetve a szuverenitás összes többi feltételének a megvalósítását. Az egykori gyarmattartó európai hatalmak sok esetben igyekeztek fenntartani valamilyen szintű kapcsolatot egykori gyarmataikkal, és valamilyen formában (akár a mai napig) megőrizni – elsősorban gazdasági – befolyásukat is. Nyugat-Szahara esetében azonban ez másképpen alakult. A terület dekolonizációja nem ment végbe, az egykori gyarmatosító Spanyolország hadereje ugyan kivonult és a helyi spanyol adminisztrációt is felszámolták, de a spanyol fennhatóságot két másik, akkor már független afrikai állam, Marokkó és Mauritánia váltotta fel. A területen élő arab, berber és egyéb szaharai törzsek nem kaptak lehetőséget az önálló államiság megteremtésére, annak ellenére sem, hogy a nemzetközi közösség és az ENSZ – amely 1961-ben különbizottságot¹ is létrehozott a gyarmati uralom alatt lévő területek és népek függetlenségének elősegítésére – szorgalmazta a gyarmati rendszer felszámolását, valamint elismerte, hogy minden népnek joga van az önrendelkezéshez. Nyugat-Szahara – ENSZ-határozatokban rögzítve – szintén megkapta a lehetőséget arra, hogy a lakosság népszavazás útján dönthesse el, kíván-e élni az önrendelkezéssel (vagy marad marokkói fennhatóság alatt), de erre nem került sor. Az utolsó afrikai gyarmat, az „elfeledett” Nyugat-Szahara gazdasági és stratégiai jelentősége túl nagy ahhoz, hogy Marokkó lemondjon róla, így a terület rendezetlen státusza a máig befejezetlen dekolonizáció jelképe.

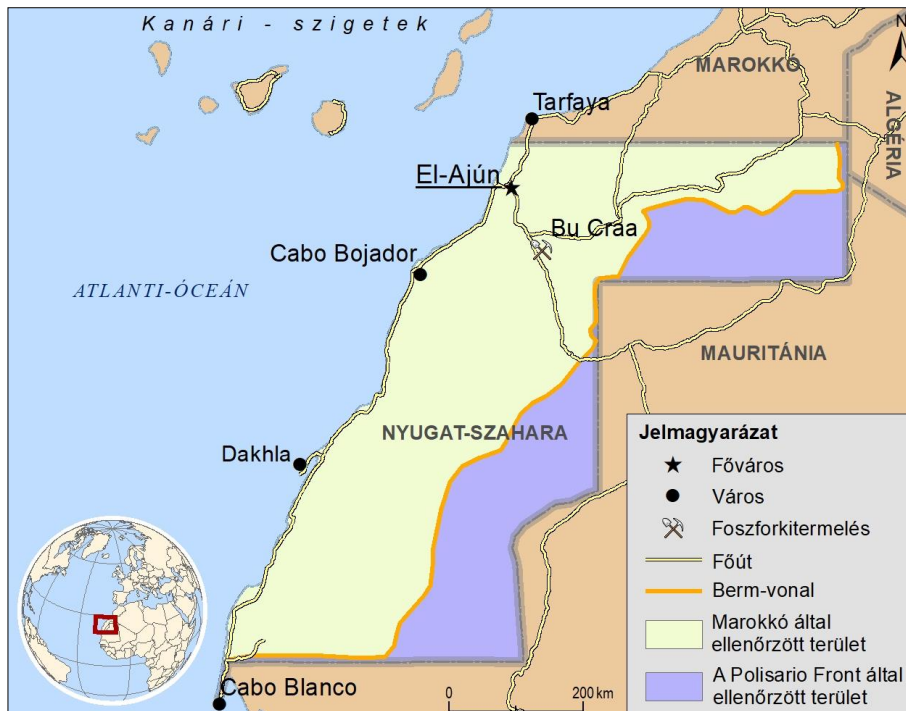
A terület gyarmatosítása

Nyugat-Szahara az afrikai kontinens Maghreb-térségének északnyugati partvidéken található, 252 120 km² nagyságú, vitatott hovatartozású terület. Északról Marokkó, keletről Algéria,² míg keletről és délről Mauritánia határolja. A legtöbb afrikai országhoz hasonlóan a terület határait itt is a gyarmatosító nagyhatalmak (Spanyolország és Franciaország között 1900-ban, 1904-ben és 1912-ben megkötött egyezmények³) jelölték ki, a terület történelmi kötődéseinek, illetve etnikai összetételének tekintetbe vétele nélkül.

¹ Special committee on the Situation with Regard to the Implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples / Special Committee on Decolonization.

² A közös határ hossza mindössze 42 km.

³ JENSEN, Erik: Western Sahara, Anatomy of a Stalemate. International Peace Academy, Occasional Paper Series. Lynne Rienner, London, 2005. p. 24.

I. ábra. Nyugat-Szahara és térsége

Spanyolország a 19. század közepétől ellenőrzése alá vonta a terület atlanti-óceáni partvidékét, majd az 1885-ös berlini konferencián bejelentette, hogy a partvidék spanyol protektorátus alá került.⁴ Ezután fokozatosan a – mai Nyugat-Szaharának nevezett – szárazföldi területek további részei is spanyol fennhatóság alá kerültek. Az 1956-ban függetlenné vált Marokkó 1957-ben magának követelte a területet, de a spanyol haderő sikeresen visszaszorította a marokkói területfoglalási erőfeszítéseit, majd 1958-ban hivatalosan megalakította a Spanyolországhoz tartozó, Spanyol-Szahara elnevezésű tengerentúli tartományt.

A gyarmatai megtartásához ragaszkodó Franco-diktatúra Spanyol-Szahara számára lehetővé tette, hogy képviselőt küldjön a törvényhozás alsóházába, a terület kormányzója pedig közvetlenül Franco alárendeltje lett. *„Spanyolország 1955-ben elnyert ENSZ-tagsága – mindamellettt hogy a Franco-rendszert külpolitikailag legitímálta – azt jelentette, hogy innentől kezdve Madridra is érvényesek voltak a gyarmatok önrendelkezési jogának megadását szorgalmazó világszervezeti határozatok. Spanyolország, amelynek politikájában a tengerentúli területek megtartása az egyik alappillér volt, az észak-marokkói protektorátusról csak Párizs hasonló lépése után mondott le 1956-ban, másik két területtel kapcsolatban viszont*

⁴ A protektorátushoz tartozó, Cabo Bojadortól Cabo Blancoig (Ras Nouadhibou) terjedő közel 700 km hosszú partszakasz adminisztratív központja a Kanári-szigeteken volt.

az időhúzás politikáját választotta. A rentábilissá váló és hovatovább komoly gazdasági haszonnal kecsegtető gyarmatok vezetése hamarosan egyszerre szembesült a szomszédos, frissen függetlenül országok területi követeléseivel, illetve a nyugat-szaharai lakosság öntudatra ébredésének jeleivel.”⁵

Nyugat-Szahara földrajzi helyzete már önmagában is elég indok volt arra, hogy a második világháborút követően fokozatosan megszűnő gyarmatbirodalmakból megalakuló, a területtel szomszédos független afrikai államok katonai erővel próbáljanak érvényt szerezni területi követeléseiknek. A kedvező földrajzi elhelyezkedésen túl azonban a 20. század második felére talán még nagyobb vonzerőt jelentett az, hogy milyen ásványkincseket rejt a terület. Az 1947-ben Bu Craa térségében felfedezett foszfátlelőhelyek⁶ nagymértékben felértékelték Nyugat-Szaharát – és nem csak az anyaország szemében. Spanyolország megkezdte a foszfát kitermelését, az 1970-es évek elején már kb. két millió tonnát szállítottak el hajókon a területről. A kitermelési, feldolgozási és szállítási kapacitás növeléséhez kiépített infrastruktúra több mint fél milliárd dolláros spanyol és egyéb nemzetközi forrásokból finanszírozott beruházásokból jött létre. A (nyugat)német Krupp Gép- és Acélipari Vállalat a világ legnagyobb – tíz, egyenként közel 10 km hosszú – futószalagrendszerét építette ki a kitermeléshez.

Függetlenségi erőfeszítések

A spanyol fennhatóság alatt élő saharávik fokozatosan megalakították saját politikai szervezeteiket, és 1970-től kezdődően előbb békés úton – tiltakozó megmozdulásokkal – próbálták küzdeni a terület függetlenségéért, majd 1973-ban létrehozták a Polisario Frontot,⁷ amely már a fegyveres harccal történő teljes felszabadítást tűzte ki céljául. A Polisario gerilla-hadviselésbe kezdett a spanyolok ellen: helyőrségeket, illetve a foszfátbányászat infrastruktúráit támadták. 1974-re a spanyolok hajlottak arra, hogy autonómiát adjanak a területnek, ezt a tervüket nyilvánosságra is hozták – a terület hovatartozására vonatkozó népszavazási kezdeményezéssel kapcsolatos elképzeléssel együtt. A saharávik önrendelkezésének kivívásáért folyó küzdelem azonban egyre intenzívebbé vált, a sivatagi-nomád hagyományokat gerillaharcmodorra ötvöző Polisario komoly veszteségeket okozott a gyarmati közigazgatás fenntartását ellátó spanyol és helyi biztonsági erőknek.

Az 1975-ben a területre látogató háromfős ENSZ-vizsgálóbizottság azt állapította meg, hogy a saharávi lakosság körében teljes az egyetértés a terület függetlenségének kivívása tekintetében, amit a bizottság látogatásának ideje alatt el-Ajúnban szervezett 15 ezer fős tiltakozó megmozdulás is egyértelműen alátámasztott. A bizottság számára az is nyilvánvalóvá vált, hogy a spanyol hatóságok egészen addig az időpontig nem voltak azzal tisztában, hogy a függetlenségi törekvéseket a lakosság ilyen széles

⁵ IGAZ Levente: Egy elfelejtett válság politikai háttere: Nyugat-Szahara. Kül-Világ, III. évfolyam, 2006/1. szám. p. 84.

<http://efolyoirat.oszk.hu/00000/00039/00008/pdf/igaz.pdf>; letöltés: 2020.11.07.

⁶ A mezőgazdaság széles körű gépesítésének köszönhetően a 20. század második felétől egyre nagyobb mértékű földművelés és az élelmiszeripar jelentős fejlődése fokozta a foszfát iránti igényt.

⁷ Frente Popular para la Liberacion de Saguia El-Hamra y Rio de Oro – Népi Front Saguia el Hamra és Rio de Oro Felszabadításáért.

körben támogatja.⁸ Az ENSZ-bizottság jelentése alapján megkezdődhetett volna a terület dekolonizációs folyamata, a terület megállapításait azonban a marokkói vezetés a hágai Nemzetközi Bíróságon megtámadta. 1975-re a spanyolok elvesztették ellenőrzésüket a belső, sivatagos területek nagy része felett, és a spanyol kormány felismerte, hogy foglalkoznia kell a terület függetlenségének kérdésével. Spanyolország elismerte a Polisario Frontot a nyugat-szaharai lakosság érdekeit képviselő szervezetként, és tárgyalásokat kezdett a függetlenség megadásáról.

A marokkói területi igény

A „Nagy Marokkó” megvalósítását célul kitűző II. Hasszán marokkói király azonban igényt nyújtott be a saharai területekre, arra hivatkozva, hogy az uralkodói dinasztia és a saharai törzsek között történelmi kapcsolatok vannak, és a terület Marokkó déli tartománya. Az 1962-ben függetlenné vált Mauritánia szintén jogot formált a területre, azzal az indokkal, hogy a mesterségesen kialakított határ két oldalán ugyanazok a törzsek élnek, ugyanannak a sivatagi civilizációnak a tagjai, ezért Spanyol-Szahara csatlakozásával megvalósítható lenne a szellemileg és gazdaságilag egységes Mauritánia.⁹ Mauritánia valójában a marokkói terjeszkedést igyekezett volna megakadályozni – vagy legalább korlátozni – a nyugat-szaharai területek bekebelezésével. A terület Marokkóhoz csatolása azt jelentette volna, hogy a két – nem éppen baráti viszonyt ápoló – ország több mint 1000 km hosszú közös határral egymás szomszédjai lesznek. Mauritánia stratégiai érdekei szempontjából tehát valójában a spanyol fennhatóság fennmaradása lett volna a legkedvezőbb, mert a spanyol haderő jelenléte elrettentő erőt jelentett az esetleges marokkói expanziós törekvésekkel szemben. Algéria szintén jogot formált a területre, mivel a Tindouf¹⁰ környéki rézbányáinak kiaknázása és üzemeltetése sokkal gazdaságosabbá tehető az Atlanti-óceán partvidékén fekvő kikötők igénybevételével, mint a Földközi-tenger felé történő, jelentősen hosszabb szárazföldi útvonalon történő szállítással.

A marokkói expanziós törekvések azonban nemcsak Spanyol-Szahara megszerzésére irányultak. A marokkói vezetés 1961-ben hivatalosan is jelezte a Spanyolországgal szembeni területi követeléseit, és memorandumban kérte, hogy az ENSZ Közgyűlés ismerje el Marokkó jogát a Spanyolország által megszállt északi városokra és szigetekre¹¹ is. Ezt a kérelmet 1975 elején megismételték és kijelentették: a szóban forgó területek a gyarmatosítás utolsó maradványai, ezért az ENSZ tegye őket a nem autonóm területek listájára, hogy az 1960-ban elfogadott 1514. számú ENSZ-határozat¹² értelmében megkezdődhessen a dekolonizációs folyamat, és egyben Marokkó területi integritása is helyreálljon. Ezt a kérelmet

⁸ HODGES, Tony: *Western Sahara: The Roots of a Desert War*. Lawrence Hill and Company, Westport, 1983. p. 199.

⁹ HODGES, Tony: *Western Sahara: The Roots of a Desert War*. Lawrence Hill and Company, Westport, 1983. pp. 100–101.

¹⁰ A nyugat-szaharai–algériai határtól 30 km-re keletre található.

¹¹ Ceuta, Melilla és a Chafarinas-szigetek (három szigetből álló lakatlan szigetsorozat Marokkó északi partjainál a Földközi-tengeren, Melilla K 50 km).

¹² 1514 (XV). Declaration on the granting of independence to colonial countries and peoples. General Assembly 15th Session, 947th plenary meeting, 14 December 1960. pp. 66–67.

[https://undocs.org/en/A/RES/1514\(XV\)](https://undocs.org/en/A/RES/1514(XV)); letöltés: 2020.11.10.

Spanyolország azzal az indokkal utasította el, hogy a területek „etnikailag spanyol”¹³ összetételűek. A Római és a Bizánci Birodalom, a Vizigót Királyság, sőt az Ibériai-félsziget egy részének (Kr. u. 711–1492 közötti) muzulmán megszállása alatt a Córdobai Kalifátus, majd az azt követő kisebb emírségek idején is etnikailag és közigazgatásilag is egybetartoztak. Ellentétben Gibraltárral, amely történelmileg soha nem tartozott a brit korona fennhatósága alá, tehát az 1830 óta tartó gibraltári brit jelenlét valójában megszállás.

Ez az érvelés azonban nem sokat nyomott a latban, ezért Spanyolország 1975-ben elrettentésül haditengerészeti erőket telepítettek a két – stratégiailag fontos és jelentős számú spanyol lakossággal rendelkező – észak-marokkói terület, Ceuta és Melilla védelmére. Ezt követően eszkalálódott a helyzet, mert augusztusban, majd októberben a marokkói kormány, valamint a nemzetközi közösség egy része (el nem kötelezett országok) a közvetlen tárgyalások megkezdését, illetve a spanyolok kivonulását és a terület marokkói fennhatóság alá helyezését követelte. Válaszul Spanyolország lezárta Ceuta szárazföldi határait, amikor 400 marokkói állampolgár kétszer is megkísérelte a terület békés elfoglalását.¹⁴

II. Hasszán marokkói király a Franco közelgő halála miatti spanyol belpolitikai bizonytalanságot felismerve – a diplomáciai eszközökből¹⁵ kifogyva – Spanyol-Szahara megszerzésére is aktív lépéseket tett. 1975. október 16-án bejelentette a „zöld menet” (*marcha verde*) megszervezését. Ez azt jelentette, hogy november 6-án (Franco halála előtt két héttel) 350 ezer fegyvertelen, önként jelentkező marokkói állampolgár sorakozott fel Tarfayaban,¹⁶ Spanyol-Szahara és Marokkó határán a marokkói király arcképével, a nemzeti lobogóval és a Korán példányaival a terület Marokkóhoz csatolását követelve. A menet elnevezése – a zöld – az iszlámot hivatott jelképezni. A civilekből álló menet, valamint az őket kísérő 25 ezer marokkói katona november 6-án átlépték a határt és mintegy 12 km mélységben behatoltak Spanyol-Szahara területére. A marokkói kormány jelentős erőket mozgósított a menet résztvevői logisztikai utánpótlásának biztosítása érdekében. Ez azt mutatta, hogy a lakosság – a hivatalos propaganda szerint az általuk Marokkóhoz tartozó „tartománynak” tartott terület esetleges függetlensége miatti felháborodása következtében spontán szerveződő – demonstrációját előkészítették, és azt szándékosan időzítették Franco tábornok életének utolsó napjaira. (Dél-Marokkóban kizárólag a menet résztvevői számára élelmiszer- és ivóvíz-utánpótlást szállító járművek közlekedhettek, egészségügyi támogatást nyújtottak, a marokkói légiere szintén részt vett az utánpótlás szállításában.)

¹³ O'REILLY, Gerry: Ceuta and the Spanish Sovereign Territories: Spanish and Moroccan Claims. Boundary&Territory Briefings, Volume 1, Number 2. 1994. p. 14. <https://www.dur.ac.uk/ibru/publications/download/?id=201>; letöltés: 2020.11.07.

¹⁴ O'REILLY, Gerry: Ceuta and the Spanish Sovereign Territories: Spanish and Moroccan Claims. Boundary&Territory Briefings, Volume 1, Number 2. 1994. p. 15. <https://www.dur.ac.uk/ibru/publications/view/?id=201>; letöltés: 2020.11.07.

¹⁵ A fent említett 1961-es ENSZ-memorandum, valamint a hágai Nemzetközi Bírósághoz benyújtott, de elutasított területi kérelem.

¹⁶ Tengerparti város Nyugat-Szahara északi határától 25 km-re.

A spanyol fennhatóság megszűnése

1975 végén a halálán lévő Franco helyett az akkori spanyol vezetésben senki nem merte felvállalni, hogy konfrontálódjon Marokkóval, valamint a többi arab országgal, illetve veszélyeztesse a Marokkóban élő (Ceuta, Melilla), akkor több mint 50 ezer fős spanyol közösség¹⁷ biztonságát Spanyol-Szahara miatt. Így a területen még mindig jelentős katonai erőket állomásoztató Spanyolország nem akadályozta meg a marokkóiak bevonulását a területre, mivel el akarták kerülni a vérontást és egy esetleges gyarmati fegyveres konfliktus kirobbanását, félve annak belpolitikai és nemzetközi következményeitől. A spanyol vezetés – Franco távollétében, János Károly herceg¹⁸ vezetésével – a helyzet eszkalálódásának elkerülése érdekében kétoldalú megbeszéléseket kezdett Marokkóval, valamint a szintén területi követeléseket megfogalmazó Mauritániával, kihagyva a terület lakosságát képviselő Polisario Frontot. A tárgyaláson részt vevő felek november 14-én (Franco halála előtt egy héttel) aláírták a madridi egyezményt, amely felosztotta Spanyol-Szaharát Marokkó és Mauritánia között. A szerződés értelmében Spanyolország a terület adminisztrációját a két afrikai országnak adta át, a spanyol haderőnek pedig 1976 februárjáig el kellett hagynia a területet. Emellett volt egy olyan kikötés is, amely szerint a nyugat-szaharai lakosság döntéshozatali testületének (Dzsemáa) a véleményét tiszteletben kell tartani. Az egyezményhez tartozó titkos záradékok biztosították Spanyolország számára, hogy részesedjen az egykori gyarmat ásványkincseiből.¹⁹ A terület átengedésére – vagyis bizonyos szempontból „eladására” – tehát lényegében azért került sor, mert a spanyol vezetés inkább Nyugat-Szaharáról mondott le – bizonyos feltételek mellett –, mint a stratégiaileg jóval fontosabb észak-afrikai területen lévő, a Földközi-tenger nyugati átjárójának ellenőrzése szempontjából kulcsfontosságú Ceuta és Melilla városokról.

A marokkói fennhatóság és a dekolonizációs folyamat elakadása

A marokkói vezetés nem késlekedett a terület feletti ellenőrzés megszerzésével, és az egyezmény aláírását követően azonnal megkezdte annak katonai megszállását. A spanyol csapatok kivonását azonban a Polisario is igyekezett kihasználni, így az első konfrontációkra már 1975. november végén sor került. A marokkói haderő jelentős erőket (a légierő és állítólag tiltott fegyvereket: napalm, fehér foszfor) vetett be a saharai nacionalista erők ellen. Ez azt eredményezte, hogy a lakosság a terület keleti határai felé indult, majd átlépte az algériai határt, és Tindouf közelében a sivatagban létrehozott átmeneti táborban telepedett le. Decemberben Mauritánia szintén megkezdte az egyezmény értelmében neki juttatott déli területek elfoglalását. Az ENSZ december 10-én elfogadott – két, egymásnak ellentmondó – határozata végeredményben megalapozta a terület mai, rendezetlen státuszát. A 3458/A számú határozat megerősítette a nyugat-szaharai népek önrendelkezéshez való jogát és

¹⁷ ALDRICH, Robert – CONNELL, John: *The Last Colonies*. Cambridge University Press, 1998. p. 223.

¹⁸ 1941-ben XIII. Alfonz lemondott királyi címéről, így a monarchia megszűnt. 1966-ban népszavazáson döntöttek a királyság visszaállításáról. A hatalmon lévő Franco tábornok János Károlyt nevezte meg utódjának, mivel annak édesapját, János infánst túl liberálisnak találta. I. János Károly spanyol király 1975. november 22-én 37 évesen került a trónra.

¹⁹ Az ásványkincsek 35%-a felett tartotta meg a rendelkezési jogot, illetve halászati jogokat is biztosított magának 15–20 évre.

szorgalmazta a referendum megtartását. A 3458/B határozat a madridi egyezmény aláíróra – és mivel Spanyolország kivonult a területről, lényegében –, Marokkóra és Mauritániára bízta Nyugat-Szahara adminisztrációját.

A Polisario Front 1976. február 27-én kikiáltotta a független Szaharai Arab Demokratikus Köztársaságot,²⁰ de a terület önrendelkezésére vonatkozó – és már a spanyolok által is felvetett – népszavazásra nem került sor, a dekolonizációs folyamat megszakadt. A Polisario Front gerillaharcainak következtében Mauritánia 1979-ben kivonult a területről, Marokkó azonban azonnal elfoglalta ezeket területeket is, és megkezdte a terület marokkói ellenőrzés alatt álló (nyugati) részének fizikai lezárását. A 2500–2700 km hosszú műszaki akadályrendszer – az úgynevezett *berm*, vagyis homoksánc – „*izraeli mintára és segítséggel, homokból és kőből készült, bunkerekkel, szögesdrót akadályokkal, valamint aknamezőkkel megerősítve*”.²¹ A hat szakaszban épülő berm 1987 áprilisára készült el, legfőbb feladata a Polisario támadásainak megakadályozása, valamint a gazdaságilag kiemelt fontosságú infrastruktúra (foszfátlelőhelyek) védelme volt. Ezzel Marokkó biztosította a térség által jelentett gazdasági előnyök zavartalan kiaknázását, a nyugat-szaharai lakosság – jórésztük (kb. 165 ezer ember) 1975 óta a Tindouf környéki menekülttáborokban élve – pedig elesett attól, hogy független államban éljen és a területén lévő ásványkincsek felett saját maga rendelkezzen.

A halogatott népszavazás

A terület végső státuszáról (teljes függetlenség vagy a Marokkóhoz tartozás) a régóta halogatott népszavazás döntene, a felek azonban nem tudnak megegyezni a szavazáson részvételre jogosultak köréről.²² (Amennyiben a zöld menettel és azt követően betelepített, marokkói származású lakosok is szavazhatnak a terület hovatartozásáról, a népszavazás eredménye kedvezőtlenül alakulhatna a szaharavik számára.) A népszavazás megszervezésében kulcsszerepe van az ENSZ 1990-ben létrehozott missziójának (MINURSO²³), amely a nyugat-szaharai népszavazással hivatott foglalkozni. A népszavazás előkészítésének első lépéseként 1991. szeptember 6-án a Polisario Front és a marokkói vezetés aláírta a tűzszüneti megállapodást, amely lezárta a 16 évig tartó fegyveres konfliktust. A népszavazás megrendezésére ezt követően, 1992. februárjában kellett volna sort keríteni, ez azonban azóta is késik – elsősorban a marokkói vezetés halogató taktikája miatt.

A Nyugat-Szahara státuszára vonatkozó nemzetközi diplomáciai erőfeszítések (amerikai közvetítés) az elmúlt évtizedekben nem jártak sikerrel. Marokkó folyamatosan elutasítja és szabotálja az ENSZ-határozatok teljesítését, és kizárólag abban az esetben támogatná a referendum megrendezését, ha biztosítva látná, hogy a népszavazás

²⁰ Sahrawi Arab Democratic Republic – SADR, spanyolul: República Árabe Saharaui Democrática – RASD.

²¹ IGAZ Levente: Egy elfelejtett válság politikai háttere: Nyugat-Szahara. Kül-Világ, III. évfolyam, 2006/1. szám. p. 92.

<http://efolyoirat.oszk.hu/00000/00039/00008/pdf/igaz.pdf>; letöltés: 2020.11.02.

²² Az ENSZ rendezési terve szerint a népszavazáson az 1974-es utolsó spanyol népszámlálás során nyilvántartásba vett családok (azaz mára inkább azok leszármazottai) vehetnének részt. A MINURSO 1999. decemberi adatai szerint a választásra jogosultak létszáma 86 425 fő. Marokkó több tízezer marokkói állampolgár betelepítésével jelentősen megváltoztatta a terület lakosági összetételét.

²³ Misión de Naciones Unidas para el referendo en el Sahara Occidental (United Nations Mission for the Referendum in Western Sahara).

eredményeként a terület marokkói fennhatóság alá kerül. A marokkói vezetés egyértelműen kívár, és az idő az elmúlt évtizedekben nekik dolgozott. A népszavazásra jogosultak körének csökkenése, a tindoufi menekülttáborban felnövő, ezért Nyugat-Szaharában soha nem is járt generációk függetlenség iránti elköteleződésének mértéke és a nemzetközi közösség közömbösége a terület státuszát illetően mind olyan tényező, amely hozzájárul ahhoz, hogy Marokkó fenntartsa a jelenlegi, számára kedvező status quo-t. Legutóbb a feleket hat év után először tárgyalóasztalhoz ültető Horst Köhler²⁴ (az ENSZ-főtitkár nyugat-szaharai ügyekkel megbízott személyes követe) is kudarcot vallott a folyamatok előremozdításában, és 2019 májusában lemondott.

Marokkó diplomáciai erőfeszítései

Marokkó, amely 2017-ben csatlakozott²⁵ az Afrikai Unióhoz (AU), diplomáciai eszközökkel is igyekszik elérni, hogy minél több ország Marokkóhoz tartozó területként ismerje el a Nyugat-Szaharát. 2019 óta tíz afrikai állam²⁶ nyitott marokkói diplomáciai képviseletet (konzulátust) marokkói területen lévő nagyvárosok helyett Nyugat-Szaharában (El-Ajún, Dakhla). Ez egyértelműen mutatja, hogy a marokkói kormány diplomáciai és gazdasági eszközökkel először néhány kevésbé jelentős, de Rabattal kedvező diplomáciai kapcsolatokat ápoló, illetve gazdasági támogatásra szoruló ország felkarolásával Marokkó igyekszik saját részeként elismertetni a jogalap nélkül katonai megszállás alatt tartott területet. Az AU álláspontja szerint azonban a marokkói diplomáciai képviseletüket Nyugat-Szaharában megnyitó afrikai országok megsértik az AU közös védelem- és biztonságpolitikai egyezményét.²⁷

Az EU és Marokkó viszonya

Az EU állásfoglalása szerint a Nyugat-Szahara nem marokkói terület, de a nemzetközi közösség eddig nem tudta elérni Marokkó kivonulását. Ez részben annak is köszönhető, hogy az EU-tagállamok álláspontja nem egységes. Franciaország és bizonyos mértékig Spanyolország²⁸ is Marokkót támogatja a kérdésben, míg a többi –

²⁴ A Német Szövetségi Köztársaság elnöke 2004. július 1. és 2010. május 31. között.

²⁵ 1984-ben Marokkó azért lépett ki az Afrikai Unió jogelődjének tekinthető Afrikai Egység Szervezetből (Organization of African Unity – OAU), hogy tiltakozzon Nyugat-Szahara felvétele ellen.

²⁶ Burundi, Comore-szigetek, Dzsibuti, Elefántcsontpart, Gabon, Guinea, Közép-afrikai Köztársaság, Libéria és Sao Tomé.

²⁷ Non-Aggression and Common Defense Pact.

²⁸ 2019-ben Spanyolország maradt Marokkó legfőbb kereskedelmi partnere: az ország teljes kivitelének 24,1%-a Spanyolországba irányult, a spanyol import volumene pedig 15,6% volt. Franciaország a második helyen áll: 21,6%-ban részesült a marokkói kivitelből, a francia import mértéke 12,2% volt. Moroccan Foreign Trade in Figures.

<https://santandertrade.com/en/portal/analyse-markets/morocco/foreign-trade-in-figures>; letöltés: 2020.11.27.

Franciaország egyben a legnagyobb külföldi befektető is Marokkóban: a külföldi befektetések kb. 30%-a érkezett Franciaországból 2016-ban és 2017-ben. Közel ezer francia vállalatnak van marokkói leányvállalata.

GUESSOUS, Hamza: France and US Are Morocco's Biggest Foreign Investors.

<https://www.morocoworldnews.com/2018/11/257325/france-us-morocco-foreign-investors-fdi/>;

letöltés: 2020.11.27.

A Francia Fejlesztési Ügynökség (Agence Française de Développement) 1,5 milliárd EUR összegben adott támogatást Marokkónak a 2013–2017 közötti időszakban.

France Diplomacy, France and Morocco.

<https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/morocco/>; letöltés: 2020.11.27.

elsősorban észak-európai – ország emberi jogi megfontolások miatt a szaharávik önrendelkezését biztosítaná. Az EU-n belüli megosztottság miatt – az ENSZ-határozatok végrehajtásának fontosságát deklaráló kijelentéseken túl – hatékony politikai lépések az EU részéről eddig nem történtek. Az EU inkább a humanitárius segítségnyújtásra szorítkozik a tindoufi menekülttáborban élő szaharávi menekültek (évente 9-10 millió euró összegű) támogatásával. A marokkói vezetés viszont aktív lobbitevékenységet folytat az EU irányába, hogy az Nyugat-Szahara tekintetében hivatalosan is elismerje Marokkó területi követelésének jogosságát, illetve az EU és Marokkó között létrejött kereskedelmi megállapodások az ország által megszállt nyugat-szaharai területekről származó termékekre is vonatkozzanak.

Marokkó az EU kiemelt partnere, érintett a demokrácián, jogállamiságon, valamint az emberi jogok tiszteletén alapuló európai szomszédságpolitikában (European Neighborhood Policy – ENP), amelynek célja a jólét, a stabilitás és a biztonság erősítése az összes fél számára. Szintén tagja a 2008-ban létrejött Unió a Mediterrán Térségért kezdeményezésnek, amely többoldalú keretet nyújt az Európai Unió, valamint a déli és keleti mediterrán országok közötti politikai, gazdasági és társadalmi kapcsolatok ápolásához. 2000. március 1-jén lépett hatályba az EU és Marokkó között az a társulási megállapodás, amely alapján az ipari, mezőgazdasági, és halászati termékek kereskedelmére alkalmazott kölcsönös vámliberalizáció alapján szabadkereskedelmi térség jöhetett létre az EU és Marokkó között, ezzel rendkívül széles körű kedvezményes hozzáférést biztosítva Rabat számára az uniós piachoz.

A luxemburgi székhelyű Európai Unió Bírósága (European Court of Justice – ECJ) azonban – a nyugat-szaharai lakossággal szembeni marokkói visszaélések miatt – a 2016. december 21-én meghozott ítéletében kimondta, hogy az Unió és Marokkó között létrejött társulási megállapodás nem alkalmazható Nyugat-Szaharára, hanem kizárólag csak a nemzetközileg elismert marokkói államhatárokon belüli területekről származó termékekre. Ezért a társulási megállapodásban előírt kereskedelmi kedvezmények alkalmazási gyakorlata a Nyugat-Szaharából származó termékekre nem folytatódhatott tovább. 2017-ben – a marokkói vezetés sikeres lobbitevékenységének köszönhetően – az EU tárgyalásokat kezdeményezett annak érdekében, hogy jogalapot biztosítson a Nyugat-Szaharából származó termékek kedvezményben részesítéséhez. Ezt követően, 2019-ben módosították a határozatot, így megteremtve a jogalapot arra, hogy a társulási megállapodás által biztosított vámkedvezmények a Nyugat-Szaharából – mint önkormányzattal nem rendelkező területről – származó termékekre a marokkói termékekkel azonos mértékben terjedjenek ki. Az Európai Unió Bírósága határozata értelmében viszont az EU és Marokkó közötti megállapodások létrejöttéhez, valamint alkalmazásához a szaharávi lakosság jóváhagyása is szükséges. Ennek pontos menete azonban nem ismert.

Marokkó kedvező tárgyalási pozícióban van az EU-val folytatott kereskedelmi és biztonságpolitikai egyeztetések során, mert – a 2000-ben létrejött szabadkereskedelmi megállapodásnak köszönhetően – az EU fontos kereskedelmi partnere²⁹ a szomszédságpolitika keretén belül pedig évente jelentős pénzügyi támogatást, hitelt és

²⁹ A Marokkóból az EU tagországaiba irányuló export mértéke 2019-ben 62,7%, az import mértéke 50,8% volt. European Union, Trade in goods with Morocco. https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_morocco_en.pdf, letöltés: 2020.11.27.

fejlesztési hozzájárulást kap. A marokkói vezetés Franciaországgal és Spanyolországgal fokozottan törekszik a kapcsolatok ápolására: a párizsi és a brüsszeli terrortámadásokat követően hírszerzési információkkal támogatta a francia hatóságokat, Spanyolországgal pedig kétoldalú megállapodásokat³⁰ kötött a szubszaharai régióból Spanyolországon keresztül Európába irányuló migráció kezeléséről.

A gazdaságilag előnyös partneri viszony mellett azonban Marokkó politikája biztonságpolitikai szempontból nem minden esetben segíti elő az EU biztonságát. A Nyugat-Szahara marokkói megszállása miatt feszült marokkói–algériai kapcsolatok a teljes Maghreb-térség tekintetében olyan – az EU számára is – kedvezőtlen helyzetet teremtenek, amelyek kezelése az Unió számára egyre sürgetőbb lesz. Az 1989-ben napirendre került Arab Maghreb Unió (AMU) létrehozásának megvalósítása a mai napig késik, elsősorban a Nyugat-Szahara kérdésében szemben álló Marokkó és Algéria miatt. A Maghreb-országok valódi integrációjának elmaradása nemcsak az észak-afrikai országok szempontjából hátrányos, hanem az EU számára is, mert az 1995-ös barcelonai külügyminiszteri konferencián létrehozott Euro-mediterrán Partnerség (Euro-Mediterranean Partnership – EMP) célkitűzései (stabilitás, fejlődés és béke) nem tudnak megvalósulni. Emellett akadályt jelentenek az EU számára a Maghreb-térség és a Száhel-övezet biztonsági helyzetének stabilizálása, a szervezett bűnözés (ember- és kábítószer-csempészet), valamint a terrorizmus elleni küzdelem terén. Ezen kívül a Maghreb-országok integrációjának elmaradása a gazdasági fejlődést is akadályozza, ami növeli az Európába irányuló illegális migrációt. Az Afrikai Unión belül 2018-ban Marokkó volt az egyik fő ellenzője az EU és Törökország közötti illegális migrációra vonatkozó megállapodás mintájára afrikai területekre tervezett migrációs központok létrehozásának.

Civilek Nyugat-Szaharáért

Nyugat-Szahara rendezetlen státusza a máig befejezetlen dekolonizáció jelképe. Világszerte több politikus, állam, civil szervezet és lobbicsoport – például a német szövetségi parlament különböző pártjainak képviselői,³¹ az Európai Parlamentbe delegált képviselők,³² a MINURSO tindoufi irodájának egykori vezetője, egyetemi oktatók, a Szabadságot Nyugat-Szaharának civil szervezet – a nyilvánosságot kihasználva próbálja elősegíteni a nyugat-szaharai népek önrendelkezését, a térség konfliktusainak békés, politikai eszközökkel, a nemzetközi jog betartásával történő megoldását. 2019. április 20-án nyílt levelet juttattak el az ENSZ Biztonsági Tanácsához, hogy az tegyen hatékony lépéseket a szaharávik önrendelkezési jogának érvényesítése érdekében, valamint alkalmazza a nemzetközi jog rendelkezéseit a MINURSO bevonásával, hogy megakadályozza a terület ásványkincseinek Marokkó által történő illegális kitermelését.³³

³⁰ 2019-ben a spanyol kormány 26 millió EUR támogatást ígért a marokkói belügyminisztériumnak a spanyol fennhatóság alá tartozó Ceuta és Melilla határőrizetének megerősítéséhez.

³¹ Sevim Dagdelen, MdB (Die Linke); Frank Heinrich, MdB (CDU); Gyde Jensen, MdB (FDP); Katja Keul, MdB (Bündnis90/Die Grünen); Kerstin Tack, MdB (SPD).

³² Margot Kessler, MdEP; Norbert Neuser, MdEP; Dr. Joachim Schuster, MdEP.

³³ Az Európai Bíróság 2016-ban hozott döntése értelmében Marokkó és Nyugat-Szahara két különböző területi entitás, Marokkó kizárólag katonai megszálló erő a területen, amelynek – a IV. Genfi Konvenció értelmében – nincs joga az ásványkincsek kitermeléséhez a megszállt területeken.

A „befagyott” konfliktus mint kockázati tényező

Az 1975 óta tartó ellentét Marokkó és a Polisario Front között – különösen az 1991-ben megkötött tűzszünet óta – kevés nyilvánosságot kapott, és egyfajta „befagyott” konfliktusként volt jellemezhető. Ez kedvezett a marokkói vezetésnek, illetve kedvezett a Marokkót támogató vagy vele gazdasági, geopolitikai, stratégiai és egyéb előnyös relációban lévő országoknak, amelyek legfeljebb a szavak szintjén támogatták a szaharávik önrendelkezését, de egyéb módon nem segítették elő annak megvalósulását. Közben az eltelt 45 évben, de különösen az utolsó egy-két évtizedben a térséggel szomszédos országokban gyökeres politikai (arab tavasz, algériai elnök halála), társadalmi (népességnövekedés) és biztonságpolitikai (iszlám szélsőséges csoportok megjelenése, mali konfliktus, líbiai polgárháború) átalakulásokra került sor, amelyek következtében egy sor új kihívás keletkezett. A marokkói ellenőrzés alatt lévő nyugat-szaharai területek, illetve a Polisario Front által ellenőrzött rész (beleértve a tindoufi menekülttábor) mind kiváló terepet biztosítanak a térségben működő szervezett bűnözői és iszlám szélsőséges csoportok tevékenységéhez. A rendezetlen státuszú térségben – az ENSZ és a nemzetközi közösség által évtizedeken át szorgalmazott békés rendezés kudarca miatt – a helyi lakosság (különösen a menekülttáborokban élő, kiábrándult, jövőkép nélküli fiatalok) és a Polisario Front lehetőséget, kiutat vagy a megélhetésük zálogát láthatja a maghrebi terrorszervezetekhez vagy a száheli dzsihádroz történő csatlakozásban.

Kérdéses, hogy a kivárára játszó marokkói vezetés halogató taktikája a továbbiakban mennyire működhet a megváltozott geopolitikai viszonyok mellett. Az algériai belpolitikai átalakulás, az elfogadásra kerülő új alkotmány, amely – az eddigiekkel ellentétben – lehetővé teszi az algériai haderő határokon túli alkalmazását, valamint az amerikai elnökválasztást követő bizonytalanság időszakában a Polisario Front függetlenség kivívása érdekében tett fegyveres erőfeszítései közel 30 évvel a fegyverszünet után, 2020 novemberében ismét kiújultak. A szervezet támadásokat hajtott végre a marokkói haderő bázisai ellen, miután november 13-án Marokkó bejelentette, hogy hadműveletekbe kezdett a korábban demilitarizált zónának minősített Guerguerat térségében, ahol a Polisario a megelőző napokban tehergépjárművekkel zárta el a Marokkót Mauritániával összekötő közutat. A Polisario Front ellentámadásokkal válaszolt a marokkói haderő műveleteire, és bejelentette, hogy ezzel véget ért a két fél között 1991-ben megkötött tűzszüneti egyezmény, és „háború kezdődött”. A nemzetközi közösség, az ENSZ a szemben álló felek közötti konfliktus tárgyalásos rendezésére szólított fel, de a valós megoldásra – a terület önrendelkezésének biztosítására – 1975 óta hiába váró Polisario Front nem biztos, hogy ismét elfogadja, hogy a helyzetet diplomáciai úton próbálják rendezni, mert az az elmúlt időszak alapján kilátástalannak tűnik.

Ország nélküli népek jövője

Nyugat-Szahara státuszának rendezése nemcsak a sivatagos északnyugat-afrikai terület jövője szempontjából bír jelentőséggel. Az, hogy a terület a marokkói diplomáciai erőfeszítéseknek köszönhetően – a nemzetközi szervezetek ellenkezése ellenére – végül Marokkóhoz tartozik majd, vagy pedig a térség lakossága megkapja az önrendelkezési jogot, más olyan területek szempontjából is precedens értékű lehet, amelyek azért küzdenek, hogy hivatalosan is államként kerüljenek elismerésre.

A ciszjordániai területek egy részét megszálló és további terjeszkedést tervező izraeli kormány 2020. év eleji lépése, amelynek során sürgette az amerikai adminisztrációt, hogy ismerje el Nyugat-Szaharát Marokkó részeként és nyisson konzulátust a vitatott hovatartozású területen, hasonló diplomáciai törekvések kezdetét jelezheti a palesztin területek vonatkozásában is. A Palesztin Területek és Nyugat-Szahara esetében is Izrael és Marokkó azért képes fenntartani fennhatóságát, mert meghatározó hatalmak támogatják őket ebben, és a jelenlegi állapot megváltoztatásához egyik esetben sem fűződik érdekük. Mind a palesztinok, mind a szaharávik esetében kérdéses, hogy valaha képesek lesznek-e az önrendelkezés megszerzésére és a hagyományos értelemben vett nemzetállam létrehozására.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1514 (XV). Declaration on the granting of independence to colonial countries and peoples. General Assembly 15th Session, 947th plenary meeting, 14 December 1960. pp. 66–67. [https://undocs.org/en/A/RES/1514\(XV\)](https://undocs.org/en/A/RES/1514(XV)); letöltés: 2020.11.10.
- ALDRICH, Robert – CONNELL, John: *The Last Colonies*. Cambridge University Press, 1998.
- European Union, Trade in goods with Morocco. https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_morocco_en.pdf; letöltés: 2020.11.27.
- France Diplomacy, France and Morocco. <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/morocco/>, letöltés: 2020.11.27.
- GUESSOUS, Hamza: France and US Are Morocco’s Biggest Foreign Investors. <https://www.moroccoworldnews.com/2018/11/257325/france-us-morocco-foreign-investors-fdi/>; letöltés: 2020.11.27.
- HODGES, Tony: *Western Sahara: The Roots of a Desert War*. Lawrence Hill and Company, Westport, 1983.
- IGAZ Levente: Egy elfelejtett válság politikai háttere: Nyugat-Szahara. *Kül-Világ*, III. évfolyam, 2006/1. szám. pp. 79–95. <http://efolyoirat.oszk.hu/00000/00039/00008/pdf/igaz.pdf>; letöltés: 2020.11.07.
- JENSEN, Erik: *Western Sahara, Anatomy of a Stalemate*. International Peace Academy, Occasional Paper Series. Lynne Rienner, London, 2005.
- Moroccan Foreign Trade in Figures. <https://santandertrade.com/en/portal/analyse-markets/morocco/foreign-trade-in-figures>; letöltés: 2020.12.01.
- O’REILLY, Gerry: *Ceuta and the Spanish Sovereign Territories: Spanish and Moroccan Claims*. *Boundary & Territory Briefings*, Volume 1, Number 2. 1994. <https://www.dur.ac.uk/ibru/publications/view/?id=201>; letöltés: 2020.11.07.
- UN Doc. A/AC-109/477, 13/2/75. <https://www.sfu.ca/~palys/UN-Resolution%201514.pdf>; letöltés: 2020.11.10.

FELEGYI JÚLIA

OLASZORSZÁG MIGRÁCIÓS POLITIKÁJA NAPJAINKBAN

Az Európai Unió tagállamai közül Olaszország az egyik, amely hosszú ideje küzd az illegális migráció okozta problémákkal. Napjainkban a mediterrán migrációs útvonalakon érkezők jelentős része Olaszország szigetein és partjainál lép be az EU területére, ráadásul a koronavírus-járvány ismételt erősödése súlyosbítja a migrációs hullám okozta gondokat. Róma bevándorlási stratégiája a folyamatos belpolitikai feszültség következtében nem következetes, vagyis az egyre erősödő migrációs nyomás belpolitikai bénultsággal párosulva lehetetlenné teszi, hogy Olaszország egyéni vagy akár regionális szereplők bevonásával kialakított megoldást találhasson a helyzetre. Az illegális migrációval kapcsolatos olasz, illetve tágabban az európai problémákat egyedül az egységes és hatékony nemzetközi fellépés kezelheti. Jelen publikációm az illegális migráció okozta kihívásokra fókuszál, kutatásaimat azonban folytatom a bevándorlás jogi szabályozásával és a legális migrációs folyamatokkal kapcsolatban.

Az előzményekről

Az 1990-es évek óta kiemelten cél- és tranzitországgá vált Olaszország elsősorban az afrikai partok közelében fekvő szigetei (például Pantelleria és Lampedusa) miatt vonzó az illegális migránsok számára, akik ezen az úton – a szárazföldinél veszélyesebb – vízi átkeléssel juthatnak az Európai Unió területére. Szicília, Lampedusa és a többi hasonló földrajzi elhelyezkedésű sziget évtizedek óta kiemelt célpont, érdemi megoldás azonban nem született még a helyzet kezelése érdekében. A befogadó lakosság a sorozatos bűncselekmények, a növekvő idegen jelenlét és a betegségekkel való félelem miatt mára egyre kevésbé tolerálja a bevándorlók érkezését. A sajtó is csak akkor számolt be migrációs témájú hírről, amikor 2013 októberében Lampedusa közelében 360 migráns lelte halálát a tengeren egy balesetben. Az eset¹ felhívta a figyelmet a migrációs útvonalakkal kapcsolatos kihívás okai és ezek következményei uniós és nemzeti szintű kezelésének hiányosságaira. A jelenlegi olaszországi migrációs válság kezdete 2014-re tehető, amikor jelentősen megnőtt a tengeren keresztül érkezők száma. Ezt ugyan 2015-ben egy kismértékű visszaesés követte, de 2016-ban a hullám tetőzött. A fenntarthatatlan helyzetet szigorú migrációs intézkedéseivel a 2018-ban megalakult koalíciós kormány próbálta rendezni, de a 2019. évi kormányváltással a problémák ismét kiújultak.²

¹ NELSON, Zed: Lampedusa boat tragedy: a survivor's story.
<https://www.theguardian.com/world/2014/mar/22/lampedusa-boat-tragedy-migrants-africa>;
letöltés: 2020.09.06.

² MOLNÁR Anna: Menekült- és migrációs kérdés Olaszországban. Nemzet és Biztonság, 2015/3. szám. pp. 3–165.
http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2015_3_03_molnar_anna_-_menekult_es_migracios_kerdes_olaszorszagban.pdf; letöltés: 2020.09.04.

A 2015 óta tartó migrációs helyzet okozta problémák

Az Olaszországba érkezők száma leginkább az észak-afrikai térség politikai stabilitásától, valamint a térség déli és északi országai közötti együttműködéstől függően változott. A térség stabilitását elsősorban arab tavasz Tunéziában kezdődött, így kezdetben onnan érkezett a legtöbb migráns. A migrációs hullám okozta kihívásokat a tagállami stratégiák mellett uniós szinten is próbálták enyhíteni. Az egyik ilyen, a *hotspot*okon alapuló megközelítés szerint az uniós ügynökségek (főként az EASO,³ a Frontex és a Bűnüldözési Együttműködés Európai Unió Ügynöksége) helyszíni segítséget nyújtottak a leginkább érintett tagállamoknak az újonnan érkezők azonosításában, nyilvántartásba vételében, ujjnyomatvételben és a személyes meghallgatások lebonyolításában. 2015–2018 között így Görögországon kívül Olaszországban is működtek *hotspot*⁴ Lampedusán, Pozzallóban, Messinában, Tarantóban és Trapaniban.⁵

2015-ben Olaszországban 5,7 millió fő külföldön született ember élt – ami a lakosság közel 10%-a volt –, ez az arány 2019-re 8,5%-ra csökkent.⁶ 2015-ös közvélemény-kutatások alapján az olaszok 25%-a a migrációt és következményeit tartotta a legkomolyabb veszélynek, és csak 2%-uk szerint lehet a bevándorlás a gazdaság fellendítésére alkalmas eszköz.⁷

2016-ban mintegy 145 ezer illegális migráns érkezett, a befogadóközpontok megteltek, a bevándorlási szabályok pedig azonnali reformra szorultak.⁸ A nagy tömegben érkezők közt szélsőséges nézeteket vallók, körözött bűnözők és terroristák is voltak, ez pedig biztonsági jellegű kihívást jelentett az olasz állam számára, amire az olasz törvényhozásnak is reagálnia kellett. A 2015 februárjában jogerőre emelkedett, rendkívüli terrorizmusellenes intézkedéseket tartalmazó törvényerejű rendelet alapján 2015 és 2017 között csaknem 170, a szélsőséges iszlámizmushoz vagy a terrorizmus támogatásához köthető külföldit utasítottak és toloncoltak ki az országból.

2016 óta a használaton kívüli laktanyákat is átalakították a migránsok szálláshelyeivé, de ez kevésnek bizonyult. A Belügyminisztérium törvényjavaslata alapján 2017 áprilisában a túlszűfolt táborok helyett tartományi szinten több, egyenként 80–100 fős – a repülőterek és a jelentősebb pályaudvarok közelében elhelyezkedő – befogadóközpontot alakítottak ki a menedékkérők számára.⁹

³ European Asylum Support Office – Európai Menekültügyi Támogatási Hivatal.

⁴ A trapani *hotspot*ot az érkezők alacsony száma miatt 2018 októberében visszaalakították idegenrendészeti fogdává.

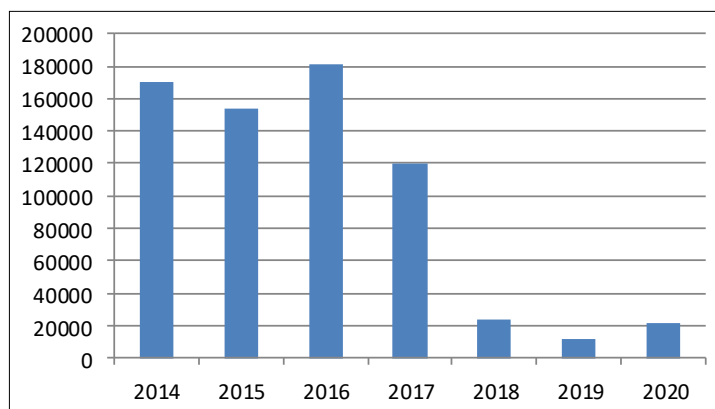
⁵ Migránsok menedékjoga, áthelyezése és kiutasítása: ideje határozottabban fellépni, hogy az eredmények kevésbé maradjanak el a kitűzött céloktól. Európai Számvevőszék, 2019/24. sz. különjelentés. <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/migration-24-2019/hu/>; letöltés: 2020.09.26.

⁶ 2019-ben a 62,4 milliós országban 5,3 millió külföldön született élt.

⁷ TÓTH Bálint László: Az olasz migrációs politika hátterének vizsgálata. <https://www.migraciokutato.hu/2017/06/21/az-olasz-migracios-politika-hatterenek-elemzese/>; letöltés: 2020.09.06.

⁸ RAME, Sergio: Ora la Francia accusa l'Italia: "Dovete identificare gli immigrati". <https://www.ilgiornale.it/news/politica/ora-francia-accusa-litalia-dovete-identificare-immigrati-1319082.html>; letöltés: 2020.09.06.

⁹ TÓTH Bálint László: Az olasz migrációs politika hátterének vizsgálata. <https://www.migraciokutato.hu/2017/06/21/az-olasz-migracios-politika-hatterenek-elemzese/>; letöltés: 2020.09.06.

Az Olaszországba tengeri úton érkezett migránsok száma¹⁰

A 2018. március 18-i parlamenti választásokat hosszú egyeztetés követte, végül június 1-jén hatalomra került az Öt Csillag Mozgalom¹¹ és a Liga¹² alkotta bevándorlásellenes kormány, ami jelentős változásokat hozott az ország migrációs politikájában.¹³ Matteo Salvini belügyminiszter megtiltotta azon NGO-k¹⁴ kezelésében lévő hajók és a földközi-tengeri nemzetközi katonai műveletekben részt vevő egységek kikötését, amelyek migránsokat vesznek fel.¹⁵ A bevándorlásellenes politika eredményeként – az UNHCR adatai alapján – 2018. január 1. és július 29. között 80,6%-kal csökkent az Olaszországba érkező illegális bevándorlók száma.¹⁶ A kormány ugyanakkor humanitárius okokból a betegeket, kiskorúakat és várandós nőket – akik menekültügyi kérelmet nyújtottak be – beengedte Olaszországba.¹⁷

A 2018-as intézkedésekről

Az olasz parlament a 2018. évi 4. számú törvényerejű rendeletében – avagy „első Salvini-csomagjában” megszüntette a humanitárius védelmet mint elismerési formát.¹⁸ A menekültügyi őrizet 90 napos felső határát 180 napra emelték a toloncolási központokban, a menedékkérőket állampolgárságuk azonosításáért pedig

¹⁰ UNHCR: Mediterranean Situation.

<https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5205>; letöltés: 2020.09.09.

¹¹ Movimento 5 Stelle – M5S.

¹² Lega.

¹³ HOROWITZ, Jason: Italy's New Populist and Anti-Establishment Government Is Sworn In.

<https://www.nytimes.com/2018/06/01/world/europe/italy-government-populist.html>; letöltés: 2020.09.12.

¹⁴ Non-governmental organization – nem kormányzati szervezet.

¹⁵ Migrant crisis: Italy minister Salvini closes ports to NGO boats.

<https://www.bbc.com/news/world-europe-44668062>; letöltés: 2020.09.13.

¹⁶ UNHCR: Refugees and Migrants arrivals to Europe in 2018 (Mediterranean).

<https://data2.unhcr.org/en/documents/details/68529>; letöltés: 2020.09.09.

¹⁷ JANIK Szabolcs – TÓTH Norbert – VARGHA Márk: „Belépni szabad!” – Az olasz migrációs politika és az új „kvótajavaslat” áttekintése. pp. 2–5.

https://www.migraciokutato.hu/wp-content/uploads/2019/10/20191009_mki_olaszorszag_kvota_v.pdf;

letöltés: 2020.09.06.

¹⁸ Az 1998 óta használatos humanitárius védelem hazánk oltalmazotti státuszához volt hasonlatos, de a magyar eljárásrendnél egyszerűbb volt hozzájutni.

30 napig a *hotspotok*ban tarthaták. A prevencióval párhuzamosan gondoskodtak a repatriálások biztosításáról is: több forrást biztosítottak: 2018-ra félmillió, 2019-re másfél millió, 2020-ra pedig további félmillió euróval. A közbiztonság fenntartása érdekében pedig bővült azon bűncselekményeket tartalmazó lista,¹⁹ amelyek elkövetése esetén visszavonják a menekült- vagy oltalmazotti státuszt.²⁰

2019 nyarán jött ki a szigorító intézkedésekből álló második rendelet,²¹ amely alapján a belügyminiszter – közrendvédelmi vagy biztonsági okokból, kiemelten az embercsempészet akadályozása érdekében – korlátozhatja, megtilthatja hajók áthaladását olasz felségvizeken, illetve kikötésüket olasz kikötőkben. A rendelet megszegésekor a hajó kapitánya 150 ezertől 1 millió euróig terjedő pénzbüntetéssel sújtható, és a hajó lefoglalható. Szembeszegülés a haditengerészet utasításaival vagy erőszakos cselekmény elkövetése esetén a kapitány előállítható.²² Ezzel egy időben, július elsején megkezdődött a közös járőrözés Szlovénia és Olaszország szárazföldi határszakaszán, hogy így is csökkentsék az érkező illegális bevándorlók számát. A járőrözés leginkább a Trieszt és Koper, valamint a Gorizia és Nova Gorica közötti határszakaszokra terjed ki, és az elmúlt egy év alatt eredményesnek bizonyult.²³

Olaszország már a kezdetektől felismerte, hogy kulcsfontosságú együttműködni az észak-afrikai kibocsátó és tranzitországok kormányaival a tengeri úton érkező illegális migráció fékezése érdekében. Az országok hatóságait felszereléssel, kiképzéssel segítették, valamint pénzügyi támogatásért cserébe a felek szigorúbban ellenőrzik a csempésztvonalakat, továbbá a parti őrség visszazállítja a bevándorlókat. Így Líbiával már 2003-ban megállapodtak az illegális migráció visszaszorításáról, 2009-ben (majd 2011-ben ismét) pedig Tunéziával kötöttek hasonló egyezséget. 2019-ben 150%-kal emelkedett az észak-afrikai országból érkezettek száma, ezért augusztus 17-én ismét találkozót tartottak. A migráció fékezéséért cserébe az EU és Olaszország képviselői újabb munkahelyteremtő és szegénységet enyhítő csomagról tárgyaltak a kibocsátó országgal.²⁴

¹⁹ Szexuális erőszak, kábítószerrel előállítás, birtoklása és kereskedelme, rablás és zsarolás, lopás, betörés, állami tisztviselő fenyegetése vagy bántalmazása.

²⁰ JANIK Szabolcs – TÓTH Norbert – VARGHA Márk: „Belépni szabad!” – Az olasz migrációs politika és az új „kvótajavaslat” áttekintése. pp. 7–10.
https://www.migraciokutato.hu/wp-content/uploads/2019/10/20191009_mki_olaszorszag_kvota_v.pdf;
letöltés: 2020.09.06.

²¹ DECRETO-LEGGE 14 giugno 2019, n. 53. Disposizioni urgenti in materia di ordine e sicurezza pubblica (19G00063).
<https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2019/06/14/19G00063/sg>; letöltés: 2020.11.05.

²² JANIK Szabolcs – TÓTH Norbert – VARGHA Márk: „Belépni szabad!” – Az olasz migrációs politika és az új „kvótajavaslat” áttekintése. pp. 8–9.
https://www.migraciokutato.hu/wp-content/uploads/2019/10/20191009_mki_olaszorszag_kvota_v.pdf;
letöltés: 2020.09.06.

²³ Italy and Slovenia start border patrols to stem migrant flows.
<https://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-slovenia-italy/italy-and-slovenia-start-border-patrols-to-stem-migrant-flows-idUSKCN1TW2JA>; letöltés: 2020.09.27.

²⁴ Italy wants no more illegal migrants, minister tells Tunisia.
<https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/italy-wants-no-more-illegal-migrants-minister-tells-tunisia/>; letöltés: 2020.09.21.

A 2019-es változás

2019 szeptemberében előrehozott választások váltak szükségessé a Liga kilépése miatt. Az Öt Csillag Mozgalom új kormányt alakított a Demokrata Párttal,²⁵ és kétoldalas nyilatkozatban foglalták össze az új, második Conte-kabinet prioritásait, amelyek között az új koalíciós partner kérésére a szigorú migrációs politika enyhítése és a második Salvini-csomag módosítása is kiemelt helyen volt.²⁶

Szeptember 23-án Németország, Olaszország, Franciaország és Málta megállapodott a Földközi-tengeren felvett migránsok elosztási vészmechanizmusáról. A „máltai megállapodás” néven elhíresült elosztási mechanizmust az uniós belügyminiszterek következő tanácskozásán több ország²⁷ támogatta, de egységes, kötelező erejű szabályozás nem jött létre.²⁸

A máltai csomag több sebből is vérzik: a támogatók kis létszámán túl a megállapodás korlátozott és egyedül a Földközi-tengeren kimentett menedékkérőkre összpontosít, a többi illegális migrációs útvonalat nem is említi. A német kormány – jelentős belpolitikai vitát indítva – ígéretet tett, hogy befogadja a tengeren kimentett migránsok negyedét Olaszországból. Franciaország szintén ugyanennyi migránst vállalt át Olaszországtól, valamint Horvátország, Finnország, Írország, Litvánia, Luxemburg és Portugália is jelezte részvételi szándékát.²⁹ A megállapodás azonban néhány kezdetleges próbálkozáson túl – az elmúlt egy év távlatából szemlélve – eredménytelen.

November közepén – a kedvezőbb migrációs politika hírére – néhány nap alatt közel 800-an indultak el vízi úton a líbiai partokról Olaszország irányába. A vízi járművek felét a líbiai parti őrség feltartóztatta, a migránsok egy részét az NGO-hajók vették fedélzetükre. Líbia felszólította az NGO-kat, hogy az észak-afrikai ország partján kössenek ki, de ezt ők elutasították, és Máltától, valamint Olaszországtól kértek kikötési engedélyt.³⁰

A 2019-es kormánykoalíció megszüntette a szigorú határvédelmet, és az érkezők szétosztásával kívánt úrrá lenni a bevándorlás okozta kihívásokon. Mára azonban megállapítható, hogy ez az elképzelés kudarcba fulladt. Az elmúlt egy év alatt az új kormányknak is be kellett látnia, hogy az illegális migráció igenis komoly

²⁵ Partito Democratico – PD.

²⁶ JANIK Szabolcs – TÓTH Norbert – VARGHA Márk: „Belépni szabad!” – Az olasz migrációs politika és az új „kvótajavaslat” áttekintése. p. 10.
https://www.migraciokutato.hu/wp-content/uploads/2019/10/20191009_mki_olaszorszag_kvota_v.pdf;
letöltés: 2020.09.06.

²⁷ Írország, Luxemburg és Portugália.

²⁸ Nem hozott áttörést az uniós belügyminiszterek ülése.
<https://hirado.hu/belfold/kozelet/cikk/2019/10/09/nem-hozott-attorest-az-unios-belugyminiszterek-ulese>;
letöltés: 2020.09.20.

²⁹ Megállapodás született a migrációs minicúcon.
<https://kitekinto.hu/2019/09/23/europai-ugyek/megallapodas-szuletett-a-migracios-minicucson/175423/>;
letöltés: 2020.09.06.

³⁰ Tényleg enyhül az olasz migrációs politika az új vezetés alatt.
<https://kitekinto.hu/2019/11/25/europai-ugyek/tenyleg-enyhul-az-olasz-migracios-politika-az-uj-vezetes-alatt/177452/>; letöltés: 2020.09.06.

probléma, amelyet a tagállamokkal közös, egységes fellépés nélkül lehetetlen eredményesen kezelni.³¹

A gazdasági bevándorlók – költséges és időigényes – kezelésén, repatriálásán kívül további jelentős probléma a tényleges menekültek, különleges bánásmódot igénylő személyek és a kísérő nélküli kiskorúak szakszerű ellátása és integrációja. 2019 végére több mint 6000 kiskorú³² élt befogadóközpontokban, akiknek egy része azonban – adminisztratív hibák és késések, illetve a szervezett bűnözés okán – utcára kerül és eltűnik.³³ Az integráció és képzettség nélküli nincstelen fiatalok esetleg a szervezett bűnözők áldozataivá (prostitúció, szervkereskedelem, emberkereskedelem), vagy tagjaivá válnak, de ők hajlamosabbak a szélsőséges eszméket is elsajátítani és terrorista csoportokhoz csatlakozni.

2020-ban a koronavírus és a második félévtől tapasztalhatóan újból népszerűvé váló kelet-mediterrán migrációs útvonal szinte lehetetlen kihívások elé állította az országot. A vírus első hulláma Európában Olaszországot³⁴ és Spanyolországot érintette leginkább, így a mozgást korlátozó intézkedések, a határzárak és maga a vírus ténye miatt májusig az illegális migrációs útvonalakon szinte senki nem érkezett. A járványügyi előírások alapján az országban tartózkodó migránsoknak, elutasított, kiutasított vagy státuszt kapott menedékkérőknek egyaránt – a Belügyminisztérium rendelkezése alapján – a kijelölt befogadóközpontokban kellett maradniuk, ami közel 85 ezer fő napi ellátását jelentette. Márciustól bevezették a kötelező kétéhetes karantént az újonnan érkezetteknek.³⁵

2020 májusára – többek között a koronavírus-járvány miatt kieső és/vagy hazautazó vendégmunkások miatt – az ország agrár munkaereje jelentős mértékben lecsökkent, és félő volt, hogy nem lesz, aki elvégezze a betakarítási munkákat. A helyzet megoldásaként a kormány a koronavírus-járvány utáni gazdaságélénkítő csomagja részeként 500 ezer nem regisztrált bevándorló munkavállalási célú tartózkodási engedélyéről döntött. Az engedélyt feltételekhez kötötték: csak azokra vonatkozott, akik 2020. március 8-án az ország területén tartózkodtak, valamint akiknek a tartózkodási engedélye 2019 őszén lejárt, de addig a mezőgazdaságban

³¹ A gondot az jelenti, hogy a kormánypárt nem hátrálhat ki azokból a megállapodásokból, amelyeket még ő kötött a Ligával, miközben az új partner erősen ragaszkodik a befogadószemlélethez. A belső törésvonalainak egyike épp ott húzódik, hogy kik támogatják a megengedőbb migrációs politikát, és kik nem, ugyanígy a kormánypártokon belül is feszültséget okoz a Decreto Sicurezza kezelésének kérdése. Di Maio külügyminiszter a második Conte-kormány ideje alatt változatlanul kiállt a Decreto Sicurezza mellett (ahogy tette ezt az első Conte-kormányban is, még munkaügyi miniszterként). Lamorgese belügyminiszter jelezte, hogy dolgoznak a Decreto Sicurezza átalakításán, de végig világos volt, hogy a máltai megállapodás nem jelent önmagában megoldást.

³² A menedékkérők nagy része hivatalos okmányok nélkül érkezik, és sok esetben a kedvezőbb elbírálás reményében vallja magát kiskorúnak. Ennek ellenére mind a kiskorúak, mind a fiatalok száma és a rájuk leselkedő veszély jelentős.

³³ More than 6100 unaccompanied refugee and migrant children in Italy in need of community and family-based care.

<https://www.unicef.org/press-releases/more-6100-unaccompanied-refugee-and-migrant-children-italy-need-community-and-family>; letöltés: 2020.09.27.

³⁴ Március végére már az igazolt fertőzöttek száma 128 ezer, a halálos áldozatok száma 15 ezer fő volt.

³⁵ Italy: Migrants to stay in centers beyond time limit.

<https://www.infomigrants.net/en/post/23894/italy-migrants-to-stay-in-centers-beyond-time-limit>; letöltés 2020.09.27.

vagy háztartásban³⁶ dolgoztak. Az engedélyek kiadása természetesen belpolitikai vitát és újabb nagy létszámú afrikai migrációs hullámot indított, mert az engedélyt félreértve, félreértelmezve sokan úgy fogták fel a helyzetet, hogy az olasz kormány zöld lámpát adott a bevándorlásnak.³⁷

Matteo Salvini volt belügyminiszter migrációs politikáját és döntéseit folyamatos bírálatok és kritikák érték, aminek eredményeként három esetben is kezdeményezték mentelmi jogának visszavonását. A Gregoretti hadihajóval és az Open Arms NGO-hajóval kapcsolatos intézkedései miatt felfüggesztették mentelmi jogát, előbbi tárgyalása várhatóan októberben kezdődik.³⁸

Augusztus elejére Szicília szigete megtelt. A nagy tömegben és folyamatosan érkező illegális bevándorlók okozta helyzetet súlyosbították a koronavírus megelőzését célzó izolációs törekvések, amelyektől a migránsok igyekeztek megszabadulni, esetleg kibújni alóluk. A kormány a helyzet kezelésére karanténhelyszíneként funkcionáló hajókat küldött a térségbe, de ezek is rendre megteltek, többek között koronavírus-fertőzött bevándorlókkal.³⁹ Ezzel párhuzamosan a kontinentális területeken is számos incidens történt a karanténra kötelezett migránsok és a hatóságok között. Udinében és Trevisóban a migránsok – voltak köztük fertőzöttek is – megpróbálták kitörni a kijelölt épületből,⁴⁰ Rómában pedig fertőzöttek támadtak és haraptak meg orvosokat és hatósági személyeket.

Az olasz kormány az események hatására katonákat küldött a problémás befogadóközpontokba a karanténintézkedések betartatása és a közrend felügyelete érdekében.⁴¹ A kormány passzivitására hivatkozva Nello Musumeci, Szicília kormányzója, valamint Salvatore Martello, Lampedusa polgármestere – a fenntarthatatlan állapotok miatt – lezárták a sziget táborait, és hajókra szállították az ott tartózkodó migránsokat. Ez belpolitikai feszültséget teremtett, a helyzetet azonban nem oldotta meg, mivel rövid időn belül ismét több száz új illegális bevándorló érkezett. A lakosság a kisebb súlyú – általában vagyon ellen elkövetett – bűncselekményekhez köthető és a koronavírus-fertőzött migránsok miatt tiltakozásokat szervezett, és önszerveződő módon nem engedte kikötni az újabb érkezők egy részét.⁴²

³⁶ Például idősgondozás, házvezetés.

³⁷ REIDY, Eric: In the news: Italy to grant undocumented migrants work permits. <https://www.thenewhumanitarian.org/news/2020/05/14/Italy-undocumented-migrants-work-permits>; letöltés: 2020.09.20.

³⁸ TONDO, Lorenzo: Matteo Salvini goes on trial over migrant kidnapping charges. <https://www.theguardian.com/world/2020/oct/02/matteo-salvini-set-to-be-tried-over-migrant-kidnapping-charges-italy>; letöltés: 2020.09.20.

³⁹ First migrants board Lampedusa quarantine ship. https://www.ansa.it/english/news/2020/08/04/first-250-migrants-board-lampedusa-quarantine-ship_ce4eb841-4d07-4373-bb96-d72a08511d69.html; letöltés: 2020.09.10.

⁴⁰ JÁNOSI Dalma: Felláztak a migránsok Udinében. <https://www.magyarhirlap.hu/kulfold/20200803-fellazadtak-a-migransok-udineben>; letöltés: 2020.09.10.

⁴¹ Italy sends army to migrant centers after more COVID cases. <https://www.infomigrants.net/en/post/26608/italy-sends-army-to-migrant-centers-after-more-covid-cases>; letöltés: 2020.09.18.

⁴² Lampedusa mayor calls for 'strike' over migrant arrivals. <https://www.infomigrants.net/en/post/26941/lampedusa-mayor-calls-for-strike-over-migrant-arrivals>; letöltés: 2020.09.11.

Augusztusban újraindult az Olaszországba illegálisan érkezett tunéziai állampolgárok visszatoloncolása hazájukba.⁴³ A kormányok közötti megállapodás értelmében hetente 80 főt küldenek vissza légi úton.⁴⁴

A szeptember fordulópont volt a migrációs politika szempontjából, mivel az olasz kormány is üdvözölte az EU-nak a dublini rendeletek módosítására irányuló tervét. Ursula von der Leyen, az Európai Bizottság elnöke célul tűzte ki, hogy ne az első biztonságos ország legyen köteles befogadni az érkezett menedékkérőket. A módosításokat a másik érintett, Görögország is üdvözölte.⁴⁵

Következtetések

Jóllehet sokkal több migráns érkezett a 2016–2018-as periódusban, mint most, a jelenlegi helyzet mégis jelentősebb kihívás elé állítja Olaszországot. A lakosság kevésbé toleráns, amelyet erősít a koronavírus-járvány miatti félelem, hiszen a külföldiek azért jelenthetnek nagyobb veszélyt a fertőzéssel kapcsolatban, mert szegregáltabbak, rosszabb higiéniai körülmények között és nagy közösségekben élnek. A befogadóközpontok különösen kockázatosak, hiszen a zsúfolt körülmények között élők közt a vírus gyorsan terjed, és az eleve legyengült szervezetű, más betegségekkel, fertőzésekkel küzdőkre súlyosabb hatásai lehetnek.

A járvány a kiutasításokra és repatriálásokra is hatással van, mert kérdéses, hogy mennyire lehetséges ezeket végrehajtani logisztikai és személyzeti szempontból, továbbá bizonytalan, hogy meddig tart a járvány. A hatóságoknak is többletterhet okoznak a kiemelt határvédelmi feladatok, a karanténra kijelölt intézmények őrzése, mivel a szervezetek személyileg és anyagilag is véges forrásokkal bírnak.

Megállapítható, hogy Olaszországban a lakosság a leginkább érintett területeken kiábrándult a befogadó politikából, és hatékony problémakezelésre vár. Várható, hogy belpolitikai téren továbbra is jelentős nézetkülönbségek lesznek, a szavazóbázis megtartása érdekében azonban elkerülhetetlen lesz választ adni az illegális migráció felszámolása és szigorúbb szabályozása kérdésére. Az évek óta fel-felbukkanó kötelező vagy önkéntes alapú elosztási mechanizmusok ötlete sorra kudarcba fullad, így rövid és középtávon a helyzet javulása nem valószínű. A szigetekre és a tengerpartra érkező bevándorlók miatt a járvány lecsengését követően a turizmus folytatolagos alacsony szinten maradása további gazdasági kockázatot jelenthet.

⁴³ A korábban is működő gyakorlatot a koronavírus tavaszi terjedése miatt voltak kénytelenek leállítani.

⁴⁴ Italy-Tunisia migrant repatriation flights to resume on August 10.
<https://www.infomigrants.net/en/post/26477/italy-tunisia-migrant-repatriation-flights-to-resume-on-august-10>; letöltés: 2020.09.10.

⁴⁵ 'A turning point': Italy praises plan to overhaul Europe's asylum rules.
<https://www.thelocal.it/20200917/a-turning-point-italy-praises-eu-plan-to-overhaul-asylum-rules-migration>; letöltés: 2020.09.19.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 'A turning point': Italy praises plan to overhaul Europe's asylum rules.
<https://www.thelocal.it/20200917/a-turning-point-italy-praises-eu-plan-to-overhaul-asylum-rules-migration>; letöltés: 2020.09.19.
- DECRETO-LEGGE 14 giugno 2019, n. 53 . Disposizioni urgenti in materia di ordine e sicurezza pubblica (19G00063).
<https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2019/06/14/19G00063/sg>; letöltés: 2020.11.05.
- First migrants board Lampedusa quarantine ship.
https://www.ansa.it/english/news/2020/08/04/first-250-migrants-board-lampedusa-quarantine-ship_ce4eb841-4d07-4373-bb96-d72a08511d69.html; letöltés: 2020.09.10.
- HOROWITZ, Jason:
Italy's New Populist and Anti-Establishment Government Is Sworn In.
<https://www.nytimes.com/2018/06/01/world/europe/italy-government-populist.html>;
letöltés: 2020.09.12.
- Italy and Slovenia start border patrols to stem migrant flows.
<https://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-slovenia-italy/italy-and-slovenia-start-border-patrols-to-stem-migrant-flows-idUSKCN1TW2JA>; letöltés: 2020.09.27.
- Italy sends army to migrant centers after more COVID cases.
<https://www.infomigrants.net/en/post/26608/italy-sends-army-to-migrant-centers-after-more-covid-cases>; letöltés: 2020.09.18.
- Italy wants no more illegal migrants, minister tells Tunisia.
<https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/italy-wants-no-more-illegal-migrants-minister-tells-tunisia/>; letöltés: 2020.09.21.
- Italy: Migrants to stay in centers beyond time limit.
<https://www.infomigrants.net/en/post/23894/italy-migrants-to-stay-in-centers-beyond-time-limit>; letöltés 2020.09.27.
- Italy-Tunisia migrant repatriation flights to resume on August 10.
<https://www.infomigrants.net/en/post/26477/italy-tunisia-migrant-repatriation-flights-to-resume-on-august-10>; letöltés: 2020.09.10.
- JANIK Szabolcs – TÓTH Norbert – VARGHA Márk:
„Belépni szabad!” – Az olasz migrációs politika és az új „kvótajavaslat” áttekintése.
https://www.migraciokutato.hu/wp-content/uploads/2019/10/20191009_mki_olaszorszag_kvota_v.pdf; letöltés: 2020.09.06.
- JÁNOSI Dalma: Felláztak a migránsok Udinében.
<https://www.magyarhirlap.hu/kulfold/20200803-fellazadtak-a-migransok-udineben>;
letöltés: 2020.09.10.
- Lampedusa mayor calls for 'strike' over migrant arrivals.
<https://www.infomigrants.net/en/post/26941/lampedusa-mayor-calls-for-strike-over-migrant-arrivals>; letöltés: 2020.09.11.
- Megállapodás született a migrációs minicsúcson.
<https://kitekinto.hu/2019/09/23/europai-ugyek/megallapodas-szuletett-a-migracios-minicsucson/175423/>; letöltés: 2020.09.06.

- Migránsok menedékjoga, áthelyezése és kiutasítása: ideje határozottabban fellépni, hogy az eredmények kevésbé maradjanak el a kitűzött céloktól. Európai Számvevőszék, 2019/24. sz. különjelentés. <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/migration-24-2019/hu/>; letöltés: 2020.09.26.
- Migrant crisis: Italy minister Salvini closes ports to NGO boats. <https://www.bbc.com/news/world-europe-44668062>; letöltés: 2020.09.13.
- MOLNÁR Anna: Menekült- és migrációs kérdés Olaszországban. Nemzet és Biztonság, 2015/3. szám. pp. 3–165. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2015_3_03_molnar_anna_-_menekult_es_migracios_kerdes_olaszorszagban.pdf; letöltés: 2020.09.04.
- More than 6100 unaccompanied refugee and migrant children in Italy in need of community and family-based care. <https://www.unicef.org/press-releases/more-6100-unaccompanied-refugee-and-migrant-children-italy-need-community-and-family>; letöltés: 2020.09.27.
- NELSON, Zed: Lampedusa boat tragedy: a survivor's story. <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/22/lampedusa-boat-tragedy-migrants-africa>; letöltés: 2020.09.06.
- Nem hozott áttörést az uniós belügyminiszterek ülése. <https://hirado.hu/belfold/kozelet/cikk/2019/10/09/nem-hozott-attorest-az-unios-belugyminiszterek-ulese>; letöltés: 2020.09.20.
- RAME, Sergio: Ora la Francia accusa l'Italia: "Dovete identificare gli immigrati". <https://www.ilgiornale.it/news/politica/ora-francia-accusa-litalia-dovete-identificare-immigrati-1319082.html>; letöltés: 2020.09.06.
- REIDY, Eric: In the news: Italy to grant undocumented migrants work permits. <https://www.thenewhumanitarian.org/news/2020/05/14/Italy-undocumented-migrants-work-permits>; letöltés: 2020.09.20.
- Tényleg enyhül az olasz migrációs politika az új vezetés alatt. <https://kitekinto.hu/2019/11/25/europai-ugyek/tenyleg-enyhul-az-olasz-migracios-politika-az-uj-vezetes-alatt/177452/>; letöltés: 2020.09.06.
- TONDO, Lorenzo: Matteo Salvini goes on trial over migrant kidnapping charges. <https://www.theguardian.com/world/2020/oct/02/matteo-salvini-set-to-be-tried-over-migrant-kidnapping-charges-italy>; letöltés: 2020.09.20.
- TÓTH Bálint László: Az olasz migrációs politika hátterének vizsgálata. <https://www.migraciokutato.hu/2017/06/21/az-olasz-migracios-politika-hatterenek-elemzese/>; letöltés: 2020.09.06.
- UNHCR: Mediterranean Situation. <https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5205>; letöltés: 2020.09.09.
- UNHCR: Refugees and Migrants arrivals to Europe in 2018 (Mediterranean). <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/68529>; letöltés: 2020.09.09.

Szlovénia (szlovénül: *Slovenija*) hivatalos nevén Szlovén Köztársaság (*Republika Slovenija*) Közép-Európa déli részén fekszik, négy nagy európai földrajzi régió – az Alpok, a Dinári-hegység, a Kárpát-medence (Pannónia) és a Mediterráneum – találkozási pontjában. Az ország nyugaton Olaszországgal, délnyugaton az Adria-tengerrel, délen és keleten Horvátországgal, északkeleten Magyarországgal, északon pedig Ausztriával határos. Területe 20 273 km², fővárosa *Ljubljana*, legmagasabb pontja a *Triglav* (2864 méter). Tengerpartjának hossza mindössze 46,6 kilométer. Népessége 2020. július elsején 2 100 126 fő volt.¹ Pénzneme 2007. január 1-jétől az euró. Lakosságának 83%-a szlovén, 2%-a szerb, illetve horvát, 1%-a bosnyák, 12%-a pedig nem nyilatkozott vagy egyéb nemzetiségű. Utóbbiban a magyar és az olasz kisebbség aránya a legnagyobb. E két nemzetiség anyanyelve is hivatalos nyelvként használható azokban a régiókban, ahol a magyar és az olasz ajkú szlovén állampolgárok élnek. Szlovénia lakosainak 77,2%-a római katolikus, 3,9%-a iszlám, a maradék 18,9% pedig más vallású, illetve nem hívő.²

Szlovénia 1991. június 25-én kiáltotta ki függetlenségét Jugoszláviától. Ugyanezen a napon a Jugoszláv Néphadsereg (JNH) egységei elkezdtek a szlovén határátkelők elfoglalását, azzal a céllal, hogy megszakítsák Szlovénia kapcsolatait a külvilággal, lefegyverezzék a területvédelmi erőket és a rendőrséget. Belgrád arra törekedett, hogy a szlovén vezetés állítsa le azokat az intézkedéseket, amelyek a független állam létrehozásához voltak szükségesek.³ A háború tíz nap múlva, a brijuni nyilatkozat⁴ aláírása után véget ért, és JNH katonái július 7-én kivonultak Szlovéniából.⁵ A Szlovén Köztársaság alaptörvényét 1991. december 23-án a Nemzetgyűlés elfogadta. Szlovénia az ENSZ (1992. május 22.), az EU (2004. május 1.) és a NATO (2004. április 4.) tagja.⁶

A Szlovén Köztársaság parlamentáris demokrácia. Az államfő a köztársasági elnök, akit ötévente, közvetlenül választanak a polgárok. 2017. december 23-tól az újraválasztott Borut Pahor tölti be ezt a posztot. A parlament kétkamarás, az Országgyűlésből (*Državni zbor*) és az Államtanácsból (*Državni svet*) tevődik össze.

¹ Statističny urad. <https://www.stat.si/statweb>; letöltés: 2020.10.29.

² Slovenia.

http://www.globalreligiousfutures.org/countries/slovenia/religious_demography#/?affiliations_religion_id=0&affiliations_year=2020; letöltés: 2020.10.29.

³ Zgodovina. <http://www.slovenskavojska.si/o-slovenski-vojski/zgodovina/>; letöltés: 2020.09.10.

⁴ A holland, luxemburgi és portugál külügyminiszterek mint az Európai Unió küldöttei találkoztak a szlovén, a horvát és a jugoszláv szövetségi delegációkkal Brijuni szigetén, ahol megegyeztek a jugoszláv válság békés rendezésében.

Brionska deklarácija.

<http://web.archive.org/web/20050914061153/http://www.uvi.si/10let/pot/osamosvojitveni-dokumenti/brionska-deklaracija/>; letöltés: 2020.09.02.

⁵ Az utolsó jugoszláv katoná 1991. október 26-án hagyta el Szlovéniát (Koper kikötőjét).

⁶ Spoznajte Slovenijo. <https://www.slovenia.info/sl/potovalni-nacr/spoznajte-slovenijo>; letöltés: 2020.09.01.

Az Országgyűlés 90 képviselőből áll, beleértve az olasz és a magyar kisebbség reprezentánsait is, számukra egy-egy mandátum van biztosítva a testületben. Az Országgyűlés tagjait közvetlenül, általános választójog alapján, titkos szavazással választják meg az állampolgárok. A képviselők mandátuma négy év, de az Országgyűlés feloszlata és előrehozott választások miatt előbb is befejeződhet, illetve négy évnél hosszabb is lehet, de csak háborús vagy rendkívüli állapotban.⁷ Az Államtanács a társadalmi, gazdasági, szakmai és helyi érdekeket képviseli, hatásköre többek közt törvényjavaslatok előterjesztése az Országgyűlésnek, valamint kérheti, hogy az Országgyűlés a törvény kihirdetése előtt arról ismételt döntést hozzon (vétőjog). Az Államtanács 40 fős, nevezetesen a munkáltatók és munkavállalók négy-négy, a mezőgazdasági termelők, kisiparosok és a szabadfoglalkozásúak további négy, a nem gazdasági tevékenységek hat, továbbá a helyi érdekek huszonkét képviselőjéből áll. Tagjainak mandátuma öt évre szól, vagyis eltér az Országgyűlés tagjainak négy éves hivatali idejétől. Ezzel, hogy a két állami szerv mandátuma nem fedi egymást, biztosítva van együttműködésük folyamatossága.⁸

Szlovénia 212 kisebb területi egységre, önkormányzatra („község”) van felosztva (*občina*). A közigazgatás a kormány hatáskörébe tartozik, amely élén a miniszterelnök⁹ áll, aki 14 minisztérium munkáját felügyeli.¹⁰ A közigazgatási feladatok gazdaságos és hatékony ellátása érdekében Szlovénia 58 közigazgatási területi egységre van osztva.¹¹

Szlovénia belpolitikai viszonyai a függetlensége kikiáltása óta viszonylag zűrzavarosak voltak, ami manapság is így van. Gyakoriak a kormánytagok botrányai és a kormányváltások. 2020. január 27-én Marjan Šarec akkori miniszterelnök lemondott tisztégéről és új választások kiírását kezdeményezte. A Nemzetgyűlés formálisan 2020. január 29-én fogadta el lemondását. A miniszterelnök távozását megelőzte hét miniszterének lemondása (többek közt Andrea Katič védelmi miniszteré is) és három miniszterelnöki tanácsadó távozása. Šarec immár a negyedik miniszterelnök lett, aki nem töltötte ki hivatalos mandátuma időtartamát.¹² 2020. március 13-án a Nemzetgyűlés Janez Janšát választotta miniszterelnökké.¹³

A politikai problémák ellenére a szlovén gazdaság kiemelkedően teljesít a volt Jugoszlávia államai közül. A szlovén gazdaságra pozitív hatással voltak a Miro Cerar¹⁴ kormánya által elfogadott gazdasági intézkedések, főleg a banki szektor tőkéjének újraépítése, az állami szektor privatizációja és az állami költségvetés stabilizációja – az adóság folyamatos csökkentése és a költségvetés konszolidációja. Ezek a lépések elősegítették Szlovénia gazdasági fejlődését és lényegesen javították a vállalkozási környezetet. A GDP folyamatosan növekedett – 2019-ben nominálisan 4,9%-kal, reálértéken 2,4%-kal az előző évhez viszonyítva. Szlovéniában 2019-ben 1 045 000

⁷ Državni zbor. <https://www.gov.si/drzavni-organi/drzavni-zbor/>; letöltés: 2020.09.02.

⁸ Državni svet. <https://www.gov.si/drzavni-organi/drzavni-svet/>; letöltés: 2020.09.02.

⁹ Janez Janša a Szlovén Demokrata Párt elnöke, már harmadszor miniszterelnök. Legutóbb 2020. március 13-án foglalta el a miniszterelnöki posztot.

¹⁰ Ministrstva. <https://www.gov.si/drzavni-organi/ministrstva/>; letöltés: 2020.09.01.

¹¹ Upravne enote. <https://www.gov.si/drzavni-organi/upravne-enote/>; letöltés: 2020.09.01.

¹² 2004 – Drmovšek, 2014 – Bratušek, 2018 – Cerar, 2020 – Šarec.

¹³ Predsednik vlade Janez Janša.

<https://www.gov.si/drzavni-organi/predsednik-vlade/predsednik-vlade-janez-jansa/>; letöltés: 2020.09.01.

¹⁴ Miro Cerar Szlovénia miniszterelnöke 2014 és 2018 között, polgári foglalkozása ügyvéd.

főnek volt állandó munkahelye, ami az előző évhez viszonyítva 2,4%-os növekedés (24 000 fő).¹⁵ A pozitív gazdasági mutatókat Szlovénia elsősorban gépkocsik és gépkocsialkatrészek, háztartási gépek és gyógyszerek exportjával éri el.¹⁶ A szlovén gazdaság exportfüggősége a globális koronavírus-járvány (COVID-19) hatására ismét bebizonyosodott. A pandémiával kapcsolatban elfogadott intézkedések hatásai negatívan érintették az országot,¹⁷ 2020 első felének statisztikai adatai alapján a szlovén GDP jelentős csökkenését okozták.¹⁸

Az infláció (1,63%)¹⁹ alacsonyabb, mint az Európai Gazdasági Térség átlaga.

Szlovénia jelenleg érvényben lévő külpolitikai, nemzeti biztonsági és védelmi dokumentumai:

– *A Szlovén Köztársaság Külpolitikájának Alapelvei (2015).*²⁰

– *A Szlovén Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiája*, amelyet a szlovén kormány 2019 márciusában fogadott el. Az új stratégiát a Nemzetgyűlés 2019. szeptember 26-án szavazta meg. A dokumentum lefekteti a Szlovén Köztársaság nemzeti érdekeit és nemzeti biztonsági céljait, az országot érintő kihívások, kockázatok és fenyegetések forrásait, elemzi a biztonsági környezetet, meghatározza az egyes kihívásokra, kockázatokra és fenyegetésekre való reakciók mikéntjét, és megfogalmazza a legszélesebb megoldásokat az ország általános működésére a nemzeti biztonság fenntartása érdekében. Megjelennek benne napjaink globális problémái, a terrorizmus és az illegális migráció kihívásai.²¹

– *A Szlovén Fegyveres Erők fejlesztésének hosszú távú programja 2025-ig.*²²

A dokumentumot 2010. november 23-án fogadta el a Nemzetgyűlés. Mivel 2019-ben hatályba lépett az új Nemzeti Biztonsági Stratégia, a dokumentum frissítésre szorult.

¹⁵ Bruto domači proizvod, Slovenija, 4. četrletje 2019.

<https://www.stat.si/StatWeb/en/News/Index/8539>; letöltés: 2020.09.02.

¹⁶ Szlovénia belső piaci fogyasztása nem képes produkálni ekkora GDP-t, tehát a bevételek többsége exportból származik. Szlovénia fontosabb exportpartnerei Németország, Olaszország, Ausztria, Franciaország és Horvátország.

Slovenia: Economy. <https://www.britannica.com/place/Slovenia/Economy>; letöltés: 2020.09.02.

¹⁷ Az export célországai gyárainak lezárása, a Kínából érkező alapanyagok és félkész alkatrészek késése, határlezárások, kijárási korlátozások, iskola és hivatalok lezárása magával hozta a gazdaság visszaesését.

¹⁸ 2020 első negyedében 2,4%, a másodikban 13,1% GDP-csökkenés következett be 2019 azonos időszakaihoz képest.

Statistični urad. <https://www.stat.si/statweb>; letöltés: 2020.10.29.

¹⁹ Inflation Slovenia 2019.

<https://www.inflation.eu/inflation-rates/slovenia/historic-inflation/cpi-inflation-slovenia-2019.aspx>; letöltés 2020.09.07.

²⁰ Slovenija: Varna, uspešna in v svetu spoštovana – Zunanja politika Republike Slovenije, Ljubljana, 2015. https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZZ/Dokumenti/strateski-in-programski-dokumenti/strategija_ZP.pdf; letöltés: 2020.09.10.

²¹ Resolucija o strategiji nacionalne varnosti Republike Slovenije (ReSNV-2).

<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO124>; letöltés: 2020.09.07.

²² Resolucija o splošnem dolgoročnem programu razvoja in opremljanja Slovenske vojske do leta 2025 (ReDPROSV25).

<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO63>; letöltés: 2020.09.10.

2020. szeptember 3-án az Országgyűlés védelmi bizottsága (*Odbor za obrambo Državnega zbora*) elfogadta és az Országgyűlés elé terjesztette a kormány által megfogalmazott, a Szlovén Fegyveres Erők fejlesztéséről szóló törvényjavaslatot. A tervek szerint a következő 6 évben (2021–2026) összesen 780 millió eurót fordítanak a Szlovén Fegyveres Erők fejlesztésre. A legfontosabb változás a korábbi hosszú távú programhoz viszonyítva egy szállító repülőgép és két szállítóhelikopter beszerzése. Egyúttal a tervezett 130 darab páncélozott harcjármű helyett csak 50 rendszeresítését tervezik. A 780 millió eurós keretből jut az elavult infrastruktúra fejlesztésére és más szükséges felszerelések beszerzésére is.²³

– *A Szlovén Köztársaság Kiberbiztonsági Stratégiája (2016. február).*²⁴

– *Stratégiai védelmi felülvizsgálat, más néven a Szlovén Fegyveres Erők Fehér Könyve (2020. január)*, amely bemutatja a Szlovén Fegyveres Erők hosszú távú fejlesztését, illetve jövőképét, a védelmi rendszer működését és a legfontosabb védelmi célkitűzéseket a 2035-ig terjedő időszakban.²⁵

Az önálló Szlovén Fegyveres Erők története 1991 májusáig nyúlik vissza, amikor a 710. *Pekre* Oktatási Központ (710. center za učenje *Pekre*) és az 510. *Ig* Oktatási Központ (510. center za učenje *Ig pri Ljubljani*) megkezdték a szlovén katonák „első generációjának” Jugoszláviától független oktatását.²⁶

A jelenlegi szlovén Védelmi Minisztérium és alárendelt szervezetei felépítése:²⁷

- *védelmi miniszter* (Matej Tonin), *államtitkárok* (Damijan Jaklin, Uroš Lampert);
- *Védelmi Minisztérium szervezeti egységei*: miniszteri kabinet, Védelempolitikai Igazgatóság, Védelmi Főigazgatóság, Logisztikai Igazgatóság, Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, a Főtitkár Titkársága, Protokoll, Belső Ellenőrzési Igazgatóság, Stratégiai Kommunikációs Igazgatóság, a Szlovén Köztársaság Katonai Légi Járművek Baleseteit Kivizsgáló Szakszolgálat;
- *Szlovén Fegyveres Erők felépítése*: Szlovén Fegyveres Erők Vezérkara (vezérkari főnök Robert Glavaš dandártábornok), a Szlovén Köztársaság Katasztrófavédelmi Igazgatósága, a Szlovén Köztársaság Mentőszolgálat, a Szlovén Köztársaság Védelmi Felügyelete.

²³ Odbor za obrambo z dvojtretjinsko večino potrdil predlog Zakona o zagotavljanju sredstev za investicije v Slovenski vojski v letih 2021-2026.

<https://www.gov.si/novice/2020-09-04-odbor-za-obrambo-z-dvotretjinsko-vecino-potrdil-predlog-zakona-o-zagotavljanju-sredstev-za-investicije-v-slovenski-vojski-v-letih-2021-2026/>; letöltés: 2020.09.13.

²⁴ Strategia Kibernetske Varnosti.

<https://www.gov.si/assets/ministrstva/MJU/DID/08af71a0e6/Strategija-kibernetske-varnosti.pdf>; letöltés: 2020.09.10.

²⁵ Bela knjiga o obrambi Republike Slovenije.

<https://www.gov.si/assets/ministrstva/MO/Dokumenti/BK2020.pdf>; letöltés: 2020.09.10.

²⁶ Zgodovina. <http://www.slovenskavojska.si/o-slovenski-vojski/zgodovina/>; letöltés: 2020.09.10.

²⁷ O Ministrstvu za obrambo.

<https://www.gov.si/drzavni-organi/ministrstva/ministrstvo-za-obrambo/o-ministrstvu/>; letöltés: 2020.09.10.

– *Vezérkar alárendelt egységei:*²⁸

- Fegyveres Erők Parancsnoksága (parancsnok Miha Škerbinc dandártábornok): 1. dandár, 72. dandár, logisztikai dandár, 15. repülőezred, különleges rendeltetésű egység, 430. tengerész osztály, támogatóegység, katonai rendészet, elektronikus hadviselési egység, kommunikációs egység, sport egység, nemzetközi missziók;
- Katonai iskolák központja (parancsnok Milko Petek dandártábornok).

2020 júniusában a Szlovén Fegyveres Erőknél összesen 7977 fő szolgált, ebből hivatásos jogviszonyban 6321 fő (90,6%), szerződéses tartalékos jogviszonyban 656 fő (9,4%) állt. A hivatásos katonák összetétele: 16,6% (1047 fő) tiszt, 30,6% (1929 fő) altiszt, 36,3% (2297 fő) közkatona, 4% (256 fő) kiemelt védelmi közalkalmazott, 5,8% (367 fő) védelmi közalkalmazott és 6,7% (425 fő) közalkalmazott. A hivatásos katonák állományában 1042 nő (16,5%)²⁹ szolgált, többek közt Alenka Ermenc vezérőrnagy, aki a NATO tagországai első női vezérkari főnöke volt.³⁰ Alenka Ermenc vezérőrnagyot 2020. március 14-én az új szlovén kormányfő menesztette tisztségéből.³¹

A nemzetközi békefenntartó missziókban és a lettországi előretolt harccsoportban (eFP) a Szlovén Fegyveres Erők 317 katonája vesz részt. A következő táblázat részletezi 2020-as létszámukat.³²

Nemzetközi misszió megnevezése/ legitimitás	létszám		
	03.24.	05.05.	06.22.
Afganisztán/RSM, NATO	6	6	6
Bosznia és Hercegovina/Joint Enterprise, NATO	5	4	4
Kosзовó/KFOR, NATO	248	229	229
Észak-Macedónia/Joint Enterprise, NATO	2	2	2
Szerbia/Joint Enterprise, NATO	1	1	1
Bosznia és Hercegovina/Althea, EU	9	8	10
Mali/EUTM, EU	8	2	2
Libanon/UNIFIL, ENSZ	6	3	3
Szíria/UNTSO, ENSZ	3	3	3
Olaszország/EUNAVFOR	2	2	2
Irak/OIR	7	7	6+1 (Tampa)
Lettország/eFP	44	44	49
Összesen	341	312	317

1. táblázat. A szlovén haderő nemzetközi szerepvállalása 2020-ban

²⁸ Slovenskavojska.

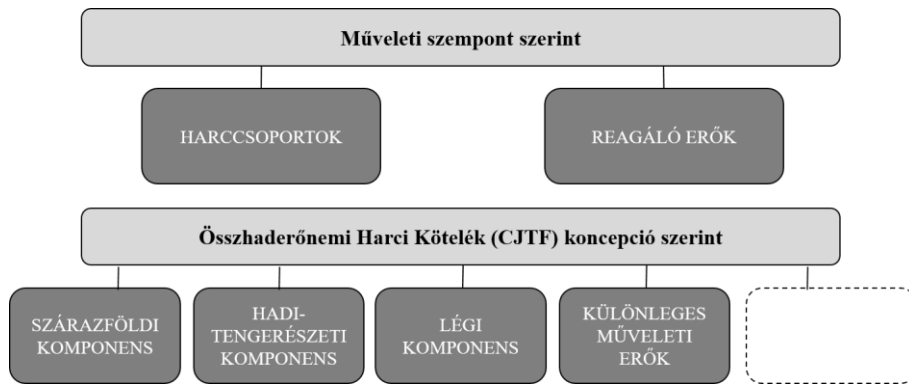
http://www.slovenskavojska.si/fileadmin/slovenska_vojska/pdf/enote/Organigram_SV0517.pdf;
letöltés: 2020.09.10.

²⁹ O Slovenski vojski. <http://www.slovenskavojska.si/o-slovenski-vojski/>; letöltés: 2020.09.02.

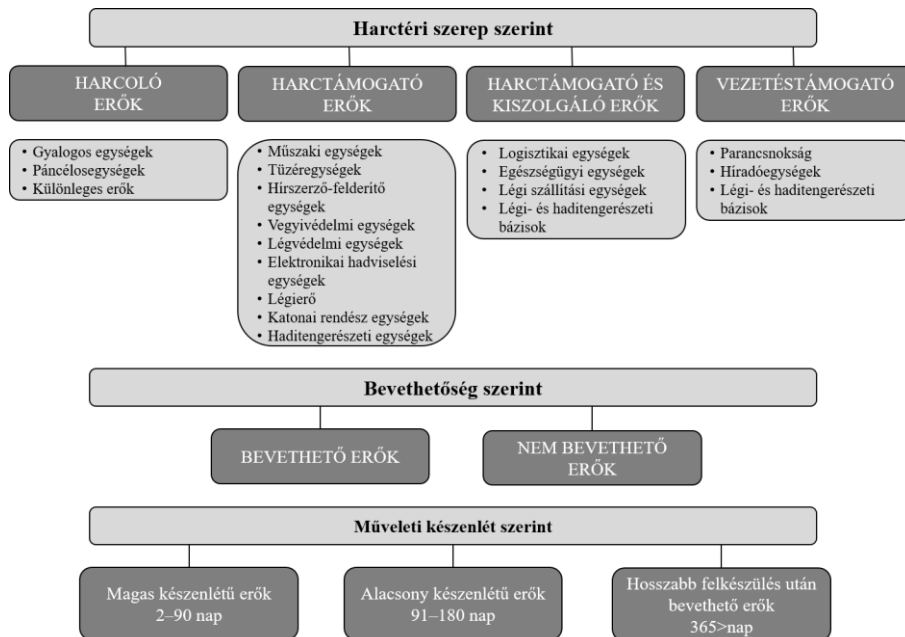
³⁰ Nato state appoints first female head of armed forces.
<https://www.bbc.com/news/world-europe-46366561>; letöltés: 2020.10.29.

³¹ Morning Headlines for Slovenia: Sunday, 15 March 2020.
<https://www.total-slovenia-news.com/news/5859-morning-headlines-for-slovenia>; letöltés: 2020.10.29.

³² Mednarodne operacije in misije.
<http://www.slovenskavojska.si/mednarodno-sodelovanje/mednarodne-operacije-in-misije/>; letöltés: 2020.10.29.

1. ábra. A Szlovén Fegyveres Erők szervezete³³

2. ábra. A Szlovén Fegyveres Erők fegyvernemei³⁴

Szlovéniának nincsenek saját, készenlétben lévő, a légtérét megsértő vagy a repülési szabályokat figyelmen kívül hagyó légi járművek elleni tevékenységre alkalmas repülőeszközei. Ezt a feladatot – a NATO keretein belül – felváltva látja el a Magyar Honvédség légierője és az Olasz Fegyveres Erők légierője. Szlovénia saját erőivel a bajba jutott repülőgépek személyzetek megsegítését látja el ugyanúgy, mint a légi támogatást is.

³³ Structure. <http://www.slovenskavojska.si/en/structure/>; letöltés: 2020.09.02.

³⁴ Structure. <http://www.slovenskavojska.si/en/structure/>; letöltés: 2020.09.02.

SZÁRAZFÖLDI CSAPATOK

Páncélozott harcjárművek

1. kép. M1152 HMMWV³⁵

2. kép. ST Ravne M98 – Valuk³⁶

³⁵ Humvee 2-CT.
<https://www.amgeneral.com/what-we-do/platforms-automotive-systems/humvee-m1152/>;
letöltés: 2020.09.10.

³⁶ Oklepno reševalno vozilo – ST Ravne LKOSV Valuk.
www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/logistika/oklepno-resevalno-vozilo-st-ravne-lkosv-valuk/;
letöltés: 2020.09.10.

Harcokocsi

3. kép. Đuro Đakovič M-84 harckocsi³⁷

4. kép. ST Ravne M-55S harckocsi³⁸

³⁷ Tank – Đuro Đakovič M-84.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/oklepne-enote/tank-duro-dakovic-m-84/>;
letöltés: 2020.09.10.

³⁸ Tank – ST Ravne M-55 S.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/oklepne-enote/tank-st-ravne-m-55-s/>;
letöltés: 2020.09.10.

5. kép. ST Ravne M-55USP kiképző harckocsi³⁹

6. kép. ZTS Martin JVBT 55A műszaki mentő harckocsi⁴⁰

³⁹ Tank – ST Ravne M-55 USP.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/oklepne-enote/tank-st-ravne-m-55-usp/>;
letöltés: 2020.09.10.

⁴⁰ Tank za evakuacijo – ZTS Martin JVBT 55A.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/oklepne-enote/tank-za-evakuacijo-zts-martin-jvbt-55a/>; letöltés: 2020.09.10.

7. kép. ZTS Martin MT-55 hídvető harckocsi⁴¹

Gyalogsági harcjárművek

8. kép. Yugoimport M-80A páncélozott gyalogsági harcjármű⁴²

⁴¹ Tank nosilec mostu – ZTS Martin MT-55.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/oklepne-enote/tank-nosilec-mostu-zts-martin-mt-55/>;
letöltés: 2020.09.10.

⁴² BVP – Yugoimport M-80A
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/oklepne-enote/bvp-yugoimport-m-80a/>;
letöltés: 2020.09.10.

9. kép. Patria AMV XC 400 Svarun páncélosított szállító harcjármű⁴³

10. kép. General Dynamics Jerry 6×6 tűzseréző változat⁴⁴

⁴³ SKOV – Patria AMV XC 400 »Svarun«. <http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/oklepne-enote/skov-patria-amv-xc-400-svarun/>; letöltés: 2020.09.10.

⁴⁴ KOV EOD – GDLS Jerry 6x6 Engineer variant. <http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/oklepne-enote/kov-eod-gdls-jerry-6x6-engineer-variant/>; letöltés: 2020.09.10.

LÉGIERŐ⁴⁵

Repülőgépek

11. kép. Dassault Falcon 2000EX személyszállító repülőgép⁴⁶

12. kép. Let L-410 Turbolet teherszállító repülőgép⁴⁷

13. kép. Pilatus PC-6 teherszállító repülőgép⁴⁸

⁴⁵ Letalstvo. <http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/letalstvo/>; letöltés: 2020.09.10.

⁴⁶ Poslovno letalo – Dassault Falcon 2000EX.

<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/letalstvo/dassault-falcon-2000ex/>; letöltés: 2020.09.13.

⁴⁷ Tovorno letalo – Let L-410 Turbolet.

<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/letalstvo/let-l-410-turbolet/>; letöltés: 2020.09.13.

⁴⁸ Tovorno letalo – Pilatus PC-6.

<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/letalstvo/pilatus-pc-6/>; letöltés: 2020.09.13.

14. kép. Pilatus PC-9M Hudournik kiképző repülőgép⁴⁹

15. kép. Zlín Z-242L kiképző repülőgép⁵⁰

16. kép. Zlín Z-143L kiképző repülőgép⁵¹

⁴⁹ Šolsko letalo – Pilatus PC-9M »Hudournik«.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/letalstvo/pilatus-pc-9m-hudournik/>; letöltés: 2020.09.13.

⁵⁰ Šolsko letalo – Moravan Zlín Z-242 L.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/letalstvo/moravan-zlin-z-242-l/>; letöltés: 2020.09.13.

⁵¹ Šolsko letalo – Moravan Zlín Z-143 L.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/letalstvo/moravan-zlin-z-143-l/>; letöltés: 2020.09.13.

Helikopterek

17. kép. Bell 412 szállítóhelikopter⁵²

18. kép. Eurocopter AS532 Cougar szállítóhelikopter⁵³

19. kép. Bell 206B szállítóhelikopter⁵⁴

⁵² Bell 412. <http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/letalstvo/bell-412/>; letöltés: 2020.09.13.

⁵³ Eurocopter AS532 »Cougar«. <http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/letalstvo/evrocopter-as532-cougar/>; letöltés: 2020.09.13.

⁵⁴ Bell 206 B. <http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/letalstvo/bell-206-b/>; letöltés: 2020.09.13.

Pilóta nélküli repülőeszköz

20. kép. C-Astral Belin⁵⁵

HADITENGERÉSZET

21. kép. Almaz Project 10412 Triglav járőrhajó⁵⁶

22. kép. Super Dvora Mk2 Ankaran gyors járőrhajó⁵⁷

⁵⁵ Brezpilotni letalni sistem (BLS) – C-Astral »Belin«.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/letalstvo/c-astral-belin/>; letöltés: 2020.09.13.

⁵⁶ Večnamenska ladja – Almaz Project 10412 »Triglav«.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/pomorstvo/vecnamenska-ladja-triglav/>;
letöltés: 2020.09.13.

⁵⁷ Hitra patroljna ladja – Super Dvora Mk2 »Ankaran«.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/pomorstvo/hitra-patroljna-ladja-super-dvora-mk2-ankaran/>; letöltés: 2020.09.13.

Egyéb haditechnikai eszközök

23. kép. Soltam MN-9 aknavető⁵⁸

24. kép. Soltam TN90 ágyútarack⁵⁹

⁵⁸ Minomet – Soltam MN-9.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/artilerija/minomet-soltam-mn-9/>; letöltés: 2020.09.13.

⁵⁹ Top havbica - Soltam TN90.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/artilerija/top-havbica-soltam-tn90/>; letöltés: 2020.09.13.

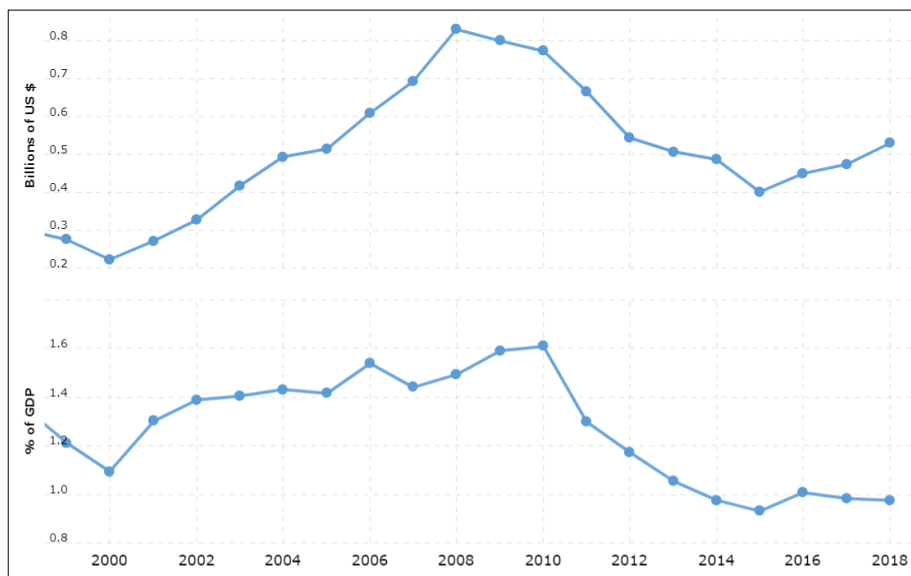
25. kép. Ericsson Giraffe 40 mobil légvédelmi radar⁶⁰

26. kép. Thales Raytheon Ground Master GM-403 3D légvédelmi radar⁶¹

⁶⁰ Radarski sistem – Ericsson Giraffe 40.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/zracna-obramba/ericsson-giraffe-40/>; letöltés: 2020.09.13.

⁶¹ Radar zračne obrambe – Tales Raytheon Ground Master GM-403.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/zracna-obramba/tales-raytheon-ground-master-gm-403/>;
letöltés: 2020.09.13.

3. ábra. A Szlovén Köztársaság védelmi költségvetésének és GDP-jének alakulása⁶²

A szlovén Védelmi Minisztérium költségvetése – a 2008-as gazdasági válságot követően – évről évre alacsonyabb lett, 2018-ban ez az összeg 454 004 591 euró volt.⁶³ A Védelmi Minisztérium által Ljubljánban 2020. január 21-én bemutatott Fehér Könyv szerint Szlovénia meg akarja állítani védelmi kiadásainak csökkenését, fokozatosan növelve a GDP jelenlegi 1,02%-áról 2024-re 1,5%-ig, 2024–2035 között pedig beállna a 2%-os szintre.⁶⁴

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bela knjiga o obrambi Republike Slovenije, <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MO/Dokumenti/BK2020.pdf>; letöltés: 2020.09.10.
- Bell 206 B. <http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/letalstvo/bell-206-b/>; letöltés: 2020.09.13.
- Bell 412. <http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/letalstvo/bell-412/>; letöltés: 2020.09.13.
- Brezpilotni letalni sistem (BLS) – C-Astral »Belin«. <http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/letalstvo/c-astral-belin/>; letöltés: 2020.09.13.

⁶² Slovenia Military Spending/Defence Budget 1992-2020. <https://www.macrotrends.net/countries/SVN/slovenia/military-spending-defense-budget>; letöltés: 2020.09.13.

⁶³ Letno poročilo ministrstva za obrambo za leto 2018. p. 74. https://www.gov.si/assets/ministrstva/MO/Dokumenti/LP_MO_2018.pdf; letöltés: 2020.09.13.

⁶⁴ Bela knjiga o obrambi Republike Slovenije, p. 28. <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MO/Dokumenti/BK2020.pdf>; letöltés: 2020.09.10.

- Brionska deklaracija.
<http://web.archive.org/web/20050914061153/http://www.uvi.si/10let/pot/osamosvojitven-i-dokumenti/brionska-deklaracija/>; letöltés: 2020.09.02.
- Bruto domáči proizvod, Slovenija, 4. četrtletje 2019.
<https://www.stat.si/StatWeb/en/News/Index/8539>; letöltés: 2020.09.02.
- BVP – Yugoimport M-80A
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/oklepne-enote/bvp-yugoimport-m-80a/>;
letöltés: 2020.09.10.
- Državni svet. <https://www.gov.si/drzavni-organi/drzavni-svet/>; letöltés: 2020.09.02.
- Državni zbor. <https://www.gov.si/drzavni-organi/drzavni-zbor/>; letöltés: 2020.09.02.
- Evrocopter AS532 »Cougar«.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/letalstvo/evrocopter-as532-cougar/>;
letöltés: 2020.09.13.
- Hitra patroljna ladja – Super Dvora Mk2 »Ankaran«.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/pomorstvo/hitra-patroljna-ladja-super-dvora-mk2-ankaran/>; letöltés: 2020.09.13.
- Humvee 2-CT.
<https://www.amgeneral.com/what-we-do/platforms-automotive-systems/humvee-m1152/>;
letöltés: 2020.09.10.
- Inflation Slovenia 2019.
<https://www.inflation.eu/inflation-rates/slovenia/historic-inflation/cpi-inflation-slovenia-2019.aspx>; letöltés 2020.09.07.
- KOV EOD – GDLS Jerry 6x6 Engineer variant.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/oklepne-enote/kov-eod-gdls-jerry-6x6-engineer-variant/>; letöltés: 2020.09.10.
- Letalstvo.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/letalstvo/>; letöltés: 2020.09.10.
- Letno poročilo ministrstva za obrambo za leto 2018.
https://www.gov.si/assets/ministrstva/MO/Dokumenti/LP_MO_2018.pdf; letöltés: 2020.09.13.
- Mednarodne operacije in misije.
<http://www.slovenskavojska.si/mednarodno-sodelovanje/mednarodne-operacije-in-misije/>;
letöltés: 2020.10.29.
- Ministrstva. <https://www.gov.si/drzavni-organi/ministrstva/>; letöltés: 2020.09.01.
- Ministrstvu za obrambo.
<https://www.gov.si/drzavni-organi/ministrstva/ministrstvo-za-obrambo/o-ministrstvu/>;
letöltés: 2020.09.10.
- Minomet – Soltam MN-9.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/artilerija/minomet-soltam-mn-9/>;
letöltés: 2020.09.13.
- Morning Headlines for Slovenia: Sunday, 15 March 2020.
<https://www.total-slovenia-news.com/news/5859-morning-headlines-for-slovenia>;
letöltés: 2020.10.29.
- Nato state appoints first female head of armed forces.
<https://www.bbc.com/news/world-europe-46366561>; letöltés: 2020.10.29.

- Odbor za obrambo z dvojtretjinsko večino potrdil predlog Zakona o zagotavljanju sredstev za investicije v Slovenski vojski v letih 2021-2026.
<https://www.gov.si/novice/2020-09-04-odbor-za-obrambo-z-dvotretjinsko-vecino-potrdil-predlog-zakona-o-zagotavljanju-sredstev-za-investicije-v-slovenski-vojski-v-letih-20212026/>; letöltés: 2020.09.13.
- Oklepno reševalno vozilo – ST Ravne LKOSV Valuk.
www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/logistika/oklepno-resevalno-vozilo-st-ravne-lkosv-valuk/; letöltés: 2020.09.10.
- Poslovno letalo – Dassault Falcon 2000EX.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/letalstvo/dassault-falcon-2000ex/>; letöltés: 2020.09.13.
- Predsednik vlade Janez Janša.
<https://www.gov.si/drzavni-organi/predsednik-vlade/predsednik-vlade-janez-jansa/>; letöltés: 2020.09.01.
- Radar zračne obrambe – Tales Raytheon Ground Master GM-403.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/zracna-obramba/tales-raytheon-ground-master-gm-403/>; letöltés: 2020.09.13.
- Radarski sistem – Ericsson Giraffe 40.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/zracna-obramba/ericsson-giraffe-40/>; letöltés: 2020.09.13.
- Resolucija o splošnem dolgoročnem programu razvoja in opremljanja Slovenske vojske do leta 2025 (ReDPROSV25).
<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO63>; letöltés: 2020.09.10.
- Resolucija o strategiji nacionalne varnosti Republike Slovenije (ReSNV-2).
<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO124>; letöltés: 2020.09.07.
- SKOV – Patria AMV XC 400 »Svarun«.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/oklepne-enote/skov-patria-amv-xc-400-svarun/>; letöltés: 2020.09.10.
- Slovenia Military Spending/Defence Budget 1992-2020.
<https://www.macrotrends.net/countries/SVN/slovenia/military-spending-defense-budget>; letöltés: 2020.09.13.
- Slovenia.
http://www.globalreligiousfutures.org/countries/slovenia/religious_demography#/?affiliations_religion_id=0&affiliations_year=2020; letöltés: 2020.10.29.
- Slovenia: Economy.
<https://www.britannica.com/place/Slovenia/Economy>; letöltés: 2020.09.02.
- Slovenija: Varna, uspešna in v svetu spoštovana – Zunanja politika Republike Slovenije, Ljubljana, 2015.
https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZZ/Dokumenti/strateski-in-programski-dokumenti/strategija_ZP.pdf; letöltés: 2020.09.10.
- Slovenskavojska.
http://www.slovenskavojska.si/fileadmin/slovenska_vojska/pdf/enote/Organigram_SV05_17.pdf; letöltés: 2020.09.10.
- Slovenski vojski. <http://www.slovenskavojska.si/o-slovenski-vojski/>; letöltés: 2020.09.02.
- Šolsko letalo – Moravan Zlin Z-143 L.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/letalstvo/moravan-zlin-z-143-l/>; letöltés: 2020.09.13.

- Šolsko letalo – Moravan Zlin Z-242 L.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/letalstvo/moravan-zlin-z-242-l/>;
letöltés: 2020.09.13.
- Šolsko letalo – Pilatus PC-9M »Hudournik«.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/letalstvo/pilatus-pc-9m-hudournik/>;
letöltés: 2020.09.13.
- Spoznajte Slovenijo.
<https://www.slovenia.info/sl/potovalni-nacrt/spoznajte-slovenijo>; letöltés: 2020.09.01.
- Statistični urad. <https://www.stat.si/statweb/>; letöltés: 2020.10.29.
- Strategia Kibernetiske Varnosti.
<https://www.gov.si/assets/ministrstva/MJU/DID/08af71a0e6/Strategija-kibernetiske-varnosti.pdf>; letöltés: 2020.09.10.
- Structure. <http://www.slovenskavojska.si/en/structure/>; letöltés: 2020.09.02.
- Tank – Đuro Đakovič M-84.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/oklepne-enote/tank-duro-dakovic-m-84/>;
letöltés: 2020.09.10.
- Tank – ST Ravne M-55 S.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/oklepne-enote/tank-st-ravne-m-55-s/>;
letöltés: 2020.09.10.
- Tank – ST Ravne M-55 USP.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/oklepne-enote/tank-st-ravne-m-55-usp/>;
letöltés: 2020.09.10.
- Tank nosilec mostu – ZTS Martin MT-55.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/oklepne-enote/tank-nosilec-mostu-zts-martin-mt-55/>;
letöltés: 2020.09.10.
- Tank za evakuacijo – ZTS Martin JVBT 55A.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/oklepne-enote/tank-za-evakuacijo-zts-martin-jvbt-55a/>;
letöltés: 2020.09.10.
- Top havbica - Soltam TN90.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/artilerija/top-havbica-soltam-tn90/>;
letöltés: 2020.09.13.
- Tovorno letalo – Let L-410 Turbolet.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/letalstvo/let-l-410-turbolet/>;
letöltés: 2020.09.13.
- Tovorno letalo – Pilatus PC-6.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/letalstvo/pilatus-pc-6/>;
letöltés: 2020.09.13.
- Upravne enote. <https://www.gov.si/drzavni-organi/upravne-enote/>; letöltés: 2020.09.01.
- Večnamenska ladja – Almaz Project 10412 »Triglav«.
<http://www.slovenskavojska.si/oborozitev-in-oprema/pomorstvo/vecnamenska-ladja-triglav/>;
letöltés: 2020.09.13.
- Zgodovina.
<http://www.slovenskavojska.si/o-slovenski-vojski/zgodovina/>; letöltés: 2020.09.10.

**KORSZERŰ NEMZETI TAKTIKAI KIKÉPZŐRENDSZER
FEJLESZTÉSÉNEK KÉRDÉSEI, GDPR MEGFELELŐSÉGE**

Bevezetés

A rendészeti, katonai és nemzetbiztonsági szolgálatok állományának egy része békeidőben is részt vehet olyan műveleti feladatokban, ahol a tevékenység során életét vesztheti. A szolgálatra való felkészítés és kiképzés ennek megfelelően esetükben magas színvonalú, illetve az eljárásrendek készségszintű ismerete, begyakorlása fontos tényező annak érdekében, hogy saját és mások testi épségét ne veszélyeztessék feladataik végrehajtása. Ha nemcsak békeidőről, hanem valamilyen különleges jogrendi vagy válságkörzetben végrehajtott műveletről beszélünk, már a teljes személyi állomány magas szintű felkészítése szükséges.

A közvetlen veszélyhelyzet elhárítása vagy kezelése sok esetben olyan feladatot ad a kiképzett állománynak, amelyben – akár csak önvédelmi célból is – fegyver vagy más kényszerítő eszköz használata válhat szükségessé, illetve éppen ennek az elkerülése érdekében a környezeti tényezők és fedezékek használatának magas szintű elsajátítása szükséges. Az ilyen helyzetek összetettek, kevés idő van a döntéshozatalra, pszichikai nyomás alatt kell dönteni. Ennek következtében a döntések és a végrehajtás minősége romló tendenciát mutathat.

A döntéshozatal minőségével, valamint a felszerelés, eszköz és fegyver használatának pontosságával, szakszerűségével arányos a túlélési képesség, ami tanulás, nagyszámú gyakorlással érhető el úgy, hogy a kiképzés alanyát a valóshoz minél inkább hasonló szimulált helyzetekbe hozzuk.

A jól bevált „analóg” módszerek tekintetében viszonylag kevés ilyen szituáció gyakorolható biztonságosan, mert a komplexebb környezetbe történő helyezés és gyakoroltatás anyag- és időigénye jelentős.

Fejlett országokban ezért az analóg megoldások¹ mellett már alkalmaznak digitális kiképzőeszközöket és szimulátorokat, amelyek fejlett technológiákon alapulnak. Ezek a technológiák – azon túl, hogy a felkészítés és a kiképzés minőségét nagyságrendekkel tudják javítani – jóval alacsonyabb bekerülési költséget igényelnek. A gazdaságosság és a magasabb volumen abból következik, hogy egy szimuláció lefuttatása néhány operátor által digitális berendezések segítségével a feladat komplexitásától függetlenül bármennyiszer végrehajtható, míg egy komplex szituáció felépítése gyakorlótéren, majd egy-egy végrehajtás után újbóli alaphelyzetbe állítása idő- és erőforrás-igényes, valamint a kiképzési anyagok kopnak, elhasználódnak.

¹ Lőtér, élőemberes szituációk.

Cikkünkben a bonyolult környezetben történő taktikai döntéshozatalt és fegyverhasználatot magában foglaló végrehajtást megkövetelő helyzetekre felkészítő, fejlett technológiákat alkalmazó berendezéseket fejleszteni képes cégek és szervezetek egyes kritériumait rendszerezük, valamint javaslatot teszünk fejlesztésekre és lehetséges megoldásokra. Emellett több szempontból rendszerezük és vizsgáljuk az említett rendszerek adatvédelmi megfelelésségét, kiemelten a személyes adatok védelme területén.

Az eszközök fejlesztése technikai szempontból már nem kihívás, a jelenlegi problémát a szakemberek felkutatása, felvétele és megtartása, valamint biztonsági és hatékonysági szempontból is ideális szervezeti forma kiválasztása jelenti.

A polgári szférában már áthelyeződött a fókusz a tőkehiányos kezdő vállalkozásokra, a *startup*okra.²

Írásunkban nem arra fókuszálunk, hogy ezek az eszközök mennyire költségkímélőek, biztonságosak és hatékonyak, vagy milyen feladatok, szituációk szimulálására alkalmasak, hanem a fejlesztés szervezeti, biztonsági kérdéseit igyekszünk feltárni. Ehhez a feltáráshoz elengedhetetlen az ilyen fejlesztő szervezetek környezetének megismerése, illetve a működésük, módszertanuk kialakulásának rövid áttekintése. Ezért áttekintésszerűleg bemutatjuk az olvasónak, hogy milyen logikai összefüggések mentén jutunk el egy vélhetően optimális és biztonságos szervezeti felálláshoz.

Publikációnkban tehát egy kiképzőeszközök fejlesztését végző lehetséges cég, szervezet felállításának lehetőségét kívánjuk részletesen áttekinteni, felvetve adatvédelmi, nemzetbiztonsági, szervezeti és jogi kérdéseket.

A taktikai kiképzések új korszaka

A taktikai kiképzés esetünkben olyan kombinált felkészítést jelent, ahol a kiképzés alanya bonyolult helyzetekben, csapatban vagy önállóan, intézkedéstaktikai és harcászati elemeket, illetve a lökiképzésben tanultakat alkalmazva végzi a feladatát.

A kifejlesztett technikai eszköz a költséghatékonyság és a funkcionalitási igények nagy átfedése miatt többcélú; a feladatok végrehajtási szabályai, a szimulált körülmények attól függenek, hogy a felkészítés rendészeti, katonai vagy esetleg nemzetbiztonsági állomány részére szól. A hardvermodulok kifejlesztése tehát egyszer szükséges, a fenti esetekben az azon futó vagy azt vezérlő szoftver, pontosabban annak is csak egy része különbözik.

A fejlett technológia alatt – amelyeket ezekben a rendszerekben alkalmazunk – különböző kiterjesztett valóság (xR³) eszközöket, mikroelektronikai megoldásokat, szenzorok alkalmazását, adatgyűjtést és az adatok mesterséges intelligenciával történő feldolgozását kell érteni.

² Az EU Startup monitor azokat a cégeket hívja *startup*nak, amelyek célja a növekedés, innovációt végeznek és – szektortól függően – 5–10 évnél fiatalabbak. Ugyan méretbeli kitétel nincs, de a *startup*ok nagy része főleg kis létszámmal indul.

³ Extended Reality = Augmented Reality, Mixed Reality és Virtual Reality.

Az XR az összes valós és virtuális kombinált környezetre és az ember–gép együttműködésre utal. Különböző típusú XR technológiák léteznek, azaz virtuális valóság (VR), vegyes valóság (MR) és kiterjesztett valóság (AR).

Mivel az ilyen eszközök digitális technológiát használnak, sok szenzorral és mérhető paraméterekkel, a feladat végrehajtások legalsóbb szintű adatait is érdemes és szükséges becsatornázni és nagyadatként elemezni, a felkészítés minőségének hatékonysága érdekében. Az ilyen jellegű kiképzőeszközöket többféleképpen lehet csoportosítani. A technológia, a fejlesztéshez szükséges kompetenciák nézőpontjából, saját fejlesztésekben gondolkodva négy csoportot különböztetünk meg.

Lőszimulátorok

A lövészet szimulátorrendszereket úgy jellemezhetjük, hogy lőfegyverre szerelt elektronikus eszköz segítségével a lövés szimulálható és a rendszer többi része által pedig mérhető a találat pontossága.

1. ábra. MILES 2000 rendszer a testen és a sisakon található érzékelőkkel, valamint a gépkarabély csövére szerelt lézeres jeladóval⁴

Használata Magyarországon sem új keletű. Már évtizedekkel ezelőtt megjelent a saját fejlesztésű automata módosított deszantfegyverből (AMD) átalakított statikus céltáblás lézeres lőszimulátor. Az utóbbi években pedig az amerikai Cubic Defence MILES⁵ 2000 fejlett rendszere is szolgálatban van.⁶ A MILES 2000 már fejlett

⁴ MH Ludovika Zászlóalj (Hungarian Defence Forces „Ludovika” Battalion) Facebook-oldal. <https://www.facebook.com/LudovikaZaszloalj/photos/pcb.2135621903144412/2135618606478075>; letöltés: 2020.10.14.

⁵ Multiple Integrated Laser Engagement System.

⁶ Magyar Honvédség Bakony Harckiképző Központ Szervezeti és Működési Szabályzata, 2017. https://webtar.kozadat.hu/webfarm/download/mhbhk/tev_muk_adat/kozerd_igeny/MH-BHK-SZMSZ.2017.-05.-30-hiteles.pdf; letöltés: 2020.10.14.

technológiájú rendszernek mondható, és alapvető előnye, hogy alkalmazhatósága sem a kiképzési doktrínától, sem a helyszíntől nem függ. Könnyen telepíthető és bővíthető, lehetőséget ad utólagos kiértékelésre (AAR⁷), valamint a vaklőszeres használat miatt teljesen valóságos érzetet kelt. Így a lehető legközelebb áll egy valós fegyveres összecsapás szimulálásához. Ezzel szemben hátránya, hogy egyéni gyakorlásra nem alkalmazható, és viszonylag költséges a képzések kivitelezése.

Kiterjesztett valóság (xR) alapú rendszerek

A lőszimulátorokhoz képest ezek a rendszerek inkább szórakoztató elektronikának tűnhetnek, de nem szabad lebecsülni a felkészítésben betöltött szerepüket. Az ilyen rendszerek lényege, hogy a szem elé vetített, számítógép által generált sztereó kép teljes háromdimenziós érzékelést tesz lehetővé a rendszer felhasználójának.

A kép mellett a számítógép természetesen hang és egyéb fizikai ingereket is generálhat, a fejlettségi szinttől és az alkalmazott perifériáktól függően. Fontos megkülönböztetni a virtuális, a kevert, valamint kibővített valóságot alkalmazó eszközöket, amelyeket együttesen nevezünk kiterjesztett valóság technológiának.

A virtuálisvalóság-rendszerek esetén a teljes látóteret áthelyezik a szintetikus valóságba, kizárva a külvilágot. A kibővített valóság esetén a felhasználó látja a valóságot, és a generált kép a három dimenzióban egyeztetve arra rávetítésre kerül, azaz virtuális objektumokat helyez a valós látómezőbe. A kevert valóság szintén valós képre vetítődik rá, viszont feldolgozza (digitalizálja és modellezi) a látható valós környezetet, így virtuális és valós objektumok, tárgyak interakcióba is kerülnek egymással.

XR-alapú rendszereket már tíz éve is fejlesztettek taktikai kiképzés céljára, és azok a mai napig használatban vannak. A könnyű elérhetőség miatt a *startup*ok is foglalkoznak ilyen jellegű fejlesztésekkel, mint ahogy az Arirang News is bemutatta egy koreai *startup*ról szóló híradás⁸ vonatkozásában.

Ezeknek a rendszereknek sokféle változatuk lehet. Az alkalmazott hardver és szoftver összetevőktől függően a felkészítést, a taktikai eljárások és fogások gyakoroltatását fejlettségi szintjüktől függő mértékben tudják támogatni.

Fő előnyeik, hogy olyan életszerű szituációk is biztonságosan és költséghatékonyan gyakoroltathatóak, amelyek más eszközökkel nem. Van lehetőség a feladatok utólagos kiértékelésre, illetve akár tanulócentrikus paradigmának megfelelően felhasználóra szabott gyakorlás is könnyen és automatikusan előírható.⁹

⁷ After Action Review.

⁸ Arirang News: Korean startup releases VR simulators for military training. <https://www.youtube.com/watch?v=Et5BsV0U1Lw>; letöltés: 2020.05.20.

⁹ DURLACH, Paula J. – RAY, Jessica M.: Technical Report 1297: Designing Adaptive Instructional Environments: Insights from Empirical Evidence. US Army Research Institute for Behavioral and Social Sciences, October 2011. <https://www.researchgate.net/publication/235410645>; letöltés: 2020.10.11.

Fontos megjegyezni, hogy az xR taktikai kiképzőrendszerek önmagukban nagyon sokféle készség kialakítására alkalmazhatók, de éleslövészettel és analóg módszerekkel együtt alkalmazva hatékonyak.

2. ábra. A Motion Reality cég DAUNTLESS taktikai VR kiképzőeszköze, a Raytheon cég 2010-es VirtSim termékének továbbfejlesztett változata¹⁰

Fejlett technológiájú, éleslövészet-kiképzést támogató eszközök

Az éleslövészet-kiképzést támogató eszközök alatt az összes olyan digitális vagy digitalizált berendezést értjük, amelyekkel az éles lögyakorlatok feladatait komplexebbé, változóvá, interaktívvá, illetve a kiértékelést gyorsabbá, pontosabbá tudjuk tenni a hatékonyabb felkészítés érdekében.

Ebbe beletartozik minden, éleslövészetben alkalmazható elektronikusan vezérelhető vagy elektronikus vezérlésű eszköz az egyszerű találatérzékelő rendszerektől kezdve a fix pályás célmozgatókon keresztül a lehető felületre vetített mozgóképeken át az autonóm vagy központilag vezérelt mozgású szabadon mozgó célpontokig.

Saját fejlesztések esetén főleg a kompatibilitásra, magas fokú integrálhatóságukra és kombinálhatóságukra kell helyezni a hangsúlyt, mert ez biztosítja a komplex szituációk gyakorlásának lehetőségét, illetve a végrehajtási adatok elemezhetőségét. Az ilyen rendszerek alapvető előnye, hogy a lövészet végrehajtása mint taktikai elem nem szimulált, a lőfegyverkezelési készségeket lehet velük gyakorolni komplexebb környezetben, de pont emiatt alapszintű képésekhez csak korlátozottan használhatóak.

¹⁰ Motion Reality, Inc.: Full Immersion Virtual Reality.
<https://twitter.com/motionreality/status/821380226919890944/photo/1>; letöltés: 2020.05.20.

3. ábra. Az ausztrál Marathon Targets által éleslövészei kiképzésre fejlesztett autonóm és távolról vezérelhető robotcéljai¹¹

A rendszerek összekapcsolása, központi feldolgozó és kiértékelő rendszerek

Az adatgyűjtés és a kiértékelés egyre nagyobb szerepet kap. Saját fejlesztések esetén nem csupán a rendszerek közvetlen céljait kell jól megfogalmazni, azaz milyen szituációkra készítik, készíthetik fel az állományt, illetve milyen közvetlen kiértékelésre és visszacsatolásra alkalmasak. Meg kell határozni azt is, hogy a mért, gyűjtött információkat hogyan lehet a továbbiakban magasabb elemzési célokra is felhasználni. Ezekhez az elemzésekhez nagyadat- és géptanulás-technológia szükséges, valamint megfelelő szakmai támogatás, hogy a képzési terveket a kapott eredmények mentén finomhangolhassák, fejleszthessék.

Nem közvetlenül a taktikai kiképzésre fejlesztett, de már ott is tesztelt megoldás az amerikai Riptide szoftvercég Experince API (xAPI) megoldása, amely az összes tanulmányi és végrehajtási adatot a megfelelő illesztés után képes becsatornázni és elemezhetővé tenni, akár teljesen különböző rendszerekből is – legyen az lövészsztimulációs eszköz vagy akár *e-learning*^{12, 13, 14} szoftver.¹⁵

¹¹ Marathon Targets most impressive display at Ft Benning Maneuver Conference. <https://marathon-targets.com/2017/01/12/marathon-targets-most-impressive-display-at-ft-benning-maneuver-conference/>; letöltés: 2020.10.14.

¹² Az *e-learning* számítógépes hálózaton elérhető képzést jelent. Amely a tanítási-tanulási folyamatot hatékony, optimális ismeretátadási, tanulási módszerek birtokában megszervezve mind a tananyagot és a tanulói forrásokat, mind az mentor-tanuló kommunikációt, mind pedig az interaktív számítógépes oktatószoftvert egységes keretrendszerbe foglalva hozzáférhetővé teszi a tanuló számára. E rendszerek előnye, hogy széles körűen használhatók a szakképzések és bármely más oktatáshoz kapcsolódó területen.

¹³ FALCH, Morten: Tanulmány az e-learning módszertani megoldásaival kapcsolatos gyakorlati tapasztalatokról, valamint a transznacionális kooperatív fejlesztések módszertani megoldásairól. Tele-információs Központ, Dániai Műszaki Egyetem, 2004. <https://web.archive.org/web/20120305195412/http://www.telecottage.mimoza.hu/domain13/files/modules/module15/2263B597E947E3F6.pdf>; letöltés: 2020.05.25.

Az előnyök már egy 2013-as kutatási eredményben is publikálásra kerültek, miszerint a kiképzési eredmények gyűjtése, majd abból adatbányászati eljárással kinyert információk alapján történő visszajelzéssel a kiképzettek tanulási eredményei javultak.¹⁶

A megfelelően kialakított szimulációs rendszerek lehetőséget adnak azok összekapcsolására, nagyobb léptékű, nagy létszámú gyakorlásra, akár különböző helyszíneken. Az ilyen jellegű nagy léptékű szimulációs központosítás az Amerikai Egyesült Államokban is nemrég merült fel.

A U.S. Army Synthetic Training Environment (STE)¹⁷ kezdeményezésének célja, hogy a rendszereket gyakoroltatás és adatgyűjtés szempontjából is összekapcsolják. Ez a rendszer már évek óta fejlesztés alatt áll, és 2017-ben az Army Directive 2017-24¹⁸ utasításban hozták létre azt a keresztfunkcionális csoportot, amelynek célja, hogy a szintetikus kiképzési környezet kapcsán felgyorsítsa a kiképzési igények pontosabb megfogalmazását és feltárja a szimulációs technológiában rejlő jövőbeni lehetőségeket.

A technológiai környezet adottságai

A technológia lehetőségei

A fent felsorolt termékek fejlesztéséhez napjainkban minden könnyen és modulárisan elérhető, nem kell tőkeerős, nagy múltú cég ahhoz, hogy belefogjunk ilyen fejlesztésekbe.

Mi sem szemlélteti jobban napjaink lehetőségeit, mint az, ami egy 2020-as cikkben jelent meg az Amerikai Egyesült Államok egyik különleges alakulatánál történt fejlesztésről.¹⁹ Egy olyan távirányítású eszköz (drón) fejlesztését igényelték, amely különböző infravörös, térinformatikai szenzorokkal van felszerelve, emellett élőkép továbbítására is alkalmas. A megfelelő védelmi ipari céghez továbbították a kérést, amely tíz hónap fejlesztési időt és 1,7 millió dolláros költséget igényelt.

¹⁴ FALCH, Morten – TADAYONI, Reza: Practical Experiences with using E-learning Methodologies CICT. Center for Information & Communication Technologies (CICT), Technical University of Denmark. https://www.academia.edu/29365731/Practical_experiences_with_using_E_learning_methodologies_at_CICT; letöltés: 2020.08.11.

¹⁵ LONG, Rodney – HRUSKA, Michael – MEDFORD, Ashley – MURPHY, Jennifer – NEWTON, Carolyn – KILCULLEN, Tara – HARVEY, Robert L. Jr.: Adapting Gunnery Training Using the Experience API. Interservice/Industry Training, Simulation, and Education Conference (I/ITSEC) 2015. https://www.academia.edu/40409046/Adapting_Gunnery_Training_Using_the_Experience_API; letöltés: 2020.08.31.

¹⁶ WANG, Juite – LIN, Yung-I – HOU, Shi-You: A data mining approach for training evaluation in simulation based training. Computers & Industrial Engineering, Volume 80, February 2015. pp. 171–180. <https://www.researchgate.net/publication/269730532>; letöltés: 2020.10.24.

¹⁷ U.S. Army Synthetic Training Environment – Amerikai Hadsereg Szintetikus Kiképzési Környezet.

¹⁸ Secretary of the Army: Army Directive 2017-24 4 (Cross-Functional Team Pilot In Support of Materiel Development. Washington, 2017. https://armypubs.army.mil/epubs/DR_pubs/DR_a/pdf/web/ARN6101_AD2017-24_Web_Final.pdf; letöltés: 2020.08.11.

¹⁹ STILLWELL, Blake: Special operators outsmarted the military-industrial complex. <https://www.wereathemighty.com/gear-tech/special-operators-improvise-on-field?rebelltitem=1>; letöltés: 2020.05.25.

Az alakulat tagjai a magas költségek miatt önálló fejlesztésbe kezdtek. A saját fejlesztésük négy nap alatt lett kész, és mintegy 7000 dollárba került úgy, hogy az eszköz megfelelt a saját specifikációjuknak.

Az eszköz feltehetően nem felelt meg maradéktalanul a haditechnikai eszközök minőségbiztosításának, de jól mutatja, hogy már a megfelelő kompetenciákkal rendelkező néhány szakember is tud működő terméket előállítani.

Egy ilyen rövid idő alatt összerakott termék általában a funkcionalitást mutatja be, és technológiai demonstrátornak vagy *proof of concept* terméknek nevezzük. Még messze van a végterméktől, de fejlesztési alapot teremt és tesztelésre alkalmas. A technológia oldaláról a történet teljesen érthető, mivel az utóbbi évtizedben a mikroelektronikai megoldások, szenzorrendszerek, a valós idejű, nagy teljesítményű számítógépes elemzési kapacitások különböző moduláris és szolgáltatásalapú kialakításokban váltak hozzáférhetővé, elérhető áron, gyorsan tanulhatóan.

A legmodernebb technológiák esetén a használatbavételi korlátok szinte teljesen eltűntek, alkalmazásuknak csak a képzelet és a kreativitás szabhat határt. A kérdést szoftver- és hardverfejlesztési oldalról vizsgálva látjuk, hogy a nagyvállalatok fókusza elmozdult a minden biztonsági, minőségi és funkcionális igényt kielégítő szolgáltatások és az integrált hardver- és szoftvermodulok fejlesztésének irányába. A chipkebe, mikroelektronikai modulokba egyre több, a főfunkcionalitást támogató szolgáltatást építenek be, szabványos interfészekon kommunikálnak, hogy azt termékbe beépítés esetén minél kevesebb kiegészítő áramkörrel vagy modullal kelljen ellátni.

A szoftverfejlesztői környezetek egyre jobban és gyorsabban használhatók, a használható forráskód-könyvtárak (osztálykönyvtárak vagy programkönyvtárak)²⁰ egyre kiterjedtebbek, de egyre egyszerűbben használatba vehetők, a felhőszolgáltatók a legkomplexebb feladatokat elvégző szolgáltatásait (mint pl. gépi tanulás) már rövid idő alatt használatba lehet venni.

Az ilyen jellegű fejlesztésekhez szigorú minőségbiztosítás és viszonylag hosszú idő szükséges, viszont ezekből az építőközből könnyedén lehet biztonságosan és gyorsan áttörő megoldásokat építeni.

A dolgok internete (IoT²¹),²² vagyis a gépek közötti kommunikációs hálózatok elterjedése mutatja talán a legjobban, hogy az ezeket az építőközből fejlesztő cégek milyen lehetőségeket adnak a rendszerépítők és -felhasználók kezébe. A gépek közötti kommunikáció biztonsága az eszközök egymás közötti azonosíthatósága és verifikálása az IoT folyamatos terjedésével előtérbe került.²³

²⁰ Programozók által használt, a saját forráskódba behivatkozható, egységbe zártan specifikus feladatokat megoldó forráskódok.

²¹ Internet of Things – Egyértelműen azonosítható informatikai, kommunikációs, elektronikus eszközöket jelent, amelyek képesek valamilyen alapvetően internetes protokollon keresztül információt cserélni egymással. Jellemzően ezek az eszközök egy internetes hálózattal összekötött szenzorokat (infravörös, GPS-alapú, képmegjelenítési) tartalmazó rendszerek. Egyes esetekben a rendszerek összekapcsolását nem akadályozza a platformok, architektúrák eltérése sem.

²² PATEL, Keyur K. – PATEL, Sunil M.: Internet of Things-IOT: Definition, Characteristics, Architecture, Enabling Technologies, Application & Future Challenges. International Journal of Engineering Science and Computing, Volume 6, Issue 5, May 2016. pp. 6122–6131.
<https://www.researchgate.net/publication/330425585>; letöltés: 2020.06.17.

²³ Például IEEE 802.15.4; IEEE 802.11; IEEE 802.15.1 szabvány.

Az ilyen eszközök biztonsága a szoftvertől, az adatátviteli protokolloktól és maguktól a berendezésektől is függenek. A szoftverek mellett már egyre több védelmi megoldás kerül be az IoT kommunikációs protokollokba és a chip-ekbe.²⁴ Már a kommunikációs protokollok is különböző szintű védelmi lehetőségeket biztosítanak, ezeket folyamatosan fejlesztik, általában nyílt forráskódúak, ami előnyös abból a szempontból, hogy a fejlődésük és esetleges hibák azonnali feltárása biztosított.²⁵

Az IoT-eszközökben lévő mikrovezérlők vagy rendszerchipek (SoC²⁶) biztonságos működésre történő felkészítése is folyamatos kutatási terület, ahol már látható, milyen chipbe ágyazott megoldásokkal lehet tovább növelni a biztonságot.²⁷

A biztonságra fókuszáló chipek nemcsak IoT-eszközökben, hanem felhasználói eszközökben (laptop, tablet, szerver, asztali számítógép) is megjelentek, azokba modulárisan hardverszinten beépíthetők, sőt az Amerikai Egyesült Államok Védelmi Minisztériuma a kiberbiztonsággal kapcsolatos 8500.01²⁸ instrukciójában előírja, hogy új eszközöket csak úgy lehet beszerezni, ha TPM-képességekkel²⁹ van ellátva.³⁰ Csupán egy néhány dolláros chip integrálása vagy utólagos csatlakoztatása szükséges ahhoz, hogy egy gyártó ilyen képességgel ruházza fel az eszközét.³¹

A fenti példák alapján láthatjuk, hogy a nagy gyártók, illetve fejlesztő közösségek – ahol az építőelem-termékeket hosszú távon építik – arra törekednek, hogy a funkcionalitást biztonságosan és egységbe zárva, könnyen beépíthetően tudják elérhetővé tenni az azt felhasználóknak.

²⁴ KARAGIANNIS, Vasileios – CHATZIMISIOS, Periklis – VAZQUEZ-GALLEGO, Francisco – ALONSO-ZARATE, Jesus: A Survey on Application Layer Protocols for the Internet of Things. *Transaction on IoT and Cloud Computing*, 2015.
<https://www.researchgate.net/publication/303192188>; letöltés: 2020.11.14.

²⁵ NAIK, Nitin: Choice of effective messaging protocols for IoT systems: MQTT, CoAP, AMQP and http. 2017 IEEE International Systems Engineering Symposium (ISSE).
<https://core.ac.uk/download/pdf/160743474.pdf>; letöltés: 2020.10.05.

²⁶ System on a Chip.

²⁷ KUMAR K., Sudeendra – SAHOO, Sauvagya Ranjan – MAHAPATRA, Abhishek – SWAIN, Ayas – MAHAPATRA, Kamalakanta: Security Enhancements to System on Chip Devices for IoT Perception Layer. 2017 IEEE International Symposium on Nanoelectronic and Information Systems (iNIS).
http://dspace.nitrkl.ac.in/dspace/bitstream/2080/2854/1/2017_IIIEE-iNIS_SudeendraKK_Security.pdf; letöltés: 2020.10.17.

²⁸ DoDEA Administrative Instruction 8500.01. DoDEA Cybersecurity Program.
<https://www.dodea.edu/Offices/PolicyAndLegislation/upload/DoDEA-AI-8500-01-Cybersecurity.pdf>; letöltés: 2020.11.15.

²⁹ Trusted Platform Module (ISO/IEC 11889). ISO/IEC 11889-1:2015. Information technology – Trusted platform module library – Part 1: Architecture.
<https://www.iso.org/standard/66510.html>; letöltés: 2020.11.14.

³⁰ Department of Defense Instruction 8500.01: Cybersecurity. March 14, 2014.
https://fas.org/irp/doddir/dod/i8500_01.pdf; letöltés: 2020.10.18.

³¹ Trusted Platform Module (TPM 2.0) SLB 9670 XQ 2.0.
https://www.ia.nato.int/niapc/Product/Trusted-Platform-Module--TPM-2.0--SLB-9670-XQ-2.0_641; letöltés: 2020.10.18.

Business Or Robotic Process Automation

Test Containers 1
DF Portal User
some summary

Claim Genius Free Trial
Claim Genius
Test AI detection of vehicle damage, total loss, prediction, and repair estimates using Claim Genius

UPath Process Mining
UPath
UPath Process Mining is a Process Analytics platform for large organisations.

Predictive ERP for Manufacturing & Supply
iFAKT GmbH
Predictive ERP – Resource and process optimization in intelligent operations

Intelligent HR Service Desk Platform for Teams
Actionable Science Inc.
Teams based HR Service Management Platform that uses AI to Automate HR Operations

Jiffy-Automate
Paanini
Think beyond bots that only automate tasks

Data Labelling

IVIX Platform
IVIX
A technology-driven approach assisting government tax authorities combating the shadow economy

Appen Data Annotation Platform
Appen Butler Hill
Providing faster data annotation at scale with machine learning-assisted tools

MATLAB (BYOL)
MathWorks
MATLAB® is a programming platform designed for engineers and scientists.

Zegami Image Analysis & Annotation - AI enabled
Zegami
AI enabled image analysis platform for scientific & medical imaging

Zaloni Arena
Zaloni
Arena by Zaloni is an augmented data operations platform for conquering data sprawl

[See More](#)

[See More](#)

4. ábra. Részlet a Microsoft Azure portálján azonnali használatba vehető gépi tanulás szolgáltatások és előre konfigurált szerverekből <https://portal.azure.net>

Az általában több évtizedes tapasztalat, a kiforrott minőségbiztosítás, a felhalmozott tudás és a megfelelés a magas követelményeknek stabil alapot ad más cégeknek, amelyek alapként használják ezeket a termékeket. A szoftverek területén sincs ez másképp, elég csak arra gondolni, hogy a kisvállalkozások API-kon³² keresztül tudnak olyan szoftvermodulokat és szolgáltatásokat elérni, amelyek kifejlesztése és biztonsági auditja felemésztene a vállalkozás erőforrásait. Egyik példa a Microsoft Azure felhőszolgáltatás-csomagjának mesterséges intelligencia és gépi tanulás szolgáltatása (4. ábra), ahol percek alatt tudunk használatba venni egy teljes gépi tanulási keretrendszert. Az ilyen szolgáltatásoknál a kiberbiztonságon túl a skálázhatóság is fontos szempont, így egy kezdő cég havi pár dollárért tudja használni a minimálisan szükséges infrastruktúrát, amelyet nagy cégek nagy volumenben arányosan több pénzért használhatnak.³³ Természetesen nemcsak a Microsoft ajánl ilyen lehetőségeket, hanem több szolgáltató is nyújt hasonló szolgáltatásokat, amelyek csak árban és menedzselhetőségi lehetőségeiket tekintve különböznek egymástól.

Egy TensorFlow gépi tanulási keretrendszerhez fejlesztett modellt ezáltal tudjuk használni a Microsoft, az IBM, a Google vagy az Amazon felhőszolgáltatásában is, és az bármelyik szolgáltatónál pár felhasználótól több millió felhasználóig skálázható.

Az ilyen megoldásokat szoftver- (SaaS) vagy platformszolgáltatásnak (PaaS) is nevezik a nyújtott szolgáltatások szintjének függvényében, és kiberbiztonsági szempontból is a legbiztonságosabbaknak mondhatók, mivel üzleti szempontból is elemi érdek a CIA-elveinek³⁴ – azaz titkosság, integritás és rendelkezésre állás – megfelelniük.³⁵

Ma már ez is könnyen megtehető, ha offline vagy privát felhőben futó, internettől elszigetelt mesterséges intelligencia megoldást kívánunk használni, akár nagyobb léptékben gondolkodunk,³⁶ akár egy Raspberry Pi bankkártyaméretű számítógépet használunk,³⁷ esetleg speciálisan erre a célra fejlesztett chippekkel ellátott modulokat alkalmazunk. Ha a mikroelektronikai egységbe zárás és a mikroelektronika integráltságának növekedését akarjuk szemléltetni, akkor érdemes példaként megvizsgálni a Kneron KL ultraalacsony fogyasztású NPU6 sorozatát, amely egy 128 kivezetésű 14×14mm-es tokozásba³⁸ sűrít be egy teljes, újra-, illetve átkonfigurálható, mesterséges intelligencia alapú képfeldolgozó rendszert, amely tartalmaz egy NPU-t,³⁹ két ARM Cortex M4 processzort, valamint 32 vagy 64 megabájt memóriát.

³² Application Programming Interface.

³³ Train TensorFlow models at scale with Azure Machine Learning.
<https://docs.microsoft.com/en-us/azure/machine-learning/how-to-train-tensorflow>; letöltés: 2020.05.28.

³⁴ Confidentiality, Integrity, Availability – CIA.

³⁵ HAIG Zsolt: Információs műveletek a kibertérben. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018.

³⁶ DeepStack AI Server – mesterséges intelligencia szoftverkönyvtár hivatalos oldala.
<https://deepstack.cc/>; letöltés: 2020.10.17.

³⁷ BASYAL, Lochan – KARKI, Bishal – ADHIKARI, Gaurav – SINGH, Jagdeep: Efficient Human Identification Through Face Detection Using Raspberry Pi Based On Python-OpenCV. Proceedings of WRFER International Conference, 24th June, 2018, New Delhi, India.
https://www.academia.edu/37270437/EFFICIENT_HUMAN_IDENTIFICATION_THROUGH_FACE_DETECTION_USING_RASPBERRY_PI_BASED_ON_PYTHON_OPENCV; letöltés: 2020.05.28.

³⁸ 128 ePad LQFP7.

³⁹ Neural Processing Unit.

Az illesztéshez is számos szolgáltatás áll rendelkezésre, mivel tartalmaz két darab kétsávú MIPI CSI és DSI interfészt képtovábbításra, I2S hanginterfészt, valamint USB2.0, SPI, UART, SDI és PWM interfészkezelő áramköröket.⁴⁰ Az egység egy kis méretű áramköri kártyán képes 2D és 3D arc- és tárgyfelismeréstől kezdve rendszámtábla leolvasáson át test és mozgásfelismerésen keresztül sávkövető algoritmusig bármit megbízhatóan futtatni olcsón és kis energiafogyasztással.

Az ilyen chippel szerelt Mini Card USB 2.0 (M.2) interfészen keresztül csatlakoztatható Aaeon M2AI-2242-520 *edge computing*⁴¹ kártya ára csupán 50 dollárba kerül,⁴² fél wattot fogyaszt és kompatibilis a legelterjedtebb gépi tanulás keretrendszerekkel.⁴³ Az ilyen modul használatba vételéhez is csupán szoftverfejlesztői kompetencia szükséges.

5. ábra. Aaeon M2AI-2242-520 kártya a Kneron KL520 chippel, 0.3 TOPS⁴⁴ számítási kapacitással, fél watt teljesítményfelvétel mellett

⁴⁰ AI SYSTEM ON CHIP (SoC).

<http://www.kneron.com/solutions/soc/>; letöltés: 2020.01.21.

⁴¹ Edge computing: azon törekvés és eszközök (peremszámítógépek) összessége, amelyek segítségével az adattárolást és -feldolgozást a keletkezési helyéhez, a szenzorokhoz, a berendezésekhez, az IoT-eszközökhöz próbálják minél közelebb helyezni, ezáltal válaszidőket és sávszélesség-szükségletet csökkenteni.

⁴² M2AI-2242-520. AI Edge Computing Module with Kneron KL520 NPU, M.2 2242.

<https://eshop.aaeon.com/ai-edge-computing-kneron-module-m2ai-2242-520.html>; letöltés: 2020.05.25.

⁴³ ONNX, TensorFlow, Keras, Caffé.

⁴⁴ TOPS: Tera Operations Per Second: billió (10^{12}) utasítás végrehajtása másodpercenként.

A modularitás hatásai, a szükséges kompetencia megváltozása

A jelenlegi technológiai környezetben, ahol a nagyvállalatok hosszú távú fejlesztései biztosítják az egyre komplexebb és több feladatot ellátni tudó technológiai építőkockákat, a kisvállalatok, *startup*ok a kreativitásukkal, gyors reagálásukkal, rugalmasságukkal jobban tudják kiszolgálni a folyamatosan változó üzleti világot innovációikkal.⁴⁵

A modularitás és a civil szférában a nagy felhasználószám miatti gyors visszajelzések részben felelősek azért, hogy kutatás-fejlesztési terület eltolódik a katonai irányból a polgári szféra felé.

Pár évtizede még a minősített katonai kutatás-fejlesztések kerültek át késéssel a polgári szférába, napjainkban pedig már számos civil finanszírozású kutatási terület előbbre jár a katonainál.⁴⁶

Mint az xR-eszközök fejlesztései vonatkozásában a koreai *startup* esetén is láthatjuk,⁴⁷ a taktikai kiképzőeszközök fejlesztése már nemcsak a nagy védelmi cégek kiváltsága, hanem megfelelő szoftverfejlesztői és hardverintegrációs kompetenciával rendelkező *startup*ok viszonylag kis tőkéből és rövid idő alatt képesek használható termékeket fejleszteni.

A végső termék kifejlesztése, a felhasználó szervek igényeinek beépítése természetesen hosszabb feladat, de belátható idő alatt elkészíthető az első bemutatható prototípus, amely alapján a képzést tervező és végző szakma, szervek, szervezetek, valamint a technológiát fejlesztők elkezdhetnek összeállítani további terveket.

A hardverek a fejlett eszközök fejlesztéséhez szükséges funkcionalitással együtt már integráltan tartalmazzák a biztonsági elemeket is. Azok illesztése szabványos interfészekben keresztül történik, továbbá a szoftverkönyvtárak és szolgáltatások könnyen elérhetők és egyszerűen alkalmazhatók, előtérbe kerül a hardverintegrációs és a szoftverfejlesztési kompetencia.

Ezt úgy kell elképzelni, hogy esetünkben egy interaktív éleslövészeti pálya építéséhez például valamilyen mikroelektronikával szeretnénk vezérelni célmozgató motorokat, léptető motorokat vagy más aktuátorokat.⁴⁸ A rendszerbe bekerülhetnek rezgésérzékelők, ultrahangos és lézeres távolságmérők, illetve más komplex szenzorok, illetve lehetséges automatikus objektum- és arckövetést is végezni a kamera képe alapján, akár arcfelismerés alkalmazásával.

⁴⁵ FREEMAN, John – ENGEL, Jerome S.: Models of Innovation: Startups and Mature Corporations. California Management Review, Volume 50, Issue 1, Fall 2007. <https://journals.sagepub.com/doi/10.2307/41166418>; letöltés: 2020.08.31.

⁴⁶ BRZOSKA, Michael: Trends in Global Military and Civilian Research and Development (R&D) and their Changing Interface. University of Hamburg, January 2006. <https://www.researchgate.net/publication/242726116>; letöltés: 2020.10.17.

⁴⁷ Lásd 8. lábjegyzet.

⁴⁸ Aktuátor: mechanikus, elektronikus vagy hidraulikus eszköz, amely előre meghatározott (lineáris, forgó vagy oszcilláló) mozgást tud létrehozni.

Ha koncepciónk megvan ezeknek a rendszereknek az összeépítéséhez, akkor minimális elektronikai szaktudás és viszonylag mély C⁴⁹ vagy C++⁵⁰ programozói ismeret szükséges.

Az egyszerűen összeépíthető modulok mindegyikéhez nyílt forráskódú alacsony szintű programkönyvtárak elérhetőek, ezek használatához már nem kell hardverközelí⁵¹ programozás ismerete. A modulok között a kiforrott SPI⁵² és I²C⁵³ soros interfészek teszik lehetővé a kommunikációt, ezekhez szintén sok előre elkészített és ingyen elérhető programkönyvtár tartozik.⁵⁴

Gyakorlati tapasztalatunk szerint a virtuális valóság területét vizsgálva egy átlagos C, C++ vagy C# fejlesztő viszonylag általános fejlesztői tudással napok alatt tud készíteni VR-, AR- és MR-programokat. Az alacsony szintű (VR-szemüveget kezelő) programozás ismerete nem szükséges egy termék fejlesztéshez, mindenhez készen állnak könnyen programozható API-k, amelyek segítségével csak a fejlesztendő funkcionalításra kell koncentrálni. Egy átlagos szoftverfejlesztő ma már pár óra alatt tud készíteni több platformon futtatható virtuális valóságot alkalmazó programot Unity⁵⁵ vagy Unreal⁵⁶ keretrendszerek segítségével. Termékfejlesztés esetén természetesen egy felsőbb szervezői és tervezési szakasz előzi meg a programozást, a fenti példákkal csak azt demonstráltuk, hogy a fejlesztésekhez nem szükséges a szoftverfejlesztésen belül speciális kompetencia.

2015-ben egy általános (Java,⁵⁷ C#) üzleti szoftverfejlesztőkből álló csapattal pár nap alatt sikeresen kifejlesztettünk egy speciális működésű tárgykövető rendszer prototípusát, amelyben bluetoothtechnológia, mobil applikáció, Raspberry PI-s adatgyűjtés, adatelemzés és megjelenítés is helyet kapott.

Szervezeti és módszertani sajátosságok és kialakulásuk

A fejlesztési, szoftverfejlesztési terület sajátosságai és főbb problémái

Ebben a fejezetben rövid és stratégiai szintű áttekintést adunk arról, hogy szervezetek és módszertanok oldaláról melyek azok a tényezők, amelyek a fejlesztés sikerét befolyásolják.

⁴⁹ A „C” egy általános célú programozási nyelv, rendszerprogramozáshoz és felhasználói programok készítéséhez egyaránt használható. A „C” a legszélesebb körben használt programozási nyelv.

⁵⁰ A C++ egy általános célú, magas szintű programozási nyelv. Támogatja a procedurális, az objektumorientált és a generikus programozást, valamint az adatszerkeztetést.

⁵¹ Gépi kód vagy assembly nyelveken.

⁵² Serial Peripheral Interface – szinkron, soros kommunikációs interfész.

⁵³ Inter-Integrated Circuit – szinkron, soros kommunikációs interfész integrált áramkörök és fedélzeti kommunikációra.

⁵⁴ A github.com megosztott forráskódkezelő kb. 10 ezer forráskód repository foglalkozik az I2C protokollal. <https://github.com/search?p=100&q=i2c&type=Repositories>; letöltés: 2020.10.19.

⁵⁵ A Unity egy videójáték-motor, amelyet a Unity Technologies fejleszt. Többek között előnye, hogy a szoftver képes nagyméretű adatbázisokat kezelni, kihasználni a kölcsönhatások és az animációk képességeit, előre kiszámított vagy valós idejű világitást biztosítani.

⁵⁶ Let's get serious. Training and Simulation. Az Unreal Engine gyártói oldala. <https://www.unrealengine.com/en-US/industry/training-simulation>; letöltés: 2020.05.20.

⁵⁷ A Java általános célú, objektumorientált programozási nyelv.

A fenti megállapításaink alapján kimondhatjuk, hogy egy taktikai kiképző szimulációs rendszer fejlesztése technológiai oldalról főleg szoftverfejlesztési kompetenciákat igényel, ezért érdemes a szoftverfejlesztés sajátosságaira fókuszálnunk.

A szoftverfejlesztés mint tevékenység folyamatos kutatást és önfejlesztést követel. Az eszközök, osztálykönyvtárak, módszertanok folyamatosan változnak, azok követése kikerülhetetlen. A nem megfelelő fejlesztési módszertanokkal és technológiamódszerekkel próbálkozva a fejlesztőcsapatban dolgozók személyiségétől függően, illetve motiváció hiányában egy-egy fejlesztés a végtelenségig elhúzódhat, ha pedig a termék leszállításra is kerül, akkor előfordulhat, hogy éppen emiatt nem a megfelelő minőségben.⁵⁸

A szoftverfejlesztés napjainkban olyan terület, ahol egy adott problémát többféle eszközzel és nagyon sokféleképpen lehet megoldani a fejlesztők egyéni kompetenciáitól függően. Emiatt a tervezésre és a fejlesztésre fordított idő pontatlan lehet.

Egy 2009-es tanulmányban⁵⁹ a szoftverfejlesztési projektek bukásának okait vizsgálták, és első helyen szerepeltek az olyan okok, mint az alultervezettség (81,4%), a projektben résztvevők nem megfelelő ellentételezése (74,3%) és a résztvevők nem megfelelő elkötelezettsége (72,9%) a projekttel kapcsolatban. Sok probléma emellett még a becslések pontatlanságára volt visszavezethető. Ha a projekt tervezőinek valamilyen tapasztalata is van a becslésekben, akkor is elég ritka, hogy egy fejlesztő csapatnak ugyanolyan terméket kell kifejlesztenie, mint korábban, vagy azt ugyanúgy tudják részfeladatokra bontani.

Egy szoftverfejlesztési projekt indítása így a nagyvállalati környezetben az úgynevezett klasszikus projektmenedzsment módszertanokkal⁶⁰ nagy kockázatokat rejt magában még tapasztalt cégek számára is. Egy másik fontos neuralgikus pont, amelyet szintén a problémák között azonosítottak, a változáskezelés, azaz a fejlesztések közben feltárt vagy beérkező funkciómódosítások kezelésének nem megfelelő mivolta.

A változási igények becsatornázása és beépítése alapvető szükséglet, főleg olyan projekt és műszaki fejlesztés során, ahol gyorsan fejlődő környezetben, lehetőleg jövőálló (*future-proof*) terméket szeretnénk kifejleszteni. A teljesség igénye nélkül áttekintve látható, hogy a hagyományos szervezeti és fejlesztési formák nehézkessé tehetik az innovatív, fejlett technológiákat alkalmazó termékek fejlesztését.

⁵⁸ ACUÑA, Silvia T. – GÓMEZ, Marta – JURISTO, Natalia: How do personality, team processes and task characteristics relate to job satisfaction and software quality? *Information and Software Technology*, Volume 51, Issue 3, March 2009. pp. 627–639.

<https://dl.acm.org/doi/10.1016/j.infsof.2008.08.006>; letöltés: 2020.05.25.

⁵⁹ CERPA, Narciso – VERNER, June M.: Why did your project fail? *Communications of the ACM*, Volume 52, Issue 12, December 2009. pp. 130–134.

<https://dl.acm.org/doi/10.1145/1610252.1610286>; letöltés: 2020.10.14.

⁶⁰ Vízésés, V-modell.

Alkalmas módszertanok és szervezeti formák

Napjainkban a kisméretű és főleg szoftverfókuszú cégek a kor követelményeinek megfelelően agilis projektmenedzsmentet és fejlesztési módszertanokat használnak.

Az agilis módszertanok térnyerése 2001-től, az Agile Manifesto⁶¹ publikálása után kezdődött. Célja az informatikai projektek korábban tárgyalt bukásainak csökkentése volt az által, hogy azonosította a régi klasszikus módszertanok korlátait és próbált megoldást találni azokra, gyökeresen átalakítva így a szoftverprojektek munkakörnyezetét.⁶²

Ezek az agilis módszertanok, keretrendszerek – mint például a Scrum⁶³ vagy nagyobb projektek esetén az Scaled Agile Framework⁶⁴ – a projektmenedzsment és a szoftverfejlesztési módszertanok között helyezkednek el, viszonylag kevés szerepkört és formális eszközt tartalmaznak a klasszikus módszertanokhoz képest. A kevés szerepkör, a termékre és a folyamatos minőségbiztosításra helyezett hangsúly lehetővé teszi a lapos, de jól működő szervezeti forma kialakítását. Az agilis módszertanok és szervezetek egyik fő pillére továbbá a gyors visszacsatolás, ami miatt a fejlesztések, projektek nem tudnak hosszú ideig rossz irányba haladni, valamint a változtatások beépítése ciklusonként megtehető.

Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a szoftver- vagy prototípusfejlesztésekben egy 2–4 hetes fejlesztési ciklus alatt a csapatnak mindig valamilyen működő terméket, funkcionalitást vagy modult kell lefejlesztenie. Egy ciklus (*sprint*) alatt a lefejlesztett terméknek vagy a termék részegységének, moduljának megfelelő minőségbiztosításon kell átesnie, valamint a végtermékért felelős megrendelő vagy belső szakértő funkcionálisan is megvizsgálja azt.

A vizsgálat során nemcsak a minőséget ellenőrzik, hanem az további ötleteket is adhat arra, hogy a fejlesztésnek milyen irányba kell folytatódnia. Ugyan főleg szoftvercégeknél terjedt el ez a felállás, de az ilyen agilis módszertanokat hardver-, sőt haditechnikai fejlesztésekben is használják. Ezt *rapid prototyping*nek nevezik,⁶⁵ és általában meglévő technológiák integrálásánál alkalmazzák.

Az agilis módszertanok így kalkulálnak a projekt cél folyamatos változásával, ezért a projekt végéhez közeledve sem költséges vagy kritikus a termék jobbító, modernizáló célú változtatása. A hatékonysága miatt nem véletlen, hogy a nagy

⁶¹ Manifesto for Agile Software Development.

<https://agilemanifesto.org/>; letöltés: 2020.05.25.

⁶² LINKE, Knut: Traditional and Agile Management Approaches. 12th ILERA European Congress, Heinrich Heine University (HHU), Düsseldorf, Germany, 2019.

<https://www.researchgate.net/publication/335724209>; letöltés: 2020.10.21.

⁶³ CARVALHO, Bernardo – HENRIQUE, Carlos – MELLO, Carlos: Scrum agile product development method – literature review, analysis and classification. Product Management & Development, Volume 9, Issue 1, June 2011. pp. 39–49.

<https://www.researchgate.net/publication/230634624>; letöltés: 2020.06.05.

⁶⁴ SAFe® for Lean Enterprises 5.0.

<https://www.scaledagileframework.com/>; letöltés: 2020.06.05.

⁶⁵ Vehicle Platform Integration: Where Technologies Become Capabilities.

<https://breakingdefense.com/2019/10/vehicle-platform-integration-where-technologies-become-capabilities/>; letöltés: 2020.05.25.

cégek agilis transzformációt próbálnak végrehajtani, ezek nagy része sajnos sikertelen, vagy legalábbis kihívásokkal küzd.⁶⁶ Ez a *startup*oknál egy természetes szervezeti és módszertani felállás. A *startup*okban az agilis módszertanok alapját adó *lean*⁶⁷ szemlélet biztosítja, hogy minden felesleges munkafázist kihagyjanak a fejlesztési folyamatból, így ne legyenek feleslegesen kifejlesztett funkciók és olyan tevékenységek, amelyek nem szükségesek a megfelelő minőségű végtermék leszállításához.

A módszertanok mellett egy másik korszerű megközelítés, amely a problémák feltárásában segít, az úgynevezett *design thinking*, amelynek módszereivel a fejlesztés előtt és fejlesztés közben, kreatív módon, a problémák emberközpontú megközelítésével, modellezésével, elméletek kipróbálásával, alacsony befektetéssel lehet megtalálni a termékek legjobb megoldásait.⁶⁸

A fejlesztések biztonsági kihívásainak áttekintése

A vizsgálat tárgya

Ha innovatív terméket akarunk fejleszteni, akár civil, akár védelmi szférában, akkor látható, hogy a technológiai és a módszertani lehetőségek is adottak még kis cégek számára is. A korábbi nagyvállalati fejlesztésekhez képest gyorsabban és sikeresebben lehet fejleszteni hardver- és szoftvertermékeket.

Az egyre magasabb integráltságú hardvermodulok, a készen elérhető és beépíthető szoftverkönyvtárak, az emberre építő és bürokráciát csökkentő fejlesztési módszertanok, a nagy mennyiségű adatok gyűjtése több kockázatot is rejtnek magukban.

Az előbbieken stratégiai szintről néztük át azokat a területeket, amelyekkel foglalkoznunk kell, amelyek alapján eljutottunk idáig. Külön-külön kitérünk a hardver- és a szoftverbiztonságra, de foglalkoznunk kell a jogi és a humán faktorról, aminek fő oka az új módszertanok elterjedése és a gyűjtött adatok biztonságának technikai és jogi szavatolása.

A hardvermodulok biztonságának kérdése

A felvázolt fejlesztések legfőképp azon alapulnak és gazdaságosságuk arra az előbb már említett tényre vezethető vissza, hogy az olcsó, főleg Távol-Keletről beszerezhető elektronikai modulokból lehet felépíteni a saját rendszerünket.

⁶⁶ DIKERT, Kim – PAASIVAARA, Maria – LASSENIUS, Casper: Challenges and success factors for large-scale agile transformations: A systematic literature review. *Journal of Systems and Software*, Volume 119, 2016. pp. 87–108.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0164121216300826>; letöltés: 2020.10.30.

⁶⁷ A *lean* szervezetek, módszertanok törekvése, hogy a lehető legkevesebb erőforrás alkalmazásával a lehető legnagyobb értéket állítsák elő a megrendelő számára.

What is Lean? <https://www.lean.org/whatslean/>; letöltés: 2020.11.02.

⁶⁸ FOSTER, Mary K.: Design Thinking: A Creative Approach to Problem Solving. *Management Teaching Review*, August 2019. pp. 1–18.

<https://www.researchgate.net/publication/335525885>; letöltés: 2020.10.30.

Ez egy újabb kockázatot jelent, és azt csak a felhasznált modulok megfelelő bevizsgálásával, hálózati szeparálásával csökkenthetjük.

Az első ilyen jellegű problémára egy 2012-es cikk hívja fel a figyelmet. Hardveresen, a gyártó által beépített hátsó ajtót⁶⁹ egy FPGA⁷⁰ chipben fedezték fel,⁷¹ amelyet a magas biztonsági specifikációi miatt előszeretettel használnak katonai és létfontosságú rendszerekben.⁷² Ez esetben a hátsó ajtó egy titkos kulccsal volt aktiválható, és a támadónak lehetővé tette a chip felprogramozott konfigurációjának (beleprogramozott algoritmus) kinyerését, a titkosítási kulcsok újraprogramozását, a nyílt konfigurációs adatfolyamhoz⁷³ történő hozzáférést, de akár véglegesen működésképtelenné tehetette a chipet. A hátsó ajtó természetesen az eredeti tervekben nem szerepelt, azt a távol-keleti gyártás folyamán építették be, és mivel a *firmware*-ben⁷⁴ sem volt semmilyen nyoma, egy speciális, új technikával tudták csak felfedezni a cambridge-i egyetem laboratóriumában.

Az ellátási láncba elhelyezett kikapuk egyre több informatikai eszközt érintenek. 2020-ra ez a tendencia már nemcsak hardveresen jelent meg, hanem a hekkerek a szoftver ellátási láncába is képesek kikapukat programozni.

Egy másik eset a 2018-as Bloomberg-történet,⁷⁵ amikor szintén a gyártás során ceruzahegynyi méretű kémchipekkel felszerelt számítástechnikai eszközök kerültek amerikai kormányzati hivatalokhoz. A hardver kiegészítésével, manipulálásával a gyártás során hátsó kaput lehet beépíteni, amit már prototípussal is demonstráltak.⁷⁶

További biztonsági vizsgálatok szükségesek az olyan modulok esetében, amelyek magasabb szintűek, vagyis több eszközt, mikroelektronikai funkciót, modult integrálnak, mint például egy virtuálisvalóság-szemüveg. Mivel a hardverközeli meghajtó programok, szoftveres támogatás sokszor internetes elérhetőséget, onnan letöltött állományok futtatását igényli.

⁶⁹ A rendszer vagy eszköz adataihoz való hozzáférés dokumentálatlan módja.

⁷⁰ Field-programmable gate array – a felhasználás helyén programozható logikai kapumátrix. Egy mikrovezérlőhöz hasonlóan algoritmusokat lehet beprogramozni, amelyeket egyszerű architektúrája miatt nagyon gyorsan tud végrehajtani.

⁷¹ Actel/Microsemi ProASIC3 A3P250.

⁷² SKOROBOGATOV, Sergei P. – WOODS, Christopher: Breakthrough Silicon Scanning Discovers Backdoor in Military Chip. Lecture Notes in Computer Science, 2012. pp. 23–40. <https://www.researchgate.net/publication/260327656>; letöltés: 2020.10.17.

⁷³ Bitstream.

⁷⁴ Mikroelektronikai modulok működéséhez szükséges alacsony szintű vezérlőprogram.

⁷⁵ ROBERTSON, Jordan – RILEY, Michael: The Big Hack: How China Used a Tiny Chip to Infiltrate U.S. Companies.

<https://www.bloomberg.com/news/features/2018-10-04/the-big-hack-how-china-used-a-tiny-chip-to-infiltrate-america-s-top-companies>; letöltés: 2020.10.27.

⁷⁶ GREENBERG, Andy: Planting Tiny Spy Chips in Hardware Can Cost as Little as \$200. <https://www.wired.com/story/plant-spy-chips-hardware-supermicro-cheap-proof-of-concept/>; letöltés: 2020.10.27.

Itt már nemcsak a hardvert kell vizsgálni, hanem a hardvert működtető szoftvereket⁷⁷ is ellenőrizni kell. A rendszer elemeinek minél nagyobb izolációja és a közöttük lévő kommunikációs interfész lehető legszűkebbre vétele mindkét esetben növelheti a megépített rendszer biztonságát.

Magasabb szinten vizsgálva – az eszközök közötti kommunikációt illetően –, ha a rendszer különböző moduljai kommunikálnak egymással, akkor az is fontos, hogy a modulok megbízhatóan azonosítani tudják egymást, ellenőrizve legyen az integrálásuk, illetve az egymás között cserélt adatok titkosítása is megtörténjen.

A korábban tárgyalt TPM chipek alkalmazása ezt a lehetőséget egyszerűen, olcsón és az ipari gyakorlatnak megfelelően teremti meg. A hardverközeli szoftverek, *firmware*-ek, driverek sok esetben nyílt forráskódúak, aminek az az előnye, hogy a fejlesztő közösség ellenőrzi a forráskódot. Viszont hátránya, hogy a forráskód ismeretében és annak vizsgálatával bárki találhat esetleges biztonsági réseket, kihasználható hiányosságokat.

A modulok, hardvereszközök kereskedelmi forgalomban is kapható építőelemek (COTS⁷⁸) gyártói nagy figyelmet fordítanak a biztonságra, az ilyen termékek már megfelelnek a legmagasabb biztonsági előírásoknak. Ezen belül a részlegesen vagy teljesen katonai rendszerekben is használható, vagyis a katonai felhasználáshoz szükséges plusz követelményeket is teljesítő termékeket pedig mil-COTS vagy military-COTS termékeknek nevezik.

Az ilyen modulok felhasználása sem új keletű, ezt már a Lockheed Martin cég F-35 Lightning^{79, 80, 81} repülőgépe fejlesztési programjában is alkalmazták. Itt már a tervezéstől kezdve memóriamodulok, kijelzők, bizonyos áramkörü elemek, például programozható kapumátrixok (FPGA), külső fejlesztésű, kereskedelmi forgalmi eszközökben is használt valós idejű operációs rendszerek (RTOS⁸²) kaptak helyet.⁸³

Tehát mind a szoftver, mind a hardver területén már rendelkezésre állnak ellenőrzött, olcsó, moduláris formában olyan építőelemek, amelyek összeépítésre készek, és pár évvel ezelőtt még nagyságrendekkel többbe került volna az általuk megvalósított szolgáltatások fejlesztése.

⁷⁷ Firmware, driver.

⁷⁸ Commercial off the Shelf – szó szerint: a polcról levett kereskedelmi termék.

⁷⁹ Az F-35 Lightning II (Joint Strike Fighter) ötödik generációs vadászbombázó repülőgép. A Lockheed Martin, valamint fő partnerei, a BAE Systems és a Northrop Grumman fejlesztik, gyártják.

⁸⁰ The Edge. Air Force Transformation.

<https://permanent.access.gpo.gov/lps40477/edgeweb.pdf>; letöltés: 2020.06.20.

⁸¹ ROSEN, Warren A. – QUIRÓS, Francisco J.: A novel technique for upgrading the performance of FPGA-based legacy systems. 2009 IEEE/AIAA 28th Digital Avionics Systems Conference. <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/5347446>; letöltés: 2020.06.24.

⁸² RTOS – Real Time Operating System – mikrokontrollerek által futtatott operációs rendszerek, amelyek lehetővé tesznek párhuzamos feldolgozást is.

⁸³ MCHALE, John: F-35 Joint Strike Fighter uses COTS hardware and software.

<https://www.intelligent-aerospace.com/avionics/article/16544347/f35-joint-strike-fighter-uses-cots-hardware-and-software>; letöltés: 2020.05.25.

Szoftverbiztonság

A szoftverbiztonság egy olyan téma, amely önmagában több cikket vagy akár könyvet is megtölt, és sokféle módon biztosítható, de esetünkben a más által készített szoftverek, szoftvermodulok, szoftverkönyvtárak beépítésének veszélyeit vizsgáljuk.

A fent leírt agilis módszertanok előtérbe helyezik a kész működő terméket, az emberi informális interakciókat, és hátrébb helyezik a dokumentációt, valamint a tervezést. Emiatt felületesen vizsgálva azt a következtetést lehet levonni, hogy ezek a módszertanok nem alkalmasak létfontosságú infrastruktúra-elemekben vagy katonai fejlesztésekre.⁸⁴

A megoldási lehetőség eggyel mélyebb rétegben fekszik, mivel a módszertanon belül a szoftverfejlesztések mindig valamilyen szoftverfejlesztési életciklus (SDLC) szerint történnek.^{85,86} Ez fogja össze a tervezéstől a fejlesztésen, tesztelésen, bevezetésen és karbantartáson át a használatból kivonásig az elvégzendő műszaki, technikai, minőségbiztosítási, dokumentálási tevékenységeket. A szoftverrendszerek biztonságát nagyon sokféleképpen lehet szavatolni, és a költségek nagyon magasak is lehetnek, de az alapvető módszer az SDLC megfelelő kialakítása. A kívánt biztonság szintjét már a tervezésnél el kell dönteni az adott rendszer kockázatai alapján. Magyarországon az állami szervek információbiztonságáról szóló törvény szintekre bontást tartalmaz,⁸⁷ amivel előre meghatározzák a szoftverek és működési környezetük biztonsági szükségleteit.

Az elérendő biztonsági szinttől függetlenül három alapvető pillére van szükség a fejlesztési életciklusban:⁸⁸

– Risk Management Framework (kockázatkezelési keretrendszer) – alapvető célja, hogy az alkalmazási környezet kontextusában a kockázatok módszeresen felmérésre és besorolásra kerüljenek, illetve a mitigációs⁸⁹ stratégiák legyenek megtervezve és végrehajtva.

⁸⁴ PEETERS, Johan: Agile Security Requirements Engineering. <https://handouts.secappdev.org/handouts/2008/abuser%20stories.pdf>; letöltés: 2020.10.28.

⁸⁵ Software Development Lifecycle.

⁸⁶ RAGUNATH, PK. – VELMOURUGAN, S. – DAVACHELVAN P. – KAYALVIZHI, S. – RAVIMOHAN, R.: Evolving A New Model (SDLC Model-2010) For Software Development Life Cycle (SDLC). IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security, Volume 10, Issue 1, January 2010. pp. 112–119. https://www.academia.edu/24464170/Evolving_A_New_Model_SDLC_Model_2010_For_Software_Development_Life_Cycle_SDLC?auto=download; letöltés: 2020.06.25.

⁸⁷ 2013. évi L. törvény az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300050.tv>; letöltés: 2020.10.17.

⁸⁸ DEYLAMI, Hanif Mohaddes – ARDEKANI, Iman Tabatabaei – MUNIYANDI, Ravie Chandren – SARRAFZADEH, Abdolhossein: Effects of Software Security on Software Development Life Cycle and Related Security Issues. International Journal of Computational Intelligence and Information Security, Volume 6, Issue 8, December 2015. <https://www.researchgate.net/publication/344221556>; letöltés: 2020.05.25.

⁸⁹ Hatáscsökkentési.

– Software Security Touchpoints – lényege, hogy a szoftverfejlesztés teljes folyamatában minden szoftverelem⁹⁰ az általános biztonsági elveknek megfelelően legyen megtervezve és kialakítva. Idetartoznak a kezdeti biztonsági igények megfogalmazása, a tesztforgatókönyvekben a biztonsági tesztelés tesztesetei és a forráskód-ellenőrző eszközök⁹¹ használata, mint például a nyílt forráskódú RATS,⁹² valamint a fejlesztés végén végrehajtott általános és biztonsági tesztek, továbbá a valós használat során felmerülő biztonsági hiányosságok feltárása.

– Software Security Knowledge – szoftverbiztonsági tudás, ami szintén a fejlesztés teljes idejére hatással van, és több fontos részre bontható. A Perspective Knowledge a szoftverfejlesztési, szoftverbiztonsági alapelveket (például a *principle of least privilege*⁹³), a szoftverfejlesztési irányelveket (például a forráskódosztály-szinteken a legkisebb láthatóság alkalmazása⁹⁴) és a programozási szabályokat tartalmazza. A diagnosztikai tudás a valós rendszerek tapasztalatai alapján a lehetséges sérülékenységeket, azokat milyen exploitok⁹⁵ teszik lehetővé, illetve a támadások milyen absztrahált minta alapján történnek. A historikus tudást az aktuális fejlesztés közben a korábbi tudásformák ötvözésével és saját tapasztalatok levonásával és rögzítésével alakítjuk ki, és az vissza kell hasson az „üzletre” és a későbbi fejlesztések gyakorlatára.

A szoftverek biztonsági kérdéseit tehát főleg a módszertanok, a fejlesztési gyakorlat (SDLC) határozzák meg és foglalják magukban. Az SDLC-be épített elemeket vizsgálva láthatjuk, hogy lehetséges és szükséges a biztonságot szavatoló elemeket beépíteni a fejlesztési folyamatba, amihez használható az ISACA által fejlesztett COBIT-5 keretrendszer⁹⁶ még agilis módszertanok alkalmazása esetén is.

Az adatok védelmének kérdései a technológia és a fejlesztés szemszögéből

Az adatok gyűjtése és elemzése a fejlett kiképzőeszközök (szimulátorok) esetén evidens. Alapvetően nagy mennyiségű adatot tárolnak, gyűjtenek és továbbítanak az olyan rendszerek, amelyek digitális mikroelektronikát, szenzorokat, számítógépet, adatbázisokat alkalmaznak.

⁹⁰ Műtárgy-artifact.

⁹¹ Code-review tools.

⁹² Rough Auditing Tool for Security.

<https://security.web.cern.ch/recommendations/en/codetools/rats.shtml>; letöltés: 2020.10.28.

⁹³ The *Principle of Least Privilege* kimondja, hogy minden felhasználónak vagy szoftverelemnek annyi hozzáférési joga vagy szerepköre lehet bármilyen kezdeményezett hozzáférés esetén, amellyel még éppen el tudja látni a feladatát.

⁹⁴ A futatott programok forráskódjában az objektumorientált nyelvek esetén az osztályok (*class*) az alap építőkövekké, amelyeknél mindig meg kell határozni, hogy milyen függőségi viszonyban lévő más osztályokból érhetők el.

⁹⁵ Olyan program-, adatrészet vagy parancsok sorozata, amelyekkel tervezési hibából származó szoftverproblémán keresztül nem számított/tervezett viselkedés váltható.

⁹⁶ EFE, Ahmet – MÜHÜRDOĞLU, Nisanur: Secure Software Development in Agile Development Processes of E-Government Applications. The Journal of International Scientific Researches, Volume 3, Issue 1, 2018. pp. 73–84.

<https://www.researchgate.net/publication/324507820>; letöltés: 2020.10.28.

Ezek az adatok hatalmas mennyiségűek, több forrásból származnak⁹⁷ és nagyon sokféle adatot tartalmaznak a kiképzési feladatok végrehajtásáról. Ha a taktikai kiképzőeszközöket vizsgáljuk, akkor ezek az adatok egy adott (komplex) feladat végrehajtási idejétől kezdve a végrehajtás pontosságán át a végrehajtó döntéseit, annak minden apró mozzanatát, akár pulzusszámát és egyéb fizikai jellemzőit is tartalmazzák, tizedmásodperces vagy nagyobb felbontásban.

A helyszínen történő értékeléshez, illetve az végrehajtás utáni felülvizsgálathoz már sokkal kevesebb adat is elégséges, de a kiképzés alanyának hosszú távú fejlesztéséhez vagy akár a kiképzési feladatok finomításához a historikus adatokat nagyadatként (big-data⁹⁸) érdemes kezelni, és a mára már elterjedt adatalapú szemléleteket alkalmazni mesterséges intelligencia bevonásával.

A nagyadatelemzéssel az üzleti életben alkalmazotthoz hasonlóan összefüggéseket és további tudást lehet kinyerni,⁹⁹ ami ebben az esetben a kiképzés és a kiképzett állomány minőségének növeléséhez szükséges.¹⁰⁰

A fent említett kiképzési adatokban érdemes gyűjteni olyan személyes adatokat is, amelyek segítik a kiképzés alanyainak orientálását a szolgálati pályáján, esetleg különleges vagy szakfeladatok ellátására teszik őt alkalmassá.

Ez az információ már önmagában védendő, de a kérdés egy másik aspektusa, hogy nagy mennyiségű adat megszerzése esetén a szervek, szolgálatok munkatársainak kiléte is visszakövethető, illetve az alkalmazott technikák, technológiák, eszközök is feltérképezhetők.

A biztonsági kérdések nagy részét a szoftvereknél említett módszerekkel, azaz már a tervezés és a fejlesztés során alkalmazott keretrendszerekkel lehet megoldani, viszont képbe kerül a hálózati biztonság, a kibertámadások elleni védelem is.

Az agilis módszertanok és a modulárisabb, konténerizált szoftverarchitektúrák elterjedésével a szoftverfejlesztés és -kiadás közben a szoftverek telepítéséért és működtetéséért felelős DevOps együtt dolgozik a fejlesztőkkel, behozva a fejlesztésbe a hálózatbiztonsági aspektust is.¹⁰¹

A tervezés során az is kiderül, hogy a rendszerek mely részében milyen aggregálságú adatokra van szükség, és hogyan lehet azt biztosítani, hogy mindenhol csak a minimálisan szükséges információ legyen elérhető.

⁹⁷ Főleg szenzorok, manuális adatbevitel, különböző adatbázisok.

⁹⁸ A „nagyadat” fogalma alatt azt a komplex technológiai környezetet értjük, amely lehetővé teszi olyan adatállományok feldolgozását, amelyek annyira nagy méretűek és annyira komplexek, hogy feldolgozásuk a meglévő adatbázismentesment-eszközökkel jelentős nehézségekbe ütközik.

⁹⁹ PROVOST, Foster – FAWCETT, Tom: Data Science and its Relationship to Big Data and Data-Driven Decision Making. Big Data, Volume 1, Issue 1, March 2013. pp. 51–59.
<https://www.liebertpub.com/doi/10.1089/big.2013.1508>; letöltés: 2020.10.07.

¹⁰⁰ Measuring Training Effectiveness with Data Analytics and AI Solutions.
<https://www.modernintegratedwarfare.com/military-training/training-effectiveness/measuring-training-effectiveness-data-analytics-ai-solutions/>; letöltés: 2020.10.29.

¹⁰¹ Three Ways to Manage Security in DevOps.
<https://resources.securitycompass.com/blog/three-ways-to-manage-security-in-agile-devops/>;
letöltés: 2020.10.29.

Jellemzően nem katonai alkalmazásokban, marketing és piackutatás céljából gyűjtött adatok esetén elegendő bizonyos aggregáltságú adatok elemzése, ezért elterjedtek az anonimizációs módszerek, amelyek lényege, hogy a gyűjtött adatokat megfosztják azoktól a tartalmaktól, amelyek alapján vissza lehetne követni azokat az adat alanyáig, a valós személyig.

Ez történik a legtöbb esetben, amikor valamilyen névtelen kérdőívet töltünk ki az interneten, vagy felhasználói programokban engedélyezzük a különböző szintű felhasználási adatok gyűjtését.

Olyan esetekben viszont, ahol több adatbázis adatait szükséges összefuttatni úgy, hogy abban mélyebb összefüggések is feltárhatóak legyenek, miközben az adott személy kilétét mégse ismerhessék meg, az úgynevezett pseudoanonimizációt szokás használni.

Az egészségügyi rendszerekben és a klinikai kutatásokban is alkalmazott pseudoanonimizáció megfelel a kiképzési adatok gyűjtéséhez, mivel az összes fent említett adat becsatornázásra kerülhet, az azon végzett kutatások eredményei alapján akár kiképzési, felkészítési tervek, alapelvek fókusza is megváltozhat. E módszer lényege – a szokásos anonimizáción túl, ahol az adatot csupán megfosztják az azonosítható részekről –, hogy egy anonim azonosítót (kulcsot) képezünk oly módon minden személyhez, hogy az minden rendszerben ugyanúgy készüljön, tehát különböző rendszerek ugyanazt a kulcsot képezzék ugyanahhoz a személyhez.

Az így anonimizált személy adatai (a személyes adatokat, PID-eket¹⁰² eltávolítva) egy elemezendő központi adatbázisba több helyről kerülhetnek, mégpedig anélkül, hogy az adott személlyel összekapcsolható lenne. Természetesen további módszereket kell alkalmazni, hogy a többforrásos adatfelderítési technikák hatékonyságát csökkentsük, de a feladatra megfelel egy erre a célra kialakított szoftverszolgáltatás (modul), amely a személy természetes adataiból (születési név, hely, idő, anyja neve) összeállított adatcsomagján egyirányú titkosítást alkalmaz (*hash*-t képez). Ha mégis szükség van egy személy azonosítására, akkor az szintén megoldható, de csak az adat keletkezésének helyén lehet külön kérés alapján elvégezni.

Humán faktor az agilis módszertanokban

Bár az agilis módszertanokkal végzett projektek sikerességi rátája még komplex fejlesztések esetén is magasabb, mint a hagyományos módszertanoké,¹⁰³ illetve láthattuk, hogy megfelelő kiegészítő keretrendszerek és módszertanok helyes alkalmazásával kritikus fejlesztésekre is alkalmas, ennek ellenére az emberi tényezőt is meg kell vizsgálnunk. Az agilis módszertanok a döntések decentralizálását, azaz az emberek felhatalmazását (*empowerment*) helyezik előtérbe. Ezzel aknázzák ki az egyéni kompetenciákat.¹⁰⁴

¹⁰² Personal Identifiable Data.

¹⁰³ CHAOS Report 2015. The Standish Group International, Inc., 2015. p. 7.
https://www.standishgroup.com/sample_research_files/CHAOSReport2015-Final.pdf; letöltés: 2020.10.23.

¹⁰⁴ COCKBURN, Alistair – HIGHSMITH, Jim: Agile Software Development: The People Factor. Computer, Volume 34, Issue 11, November 2001. pp. 131–133.
<https://ieeexplore.ieee.org/document/963450>; letöltés: 2020.09.11.

Az agilis módszertanok hasonlítanak az Amerikai Egyesült Államok U.S. Navy Seals¹⁰⁵ által alkalmazott vezetési gyakorlathoz, amelyben szintén kis csapatokban dolgoznak, a csapatmunka közös feladat mentén szerveződik, mindenki ismeri a teljes feladatot és felelős a termékért (*extreme ownership*), valamint a döntés szintén decentralizált.¹⁰⁶

Az ilyen környezetben végzett munkához a megfelelő kompetenciákkal rendelkező csapat összeválogatása mellett fontos az egyéni motiváltság és a (projekt-) tulajdonosi szemlélet megléte.

Azon túl, hogy elkötelezett csapatot kell toborozni és megtartani, szükséges a fejlesztőcsapat folyamatos oktatása és szakmai igényesség kialakítása annak érdekében, hogy a kifejlesztett termék megfelelő funkcionális, minőségi is biztonsági szintet képviseljen.¹⁰⁷

Egy szoftver- vagy hardverfejlesztő mérnök feladataihoz elengedhetetlen az angol nyelv használata, és mivel egyre nagyobb a piac felvevőképessége és egyre nő a betöltetlen állások száma, ezért a mérnökök munkakörnyezetének minősége és akár országok közötti mobilitása is jelentősen megnőtt.¹⁰⁸ Ilyen környezetben a fejlesztők kapacitásának kihasználásához a szervezeti stratégia és az emberierőforrás-menedzsment (HR) elvei is megváltoztak, az agilis módszertanok mellett ezek is középpontba helyezték az ember egyéni motivációját, a munkaejét a legnagyobb értéként kezdték kezelni és a lehető legtöbb kellemetlen kötelezettséget igyekeznek megszüntetni. Mivel a szoftverfejlesztési munka nagy részben kreatív folyamat és többségében problémamegoldásról szól, ezért a munkavégzés helye szabadabb lett, valamint a teljesítménymérés is megváltozott.

Napjainkban a szoftverfejlesztés területén már csak kevés helyen találkozunk helyhez kötött munkavégzéssel és szigorúan meghatározott munkarenddel.

Természetesen törzsidők és a Munka Törvénykönyvéhez¹⁰⁹ kötött ledolgozandó órák továbbra is kötelezőek, de a munkavégzést egy sokkal szabadabb környezet jellemzi.

Ez az eltolódás nem véletlen, mivel ilyen munkakörökben az egyének motiváltsága és problémamegoldó képessége erősen függ az érzelmi állapotuktól,¹¹⁰ és azt a HR-nek stratégiai szinten kell kezelnie.

¹⁰⁵ SEa-Air-Land.

¹⁰⁶ FRAHER, Amy – GRINT, Keith: Agonistic governance: The antinomies of decision-making in US Navy SEALs. *Leadership*, Volume 14, Issue 4, 2018. pp. 395–414.
<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1742715016680910>; letöltés: 2020.09.11.

¹⁰⁷ DANEVA, Maya – WANG, Chong: Security Requirements Engineering in the Agile Era: How Does it Work in Practice? 2018 IEEE 1st International Workshop on Quality Requirements in Agile Projects (QuaRAP). pp. 10–13.
<https://www.researchgate.net/publication/328455128>; letöltés: 2020.10.28.

¹⁰⁸ The Digital Skills Gap in Europe.
<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/digital-skills-gap-europe#:~:text=The%20demand%20for%20information%20and,not%20have%20basic%20digital%20skills>; letöltés: 2020.10.30.

¹⁰⁹ 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről.
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200001.tv>; letöltés: 2020.11.17.

A régi berendezkedésű, nagy létszámú cégek a mély hierarchiájukkal, nagyszámú munkavállalóikkal csak nehezen tudják ezt a fajta motivációt kiépíteni. A fejlesztőmérnökök környezetének javítása több helyen ütközik a szóban forgó magas biztonsági szintű fejlesztések eddigi igényeivel, és még megfelelő szervezeti és szakmai hozzáállással is nehéz az összehangolásuk.

Egy védelmi fejlesztést végző cég esetében ezek az elvek szembemennek az információ megvédésével,¹¹¹ és noha a versenykorlátozás szerződésbe vétele bevált gyakorlat, az könnyen kijátszható. A védelmi és ezen belül a taktikai kiképzőeszközök fejlesztésekor tehát a sikert biztosító agilis szervezeti formákat és módszertanokat szembe kell állítanunk a téma jellegéből adódó olyan korlátozásokkal, amelyek az ehhez szokott munkavállalókat, fejlesztőmérnököket elbizonytalanítja.

A banki fejlesztési szektorban hasonló a helyzet. Az ott dolgozó szoftveres szakemberek a magasabb fizetés ellenére is csak rövidebb időt töltenek a területen. A *startup*ok és a fejlett technológiákkal foglalkozó vállalkozások legnagyobb értéke tehát az ember, de megtartásuk és motiválásuk hiánya esetén könnyen elhagyhatják a céget, a megszerzett tudást máshol hasznosítják. A jól képzett és kreatív munkaerő könnyen elmozdul, ha nem megfelelő a cég kultúrája és a biztosított környezet, illetve ha nem folyamatos a szakmai továbbképzés.

A különböző motivációs tényezőkből (motivátorok) csak párat soroltam fel. Ha áttekintjük a témával foglalkozó tanulmányokat összegző 2008-as cikket,¹¹² akkor még érdemes megemlíteni a feladattal való azonosulást, a jó vezetőket, a teljesítményhez kötött jutalmazást, az összetartozást – azaz a támogató környezetet –, a megfelelő munkakörnyezetet, az autonómiát és a felhatalmazást – azaz az önálló és saját felelősségű döntések lehetőségét. Ezeken túl más szakmai motivációs tényezők is befolyásolják közvetlenül a fejlesztőmérnököket. Ilyenek például a megfelelő szintű kihívás, a dinamikus munkavégzési környezet, a fejlesztett termék hasznossága, a problémamegoldás, a csapatmunka, a tudományos hozzáállás, a kísérletezési lehetőség és a megfelelő módszertanok használata.

A fejlesztőmérnökökre specifikus tényezők megfelelő szakmai vezetés mellett jól biztosítottak, látszik azonban, hogy a példaként felsorolt általános befolyásoló tényezők, mint például a teljesítményhez kapcsolt jutalmazás mértéke, felhatalmazás, munkakörnyezet egy érett cég esetén nem minden esetben megoldható.

¹¹⁰ GRAZIOTIN, Daniel – FAGERHOLM, Fabian – WANG, Xiaofeng – ABRAHAMSSON, Pekka: What happens when software developers are (un)happy. *Journal of Systems and Software*, Volume 140, June 2018. pp. 32–47.

<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0164121218300323>; letöltés: 2020.10.30.

¹¹¹ A céges tudásbázis védelme érdekében a munkavállalói szerződésben versenykorlátozás szerepel, vagyis a fizetés egy részét a munkavállaló azért kapja, hogy amennyiben megszűnik a jogviszonya, 3–6 hónapig nem helyezkedhet el ugyanolyan területen dolgozó vagy hasonló terméket fejlesztő cégnél.

¹¹² HALL, Tracey – SHARP, Helen – BEECHAM, Sarah – BADDOO, Nathan – ROBINSON, Hugh: What Do We Know about Developer Motivation? *IEEE Software*, Volume 25, Issue 4, July-Aug. 2008. pp. 92–94.

<https://ieeexplore.ieee.org/document/4548414>; letöltés: 2020.10.21.

Itt a jutalmazás, a fizetés mértékére helyezik a hangsúlyt, ez képezi a fő megtartóerőt.¹¹³ Ez azért jelent problémát, mert hazánkban a nagyvállalatok és a szervezetek nem mindig tudnak lépést tartani a piac többi szereplőjével. Emellett állami szervezetek esetén fix bértáblák vannak. Az ilyen esetekben nagyon nagy a fluktuáció minden, a stratégiai munkaerő megtartását célzó intézkedés ellenére. Saját tapasztalatom szerint – egy amerikai székhelyű multinacionális cég magyarországi kutató-fejlesztő központjában dolgozva – a két csapatomat kitevő mintegy 20 fő több mint fele kicserélődött, a megüresedett helyekre pedig a főleg nagy befektetéseket igénylő képzési programokon keresztül fiatal, kevés tapasztalattal rendelkező munkaerő került. A fejlesztő- és a minőségbiztosító mérnökök a jól kialakított folyamatokat és módszereket kitanulva és azokkal tapasztalatot szerezve átlagosan egy év után továbbálltak a jobban fizető kisebb cégekhez.

A fejlett technológiájú kiképzőeszközök fejlesztéséhez tehát két fő tudásterület szükséges. Az egyik a már felvázolt hardverintegrációs és szoftverfejlesztési kompetencia, amelyről azt is láthattuk, hogy erősen eltolódott a szoftverfejlesztés felé, a másik pedig a kiképzési terület mély ismerete, a kiképzési feladatok tervezésének, végrehajtásának képessége.

A hadmérnökök lehetnének a mindkét területen, a szoftverfejlesztésben és a hardverintegrációban is jártas szakemberek, de hazánkban jelenleg nem fejlesztői, hanem üzemeltetői képzéseink vannak, amelyek más kompetenciákat kívánnak. Egy jóval nagyobb létszámú szervezet esetén a meglévő állományból lehet megfelelő innovátorokat felkarolni, azok projektjeit központilag támogatni, mint például az Amerikai Egyesült Államok Légierőjének AFWERX¹¹⁴ innovációs programjában. A program a légierő állományából induló ígéretes kezdeményezéseket gyorsítja fel különböző módokon azáltal, hogy oktatást biztosít, megfelelő szakemberekkel kapcsolja össze az állomány tevékeny tagjait, valamint piaci cégek bevonásával gyorsan és hatékonyan támogatja a kiválasztott fejlesztéseket.

A piaci szereplőket is meghazudtoló hatékonysággal és minőségben fejlesztettek szoftvereket minden biztonsági igényt kielégítve úgy, hogy civil, piaci alapon megfizetett szakembereket alkalmaztak rendszerszervezésre és fejlesztői feladatok elvégzésére.

Erre a mintára épülve és a kornak megfelelően *startup* berendezkedéssel és munkakörnyezet megteremtésével lehet toborozni, megtartani a fejlesztői, integrátori munkaerőt, ami mellé, illetve fölé szakmai tanácsadást és minőségkontrollt kell biztosítani.

¹¹³ BADDON, Nathan – HALL, Tracey – JAGIELSKA, Dorota: Software developer motivation in a high maturity company: a case study. *Software Process: Improvement and Practice*, Volume 11, Issue 3, May/June 2006, pp. 219–228.

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/spip.265>; letöltés: 2020.09.11.

¹¹⁴ AFWERX: Connecting Air Force innovators and accelerating results. <https://www.afwerx.af.mil/index.html>; letöltés: 2020.09.24.

Az adatgyűjtések jogi kérdései

A GDPR¹¹⁵ Szabályozás

2018. május 25-étől az Európai Unió új általános adatvédelmi rendelete hatályba lépett, vagy ahogy már ismerjük, a General Data Protection Regulation (GDPR), amely a magánszemélyek adatvédelmi jogait szabályozza az Európai Unió területén. Az új szabályozás minden olyan vállalkozást, szervezetet érint, amely személyes adatokat kezel. A személyes adatok kezelése a rendelet értelmében kiterjed az oktatási és a képzési intézményekre is. Függetlenül attól, hogy a vizsgált intézmény milyen jogi, iparági területhez, esetleg rendvédelmi szervezethez köthető, alkalmazni kell rá a GDPR rendelet szabályait.

Történeti áttekintés az adatkezelés vonatkozásában

A honvédelmi ágazat kiképzési szakterülete már a modern katonai és nemzetbiztonsági kiképzési rendszereket megelőzően is rögzített személyes adatokat. Az 1970-es években a dandárok, ezredek és az alárendelt alegységek is rögzítették a kiképzéshez szükséges személyes adatokat. Mivel az említett időszakban az informatikai támogatás alapvetően nem létezett, ezért az adatokat papírra rögzítették.

A sorállományú katonák kiképzésének eredményeit, személyes adatait egyéni értékelő lapokon tartották nyilván. Ezeken az egyéni lapokon a katona neve, rendfokozata, beosztása szerepelt, amelyek a szakasz- és századnaplókba kerültek lefűzésre. Ezeket az okmányokat a század- és szakaszparancsnokok tárolták.

Az értékelések havonta érdemjegyekkel történtek, illetve kiképzési időszakonként ezek átlagát rögzítették. Az értékelés kiterjedt az általános katonai, illetve a szakmai kiképzésre.

A hivatásos és a szerződéses továbbszolgáló katonák esetében havonta általában egy alkalommal volt összevont kiképzés, amely magában foglalta az általános katonai és a szakmai ismereteket. A részvételt ezeken a foglalkozásokon kiképzési naplóban rögzítették. A naplóban a foglalkozáson részt vevő katona neve és rendfokozata szerepelt.

Az ezred, dandár teljes hivatásos állománya és a szerződéses továbbszolgáló állomány személyes adatait, személyügyi gyűjtőit az ezred, dandár parancsnokságán a személyügyi szervek kezelték.

A sorállomány személyes adatait a hadkiegészítési és mozgósítási részlegek kezelték, az alegységeknél az „m-kieg” tiszthelyettes. A parancsnokok a közvetlen alárendelt állományuk adatait megismerhették. Az egység, magasabbegység parancsnoka betekinthezett a teljes személyi állomány személyes adataiba, személyügyi gyűjtőibe, hiszen nem hozhatott volna felelős döntéseket enélkül.

¹¹⁵ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet) az EGT (Európai Gazdasági Térség) területén tartózkodó természetes személyek személyes adatait védi és a tagállamok közötti szabad információáramlásról rendelkezik.
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R0679>; letöltés: 2020.05.25.

A légvédelmi rakétadandároknál az éles légvédelmi rakétalövészetre történő felkészülés és a gyalogsági lövészetek eredményeit jegyzőkönyvekben tartották nyilván, ahol a katona neve, rendfokozata, illetve az első esetben beosztása szerepelt. A naplót, illetve a jegyzőkönyvet a dandár- és ezredtörzsben a hadműveleti és kiképzési alosztály, a légvédelmi rakétaosztályoknál a törzsfőnök tárolta, amelyek nyilvántartási számmal voltak ellátva, a megőrzésük idejét szabályozók rögzítették.

A kiképzéssel, felkészítéssel kapcsolatban HM-szintű rendelkezések voltak az irányadóak. A kiképzési eredményeket a vizsgált időszakban elektronikusan nem rögzítették. A kiképzési terveket, naplót a század- és szakaszparancsnokok, valamint a hadműveleti és kiképzési alosztályvezetők tárolták páncélszekrényben.

A személyi állomány kiképzéséért, felkészítéséért az állományilletékes parancsnok volt a felelős. A kiképzést ezred- és dandárszinten a parancsnok általános helyettese szervezte, irányította és ellenőrizte. A légvédelmi rakétaosztálynál ez a törzsfőnök feladata volt.

Ebben az időszakban kifejezetten a személyes adatok védelmére külön személy nem volt megbízva, kijelölve. A szakasz és század kiképzési tervei nyilvánosak voltak, az alegységek elhelyezési körleteiben ki voltak függesztve. Ezekben az okmányokon a kiképzést végrehajtók neve, rendfokozata szerepelt. A tervek nyilvántartási számot kaptak, majd iratgyűjtőben helyezték el őket. Megőrzésük idejéről külön jogszabály rendelkezett.

Az előjáró szervek végezték az erre a feladatra történő felkészülést, ellenőrzést és vizsgáztatást. Az elért eredményeket jegyzőkönyvekben rögzítették, ahol a részt vevő állomány neve, rendfokozata és beosztása szerepelt.

A GDPR alkalmazásának lehetőségei a modern kiképzési rendszerekben

Az oktatási intézmények közfeladatot látnak el, ezeknél az intézményeknél az adatkezelés jogszabályi alapon történik. Cikkünkben vizsgáljuk és rendszerezzük azokat a követelményeket, amely egy polgári – de a rendvédelemben érdekelt – vállalkozásnál is releváns a GDPR szabályrendszerének szempontjából. Emellett fontos kiemelni azt is, hogy a modern kiképzőrendszerek a jövőben nem feltétlenül működnek majd a rendvédelmi szervezetek közvetlen irányítása alatt vagy azoknak a kötelékében. Így ennek tekintetében a GDPR alkalmazása egy modern polgári iparágban tevékenykedő, kiképzési szolgáltatásokat biztosító vállalkozásnál elengedhetetlen követelmény.

Személyes adatok előfordulása a kiképzési rendszerekben

A modern kiképzési rendszerekben alapvetően a kiképzett állomány, a kiképzők (munkavállalók), valamint a kiképzési rendszert kiszolgáló beszállítók munkavállalóinak személyes adatai szerepelhetnek. A tárolt adatok tartalmukat tekintve a klasszikus értelemben vett személyes adatok.

A tárolt adatok alapvetően és meghatározóan a kiképzési rendszerbe kizárólag jogszabályi felhatalmazás vagy önkéntes és egyértelmű hozzájárulás alapján kerülhet be. Szükséges meghatározni az egyes adatkezelések jogalapját, célját, idejét és az egyes adatkezelésekkel kapcsolatos személyiségi jogok gyakorlásának feltételeit. Mivel a kiképzéseken történő részvétel saját érdek, ezért a jogszabály alapján történő adatkezelés külön hozzájárulást igényel az érintettek részéről. Az érintett állomány hozzájárulását kell kérni a jogszabályban nem meghatározott adatok – mint például elektronikus elérhetőség (email), egyéb digitális azonosító adatok, különleges adatok – és a jogszabályban szereplő adatok meghatározott célból történő kezeléséhez.

Általános elvek

Az érintett egyértelmű hozzájárulása szükséges minden olyan adatkezelés esetén, amely kívül esik a kiképzési környezet jogszabályban meghatározott adatkezelési körén. Külön tájékoztatást kell adni és hozzájárulást kérni, amennyiben a vállalkozás adatfeldolgozás céljából valamely, nem jogszabályban meghatározott szervezet számára adatokat ad át. Egy korszerű lövészetű kiképzőrendszer esetében ilyen adat lehet például az élet- és balesetbiztosítás előzetes megkötéséhez szükséges személyes adat.

Emellett a digitális társadalom és maga a korszerű kiképzéstámogató rendszerek egy része is mára tartalmazza a távoktatás egyes elemeit. Így a kiképzendő állomány az elméleti oktatási anyagokat elektronikus úton kapja meg, ezért a kiképzési adatbázisokban tárolt elektronikuslevél-címek is az adatkezelés hatálya alá esnek. A levelezést viszont nem feltétlenül a kiképzést közvetlenül végrehajtó vállalkozás végzi, hanem egy harmadik fél. Természetesen ebben az esetben a harmadik felet is nyilatkoztatni kell arról, hogy a GDPR szabályait milyen módon alkalmazza.

A kiképzést végző vállalkozásnak meg kell győződnie arról, hogy a kiképzési adatállományt kezelő harmadik fél tevékenysége is megfelel a GDPR előírásainak, illetve jogilag kötelező érvényű szerződéssel kell rendelkeznie minden olyan partnerével, amely az intézmény által kezelt személyes adatokat feldolgozza. Ez alól kivétel, ha az adatok továbbítását a harmadik fél részére jogszabály írja elő.

Revízió, adatkezelés sérülése

A kiképzés folyamata alatt állandó jelleggel új adatállományok keletkeznek. Emiatt folyamatosan felül kell vizsgálni a kezelt adatállományt, illetve az adatkezelési folyamatokat, valamint elektronikus nyilvántartást kell vezetni minden adatkezelési tevékenységről az adatfeldolgozásra átadott adatokat illetően.

Az adatkezelő sérelmére történő bármilyen jellegű adatvédelmi incidenst 72 órán belül jelezni kell az adatvédelmi hatóságnál, és az incidensben érintett személyeket tájékoztatni kell. A GDPR értelmében minden adatkezelőnek rendelkeznie kell a személyes adatok védelmére vonatkozó szabályzattal.

Transzparencia

Mindenki számára transzparenssé kell tennie az adatkezelési folyamatokat annak közlésével, hogy milyen adatok begyűjtése történik és mi az adatkezelés jogalapja. Milyen jogai és milyen jogorvoslati lehetőségei vannak az érintettek, valamint hogy ki az adatbekerő.¹¹⁶ A szervezetnek rendelkeznie kell adatvédelmi tisztviselővel. Emellett kiemelten fontos az, hogy a kiképző szervezettől továbbított adatok pontos címzettjeink listája is vezetve legyen.

Alkalmazottak

Biztosítani kell, hogy az alkalmazottak munkakörüknek és felelősségi körüknek megfelelő felkészítést kapjanak a GDPR szabályrendszeréről és megfeleléségi követelményeiről. Általános adatvédelmi képzést kell kapnia a kiképzőállomány minden tagjának, emellett részletesebb felkészítést vezető (tulajdonosi) állománynak¹¹⁷ is.

Összefoglalás, a szervezeti kérdések lehetséges megoldása

A mai technológiai lehetőségek és a rendelkezésre álló módszertanok lehetővé teszik, hogy olyan taktikai kiképzőrendszereket fejlesszünk, amelyek a technikai szintjükön, funkcionalitásukon és gazdaságosságukon keresztül gyorsan emelhetik akár a teljes állomány ilyen jellegű képességeit, használatuk pozitívan visszahat a kiképzési módszertanokra és gyakorlatra.

A fejlett technológiájú rendszerek sikeres fejlesztésének feltétele ezért inkább a megfelelő emberek kiválasztása, felvétele és megtartása. Alkalmos vezetők szükségesek, emellett meg kell teremteni a motiváló környezetet és a lehető legjobban integrálni kell a kiképzésmódszertani tudást.

Láthattuk, hogy a modern motivációs tényezőket napjainkban főleg a lapos hierarchiájú, kis *startup*ok tudják megteremteni az agilis módszertanok használatával, illetve megfelelő munkakörülmények biztosításával. Egy jól motivált csapat a gyorsan változó technológiai környezetben, kreatívan és hatékonyan tud működni akár hosszú távon is. Ezzel szemben áll az, hogy a kiképzésmódszertani tudás továbbra is az állami szervezetekben van, ezeken belül nehezebb létrehozni hasonlóan hatékony csoportokat, nehéz a szükséges szakmai tapasztalattal rendelkező fejlesztői munkaerőt toborozni.

A fentiek alapján véleményünk szerint a Védelmi Innovációs Kutató Intézethez (VIKI) hasonlóan,¹¹⁸ vagy abba betagozódva egy olyan kiképzéstechnológiai szervezet felállítása lehet a megoldás, ahol a kiképzési területek képviselői, az állományból kiválasztott, önkéntes alapon vezényelt innovatív hozzáállású emberek dolgoznak mély szakmai tudással és a technológiai lehetőségek ismeretével.

¹¹⁶ Ebben az esetben az elérhetőséget is fel kell tüntetni.

¹¹⁷ Igazgató, igazgatóhelyettes, adatvédelmi felelős.

¹¹⁸ BUDAVÁRI Krisztina: A Zrínyi 2026 program. Korlátozott lehetőségek a magyar védelmi ipar fejlesztésére. *Hadtudomány*, XXIX. évfolyam, 2019/3. szám. pp. 142–159.
http://mhtt.eu/hadtudomany/2019/2019_3/2019eA%20Zr%20C3%ADnyi%202026%20program_Budav%20C3%A1ri%20Krisztina.pdf; letöltés: 2020.10.15.

A szervezet fenntarthatósága alatt lehet működtetni a piaci alapon finanszírozott *startup*okat, amelyek a fejlesztéseket végzik és gyors eredményeket képesek produkálni. A szervezet az alap- és az alkalmazott kutatások irányainak és eredményeinek figyelésével, a technológiai lehetőségek feltérképezésével új kiképzési, felkészítési lehetőségeket vehet fel, amelyek illeszkednek a jelenlegi igényekhez, valamilyen módon javíthatják a felkészítések eredményességét. A szervezet alakítaná ki és felügyelné a fejlesztések során a minőségi és a biztonsági elvárások teljesítését tanácsadók, auditorok, tesztlők delegálásával, meghagyva a *startup*ok magas szintű autonómiáját.

A *startup*ok oldaláról – a polgári finanszírozási ökoszisztémához hasonlóan –, többlépcsős modellt érdemes felépíteni, akár védelmi ipari cégek bevonásával, ahol a kiválasztott ötletek skálázottan támogatottak, az alacsony támogatású nagy kockázatú induló projektekől egészen a későbbi szakaszban lévő, nagyobb befektetést igénylő, már érettebb, kis kockázatú vállalkozásokig. A felállított szervezet esetén pilotként a taktikai kiképzőeszközök fejlesztése lehet az első irány, mivel a terület technológiai igénye szerteágazó, valamint a nagy volumenű, elemzési célú adatgyűjtés tesztelésére is ideális.

A szinergiák kihasználása érdekében további kiképzési, felkészítési területek szakaszos bevonása lehet optimális. A megfelelő minőségbiztosítási tapasztalatok megszerzése és a különböző fejlett technológiákkal kapcsolatos kompetencia kialakítása után a szervezet nemcsak kiképzéstechnológiai, hanem magasabb követelményrendszernek megfelelő haditechnikai, hadfelszerelési eszközök fejlesztésébe is becsatornázódhat. Egy így felállított rendszer és a csatlakozó *startup*ok a védelmi célú kutatás-fejlesztési terület aktivitását jelentősen fokoznák amellet, hogy az állomány túlélőképességét nagyban növeljük, a kiképzéseket modernizálhatjuk, valamint a pályát vonzóvá tehetjük a technológia bővületében élő fiatalok számára.

Mivel a szervezet alapvetően fegyveres felkészítésre fókuszál, ezért a személyes és az üzleti adatok védelme kiemelt fontosságú. A GDPR általi szabályozás célja, hogy nagyobb ellenőrzési jogot adjon az EU állampolgárainak saját adataik fölött, és az eddigieknél célirányosabban szabályozza az adatok kezelését. A GDPR alappillére az adatkezelők elszámoltathatósága, illetve az az elv, hogy a teljes adatkezelési folyamat legyen jogilag megalapozott és transzparens. Mindemellet bármilyen jogvita esetén a bizonyítás terhe is az adatkezelőkre hárul.

Következő írásunkban már konkrét szervezeti strukturális felépítéssel, alkalmazandó technológiákkal, az adatkezelés pontos kritériumaival, valamint a kezelt adatok fajtáival és nemzetbiztonsági kockázatelemzéssel foglalkozunk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről.
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200001.tv>; letöltés: 2020.11.17.
- 2013. évi L. törvény az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról.
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300050.tv>; letöltés: 2020.10.17.

- ACUÑA, Silvia T. – GÓMEZ, Marta – JURISTO, Natalia: How do personality, team processes and task characteristics relate to job satisfaction and software quality? *Information and Software Technology*, Volume 51, Issue 3, March 2009. pp. 627–639. <https://dl.acm.org/doi/10.1016/j.infsof.2008.08.006>; letöltés: 2020.05.25.
- AFWERX: Connecting Air Force innovators and accelerating results. <https://www.afwerx.af.mil/index.html>; letöltés: 2020.09.24.
- AI SYSTEM ON CHIP (SoC). <http://www.kneron.com/solutions/soc/>; letöltés: 2020.01.21.
- Arirang News: Korean startup releases VR simulators for military training. <https://www.youtube.com/watch?v=Et5BsVOU1Lw>; letöltés: 2020.05.20.
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R0679>; letöltés: 2020.05.25.
- BADDON, Nathan – HALL, Tracey – JAGIELSKA, Dorota: Software developer motivation in a high maturity company: a case study. *Software Process: Improvement and Practice*, Volume 11, Issue 3, May/June 2006. pp. 219–228. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/spip.265>; letöltés: 2020.09.11.
- BASYAL, Lochan – KARKI, Bishal – ADHIKARI, Gaurav – SINGH, Jagdeep: Efficient Human Identification Through Face Detection Using Raspberry Pi Based On Python-OpenCV. *Proceedings of WRFER International Conference*, 24th June, 2018, New Delhi, India. https://www.academia.edu/37270437/EFFICIENT_HUMAN_IDENTIFICATION_THROUGH_FACE_DETECTION_USING_RASPBERRY_PI_BASED_ON_PYTHON_OPENCV; letöltés: 2020.05.28.
- BRZOSKA, Michael: Trends in Global Military and Civilian Research and Development (R&D) and their Changing Interface. *University of Hamburg*, January 2006. <https://www.researchgate.net/publication/242726116>; letöltés: 2020.10.17.
- BUDAVÁRI Krisztina: A Zrínyi 2026 program. Korlátozott lehetőségek a magyar védelmi ipar fejlesztésére. *Hadtudomány*, XXIX. évfolyam, 2019/3. szám. pp. 142–159. http://mhtt.eu/hadtudomany/2019/2019_3/2019eA%20Zr%C3%ADnyi%202026%20program_Budav%C3%A1ri%20Krisztina.pdf; letöltés: 2020.10.15.
- CARVALHO, Bernardo – HENRIQUE, Carlos – MELLO, Carlos: Scrum agile product development method – literature review, analysis and classification. *Product Management & Development*, Volume 9, Issue 1, June 2011. pp. 39–49. <https://www.researchgate.net/publication/230634624>; letöltés: 2020.06.05.
- CERPA, Narciso – VERNER, June M.: Why did your project fail? *Communications of the ACM*, Volume 52, Issue 12, December 2009. pp. 130–134. <https://dl.acm.org/doi/10.1145/1610252.1610286>; letöltés: 2020.10.14.
- CHAOS Report 2015. The Standish Group International, Inc., 2015. https://www.standishgroup.com/sample_research_files/CHAOSReport2015-Final.pdf; letöltés: 2020.10.23.

- COCKBURN, Alistair – HIGHSMITH, Jim: Agile Software Development: The People Factor. Computer, Volume 34, Issue 11, November 2001. pp. 131–133. <https://ieeexplore.ieee.org/document/963450>; letöltés: 2020.09.11.
- DANEVA, Maya – WANG, Chong: Security Requirements Engineering in the Agile Era: How Does it Work in Practice? 2018 IEEE 1st International Workshop on Quality Requirements in Agile Projects (QuaRAP). pp. 10–13. <https://www.researchgate.net/publication/328455128>; letöltés: 2020.10.28.
- Department of Defense Instruction 8500.01: Cybersecurity. March 14, 2014. https://fas.org/irp/doddir/dod/i8500_01.pdf; letöltés: 2020.10.18.
- DEYLAMI, Hanif Mohaddes – ARDEKANI, Iman Tabatabaei – MUNIYANDI, Ravie Chandren – SARRAFZADEH, Abdolhossein: Effects of Software Security on Software Development Life Cycle and Related Security Issues. International Journal of Computational Intelligence and Information Security, Volume 6, Issue 8, December 2015. <https://www.researchgate.net/publication/344221556>; letöltés: 2020.05.25.
- DIKERT, Kim – PAASIVAARA, Maria – LASSENIUS, Casper: Challenges and success factors for large-scale agile transformations: A systematic literature review. Journal of Systems and Software, Volume 119, 2016. pp. 87–108. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0164121216300826>; letöltés: 2020.10.30.
- DoDEA Administrative Instruction 8500.01. DoDEA Cybersecurity Program. <https://www.dodea.edu/Offices/PolicyAndLegislation/upload/DoDEA-AI-8500-01-Cybersecurity.pdf>; letöltés: 2020.11.15.
- DURLACH, Paula J. – RAY, Jessica M.: Technical Report 1297: Designing Adaptive Instructional Environments: Insights from Empirical Evidence. US Army Research Institute for Behavioral and Social Sciences, October 2011. <https://www.researchgate.net/publication/235410645>; letöltés: 2020.10.11.
- eepStack AI Server – mesterséges intelligencia szoftver könyvtár hivatalos oldala. <https://deepstack.cc/>; letöltés: 2020.10.17.
- EFE, Ahmet – MÜHÜR DAROĞLU, Nisanur: Secure Software Development in Agile Development Processes of E-Government Applications. The Journal of International Scientific Researches, Volume 3, Issue 1, 2018. pp. 73–84. <https://www.researchgate.net/publication/324507820>; letöltés: 2020.10.28.
- FALCH, Morten – TADAYONI, Reza: Practical Experiences with using E-learning Methodologies at CICT. Center for Information & Communication Technologies (CICT), Technical University of Denmark. https://www.academia.edu/29365731/Practical_experiences_with_using_E_learning_methodologies_at_CICT; letöltés: 2020.08.11.
- FALCH, Morten: Tanulmány az e-learning módszertani megoldásaival kapcsolatos gyakorlati tapasztalatokról, valamint a transznacionális kooperatív fejlesztések módszertani megoldásairól. Tele-információs Központ, Dániai Műszaki Egyetem, 2004. <https://web.archive.org/web/20120305195412/http://www.telecottage.mimoza.hu/domain13/files/modules/module15/2263B597E947E3F6.pdf>; letöltés: 2020.05.25.
- FOSTER, Mary K.: Design Thinking: A Creative Approach to Problem Solving. Management Teaching Review, August 2019. pp. 1–18. <https://www.researchgate.net/publication/335525885>; letöltés: 2020.10.30.

- FRAHER, Amy – GRINT, Keith: Agonistic governance: The antinomies of decision-making in US Navy SEALs. *Leadership*, Volume 14, Issue 4, 2018. pp. 395–414. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1742715016680910>; letöltés: 2020.09.11.
- FREEMAN, John – ENGEL, Jerome S.: Models of Innovation: Startups and Mature Corporations. *California Management Review*, Volume 50, Issue 1, Fall 2007. <https://journals.sagepub.com/doi/10.2307/41166418>; letöltés: 2020.08.31.
- GRAZIOTIN, Daniel – FAGERHOLM, Fabian – WANG, Xiaofeng – ABRAHAMSSON, Pekka: What happens when software developers are (un)happy. *Journal of Systems and Software*, Volume 140, June 2018. pp. 32–47. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0164121218300323>; letöltés: 2020.10.30.
- GREENBERG, Andy: Planting Tiny Spy Chips in Hardware Can Cost as Little as \$200. <https://www.wired.com/story/plant-spy-chips-hardware-supermicro-cheap-proof-of-concept/>; letöltés: 2020.10.27.
- HAIG Zsolt: Információs műveletek a kibertérben. *Dialóg Campus Kiadó, Budapest*, 2018.
- HALL, Tracey – SHARP, Helen – BEECHAM, Sarah – BADDOO, Nathan – ROBINSON, Hugh: What Do We Know about Developer Motivation? *IEEE Software*, Volume 25, Issue 4, July-Aug. 2008. pp. 92–94. <https://ieeexplore.ieee.org/document/4548414>; letöltés: 2020.10.21.
- KARAGIANNIS, Vasileios – CHATZIMISIOS, Periklis – VAZQUEZ-GALLEGO, Francisco – ALONSO-ZARATE, Jesus: A Survey on Application Layer Protocols for the Internet of Things. *Transaction on IoT and Cloud Computing*, 2015. <https://www.researchgate.net/publication/303192188>; letöltés: 2020.11.14.
- KUMAR K., Sudeendra – SAHOO, Sauvagya Ranjan – MAHAPATRA, Abhishek – SWAIN, Ayas – MAHAPATRA, Kamalakanta: Security Enhancements to System on Chip Devices for IoT Perception Layer. 2017 IEEE International Symposium on Nanoelectronic and Information Systems (iNIS). http://dspace.nitrkl.ac.in/dspace/bitstream/2080/2854/1/2017_IEEE-iNIS_SudeendraKK_Security.pdf; letöltés: 2020.10.17.
- Let's get serious. Training and Simulation. Az Unreal Engine gyártói oldala. <https://www.unrealengine.com/en-US/industry/training-simulation>; letöltés: 2020.05.20.
- LINKE, Knut: Traditional and Agile Management Approaches. 12th ILERA European Congress, Heinrich Heine University (HHU), Düsseldorf, Germany, 2019. <https://www.researchgate.net/publication/335724209>; letöltés: 2020.10.21.
- LONG, Rodney – HRUSKA, Michael – MEDFORD, Ashley – MURPHY, Jennifer – NEWTON, Carolyn – KILCULLEN, Tara – HARVEY, Robert L. Jr.: Adapting Gunnery Training Using the Experience API. Interservice/Industry Training, Simulation, and Education Conference (IITSEC) 2015. https://www.academia.edu/40409046/Adapting_Gunnery_Training_Using_the_Experience_API; letöltés: 2020.08.31.
- M2AI-2242-520. AI Edge Computing Module with Kneron KL520 NPU, M.2 2242. <https://eshop.aaeon.com/ai-edge-computing-kneron-module-m2ai-2242-520.html>; letöltés: 2020.05.25.

- Magyar Honvédség Bakony Harckiképző Központ Szervezeti és Működési Szabályzata, 2017. https://webtar.kozadat.hu/webfarm/download/mhbhk/tev_muk_adat/kozerd_igeny/MH-BHK-SZMSZ.2017.-05.-30-hiteles.pdf; letöltés: 2020.10.14.
- Manifesto for Agile Software Development. <https://agilemanifesto.org/>; letöltés: 2020.05.25.
- Marathon Targets most impressive display at Ft Benning Maneuver Conference. <https://marathon-targets.com/2017/01/12/marathon-targets-most-impressive-display-at-ft-benning-maneuver-conference/>; letöltés: 2020.10.14.
- MCHALE, John: F-35 Joint Strike Fighter uses COTS hardware and software. <https://www.intelligent-aerospace.com/avionics/article/16544347/f35-joint-strike-fighter-uses-cots-hardware-and-software>; letöltés: 2020.05.25.
- Measuring Training Effectiveness with Data Analytics and AI Solutions. <https://www.modernintegratedwarfare.com/military-training/training-effectiveness/measuring-training-effectiveness-data-analytics-ai-solutions/>; letöltés: 2020.10.29.
- MH Ludovika Zászlóalj (Hungarian Defence Forces „Ludovika” Battalion) Facebook oldal. <https://www.facebook.com/LudovikaZaszloalj/photos/pcb.2135621903144412/2135618606478075>; letöltés: 2020.10.14.
- Motion Reality, Inc.: Full Immersion Virtual Reality. <https://twitter.com/motionreality/status/821380226919890944/photo/1>; letöltés: 2020.05.20.
- NAIK, Nitin: Choice of effective messaging protocols for IoT systems: MQTT, CoAP, AMQP and http. 2017 IEEE International Systems Engineering Symposium (ISSE). <https://core.ac.uk/download/pdf/160743474.pdf>; letöltés: 2020.10.05.
- PATEL, Keyur K. – PATEL, Sunil M.: Internet of Things-IOT: Definition, Characteristics, Architecture, Enabling Technologies, Application & Future Challenges. International Journal of Engineering Science and Computing, Volume 6, Issue 5, May 2016. pp. 6122–6131. <https://www.researchgate.net/publication/330425585>; letöltés: 2020.06.17.
- PEETERS, Johan: Agile Security Requirements Engineering. <https://handouts.secappdev.org/handouts/2008/abuser%20stories.pdf>; letöltés: 2020.10.28.
- PROVOST, Foster – FAWCETT, Tom: Data Science and its Relationship to Big Data and Data-Driven Decision Making. Big Data, Volume 1, Issue 1, March 2013. pp. 51–59. <https://www.liebertpub.com/doi/10.1089/big.2013.1508>; letöltés: 2020.10.07.
- RAGUNATH, PK. – VELMOURUGAN, S. – DAVACHELVAN P. – KAYALVIZHI, S. – RAVIMOHAN, R.: Evolving A New Model (SDLC Model-2010) For Software Development Life Cycle (SDLC). IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security, Volume 10, Issue 1, January 2010. pp. 112–119. https://www.academia.edu/24464170/Evolving_A_New_Model_SDLC_Model_2010_For_Software_Development_Life_Cycle_SDLC?auto=download; letöltés: 2020.06.25.
- ROBERTSON, Jordan – RILEY, Michael: The Big Hack: How China Used a Tiny Chip to Infiltrate U.S. Companies. <https://www.bloomberg.com/news/features/2018-10-04/the-big-hack-how-china-used-a-tiny-chip-to-infiltrate-america-s-top-companies>; letöltés: 2020.10.27.

- ROSEN, Warren A. – QUIRÓS, Francisco J.:
A novel technique for upgrading the performance of FPGA-based legacy systems.
2009 IEEE/AIAA 28th Digital Avionics Systems Conference.
<https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/5347446>; letöltés: 2020.06.24.
- Rough Auditing Tool for Security.
<https://security.web.cern.ch/recommendations/en/codetools/rats.shtml>; letöltés: 2020.10.28.
- SAFe® for Lean Enterprises 5.0.
<https://www.scaledagileframework.com/>; letöltés: 2020.06.05.
- Secretary of the Army: Army Directive 2017-24 4 (Cross-Functional Team Pilot In Support of Materiel Development. Washington, 2017.
https://armypubs.army.mil/epubs/DR_pubs/DR_a/pdf/web/ARN6101_AD2017-24_Web_Final.pdf; letöltés: 2020.08.11.
- SKOROBOGATOV, Sergei P. – WOODS, Christopher: Breakthrough Silicon Scanning Discovers Backdoor in Military Chip. Lecture Notes in Computer Science, 2012. pp. 23–40.
<https://www.researchgate.net/publication/260327656>; letöltés: 2020.10.17.
- STILLWELL, Blake: Special operators outsmarted the military-industrial complex.
<https://www.werehemighty.com/gear-tech/special-operators-improvise-on-field?rebelltitem=1>; letöltés: 2020.05.25.
- The Digital Skills Gap in Europe.
<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/digital-skills-gap-europe#:~:text=The%20demand%20for%20information%20and,not%20have%20basic%20digital%20skills>; letöltés: 2020.10.30.
- The Edge. Air Force Transformation.
<https://permanent.access.gpo.gov/lps40477/edgeweb.pdf>; letöltés: 2020.06.20.
- Three Ways to Manage Security in DevOps.
<https://resources.securitycompass.com/blog/three-ways-to-manage-security-in-agile-devops>; letöltés: 2020.10.29.
- Train TensorFlow models at scale with Azure Machine Learning.
<https://docs.microsoft.com/en-us/azure/machine-learning/how-to-train-tensorflow>; letöltés: 2020.05.28.
- Trusted Platform Module (ISO/IEC 11889). ISO/IEC 11889-1:2015.
Information technology – Trusted platform module library – Part 1: Architecture.
<https://www.iso.org/standard/66510.html>; letöltés: 2020.11.14.
- Trusted Platform Module (TPM 2.0) SLB 9670 XQ 2.0.
https://www.ia.nato.int/niapc/Product/Trusted-Platform-Module--TPM-2.0--SLB-9670-XQ-2.0_641; letöltés: 2020.10.18.
- Vehicle Platform Integration: Where Technologies Become Capabilities.
<https://breakingdefense.com/2019/10/vehicle-platform-integration-where-technologies-become-capabilities/>; letöltés: 2020.05.25.
- WANG, Juite – LIN, Yung-I – HOU, Shi-You:
A data mining approach for training evaluation in simulation based training.
Computers & Industrial Engineering, Volume 80, February 2015. pp. 171–180.
<https://www.researchgate.net/publication/269730532>; letöltés: 2020.10.24.
- What is Lean?
<https://www.lean.org/whatslean/>; letöltés: 2020.11.02.

ANDRÉKÓ GÁBOR

**AZ ETNIKAI ÉS A VALLÁSI TÉNYEZŐK
CENTRIFUGÁLIS HATÁSA A SZERB ÉS AZ UKRÁN
ÁLLAMRA**

Bevezetés

A tanulmányban arra keresek választ, hogy a kulturális, a nyelvi és a vallási tényezők államokra gyakorolt centrifugális, romboló erejében van-e kimutatható, egymáshoz viszonyított különbség olyan többnemzetiségű államok esetében, amelyekben kulturális értelemben egymástól élesen elkülönülő etnikumok élnek együtt – itt Szerbiát¹ vizsgálom meg példaként –, vagy amelyekben a meghatározó etnikumokat rokon nemzetek² adják? Ez utóbbira a példát Ukrajna vizsgálata jelenti.

A centrifugális és centripetális erők meghatározását Richard Hartshorne dolgozta ki,³ a Hartshorne-modell napjainkhoz igazított kiegészítése pedig Pap Norberthez fűződik.⁴ A modell a centrifugális erők alatt az állam egységes szerkezetét romboló hatásokat érti, míg az ezzel szembeni centripetális erők azok a tényezők, amelyek stabilizálják az államszerkezetet. Vizsgálja többek között a kisebbségek identitásának erejét, a nyelv és a vallás különbözőségét, a történelmi együttélés hosszát, a kulturális különbségeket, a regionális fejlettségbeli szinteket, de ide sorolhatjuk a nagyhatalmi érdekek jelenlétének befolyásoló hatását is. A tanulmányban a felsoroltak közül kiemelten a kulturális, a nyelvi és a vallási szempontokat vizsgálom. Mindemellett a jelen tanulmány tárgya miatt fontos elemként kiemelném, hogy Hartshorne az államszerkezet egysége szempontjából fontos tényezőnek tekintette a nemzet koncepcióját is. A fogalom alapvetően olyan kulturális összetartozást vagy nemzeti identitást jelent, amely nem követeli meg az etnikumhoz, a közös genetikai eredethez való tartozást.⁵

¹ Koszovó, Szerbia egykori, többségében albánok lakta autonóm tartománya 2008. február 17-én kiáltotta ki függetlenségét, amelyet jelenleg az ENSZ tagállamainak több mint fele, az EU 27 tagállamából 22, a NATO 30 tagállamából pedig 26 ismer el. Magyarország 2008. március 19-én ismerte el Koszovót független államként. Jelen tanulmányban „Szerbia” alatt a hazánk által jelenleg képviselt álláspont szerinti – Koszovó nélküli – államterületet értjük. A megállapítások ettől függetlenül sok helyütt a 2008 előtti szerb állam területére vonatkoznak, figyelemmel arra is, hogy a térség jövőjével kapcsolatos forgatókönyvek némelyike hosszabb távon sem számol Koszovó önálló államiságának megerősödésével.

² A Richard Hartshorne által kidolgozott állam-nemzet-etnikum koncepció szerint a három fogalom jelentése eltér egymástól. Az etnikum az egyedek azonos genetikai eredetét jelenti, a nemzet fogalma viszont ettől tágabb, mert az egyének egymáshoz való kötődését a biológiai azonosság helyett inkább a kulturális összetartozás, a fontos értékek elfogadása biztosítja. Az államot összetartó centripetális erő jelentősen nő, ha a nemzet eszméje is megerősödik.

³ HARTSHORNE, Richard: The Functional Approach in Political Geography. *Annals of the Association of American Geographers*, Volume 40, Issue 2, June 1950. pp. 95–130.

⁴ PAP Norbert: Magyarország és a Balkán – kapcsolati terek és helyek. MTA doktori értekezés, 2016. http://real-d.mtak.hu/953/7/dc_1261_16_doktori_mu.pdf; letöltés: 2020.02.05.

⁵ HÁRY Szabolcs: Centrifugális és centripetális erők Macedóniában. *Felderítő Szemle*, XV. évfolyam 3. szám, 2016. november. pp. 140–193. <https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2016-3.pdf>; letöltés: 2020.01.17.

Samuel P. Huntington szerint: „*Minden kultúra vagy civilizáció központi eleme a nyelv és a vallás.*”⁶ A nyelv használata szorosan összefonódik a hatalom kérdésével, mert a nyelvhasználat megosztása egyben a hatalom megosztását is jelenti, sőt, Huntington szerint a hatalom változása maga után vonja a nyelv használatát is. Ez figyelhető meg az ukrán állam nyelvegyesítési törekvéseiben akkor, amikor a területéből kiszakadó Krím félszigeten vagy a keleti területein élő, többségében oroszajkú lakosság nyelvhasználata ellen lép fel. Az ukrán nyelv államnyelv rangjára történő emelése az ukrán hatalom és uralom kiterjesztésének deklarálását hivatott jelezni elsősorban az említett területek felett. De ugyanez a célja Szerbiának is Koszovóval kapcsolatban, ahol a Szerb Ortodox Egyház történelmi befolyására hivatkozva a vallási szertartások leple alatt a szerb nyelv ápolásával törekszik a valós és vélt szerb hatalom koszovói pozícióit megszilárdítani, vagy legalább megtartani. A Szerb Ortodox Egyház patriarcháinak ünnepélyes beiktatására napjainkban is a Koszovó területén található Ipeki Patriarchátus monostorában kerül sor.⁷ A vallásyakorlás, a szerb nyelvű misék segítségével sikerül fenntartaniuk a szerb kultúrát és nemzeti identitást⁸ a Koszovóban kisebbségbe került szerbeknek.

A témaválasztás során további érvek is álltak a példaként kutatott Szerbia és Ukrajna mellett. Egyrészt Huntington „*a nyugati kereszténység... az iszlám és az ortodoxia világa*”⁹ közötti határvonalat Európában éppen az említett két állam területét is átszelve húzta meg. (1. ábra)

Ez alapján Szerbia olyan tipikus hasadó ország, amelyben katolikus történelmi múltja miatt élesen elválnak a Vajdaság Autonóm Tartomány az ortodox szerb területektől és – a tanulmány vizsgálatának tárgya szempontjából fontosabb – ortodox–iszlám törésvonal is érzékelhető (Koszovó elszakadását követően továbbra is a törésvonal „iszlám oldalán” található a jelentős bosnyák lakossággal rendelkező Szandzsák, és a Preševo-völgy, ahol a jelenlegi Szerbia albán lakosságának nagy része koncentrálódik). (2. ábra)

A szerbek és a koszovói albánok példája modellezheti a kultúrájukban, nemzeti identitásukban eltérő közösségeket. Ukrajna esetében a törésvonal sokkal szofisztikáltabbnak tűnik, mivel két ország rokon nemzeti közti konfliktus áll a fókuszban. Huntington szerint „*ha a civilizáció tényleg számít, akkor Ukrajna és Oroszország között nem valószínű egy erőszakos konfliktus kialakulása*”, hacsak nem „*a Nyugat és Oroszország közötti... hidegháborúra emlékeztető helyzet adódnék elő*”.¹⁰ Mára ismert tény, hogy a Krím félsziget többségében oroszajkú és nemzetiségű lakossága 2014-ben az Ukrajnától való elszakadás mellett döntött, sőt napjainkban a szintén orosz többségű lakossággal rendelkező Kelet-Ukrajnát is az ukrán államtól való, erőszakos konfliktusban kifejeződő függetlenségi törekvések jellemzik.

⁶ HUNTINGTON, Samuel P.: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2014. p. 83.

⁷ Beiktatták a szerbek 45. patriarcháját.
<https://reformatus.hu/mutat/vasarnap-volt-a-szerbek-45-patriarchajanak-tronraueltetese-koszovoban/>;
letöltés: 2020.02.20.

⁸ A nemzeti identitás értelmezésem szerint a kulturális összetartozást jelenti, amelyben nagy szerepe van a közösen megélt történelemnek és a közösen beszélt nyelvnek is.

⁹ HUNTINGTON, Samuel P.: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2014. p. 259.

¹⁰ Uo. p. 271., 274.

1. ábra. A nyugati és az ortodox kereszténység közötti törésvonal
Huntington nyomán¹¹

¹¹ HOLICZA Péter: Civilizációs törésvonalak Európában: Magyarország és szomszédai a Hofstede-dimenziók tükrében. Hadmérnök, XI. Évfolyam 4. szám, 2016. december. pp. 210–215. http://hadmernok.hu/164_18_holicza.pdf; letöltés: 2020.02.10.

Kék = katolikus, **lila** = protestáns, **piros** = ortodox, **zöld** = iszlám

2. ábra. Vallási törésvonalak a Balkánon¹²

A szerb–albán konfliktus gyökerei – Szerbia és Koszovó

Történelmi háttér

A mai Koszovó területe fölötti uralom a történelem során többször változott, ami elsősorban földrajzi adottságai miatt történt. Területét 75-ben a Római Birodalom kebelezte be, és a rajta áthaladó – a Duna menti területeket és az Égei-tengert összekötő – utak miatt közlekedési szempontból nagy jelentőségre tett szert. A Római Birodalom szétválása után a mai Koszovó területe a Keletrómai Birodalom fennhatósága alá került. Erre az időszakra tehető a szláv népcsoportok tömeges betelepülése a térségbe, az albánok ősei pedig e nagy beáramlás elől menekülve húzódtak vissza a délen lévő hegyekbe. A 13. században kialakult ortodox keresztény Szerb Királyság fontos bevételi forrását jelentette a koszovói ezüst, arany és ólom, aminek következtében fellendült a terület gazdasági élete is. A 14. század közepétől az Oszmán Birodalom a sikeres terjeszkedése eredményeként a mai Koszovó területét is uralma alá tudta vonni. A szerb történelem szempontjából fontos esemény az 1389. június 28-án a szerb erők vezette keresztény szövetségesek

¹² 10 Revealing Maps of Religion in Europe.
<https://churchpop.com/2014/10/09/10-maps-religion-europe/>; letöltés: 2020.02.20.

és az oszmán erők között vívott rigómezei¹³ csata, amely az előbbi fél vereségével végződött, s a szerbek ezzel elvesztették a Koszovó feletti ellenőrzést. Az elmúlt évszázadok során szimbolikus jelentőségűvé magasodott számukra, hogy a szerb vér a mára döntően albánok által lakott Koszovó területén hullott. Az oszmán területszerzéssel párhuzamosan etnikai visszarendeződés indult el, és kezdetét vette a döntő részben iszlám hitre áttérő albánok¹⁴ folyamatos visszatelepülése a hegyekből a mai Koszovó és Észak-Macedónia területére. A probléma tehát nem csupán etnikai (szerb–albán) viszállyra korlátozódik, hanem szorosan összefügg az ortodox kereszténység és az iszlám vallás közötti szembenállással is.

A római kortól működő bányászat a török hódoltság évszázadai alatt is jelentős volt, de a 17. században a kor technikai színvonalán művelhető bányák kezdtek kiürülni, ezért a bányászat, ezzel pedig Koszovó gazdasági jelentősége visszaesett. A muszlimok aránya a térségben és így Koszovóban is az után vált dominánssá, hogy a Szent Liga által indított, kezdetben sikeres háborúk során az oszmán seregek 1690-ben visszavették Belgrádot, és ennek következtében a szerbek rövid idő alatt nagy létszámban vándoroltak ki Koszovóból. A 18. században állandósuló háborúk többször is gyorsan zajló etnikai változásokat eredményeztek.¹⁵ 1918. december 1-jén a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság létrejöttével Koszovó az új balkáni állam része lett, amelyben a legelmaradottabb és legszegényebb területnek számított.¹⁶ A helyzetet súlyosította, hogy a külföldi tőkebefektetéseket már akkor is a bizonytalan koszovói biztonsági helyzet riasztotta el, így a gazdaság fellendítésére ily módon sem nyílt lehetőség.

¹³ Rigómező – szerbül Kosovo Polje – a Koszovó területén található két nagy kiterjedésű medence közül a keletebbi. A másik, nyugatabbi medence neve Metóhija. A legfiatalabb európai állam nevét adó Kosovo Polje a múltban több, történelmi jelentőségű csata helyszínét is szolgált. Metóhijában a 14. század közepén alapították meg az Ipeki patriarchátust (a névadó település magyar neve Ipek, szerbül Peć-nek, albánul Peja-nak hívják). A szerb királyi család székhelye és az önálló, autokefál szerb egyház központja Raška (a későbbi Novi Pazar-i Szandzsák) területéről fokozatosan helyeződött át a mai Koszovó területére.

¹⁴ A középkorban többnyire ortodox vallású albán nemesség a 15. században azért tért át az iszlám hitre, hogy birtokait és kiváltságait megtarthassa. A többségében katolikus albán lakosság pedig II. Szelim uralkodása alatt (1566–1574) az adóelkerülés és a katonai és közigazgatási karrier érdekében választotta tömegesen az iszlámizációt.

KOCSIS Károly: Az albán kérdés etnikai és politikai földrajzi háttere. Földrajzi Értesítő, 2001. L. évfolyam 1–4. füzet. pp. 161–190.
http://www.mtafki.hu/konyvtar/kiadv/FE2001/FE20011-4_161-190.pdf; letöltés: 2017.12.05.

¹⁵ Az 1690 és 1912 között az Oszmán Birodalom részét képező Koszovó gyorsan lezajló és nagyobb tömegeket érintő etnikai változásai a sorozatos háborúkhoz, illetve válságokhoz köthetők. Az oszmánok 1690-ben visszafoglalták Belgrádot, ami a szerbek tömeges elvándorlásához – a nagy szerb meneküléshez – vezetett. 1716–1718-ban az osztrák–oszmán, 1736–1739 és 1788–1791 között az oszmán–orosz–osztrák háború, 1875–1878 között a válság, majd a balkáni háborúk következtében zajlottak le a nagy átrendeződések.

¹⁶ KOVÁCSICS Ferenc: Koszovó történeti földrajzi fejlődése a kezdetektől a független állam megteremtéséig. Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola, Pécs, 2010.
<https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15064/kovacsics-ferenc-phd-2010.pdf?sequence=1&isAllowed=y>; letöltés: 2017.11.17.

Koszovó a második világháborút követően Jugoszlávia részévé vált, 1945. szeptember 3-án Koszovó–Metóhija Autonóm Körzet néven, majd 1963-tól autonóm tartomány lett, nevéből 1968-ban törölték a Metóhija szót.¹⁷ 1974-ben az új jugoszláv alkotmány Koszovó jogköreit kiszélesítette (pl. saját alkotmánya, parlamentje és elnöke lett), és bár *de jure* nem kapta meg az önrendelkezés jogát, viszont *de facto* a köztársaságokkal közel azonos szintre emelkedett. A titói politika a szövetségi struktúra elsőbbségének igazolására támogatta a „jugoszlávizmus” és a jugoszláv identitás kialakulását, aminek köszönhetően a több nemzetet összefogó Jugoszláviában alapvetően sikeresen háttérbe is szorította az etnikai és a vallási ellentéteket.¹⁸ A szerb–albán ellentétek ugyanakkor a felszín alatt továbbra is megmaradtak, mert egyrészt az 1980-as évekre „felgyorsult Koszovó elalbánosodása”, másrészt a tartományban indított beruházások hatékonysága igen alacsony színvonalú volt.¹⁹ Az alacsony életszínvonal és a magas munkanélküliség fokozta az albánok elégedetlenségét, így 1981-ben halálos áldozatokkal járó demonstrációkra is sor került. (A konfliktus etnikai jellegét jól mutatja az albánok közszférából való kiszorításának 1980-ban elkezdődött folyamata is.) 1991. október 19-én az időközben Slobodan Milošević szerb elnök kezdeményezésére visszavont autonómia elleni tiltakozásként kikiáltották Koszovó függetlenségét, elnöke a passzív ellenállást hirdető Ibrahim Rugova lett.

A „Koszovói Köztársaság” árnyékkormányzatot és párhuzamos intézményrendszert hozott létre, amelyet a beszedett adókból és a külföldön élő albán diaszpóra segítségével tartottak fenn, de a nemzetközi reakciók (csupán Albánia ismerte el) nem segítették a független állam hosszú távú fennmaradását. A békés rendezés lehetősége a koszovói albán politikusok szerint az 1995-ös daytoni egyezmény miatt enyhészett el, mivel az a határok sérthetlenségére helyezve a hangsúlyt lehetetlenné tette, hogy a boszniai konfliktus precedenst jelenthessen a koszovói probléma rendezéséhez. Ennek következményeként a radikális politikai szárny megerősödése következett be, és egyre nagyobb támogatást kapott az akkoriban aktív korba lépő új nemzedék tagjaiból 1993-ban alakult Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK). A koszovói albán paramilitáris csoport – amelyet kezdetben „iszlamista terrorcsoportként” aposztrofáltak, de valójában nem volt vallási motivációja – sorozatos fegyveres akcióival felkelést szított, s 1998-ra Koszovó negyedét az ellenőrzése alá vonta. 1999-re Koszovóban a válság polgárháborús helyzeté mélyült, az UÇK tevékenységére a szerb hatalom aránytalanul nagy erővel reagált (légierő és nehézfegyverzet bevetése, falvak deportálása, etnikai tisztogatások, két hónap alatt hozzávetőleg 800 ezer albánt üldöztek el Koszovóból).²⁰

¹⁷ KÁLÓCZY Izabella – KÁLÓCZY Péter: Koszovói ellentétek és a függetlenedés útja.

www.grotius.hu/doc/pub/CVKPAV/2010_42_kaloczy_koszovo.pdf; letöltés: 2017.11.20.

¹⁸ SCHÖPFLIN György: Hatalom, etnikum és kommunizmus Jugoszláviában. Politikatudományi Szemle, 1992/2. szám. pp. 81–109.

http://www.poltudszemle.hu/pdf/1992/1992_2/schopflin.pdf; letöltés: 2020.11.16.

¹⁹ JUHÁSZ József: Koszovó útja a függetlenségig. Nemzet és Biztonság, 2008. január. pp. 67–77.

http://nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/juhasz_jozsef-koszovo_utja_a_fuggetlensegig.pdf; letöltés: 2020.02.18.

²⁰ KOVÁCS Zoltán: A szerb nemzet és Koszovó. 1. rész: az UNMIK hatalomátvételi terjedő időszak.

http://old.biztonsagpolitika.hu/documents/1303811425_Kovacs_Zoltan_A_szerb_nemzet_es_Koszovo_-_biztonsagpolitika.hu.pdf; letöltés: 2020.11.14.

3. ábra. A középkori szerb állam határainak változása²¹

Bár a nemzetközi közösség több ízben is törekedett az erőszak megfékezésére és a koszovói rendezés politikai elveiről való megegyezésre (Holbrooke-Milošević megállapodás 1998. október 13. és a Rambouillet-i konferencia 1999. február 6–23.), végül a NATO 1999. március 24. és június 9 között végrehajtott légitámadásai kényszerítették ki a szerb haderő kivonását Koszovóból. 1999. június 10-én szavazták meg az ENSZ BT 1244-es határozatát, amely megteremtette a Koszovó feletti nemzetközi protektorátus feltételeit. Ezzel Szerbia gyakorlatilag elvesztette fennhatóságát Koszovó felett, amely elindulhatott a függetlenség útján. Koszovó a háborút követően is Szerbia része maradt, de a státusával kapcsolatos tárgyalások eredmény nélkül zárultak. Az albánok elégedetlenek voltak a lassú folyamattal, és 2004 márciusában szerbellenes, etnikai alapú zavargások törtek ki Koszovóban. A nemzetközi közösség rendezési kísérletei továbbra sem jártak eredménnyel. Szerbia nem fogadta el Martti Ahtisaarinak, az ENSZ főtitkár koszovói különmegbízottjának

²¹ BATAKOVIC, Dusan Prof. Dr.: History of Serbia and Metohija.
<http://www.kosovo.net/serhist.html>; letöltés: 2020.02.20.

2007-ben tett, felügyelt függetlenségre vonatkozó javaslatát, végül 2008-ban Koszovó egyoldalúan kinyilvánította függetlenségét. Annak ellenére, hogy a függetlenség kikiáltásánál figyelembe vették Ahtisaari elveit és a nemzetközi közösséggel is egyeztettek, az önálló Koszovó elismerésének deklarálása mégis máig megosztja a világ államait. 2011 óta az EU törekszik arra, hogy Belgrád és Pristina képviselői közötti problémákat tárgyalásokon rendezzék. A párbeszéd sikerében alapvetően mindkét fél érdekelt, de a szerb és koszovói érdekelletétek nagysága miatt lassú az előrehaladás. 2018 nyarán a felek között felmerült a szerb–koszovói határ „területcserével”, etnikai alapon történő módosításának esetleges lehetősége is, ugyanakkor pontos tervek azóta sem születtek.²²

Mint a történelmi események vázlatos leírásából látható, Koszovót a szerb és az albán nemzet is a magáénak vallja. Az albán népesség a Keletrómai Birodalom kialakulása előtt már a mai Koszovó területén élt, de a később betelepülő szerbekkel ellentétben nem alapított államot. A szerb államalapítás viszont szorosan összefügg Rigómezővel, azaz Koszovóval. (A középkori szerb állam határainak változását lásd a 3. ábrán.)

A nyelvi és a vallási kérdések napjainkban

Koszovó helyzetének rendezését 1994 és 2001 között szerb részről többször is átdolgozott terv szerint próbálták megoldani. Ennek alapján ugyan Koszovó státusát úgy állapították meg, hogy bár visszakapta volna a Jugoszláviában már élvezett autonómiát, de jelentős tartományi területek kiszakadtak volna Koszovó közigazgatása alól. A Koszovónak tervezett autonómia önmagában elvileg válthatna ki olyan centripetális erőt, amely a szabadabb légkör okán és a számos helyi ügyben lehetővé váló, központi kormányzástól független döntési jogkörök miatt erősítené az albánok lojalitását a közös államalakulattal szemben. A szerb tervek azonban nem csak a szerbek által többségében lakott helységeket, de a történelmileg szerb vallási központoknak számító területeket (Ipek, Decan stb.) is a szerb parlament irányítása alá akarták vonni. A középkori szerb állam egykori vallási és kulturális központjainak számító területeken mára jórészt abszolút albán többség él,²³ az albán területek csonkítását célzó szerb elképzelések pedig eleve szemben állnak az albán érdekekkel. Ebből következően a Koszovó területi egységének megbontását érintő minden törekvés szükségszerűen centrifugális erőként hatna egy olyan, a Belgrád által napjainkban is kívánatosnak tartott államra, amelynek Szerbia és a túlnyomó többségben albánok által lakott Koszovó is tagja. A centrifugális erőt a szerbek részéről tovább növeli, hogy az ellentétet folyamatosan napirenden tartja a Szerb Ortodox Egyház is, mivel ellenzi „a szerb ortodoxia ősi fészkeinek”²⁴ számító Koszovó

²² LÁNGNÉ Petruska Szidónia: Pandora szelencéje, vagy kiút a patthelyzetből? A szerb–koszovói határ esetleges módosításának kulcskérdései. In: A hadtudomány és a XXI. század. Konferenciakötet. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 2019. pp. 210–227.
<https://drive.google.com/file/d/1JzMB74TG38hf88usOpMk4-9pUHLahwifX/view#page=210>;
letöltés: 2020.11.15.

²³ M. CSÁSZÁR Zsuzsa – MÉREI András – VÉGH Andor: Kisebbségi múlt és jövő Koszovóban. Közép-Európai Közlemények, II. évfolyam 2. szám, 2009/2. No. 4–5. pp. 7–15.
<http://vikek.eu/wp-content/uploads/2014/02/KEK-04-05-h.pdf>; letöltés: 2020.02.05.

²⁴ Ortodox egyházszakadás fenyeget Szerbiában?
<https://reformatus.hu/mutat/ortodox-egyhazszakadas-fenyeget-szerbiaban/>; letöltés: 2020.02.22.

függetlenségét. A probléma ugyanakkor csak másodsorban vallási természetű, elsősorban inkább kulturális, mert bár szerb részről a szakrális szempont erőszakos megjelenítése is felismerhető a rendezési tervekben, az albánokra viszont történelmileg a vallási tolerancia jellemző, ezért nem is generáltak soha vallásháborút.²⁵

2011-re²⁶ az albánok minden tekintetben meghatározzák Koszovó életét. A nemzetiségi megoszlás szerint az 1,9 millió főt²⁷ számláló lakosság 92,9%-át kitevő albánnal szemben csak 1,5% szerb él, és a két hivatalos nyelv közül anyanyelvként az albánt Koszovó lakosságának 94,5%-a, a szerbet pedig csupán 1,6%-a beszéli. A fenti adatokkal megegyeznek a vallásosságra vonatkozó arányok is: a muszlimok aránya 95,6%, szemben az ortodoxok 1,5%-os arányával. A vallási összetételt még tovább árnyalja a római katolikusok 2,2%-os jelenléte is (ők az albán etnikumhoz tartoznak), ami az ortodoxok számát is meghaladja.²⁸ Önmagában az a tény, hogy a lakosság közel 93%-át kitevő albánok egybefüggő területen élnek, a közös állam egyben maradásával kapcsolatban olyan centrifugális erővel bírt, amellyel szemben hasonló nagyságú centripetális erőt kellett volna felmutatni. Ez lehetett volna a közös államszervezetre vonatkozó erős identitás, amelynek kialakításában kulcsszerepe van az oktatásnak és az azt közvetítő nyelvnek. A mai viszonyok között pedig már Koszovó állami identitásának is ez a legfőbb problémája, mert az Ibar folyótól északra fekvő területen egy tömbben, a délre fekvő területeken pedig enklávékban élnek a szerbek, ami az állam egyben tartásában hasonló gondokat okoz, mint a korábbi közös állam esetében.

A szerbek, de általában véve a délszláv népek és az albánok között nem csupán a kulturális különbség nagy,²⁹ de az albán nyelv az indoeurópai nyelvcsalád önálló ága,³⁰ nem rokon egyetlen más nyelvvel sem. Egyedülállóságuk miatt ezért az albánok nem tudnak úgy kötődni egy nagyhatalmi státusban lévő rokon nemzetiségű magállamhoz, mint például a szerbek Oroszországhoz.

A szerbek és az albánok közötti nyelvi (és identitási) szakadék megszüntetésében vagy legalább mérséklésében az oktatásnak, a médiának és általában a közösséget formáló és megtartó filmeknek jutna fontos szerep. Koszovó 1989-ben megvont autonómiája után a szerb állam intézkedései arra irányultak, hogy az albán nemzetiségűeket kiszorítsa az államigazgatásból, így az oktatás és a média területeiről is. A szerb nyelvű oktatás erőltetésével a nyelvi és kulturális határok

²⁵ KOVÁCSICS Ferenc: Koszovó történeti földrajzi fejlődése a kezdetektől a független állam megteremtéséig. Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola, Pécs, 2010. p. 34.

<https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15064/kovacsics-ferenc-phd-2010.pdf?sequence=1&isAllowed=y>; letöltés: 2017.11.17.

²⁶ A Koszovó lakosságára vonatkozó létszámadatok becslésen alapulnak, mert a 2011-es népszámlálást az Ibar folyótól északra élő szerbek teljesen, a délre enklávében élő szerbek pedig részben bojkottálták. Ugyanakkor az etnikai arányok a valós helyzetet tükrözik.

²⁷ A CIA The World Factbook alapján 2020-ban 1 932 774 fő volt.

CIA The World Factbook: Europe – Kosovo.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kv.html>; letöltés: 2020.02.22.

²⁸ Uo.

²⁹ JUHÁSZ József: Koszovó útja a függetlenségig. Nemzet és Biztonság, 2008. január. pp. 67–77.

http://nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/juhasz_jozsef-koszovo_utja_a_fuggetlensegig.pdf; letöltés: 2020.02.18.

³⁰ KÁLMÁN László: A gégek és a toszkok titokzatos nyelve.

<https://www.nyest.hu/hirek/a-gegek-es-a-toszkok-titkzatos-nyelve>; letöltés: 2020.02.17.

kiterjesztését célozták az albán hátrányára, de az albánok nem ismerték el a szerb közigazgatási intézményeket, és a fiatalok oktatását nagyon alapszinten saját anyanyelvi iskoláikban oldották meg.³¹ A többségi nemzet nyelvének kizárólagossá tétele ezért csupán a tartományban kisebbségben élő szerbek anyaországhoz való kötődését erősítette, de a közös állam működtetése szempontjából centrifugális erőként hatott, mivel felerősítette az albán tiltakozást.

Napjainkban Koszovóban az albán és a szerb nyelv is hivatalos, de az oktatási rendszer nem írja elő kötelezettségként mindkét nyelv tanítását. Ennek következtében, bár a szerb és az albán nemzet tagjai egymás mellett élnek, egymás nyelvét alig ismerik. A kisebbségbe került szerbek kirekesztődnek a helyi közéletből, csak az eleve többségben szerbek lakta helységekből használják az anyanyelvüket.³² A nemzetközi közösség nyomására Koszovó Alkotmánya szerint a törvényhozás 120 képviselői helyéből 20-at a kisebbségeknek tartanak fent, amelyből 10 csak a szerbeket illeti.³³ A parlamenti képviselőket a szerbek arra használják fel, hogy megakadályozzák a számukra kedvezőtlennek gondolt minősített határozatok elfogadását, és inkább destruktívan lépnek fel, ami az együttműködést a két etnikum között megnehezíti. Destruktív hatása van annak a folyamatnak is, amelynek eredményeként a koszovói albán lakosság átlagéletkora 30 év³⁴ lett. Ez a fiatal generáció soha nem tanulta meg a társnemzet nyelvét, és a szerbekkel közös történelmi emlékezetük sem alakult ki. Koszovó a szemükben egy albánok lakta terület, amelynek nincs kötődése Szerbiához.

Összegzésként megállapítható, hogy Koszovó függetlenedése Szerbiától visszafordíthatatlan folyamat volt, mivel a két nemzet között nincs minimális együttműködés sem, a Hartshorne értelmezésében vett közös nemzet nem alakult ki a kulturális összetartozás talaján. Az államközösség fenntartását biztosító centripetális erőter nem létezik, csupán centrifugális erők hatnak, amelyek egymást is erősítik. A két nemzet nyelvének különbözősége, az eltérő kultúrák és a toleranciát mutató, de valójában részrehajló oktatás csak az egymás mellett élést tehetik lehetővé, az „együttélést” nem. Belgrád részéről a vallási és kulturális közösség egybetartására vonatkozó törekvések csupán az ortodox szerbek számára jelentenek centripetális vonzerőt, és ugyanez az erő centrifugális hatást vált ki a másik oldalon. Szerbia és Koszovó újbóli egyesítése ezért békés módon a fenti körülmények fennállása miatt nem következhet be, legfeljebb egy időközben

³¹ SZILÁGYI Gábor: Koszovó katonaföldrajzi értékelése. Hadtudományi Szemle, IX. évfolyam 2. szám, 2016. pp. 130–141.
http://epa.oszk.hu/02400/02463/00031/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2016_02_130-141.pdf;
letöltés: 2020.02.17.

³² Kivonat Andrea Najvirtova, a Koszovói Kisebbségi Kérdések Európai Központja (European Centre for Minority Issues Kosovo – ECMI Kosovo) projektmenedzserének előadásából, amelyet a Kisebbségi képviselő és nyelvi jogok – Jogszabályok, tapasztalatok, tanulságok címmel szervezett nemzetközi konferencián (Kolozsvár, 2012. október 11–14.) tartott.
Csak papíron egyenrangúak Koszovó kisebbségei.
<http://vilag.transindex.ro/?cikk=18601>; letöltés: 2020.02.22.

³³ Kosovo's Constitution of 2008 with Amendments through 2016.
https://www.constituteproject.org/constitution/Kosovo_2016.pdf?lang=en, letöltés: 2020.11.13.

³⁴ A pontos adat a CIA The World Factbook alapján 2020-ban 30,5 év volt.
CIA The World Factbook: Europe – Kosovo.
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kv.html>; letöltés: 2020.02.22.

esetlegesen ebben érdekeltté váló nagyhatalom, vagy Huntington elméletének megfelelően egy rokon nemzet magállam segítségével, erőszakos úton. (Szerbia számára Oroszország, Koszovó számára pedig Albánia jelenik meg, mint lehetséges magállam. Ez utóbbi esetben a „Nagy-Albánia” létrehozására irányuló szándék retorikai szinten időnként visszatérő téma az albánok részéről, bár ennek megvalósulása jelenleg nem realitás.)

Az ukrán államiság kérdése napjainkban – Ukrajna, a Krím félsziget és Kelet-Ukrajna

Történelmi háttér

Az ukránok ősei a keleti szláv népcsoportokhoz tartoznak, és az Elba–Dnyeper és a Kárpátok–Balti-tenger közötti, szláv népek által lakott területen éltek. Ez a rész a mai Ukrajna nyugati régióit fedi le. A Kijevi Rusz, azaz Kijevi Fejedelemség 882-ben főként a keleti szlávok, kisebb részt a varégok és egyéb még kisebb etnikumok (pl. finnugorok, sztyepei csoportok) együttműködéséből jött létre, majd 986-ban Vlagyimir fejedelemsége alatt bizánci rítusú keresztény állammá vált.³⁵ A Kijevi Rusz a 12. századtól részfejedelemségekre szakadt, a tatárjáráshoz pedig – kezdetét a Kijevi Rusz 1223 nyarán a Kalka folyónál lezajlott csatavesztéséhez datálva – az egységes kijevi állam végleges felbomlása köthető.

A további évszázadokban Ukrajna ütközőállami szerepbe került, amely szerep a történelem során egészen napjainkig végigkísérte.³⁶ A 13. század elejétől Lengyelország és Litvánia egymás közötti harca határozta meg az egykori Kijevi Rusz területén élők helyzetét. Az úgynevezett Kijevi Oroszország (Halics–Volhínia) először a Lengyel Királysághoz került, majd a Lengyel–Litván Unió része lett, és ezzel hosszú időre elvesztette függetlenségét. A közös ortodox vallás alapján Oroszország és Ukrajna között erős kapcsolat alakult ki,³⁷ amelynek folyományaként 1654-ben Bogdan Hmelnjickij vezetésével az ukrán nemesség az orosz cásra esküdtött föl, és az Orosz Birodalom részévé, vazallusává vált.

Ukrajna a függetlenséget csak az Orosz Birodalom megszűnését okozó 1917-es forradalmat követően egy rövid időre, öt évre nyerte el. 1920-ban a Vörös Hadsereg bevonult a területére, 1922-től pedig a Szovjetunió egyik alapító tagállamaként annak megszűnéséig a része lett. 1991-ben nyilvánította ki függetlenségét, azóta szuverén állam. Államterületét 1945-ben és 1954-ben jelölték ki korábbi lengyel, csehszlovák és román területekből, illetve legvégül a Krím félsziget Ukrajnához kapcsolásával.³⁸

³⁵ Az ukrán állam történetét feldolgozó alfejezetben az alábbi forrásra támaszkodtam:
FONT Márta – VARGA Beáta: Ukrajna története. Bölcsész Konzorcium, Szeged, 2006. p. 106.
<http://mek.oszk.hu/04800/04809/04809.pdf>; letöltés: 2020.02.23.

³⁶ BERNEK Ágnes: Közép- és Kelet-Európa a 21. század geopolitikai/geoökonómiai stratégiáiban. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2018.

³⁷ FONT Márta – VARGA Beáta: Ukrajna története. Bölcsész Konzorcium, Szeged, 2006. p. 106.
<http://mek.oszk.hu/04800/04809/04809.pdf>; letöltés: 2020.02.23.

³⁸ BERNEK Ágnes: Közép- és Kelet-Európa a 21. század geopolitikai/geoökonómiai stratégiáiban. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2018.

Az ország bel- és külpolitikai mozgásait a függetlenségének elnyerése óta eltelt három évtizedben a Nyugat felé történő nyitás és a moszkvai orientáció közötti hezitálás határozta meg. Ukrajna területi egysége és stabilitása 2013-ban rendült meg, amikor az EU–Ukrajna Társulási Megállapodást az utolsó pillanatban elutasító kijevi vezetéssel szemben tüntetések kezdődtek. Az oroszellenes hangulat fokozódása és az új ukrán vezetés orosz érdekeket sértő politikája (pl. nem szándékozták meghosszabbítani a Szevasztopolban állomásozó orosz Fekete-tengeri Flotta bérleti szerződését)³⁹ következményeként 2014-ben a Krím félsziget vitatott körülmények között gyakorlatilag Oroszország fennhatósága alá került. A Krím elcsatolása további konfliktusokat generált, mert az orosz nemzetiségűek által felülreprezentált további két kelet-ukrajnai megyében is tettelegességig fajultak az indulatok, és a terület orosz lakossága – Moszkva hathatós támogatásával – el akar szakadni Ukrajnától.

A nyelvi és a vallási kérdések napjainkban

Viszontagságos történelme következtében a modern és független Ukrajna előtt álló egyik legaktuálisabb probléma még mindig az önálló nemzetté válás, amihez az utat a mindenkori ukrán vezetés az öntudattal rendelkező ukrán nép kialakításával, az ukrán nyelv és kultúra erősítésével törekszik elérni. 2019 tavaszán volt a legutóbbi elnökválasztás, amelynek során Petro Porosenko akkor hatalmon lévő elnök kampányának két fő eleme volt: az önálló ukrán egyház létrehozása és az egységes ukrán államnyelv kialakítása. A kérdés fontosságát a mindenkori kijevi hatalom részéről jól mutatja, hogy bár a választások óta eltelt több mint egy év, az új államfő – Volodimir Zelenszkij – a nyelv- és az oktatási törvény bevezetésétől annak ellenére nem hajlandó elállni, hogy kezdeti magas támogatottsága ezt lehetővé, a szomszédos országokkal való viszony javítására tett ígérete pedig szükségessé tette volna.

Az ukrán nyelv kizárólagos hivatali szintre emelése a centripetális erőter növelését jelenthetné annak alapján, hogy az összlakosság számához képest az ukrán anyanyelvűek 67,53%-os arányban döntő többségben vannak a nagyságrendben második, de csak 29,59%-ot adó oroszhoz képest is.⁴⁰ Az orosz anyanyelvű lakosság azonban szinte egy tömbben él Ukrajna keleti és déli területein, és az őket leginkább sújtó ukránosító törekvésekkel szemben averziót táplál, mert azokat az orosz nemzeti azonosságtudat elleni agresszív támadásként éli meg.⁴¹ Ezért az ukrán nemzettudat kialakításában centripetális erőként fellépő nyelvkérdés az orosz anyanyelvűek alkotta tömbre centrifugálisan hat, vagyis erősíti az Ukrajnából való

³⁹ Az orosz Fekete-tengeri Flotta a krími válság kulcsa.

<https://uj szo.com/velemen y/az-orosz-fekete-tengeri-flotta-a-krimi-valsag-kulcsa>; letöltés: 2020.02.23.

⁴⁰ A lakosság anyanyelvi megoszlását is vizsgáló népszámlálást Ukrajnában utoljára 2001-ben tartottak, akkor az összlakosság lélekszáma 48 240 902 fő volt. 2019-ben rendeztek új népszámlálást, de az anyanyelvi részarányokra vonatkozó adatokat még nem tették közzé. 2001 óta az összlakosság 41 806 000 főre csökkent, ami nyilvánvalóan módosította az anyanyelvi részarányokat is.

CŠERNICKŠÓ István – MELNYK Švitlana: Az ukrájnai kisebbségek és a nyelvi oktatás.

http://real.mtak.hu/24988/7/ukrajnai_kisebbségek_es_a_nyelvi_oktatás.pdf; letöltés: 2020.02.22.

Megtörtént a népszámlálás Ukrajnában.

<https://www.karpatinfo.net/cikk/belfold/200031966-megtortent-nepszamlalas-ukrajnaban>; letöltés: 2020.02.22.

⁴¹ G. FEHÉR Péter: Nyelvében él az ukrán nemzet.

<http://valasz.hu/vilag/nyelveben-el-az-ukran-nemzet-122566>; letöltés: 2020.02.15.

kiszakadás igényét. Azt is figyelembe kell venni, hogy bár az összlakossághoz képest arányuk nem jelentős, de Ukrajnában több EU-tagország nemzetéhez tartozó kisebbség él (pl. bolgárok, románok, lengyelek, magyarok), akiket többnyire szintén hátrányosan érintenek az erőltetett ukránosítási lépések.

A 2019-es elnökválasztás előtt már központi szerephez jutott az erős Ukrajnát ígérő politika, és a választási kampányt uralta a regnáló államfő programja, amely a nemzetállam építését, nyugatos elkötelezettséget és hazafiságot hirdetett. Az új nemzetállam építését a „*Haderő! Nyelv! Hit!*” hármas jelszavához kötötte, amely egyben a modern ukrán identitás formulája is volt, és nem utolsósorban a vallásos és a nacionalista lakosság számára könnyen megjegyezhető és értelmezhető üzenetként funkcionált. A hármas jelszó az egyszerű ukrán választópolgár számára könnyen értelmezhető, ugyanis az üzenet áthallása a keresztény vallás hármas isteni erényére (hit, remény, szeretet) kézzelfogható, és könnyen megjegyezhető, ami egyébként a modern választási kampányok fontos szempontja is (az már más kérdés, hogy ez sem segített a győzelemben).

A nyelv a nemzeti önazonosulás fontos eszköze. Ukrajnáról az államiság egyik központi kérdésének tekintik, hogy sikerül-e a lakosságot rászorítani az ukrán nyelv használatára, ezzel is biztosítva, hogy Ukrajna többé ne válhasson Oroszországtól függővé. Bár Ukrajnában a nemzetiségi összetétel, valamint a nyelvhasználat tekintetében a népszámlálások halasztása miatt nincsenek egyértelmű és naprakész adatok, ennek ellenére bizonyos, hogy Ukrajna lakosságán belül sokan jobban beszéltek-beszélnek oroszul, mint ukránul. Az orosz még mindig meghatározó nyelv az országban még akkor is, ha a nemzetiségi hovatartozás – főleg az ország nyugati és középső területein – az ukrán irányába tolódik el. Ugyanakkor állami szinten, a hivatalos kommunikációban és a médiában is egyre inkább terjed az ukrán nyelv használata. Egyes álláspontok szerint a hivatalos szervek azért tartanak az orosz nyelvtől, mert az orosz propaganda eszközének tekintik. A nyelvtörvény egyik célja is az, hogy a felnövekvő generációknál a nyelvhasználatból kopjon ki az orosz, és a fiatalok ne értsék az Ukrajnát bomlasztó irodalmi, történelmi műveket, illetve az oroszorientált médiát. Ennek a törekvésnek az egyik színtere a közoktatás, mivel az új nyelvtörvény kimondja, hogy a felső tagozattól a kisebbségi iskolákban is egyre növekvő óraszámban ukránul kellene tanulni.⁴² Az intézkedés a várt centripetális hatást nem biztosítja, mivel egyrészt a kisebbségben lévő anyanyelvűek az ország egy nagy részét lefedik, ráadásul több helyen abszolút többséggel (pl. a Krím félszigeten, de a keleti szakadár területeken is), mégsem használhatják az ukránnal azonos jogállással az anyanyelvüket. Másrészt az ukránosítás egyben kirekesztés is, annak révén az orosz nemzetiségűek gyakorlatilag kiszorulnak a közös állami közigazgatásból, és így a közös állammal szembeni lojalitásuk is kétséges. Azt is meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy valahol jogos az ukrán állam elvárása, hogy minden állampolgára (jól) beszéljen ukránul, ami a tanulását, munkavállalását és mindennapi boldogulását is elősegíti. Ennek eszközrendszere és módja már más kérdés.

⁴² MAGYARI Péter: Ukrajna úgy építi nyugatira magát, hogy a téglákat a kisebbségek iskoláiból üti ki. <https://444.hu/2018/06/06/ukrajna-ugy-epiti-nyugatira-magat-hogy-a-teglakat-a-kisebbsenek-iskolaibol-uti-ki>; letöltés: 2020.02.20.

A kampány másik jelszava a hit volt, amely elsődleges eszköz volt a független ukrán nemzet erősítéséhez, az ukrán identitás kialakításához. Már a modern Ukrajna történetének korai szakaszában, közvetlenül a rendszerváltás után felmerült a Moszkvai Patriarchátustól független ukrán ortodox egyház megteremtésének igénye. Az orosz ortodox egyház moszkvai fennhatóságát elismerő ukrán ortodox egyháztól 1992. június 25-én vált ki a Kijevi Patriarchátus,⁴³ amelynek elismertetése vallási vitákat generált. 2018-ban Petro Porosenko akkor regnáló államfő a Kijevi Patriarchátus autokefáliáját az elnöki, majd az elnökválasztási programjában központi kérdéssé tette, mert alacsony népszerűségének növelését várta tőle. Egyes értékelések szerint az önálló ukrán egyház elismerésével hosszú idő után sikerült is meghaladnia a 10%-os támogatottsági szintet. Ugyanakkor ez nem volt elég az újraválasztásához, csak egy eleve prognosztizált primitív kampányhoz vezetett,⁴⁴ amelynek hatására az ukrán társadalom megosztottsága csak tovább mélyült.

Az állami eszközökkel felgyorsított nyelvi és vallási átalakítás katalizátorként hatott. 2018. december 15-én Kijevben az „egyesítő” egyházi gyűlésen megalakult az autokefál ukrán pravoszláv egyház, hivatalos nevén Ukrajna Pravoszláv Egyháza. (A gyűlésen a Moszkvai Patriarchátus alá tartozó Ukrán Pravoszláv Egyház nem vett részt, csak a Kijevi Patriarchátus alá tartozó Ukrajna Pravoszláv Egyháza és az Ukrán Autonóm Pravoszláv Egyház képviseltette magát.) Ezzel együtt visszavonták a korábban szakadárnak tartott Filaret és Makarij metropoliták Moszkva általi kiátkozását. Az autokefáliát adó tomoszt 2019. január 6-án, az ortodox karácsony napján Isztambulban adta át Bartolomeo pátriárka. Ukrán részről az autokefália elnyerését túlértékelve olyan történelmi diadalként élték meg az eseményt, mint ami történelmi vereséget hozott Oroszország számára. Az ukrán politikai elit az „*Oroszországtól való végső függetlenség napjának*” tekintette az eseményt, és egy olyan orosz elnöktől és Moszkvai Patriarchátustól független egyház megszületésének, ahol „*nem imádkoznak az orosz vezetésért és az orosz hadseregért*”.⁴⁵

Alapvetően az egységes ukrán egyház és az ukrán nyelv állami szintre emelése centripetális erőként kellene hasson az ukrán erőterben, a választások eredménye mégis inkább azt mutatja, hogy megnőtt a centrifugális hatás nagysága. Volodimir Zelenskij új elnök ugyanis a feléledő nacionalizmus miatt elbizonytalanodó keleti területeken élő, döntően oroszajkú lakosság szavazataira is rákényszerült, és csak azokat megszerezve előzhette meg riválisát.⁴⁶ (4. és 5. ábra)

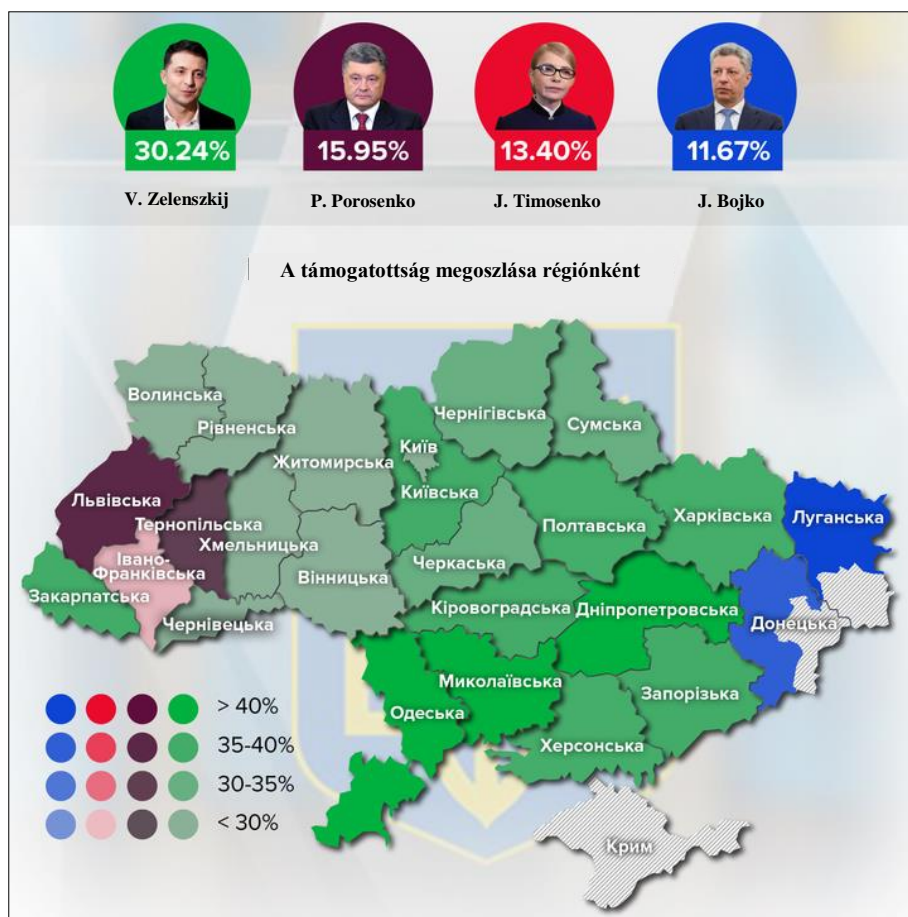
⁴³ Українська Православна Церква Київський Патріархат.
<http://new.cerkva.info/>; letöltés: 2020.02.19.

⁴⁴ Эксперт спрогнозировал начало «примитивной президентской кампании» Порошенко.
<https://iz.ru/837048/2019-01-23/ekspert-sprognoziroval-nachalo-primitivnoi-prezidentskoi-kampanii-poroshenko>; letöltés: 2020.02.18.

Рыжков, Виталий: «Кампания Порошенко будет примитивной»: эксперт рассказал, как действующий президент Украины проведет время до выборов.
<https://riafan.ru/1143636-kampaniya-poroshenko-budet-primitivnoi-ekspert-rasskazal-kak-deistvuyushii-prezident-ukrainy-provedet-vremya-do-vyborov>; letöltés: 2020.02.18.

⁴⁵ URFI Péter: Megalakult a Moszkvától független, önálló ukrán ortodox egyház.
<https://444.hu/2018/12/15/megalakult-a-moszkvatol-fuggetlen-onallo-ukran-ortodox-egyhazi>; letöltés: 2020.02.17.

⁴⁶ Результаты второго тура выборов на Украине. Интерактивная карта.
<https://www.bbc.com/russian/features-48006285>; letöltés: 2020.02.20.

4. ábra. A jelöltek támogatottsága a 2019. évi ukrán elnökválasztások első fordulójában⁴⁷

Az ukrán ortodox egyház önállóvá válása mindemellett csapást jelent Oroszországnak a „Moszkva – harmadik Róma” vonatkozó elméletére, amely a 16. századra nyúlik vissza, és azt az ideológiát testesíti meg, hogy Moszkva a folytatója a római keresztény hagyománynak, a kereszténység, és azon belül az ortodoxia védelmezője, ami az orosz civilizáció alapja. Az ukrán értelmezés szerint azzal, hogy a pravoszláv egyházon belül megtörtént ez a szakadás, egyben Oroszország befolyása is gyengült⁴⁸ az ortodox vallású országok fölött. Ez azonban

⁴⁷ Закон про вибори президента: що потрібно знати про другий тур. https://24tv.ua/zakon_pro_vibori_prezidenta_ukrayini_2019_drugiy_tur_yak_golosuvati_n1136666; letöltés: 2020.02.20.

⁴⁸ АПУХТИН, Юрий: Украинский «томос» против «Москвы — Третьего Рима». <http://alternatio.org/articles/item/66479-ukrainsky-tomos-protiv-moskvy-%E2%80%95-tretego-rima>; letöltés: 2020.02.17.

nem ennyire egyértelmű, mivel az új ukrán egyház, vagyis az Ukrajna Pravoszláv Egyháza autokefáliáját csupán a Konstantinápolyi Ökumenikus Patriarchátus, az Alekszandriai Patriarchátus és a Görög Ortodox Egyház ismerte el hivatalosan a 15 önálló (autokefál) és 10 részben önálló (autonóm) ortodox egyház közül.⁴⁹ A rokon szerb nemzet ortodox egyháza például azért nem ismeri el önállóként az ukrán egyházat, mert az az önálló macedón és az önálló montenegrói egyház elfogadásához is vezetne.⁵⁰

5. ábra. A nemzetiségi kisebbségek megoszlása 2001-ben Ukrajnában⁵¹

⁴⁹ Александрийский патриарх признал ПЦУ.
<http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=73730>; letöltés: 2020.02.17.
 Ukraine: Kirche von Griechenland erkennt neue Kirche an.
<https://www.vaticannews.va/de/welt/news/2019-10/ukraine-orthodoxe-kirche-griechenland-erkennung-spaltung-krise.html>; letöltés: 2020.02.17.

⁵⁰ A szerb ortodox egyház nem ismeri el az ukrán ortodox egyház önállóságát.
<https://www.magyarokurir.hu/hirek/a-szerb-ortodox-egyhazi-nem-ismeri-el-az-ukran-ortodox-egyhazi-onallosulasat>; letöltés: 2020.02.21.

⁵¹ Державний комітет статистики України.
http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/graphic/; letöltés: 2020.02.17.

Az orosz ortodox egyház mintegy 35 ezer templomának egyharmada Ukrajna területén áll.⁵² Mivel a Kijevi Patriarchátus alá tartozó Ukrajna Pravoszláv Egyháza jogot formál az egyesülését megalapozó három egyház tulajdonának elosztására, ezért az Ukrán Pravoszláv Egyház ingatlanjainak erőszakos elvétele is fenyegető lehetőséggé vált, amelyet a Moszkvai Patriarchátus a hívek segítségével akart megakadályozni. Néhány incidenstől eltekintve ez nem terebélyesedett ki. A vallási kérdés kiélezése ukrán részről kontraproduktív lehet, mivel felerősítheti a huntingtoni hasadó állam belső problémáját, és újra napirendre kerülhet Ukrajna nemzetiségi törésvonal mentén történő szétszakadásának fenyegető lehetősége.

Összegzés

Huntington definíciója alapján az ukrán és az orosz rokon nemzetek, Hartshorne modellje szerint pedig még kulturálisan is közel állnak egymáshoz. A két nemzet megbékélésére és összefogására, a közös állam vezetésére Huntington szerint a civilizációs azonosság miatt erős az esély. Ugyanakkor Huntington azt is kifejtette, hogy „nem valószínű egy erőszakos konfliktus kirobbanása”,⁵³ a Krím félsziget Oroszországhoz csatolása és a keleti ukrán területeken 2014 óta zajló harcok viszont ennek ellentmondani látszanak. De a szerb–albán viszonytal ellentétben – ahol a vallási, a kulturális és nyelvi problémakezelés kapcsán csak erőteljes centrifugális hatások mutathatók ki – az ukrán–orosz konfliktusban a centrifugális erők a látszat ellenére nem olyan drasztikusak. Egyrészt a két nemzet érti és beszéli egymás nyelvét. A konfliktus alapja nem egymás totális elutasítása, és nem alakul ki párhuzamosan egymás mellett két társadalom, hanem a viták ellenére kölcsönhatásban vannak egymással. A több mint hat éve tartó konfliktus miatt ugyanakkor számos szál megszakadt a két ország között, és az elhúzódó konfliktus nehezen gyógyuló sebeket okozott. Ez annak a következménye, hogy közös a történelmi és a kulturális múlt, amely viszont a szerb–albán viszonyból hiányzik (ahol legfeljebb a „jugoszláv nosztalgiára” lehetne építeni). Másrészt a vallás nem kulturálisan megosztó, mint a szerb ortodoxia az iszlámmal szemben, csupán hatalmpolitikai kérdés, hogy a vallási központ Kijevben vagy Moszkvában legyen. A lakosságot, a híveket nem hitükben érinti a konfliktus, ezért a hatalmi versengés csillapodása azonnal nyugtató hatással van a hitéletre is. Ezzel magyarázható, hogy a 2019-es elnökválasztás után a többiek között az orosz anyanyelvűek támogatásával hatalomra kerülő Zelenszkij nem erőltette tovább az autokefál ukrán egyház kérdését, s így nem irritálja feleslegesen a vallásos lakosságot.

Szerbia és Ukrajna hazánkkal együtt Kelet-Közép-Európa térségéhez tartozik. Ebben a pufferező zónában nagyhatalmi érdekek is megjelennek, ezért hazánk lehetőségeinek számbavétele miatt is indokolt a két nagyhatalom, az Amerikai Egyesült Államok és Oroszország érdekszférájába tartozó két szomszédos államunk összehasonlítása. Bernek Ágnes szerint Washington számára nem számottevő jelentőségű Kelet-Közép-Európa, de régióink az orosz „birodalomépítő” geopolitika

⁵² Leválnának az ukránok az orosz ortodox egyházzal.

https://index.hu/kulfold/2018/09/04/ukrajna_orszorszag_egyhazszakadas/; letöltés: 2020.02.18.

⁵³ HUNTINGTON, Samuel P.: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2014. p. 271.

kiemelt területe.⁵⁴ Egyetértve azzal, hogy bár az amerikai érdekek a teljes kelet-közép-európai térségében mérsékeltek, a Balkánnal átfedésben lévő részterület – az egykori Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság utódállamait beleértve – azonban fontos terepe az amerikai–oroszl nagyhatalmi vetélkedésnek, mert a Szerbia–Montenegró–Koszovó–Észak-Macedónia által kirajzolódó országlánc egyfajta „harcvonalként” szerepel a Nyugat és Oroszország között az amerikai politikai gondolkodásban.⁵⁵

Összességében megállapítható, hogy az etnikai és a vallási tényezők államokra gyakorolt centrifugális, romboló ereje különböző mértékben hat a többnemzetiségű államokra és a rokon nemzetek együttműködésén alapuló államokra. A kulturális értelemben egymástól élesen elkülönülő nemzetek egy államba történő erőszakos integrálásának kohéziós ereje a külső összetartó erő (pl. a határokat garantáló valamely nagyhatalom vagy nemzetközi szervezet érdekei) gyengülése esetén szintén lazul, és a közös államszövetség végül szükségszerűen felbomlik. Ez a folyamat látható Szerbia és Koszovó esetében is, ahol Koszovó függetlenségét az ENSZ tagállamainak több mint fele, valamint az EU- és a NATO-tagállamok nagy többsége elismerte.

A rokon nemzetek esetében a kulturális hasonlóság és az azonosságtudat miatt van esély a konfliktus rendezésére úgy, hogy a közös államszervezet nem bomlik fel végleg, csak kisebb-nagyobb mértékben átalakul. Ezt támaszthatja alá az, hogy míg a Krím félsziget egyesülése Oroszországgal gyorsan lezajlott, a kelet-ukrán területek státusa a mai napig kérdéses. A Krím félsziget kérdésének erőszakos megoldása összetett probléma, és elsősorban azzal magyarázható, hogy Oroszország szláv magállamként és egyben nagyhatalomként a rokon nemzettel szemben akkor fordult az erőszakos eszközökhöz a Krímmel kapcsolatos konfliktus megoldása érdekében, amikor számára reális veszélyként merült fel az orosz Fekete-tengeri Flotta támaszpontjának számító Szevasztopol elvesztése. A probléma komplexitását az adja, hogy orosz részről egyszerre vetődik fel többek között a fekete-tengeri jelenlét kérdése, az orosz partok védelme és az erőketvitési képesség alakulása is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 10 Revealing Maps of Religion in Europe.
<https://churchpop.com/2014/10/09/10-maps-religion-europe/>; letöltés: 2020.02.20.
- A szerb ortodox egyház nem ismeri el az ukrán ortodox egyház önállóságát.
<https://www.magyarokurir.hu/hirek/a-szerb-ortodox-egyhazi-nem-ismeri-el-az-ukran-ortodox-egyhazi-onallosulasat>; letöltés: 2020.02.21.
- Az orosz Fekete-tengeri Flotta a krími válság kulcsa.
<https://uj szo.com/velemen y/az-orosz-fekete-tengeri-flotta-a-krimi-valsag-kulcsa>;
letöltés: 2020.02.23.

⁵⁴ BERNEK Ágnes: Közép- és Kelet-Európa a 21. század geopolitikai/geoökonómiai stratégiáiban. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2018. p. 88.

⁵⁵ DÉRENS, Jean-Arnault – GESLIN, Laurent: Balkán: a Nyugat és Oroszország között húzóóó új harcvoal? http://www.magyardiplo.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=1921; letöltés: 2017.11.10.

- BATAKOVIC, Dusan Prof. Dr.: History of Serbia and Metohija.
<http://www.kosovo.net/serhist.html>; letöltés: 2020.02.20.
- Beiktatták a szerbek 45. patriarcháját.
<https://reformatus.hu/mutat/vasarnap-volt-a-szerbek-45-patriarchajanak-tronraueltetese-koszovoban/>; letöltés: 2020.02.20.
- BERNEK Ágnes:
Közép- és Kelet-Európa a 21. század geopolitikai/geoökonómiai stratégiáiban.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 2018.
- CIA The World Factbook: Europe – Kosovo.
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kv.html>;
letöltés: 2020.02.22.
- Csak papíron egyenrangúak Koszovó kisebbségei.
<http://vilag.transindex.ro/?cikk=18601>; letöltés: 2020.02.22.
- CSERNICSKÓ István – MELNYK Svitlana: Az ukrainai kisebbségek és a nyelvi oktatás.
http://real.mtak.hu/24988/7/ukrajnai_kisebbssegek_es_a_nyelvi_oktatás.pdf;
letöltés: 2020.02.22.
- DÉRENS, Jean-Arnault – GESLIN, Laurent:
Balkán: a Nyugat és Oroszország között húzódó új harkvonal?
http://www.magyardiplo.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=1921;
letöltés: 2017.11.10.
- FONT Márta – VARGA Beáta: Ukrajna története.
Bölcsész Konzorcium, Szeged, 2006.
<http://mek.oszk.hu/04800/04809/04809.pdf>; letöltés: 2020.02.23.
- G. FEHÉR Péter: Nyelvében él az ukrán nemzet.
<http://valasz.hu/vilag/nyelveben-el-az-ukran-nemzet-122566>; letöltés: 2020.02.15.
- HARTSHORNE, Richard: The Functional Approach in Political Geography.
Annals of the Association of American Geographers, Volume 40, Issue 2, June 1950.
pp. 95–130.
- HÁRY Szabolcs: Centrifugális és centripetális erők Macedóniában.
Felderítő Szemle, XV. évfolyam 3. szám, 2016. november. pp. 140–193.
<https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2016-3.pdf>; letöltés: 2020.01.17.
- HOLICZA Péter: Civilizációs törésvonalak Európában:
Magyarország és szomszédai a Hofstede-dimenziók tükrébe.
Hadmérnök, XI. Évfolyam 4. szám, 2016. december. pp. 210–215.
http://hadmernok.hu/164_18_holicza.pdf; letöltés: 2020.02.10.
- HUNTINGTON, Samuel P.: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása.
Európa Könyvkiadó, Budapest, 2014.
- JUHÁSZ József: Koszovó útja a függetlenségig.
Nemzet és Biztonság, 2008. január. pp. 67–77.
http://nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/juhasz_jozsef-koszovo_utja_a_fuggetlensegig.pdf;
letöltés: 2020.02.18.
- KÁLMÁN László: A gégek és a toszkok titokzatos nyelve.
<https://www.nyest.hu/hirek/a-gegek-es-a-toszkok-titkzatos-nyelve>; letöltés: 2020.02.17.

- KÁLÓCZY Izabella – KÁLÓCZY Péter: Koszovói ellentétek és a függetlenedés útja. www.grotius.hu/doc/pub/CVKPAV/2010_42_kaloczy_koszovo.pdf; letöltés: 2017.11.20.
- KOC SIS Károly: Az albán kérdés etnikai és politikai földrajzi háttere. Földrajzi Értesítő, 2001. L. évfolyam 1–4. füzet. pp. 161–190. http://www.mtafki.hu/konyvtar/kiadv/FE2001/FE20011-4_161-190.pdf; letöltés: 2017.12.05.
- Kosovo's Constitution of 2008 with Amendments through 2016. https://www.constituteproject.org/constitution/Kosovo_2016.pdf?lang=en; letöltés: 2020.11.13.
- KOVÁCS Zoltán: A szerb nemzet és Koszovó. 1. rész: az UNMIK hatalomátvételig terjedő időszak. http://old.biztonsagpolitika.hu/documents/1303811425_Kovacs_Zoltan_A_szerb_nemzet_es_Koszovo_-_biztonsagpolitika.hu.pdf; letöltés: 2020.11.14.
- KOVÁCSICS Ferenc: Koszovó történeti földrajzi fejlődése a kezdetektől a független állam megteremtéséig. Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola, Pécs, 2010. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15064/kovacsics-ferenc-phd-2010.pdf?sequence=1&isAllowed=y>; letöltés: 2017.11.17.
- LÁNGNÉ Petruska Szidónia: Pandora szelencéje, vagy kiút a patthelyzetből? A szerb-koszovói határ esetleges módosításának kulcskérdései. In: A hadtudomány és a XXI. század. Konferenciakötet. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 2019. pp. 210–227. <https://drive.google.com/file/d/1JzMB74TG38hf8us0pMk4-9pUHLahwiFX/view#page=210>; letöltés: 2020.11.15.
- Leválnának az ukránok az orosz ortodox egyházzól. https://index.hu/kulfold/2018/09/04/ukrajna_orszorszag_egyhazszakadas/; letöltés: 2020.02.18.
- M. CSÁSZÁR Zsuzsa – MÉREI András – VÉGH Andor: Kisebbségi múlt és jövő Koszovóban. Közép-Európai Közlemények, II. évfolyam 2. szám, 2009/2. No. 4–5. pp. 7–15. <http://vikek.eu/wp-content/uploads/2014/02/KEK-04-05-h.pdf>; letöltés: 2020.02.05.
- MAGYARI Péter: Ukrajna úgy építi nyugatira magát, hogy a téglákat a kisebbségek iskoláiból üti ki. <https://444.hu/2018/06/06/ukrajna-ugy-epiti-nyugatira-magat-hogy-a-teglakat-a-kisebbségek-iskolaiból-uti-ki>; letöltés: 2020.02.20.
- Megtörtént a népszámlálás Ukrajnában. <https://www.karpatinfo.net/cikk/belfold/200031966-megtortent-nepszamlalas-ukrajnaban>; letöltés: 2020.02.22.
- Ortodox egyházzszakadás fenyeget Szerbiában? <https://reformatus.hu/mutat/ortodox-egyhazszakadas-fenyeget-szerbiaban/>; letöltés: 2020.02.22.
- PAP Norbert: Magyarország és a Balkán – kapcsolati terek és helyek. MTA doktori értekezés, 2016. http://real-d.mtak.hu/953/7/dc_1261_16_doktori_mu.pdf; letöltés: 2020.02.05.

- SCHÖPFLIN György: Hatalom, etnikum és kommunizmus Jugoszláviában. Politikatudományi Szemle, 1992/2. szám. pp. 81–109. http://www.poltudszemle.hu/pdf/1992/1992_2/schopflin.pdf; letöltés: 2020.11.16.
- SZILÁGYI Gábor: Koszovó katonaföldrajzi értékelése. Hadtudományi Szemle, IX. évfolyam 2. szám, 2016. pp. 130–141. http://epa.oszk.hu/02400/02463/00031/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2016_02_130-141.pdf; letöltés: 2020.02.17.
- Ukraine: Kirche von Griechenland erkennt neue Kirche an. <https://www.vaticannews.va/de/welt/news/2019-10/ukraine-orthodoxe-kirche-griechenland-anerkennung-spaltung-krise.html>; letöltés: 2020.02.17.
- URFI Péter: Megalakult a Moszkvától független, önálló ukrán ortodox egyház. <https://444.hu/2018/12/15/megalakult-a-moszkvatol-fuggetlen-onallo-ukran-ortodox-egyhaz>; letöltés: 2020.02.17.
- Александрыйский патриарх признал ПЦУ. <http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=73730>; letöltés: 2020.02.17.
- АПУХТИН, Юрий: Украинский «томос» против «Москвы — Третьего Рима». <http://alternatio.org/articles/item/66479-ukrainsky-tomos-protiv-moskvy-%E2%80%95-tretego-rima>; letöltés: 2020.02.17.
- Державний комітет статистики України. http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/graphic/; letöltés: 2020.02.17.
- Закон про вибори президента: що потрібно знати про другий тур. https://24tv.ua/zakon_pro_vibori_prezidenta_ukrayini_2019_drugiy_tur_yak_golosuvati_n1136666; letöltés: 2020.02.20.
- Результаты второго тура выборов на Украине. Интерактивная карта. <https://www.bbc.com/russian/features-48006285>; letöltés: 2020.02.20.
- Рыжков, Виталий: «Кампания Порошенко будет примитивной»: эксперт рассказал, как действующий президент Украины проведет время до выборов. <https://riafan.ru/1143636-kampaniya-poroshenko-budet-primitivnoi-ekspert-rasskazal-kak-deistvuyushii-prezident-ukrainy-provedet-vremya-do-vyborov>; letöltés: 2020.02.18.
- Українська Православна Церква Київський Патріархат. <http://new.cerkva.info/>; letöltés: 2020.02.19.
- Эксперт спрогнозировал начало «примитивной президентской кампании» Порошенко. <https://iz.ru/837048/2019-01-23/ekspert-sprognoziroval-nachalo-primitivnoi-prezidentskoi-kampanii-poroshenko>; letöltés: 2020.02.18.

MARKOVICS MILÁN MÓR

**A BENGÁLI-ÖBÖL MENTI ORSZÁGOK
VALLÁSI BIZTONSÁGA A VALLÁSI-NACIONALISTA
IDEOLÓGIA ERŐSÖDÉSE TÜKRÉBEN**

*„Legjelentősebb adományunk azonban a filozófiánk.
Természetesen nem arra a gurura gondolok,
aki fogyasztható szeletekre akarja felosztani a vallást.”¹*

Indira Gandhi

Bevezetés

A tanulmány a Bengáli-öböl menti országokat: Indiát, Mianmart, Bangladest és Srí Lankát vizsgálja a vallás és biztonság² témakör mindmáig új, interdiszciplináris kutatási keretén belül. A kutatásom alapját az a percepció képezi, hogy a vallás napjainkra hangsúlyos elemmé vált, amikor nemzetközi biztonságpolitikai, nemzetbiztonsági elemzésekkel találkoztam. A Bengáli-öböl menti országok több világvallás – elsősorban az iszlám és a hinduizmus, valamint a buddhizmus – találkozási pontján találhatók. Ennek számos megjelenésének a felsorolása is elégséges lenne, hogy a tárgyalt régióban levonjunk következtetéseket a vallási elem vizsgálatának jelentőségére. Amennyiben azonban megvizsgáljuk azt is, hogy milyen vallásról van szó, és annak más vallással való találkozása mit okoz, és mindez milyen politikai környezetben jelenik meg, akkor újabb szempontok merülnek fel. Ezek az új szempontok kimutathatóan biztonságpolitikai és nemzetbiztonsági értelemben vett eseményeket vonnak maguk után, amelyek a szakterületek kutatói által – saját kutatási módszertanuk alapján – újabb vizsgálatok kiindulási pontjai lehetnek, és újabb eredmények megszületését vetítik elő.

Jelen tanulmány módszere, hogy az előbb említett vallási elemet érintő, a vallás és biztonság kutatási tárgyának releváns vizsgálati tárgyát bemutatva azt egy nagyobb regionális egységben megmutassa. Ehhez – a könnyebb követhetőség kedvéért – külön-külön tárgyalja a függetlenség, a nacionalizmus és a vallási biztonság témaköreit, ezekben az országokat is különválasztva. Az összefüggésekre, hasonlóságokra a jelentősebb esetekben felhívom a figyelmet, az összefoglalásban pedig a főbb áramlatok és elemek kapcsán vonok le következtetéseket.

¹ GANDHI, Indira: Az én igazságom. Magvető Kiadó, Budapest, 1981.

² Mindmáig nem született egységes fogalomhasználat a vallás és biztonság témakör kutatásának elnevezésére. A vallásbiztonság inkább egyes vallások biztonságára vonatkozik, míg a vallási biztonság a biztonsági környezet vizsgálatát jelenti a vallási elemre fókuszálva.

A tanulmány hipotézise és kiindulási pontja, hogy a régió országainak gyarmati múltja feltételezi, hogy legalább részben nacionalista vonásai legyenek az újonnan megszülető független nemzetállamnak, amely egy légüres teret hagyva maga után rátalál a vallásra mint társadalmilag is legitim eszközre. A térségben így alakult ki a mára megjelenő nacionalista-vallási ideológia meghatározó vonása, az ilyen mozgalmak megerősödése, az ilyen tartalmú politikai kommunikáció, a biztonságpolitika és a nemzetbiztonság által is vizsgálható tartalmú események sora. Mivel a tanulmány rámutat a vallási-nacionalista ideológiák erősödésének jelentőségére, ez elősegítheti más régiókban is ennek együttes vizsgálatát, ahol hasonló módon alakul a vallás és biztonság helyzete.

Dél-Ázsia Bengáli-öböl menti országainak függetlensége, nacionalizmusa és ezek releváns következményei

A hosszú ideig szuverenitásukban gátolt nemzetek, országok a függetlenedésük után új, saját identitást keresnek. Ez a megállapítás aligha kíván alapos elemzést, de ez még nem az identitás tartalma. A kérdés tehát az, hogy egy korábbi identitáshoz nyúl vissza, vagy teljesen újat, esetleg részben újat alkot? Amint látni fogjuk, mindhárom általam vizsgált ország a gyarmati függősége után erőteljes identitáskeresésbe fogott, aminek az alapját az országok korábbi kulturális, etnikai és vallási elemei alkották. Ebből emelem ki a vallást, amely az előbbieket miatt meghatározó lett. Mint látjuk, részben az identitáskeresés, részben a biztonságpolitikai viszonyok miatt a vallási elem sajátos következményeket szült a nemzet- és vallási biztonság számos területén. Az identitáskeresés egy kulturális alapú ideológián alapszik, de ehhez jellemzően egy ikonikus személy is kötődik, akiről alkotott képünket az adott ideológia a maga céljai alapján felhasználja, de akár torzítja is.

Nacionalizmus alatt ebben az esetben egy független ország saját érdekeinek elsőbbségét értem, ami eszköze a függetlenedési folyamatnak, sőt magának a függetlenség fenntartásának is. Jellemző – és erre fontos külön is felhívni a figyelmet –, hogy ezeket egy-egy személyhez kötik, akiket különféle elnevezésekkel illethetünk: a nemzet atyja vagy ikonja, a nemzet hőse stb. Ami közös bennük, hogy politikai céljaik voltak és később a politika eszközévé váltak. Számos esetben (inkább kivétel erősíti a szabályt alapon) utódaik is a politika befolyásos szereplői lettek.

India függetlensége és nacionalizmusa

India függetlenedése (1947) a fenti gondolatmenet megvalósulását mutatja. Külső kapcsolatai tekintetében főleg a Szovjetunióval folytatott kiemelt viszonyt önállóságának útjára lépése idején.³ Az okok között szerepelt, hogy az Amerikai

³ Többek között ennek jele, hogy 1956-ban nem ítélte el a szovjet katonai beavatkozást Magyarországon. Ugyanakkor később, amikor India számára is világos lett, hogy Magyarország forradalmának alapja a nacionalizmus (itt főleg a szuverenitás igényének alapjaként értve a fogalmat) és nem egy szélsőséges politikai eszme, India némileg változtatott a teljes semlegesség álláspontján. Egyes kutatók összefüggést látnak az előbbieket és Indiának a Krím 2014-es orosz anektálását követő reagálása között is, ami az indiai politika folyamatosságát mutatja.

NAYUDU, Swapna Kona: Responses to Russian Interventionism: India and the Questions of Hungary, 1956 and Crimea, 2014.

<https://casi.sas.upenn.edu/iit/swapnakanayudu>; letöltés: 2020.04.20.

Egyesült Államok és Kína is Pakisztán szövetségesei voltak, Indiának azonban a legtöbb területi vitája és jelenkori feszültsége is éppen Pakisztánnal volt, illetve van. Kialakította az úgynevezett „*pozitív semlegesség*” – más néven *el nem kötelezettség*⁴ – külpolitikáját. Ebben a dekolonizáció és a szuverenitás szerepelt célként, amelyet a világ valamennyi pontján képviselt is; egyedül a Szovjetunió felé tanúsított más jellegű hozzáállást, de továbbra is a semlegesség hangsúlyozásával.⁵ Kapcsolata Kínával szintén terhes, kisebb területi viták is (Akszaj Csin és Arunacsai Pradés)⁶ láthatóvá teszik ezt.⁷ Ez utóbbi Kína nagyhatalmi státusza miatt azonban a jövőt tekintve is figyelemre méltó jelenség. Míg Pakisztánnal zajló fegyveres konfliktusa – Kelet-Pakisztán területén és a Nyugat-Pakisztán által vitatott kasmíri területen – győzelmes volt, addig a Kínával vívott 1962-es harcokban alulmaradt.⁸ A „*gyöngysor stratégia*” szerint⁹ – amelynek létét Peking nem ismeri el – Kína által országa határán kívül épített bázisokkal és szorosabbra kötött kapcsolat befolyásával Mianmar, Srí Lanka, Pakisztán és más államok bevonásával fokozza befolyását a Bengáli-öbölben, s ezzel csökkenti India mozgásterét. Ezen országok kulcsszerepet játszanak a (Peking által felvállalt) kínai gazdasági céljait jellemző „*Egy övezet egy út program*” kezdeményezésben is. Mindezzel egy időben India a Dél-kínai-tengeren igyekszik növelni jelenlétét.¹⁰

India függetlenségének ikonikus személye *Mohandász Karamcsand Gandhi*. Gandhi – bár egyértelműen a béke és az erőszakmentes identitáskeresés szimbóluma – személyének tisztelete olyan mértékű, hogy minden irányú ideológia számára fontos, hogy sajátjának tudja. Mellette érdemes kiemelni a hasonlóan általános tekintélynek, illetve egyes személyek esetében nagy tekintélynek, de megosztó személynek számító *Bhímráo Rámdzsi Ambédkar*, *V. K. Krishna Menon*, *Jawaharlal Nehru* és *Subhas Chandra Bose* neveit.¹¹

⁴ 1954-ben a Delhiben kiadott Panca Sila (Öt Elv), majd 1955-ben a bandungi Dasza Sila (Tíz Elv), illetve 1961-ben a belgrádi közös nyilatkozat alapján tömörítették azokat az országokat, amelyek Indiához hasonlóan gondolkodtak az el nem kötelezettségről.

⁵ CSICSMANN László: Az indiai külpolitika útkeresése a poszt-bipoláris korszakban. <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=ICWLOU>; letöltés: 2020.04.28.

⁶ A tanulmányban az idegen nyelvű szavak átírásában megmaradt az angol forma, kivétel azon szavak, amelyeknél általánosan elterjedt a magyar nyelvű átírás.

⁷ India, China accuse each other of firing shots at tense border. <https://www.aljazeera.com/news/2020/09/china-indian-forces-crossed-border-fired-warning-shots-200908034105515.html>; letöltés: 2020.09.12.

⁸ HÁDA Béla: Az indiai biztonság és védelempolitika alapvonalai. *Nemzet és Biztonság*, 2009. január. pp. 36–49. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/hada_bela-az_indiai_biztonsag_es_vedelempolitika_alapvonalai.pdf; letöltés: 2020.07.14.

⁹ Először Booz Allen Hamilton használta a „gyöngysor” stratégia elnevezést egy, az amerikai védelmi miniszternek 2005-ben írt jelentésében. Ez alatt azt a kínai stratégiát értette, amely tengerészeti bázisok egész sorát tervezte kiépíteni a Közel-Kelettől a Kínától délen lévő partokig.

¹⁰ SELEDYN, J.: The Face-Off in Doklam: Interpreting India-China Relations. *Rising Powers Initiative, Asia Reports*, October 2017. <https://www.risingpowersinitiative.org/publication/the-face-off-in-doklam-interpreting-india-china-relations/>; letöltés: 2020.06.15.

MALONE, D. M. – MUKHERJEE, R.: India and China: Conflict and Cooperation. *Survival, Global Politics and Strategy*, Volume 52, Issue 1, 2010. pp. 137–158.

¹¹ Nehru és Bose lényegében két politikai végpont voltak, de közös céllal. Nehru Mahatma Gandhi erőszakmentes politikájában bízott, Bose azonban a katonai megoldásban. MUKHERJEE, Rudrangshu: *Nehru and Bose: Parallel Lives*. Penguin Books, 2014.

1947-től Indiát egységes egészként kezelik, így nem tartják nyilván az etnikumokat úgy, mint korábban, de a vallásokat igen.¹² Amíg az etnikumok számára ez önállóságot jelent, nem okoz feszültséget.¹³ A közös identitás azonban a többségi etnikum nyelve, kultúrája és vallása.

Indiában a nacionalizmus sajátos formája a *hindu nacionalizmus*. Éppen a térség kapcsán merül fel, hogy megkülönböztessék a *kulturális nacionalizmust* – amely heterogén közegben, de homogén formában jelenik meg – a *kompozit nacionalizmustól*, amely különböző kultúrák együttesében értelmezhető.¹⁴ A 20. század közepén jellemzően szocialista-kommunista irányú, de nacionalista színezetű erők jutottak hatalomra a térségben. Az ideológia korabeli irányvonala miatt kompozit nacionalizmusról volt szó. Később azonban a vallási-kulturális dominanciájú nacionalizmus váltotta ezt föl, megtartva a területi integritás sajátosságait is, pánetnikumi jelleggel. A politikai átrendeződés utóbbinak kedvezett.¹⁵ Ennek (a főleg hinduizmuson alapuló) eszmének a neve *hindutva*, és a párt, amely ezt képviseli és jelenleg kormányon van, a *Bharatiya Dzsanaata Párt* (Indiai Néppárt, BJP).¹⁶ Az említett ideológiát erősíti a félelem az iszlámtól, amely elsősorban Pakisztán irányából „fenyegeti” az országot,¹⁷ kisebb részben Banglades felől, de figyelembe kell venni, hogy India lakosságának nagyszámú kisebbsége is az iszlám vallás követője.

Vinayak Damodar Savarkar alkotta meg a *hindutva* kifejezést.¹⁸ Savarkar gondolkodásának ez az irányvonala azért lényeges, mert segít megérteni, hogy a vallási alapon felépülő nacionalizmus szétválaszthatja a vallást mint hitet,

¹² RAMACHANDRA, Byrappa: Dél-Ázsia. In: SZÁLKAI Kinga – BARANYI Tamás Péter – SZARKA E. Luca (szerk.): Biztonságpolitikai Corvinák I. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2019. pp. 503–531.

¹³ A föderatív berendezkedésű Indiában megkülönböztetik a tartomány és az állam fogalmát. A két közigazgatási entitás közül az állam önálló, míg a szövetségi területnek nincs választott saját kormánya, hanem a szövetségi kormány igazgatja. Egy régió közigazgatási státuszának megváltoztatásával könnyen befolyásolni lehet egy etnikum szabadságérzetét, relatív függetlenségét. Ez a feszültség forrása lehet.

¹⁴ SAJJAD, Mohammad: Muslim Politics in Bihar: Changing Contours. Routledge, New Delhi, 2014.

¹⁵ BAHADUR, Kalim: Democracy in Pakistan: Crises and Conflicts. Har-Anand Publications, 1998. p. 33.

¹⁶ Annak elemzésétől eltekintek, hogy vajon a politikum hatott erre, vagy a társadalmi gondolkodás átrendeződése alakította a politikát ebbe az irányba.

¹⁷ Indiában a korábban erősebb balközép Indiai Nemzeti Kongresszus (Indian National Congress, INC) volt a vezető hatalom, jelenleg azonban a jobboldali, nacionalista elemekkel színezett politikát folytató BJP van hatalmon.

HÁDA Béla: A 2019. évi indiai választások. Parlamenti Szemle, 2019/2. szám. pp. 109–121.

<http://real.mtak.hu/107171/1/parlamentiszemle.hu-psz-201902-109-121o-hadabela.pdf>; letöltés: 2020.05.11.

¹⁸ Az afganisztáni iszlám tálib rezsim elleni érdekeltsége egyszerre hozta közelebb Indiát Oroszországgal és később az Amerikai Egyesült Államokkal is.

¹⁸ Nem a hindu hívó világnézetében osztozott. Szemlélete inkább volt hasonlatos az ateista, de kulturális alapon vallásos világszemléletnek. Éppen ezért az általa megalkotott hindutva ideológia alapja sem a vallásgyakorlat által meghatározott életmódból vagy teológiából nőtt ki, vagyis a hinduizmus tanítása sem hat rá vissza erőteljesen. A gondolkodását inkább a „nyelv és a föld” határozta meg. India földjén több vallás született, ezekből a legnagyobb számban a hinduizmus fejlődött ki. Ennek szent nyelve a szanszkrit, és a belőle származó modern hindi, nem pedig az arabból sok elemet átvett, de szintén Indiához köthető urdu nyelv. A kereszténység és az iszlám ezeknek nem felelt meg (sem származási helyként, sem használt nyelvként), így nem is fért bele a hindutva körébe, vagyis azok körébe, aki ugyan nem kell a hinduizmus bármely ágának követője legyen, de India földjét és a szanszkrit nyelvet az otthonának kell érezze (pl. egy szikh).

NANDY, Ashis: A disowned father of the nation in India: Vinayak Damodar Savarkar and the demonic and the seductive in Indian nationalism. Inter-Asia Cultural Studies, Volume 15, Issue 1, 2014. p. 95.

tanrendszert és vallásgyakorlást annak kulturális hozadékától, előzményeitől. Miközben az is látható, hogy a szétválasztás nem tökéletes.

Az ország földrajzi elhelyezkedéséből adódóan is külső nyomás alatt áll, ami erősíti a nacionalista alapállást. India az Andamán- és Nikobár-szigeteken katonai támaszpontok létesítésébe¹⁹ fogott, ugyanakkor Kína Srí Lankán és Mianmarban való jelenlétével részben zárja, vagy legalábbis megfigyeli Indiát.²⁰ Habár a kínai fenyegetés még a nemzetközi sajtóban megjelentek alapján is túlzásnak tűnik, és vélhetően nem annyira katonai bázisokra, sokkal inkább (rádióelektronikai) hírszerzésre kell gondolni, az azonban Kína érdeke – és még inkább lehetősége –, hogy ezeken a területeken szélesebb körű hírszerzést tud biztosítani maga számára.²¹

Emellett a tálib rezsim Afganisztán és a környező régió destabilizációját vetítette előre. Egyrészt az oroszokkal való jó kapcsolat, másrészt a régió stabilitása (Afganisztán és India között fekszik Pakisztán), harmadrészt az iszlám radikális (de nem feltétlenül szélsőséges) változatát képviselő szunnita muszlim és pastu nacionalista mozgalom térnyerése miatt India számára Afganisztán erősödése fontossá vált. Mindez főleg a Pakisztánnal való szembenállás miatt vált sürgetővé. A tálib uralom után *Hámid Karzai*, Afganisztán volt elnöke Indiáról már kiemelt partnerként szólt.²² Látszik tehát, hogy India külpolitikája összetett, nem írható le egydimenziós jelenségként, ugyanakkor nem nélkülözheti saját erős identitás kialakítását.

Narendra Modi, India miniszterelnöke országát összindiai, egységesen hindu identitású országgá szeretné alakítani, biztonságban tudva azt a környező iszlám dominanciájú országoktól. Ahogy Srí Lankán a 2019-es választásokat a húsvéti merényletsorozat nacionalista irányba tolta el, úgy Indiában is megfigyelhetők hasonló jelenségek. Az indiai légierő 2019. február 26-án a néhány nappal korábbi kasmíri öngyilkos merényletre gyorsan és agresszíven reagálva hajtott végre csapást *Balakot*mál.²³ Ugyanazon év tavaszán választásokat tartottak Indiában, amelyen még elevenen élt a merénylet és a csapás emléke.

¹⁹ Amellett, hogy katonai terület, a bennszülött törzsek miatt is védett.

Andaman and Nicobar Command.

<https://www.globalsecurity.org/military/world/india/anc.htm>; letöltés: 2020.04.30.

SENGUPTA, Sudipto: Chattopadhyay, Madhumala: An Anthropologist's Moment of Truth.

<http://www.probashionline.com/madhumala-chattopadhyay-first-friendly-contact-with-the-sentinelese-jarawa-andamans/>; letöltés: 2020.04.30.

²⁰ GOSWAMI, Namrata: China's Second Coast: Implications for Northeast India.

https://idsa.in/idsacomments/ChinasSecondCoast_ngoswami_190614; letöltés: 2020.04.30.

²¹ SELTH, Andrew: Bura, China and the Myth of Military Bases. *Asian Security*, Volume 3, Issue 3, 2007. pp. 279–307.

²² What's On In Kabul.

<https://web.archive.org/web/20070614010937/http://www.aisk.org/misc/woik2007issue42.pdf>;

letöltés: 2020.04.30.

²³ DUTTA, Prabhaskar K: What Balakot air strike achieved in one year.

<https://www.indiatoday.in/news-analysis/story/what-balakot-air-strike-achieved-in-one-year-1650307-2020-02-26>; letöltés: 2020.09.16.

Nemzetbiztonsági szempontból a legtömörebb összegzésben is meg kell említeni Narendra Modi miniszterelnök mellett *Ajit Kumar Doval*, a miniszterelnök nemzetbiztonsági tanácsadóját, aki a balakoti csapást is felügyelte.²⁴ Személyében egy legendás titkosságunk képe rajzolódik ki az emberekben, sokak a *hindutva* hőst látják benne, a bel- és külpolitikában pedig titkosszolgálati múltja miatt is hangsúlyos a jelenléte.

A hindu nacionalizmus számos szervezethez köthető. A *Nemzeti Önkéntes Szervezet* (Rashtriya Swayamsevak Sangh, RSS) paramilitáris szervezet Alapelvének meghatározó vonása a *hindutva*, vagyis a hindu ideológiát és az ezzel kapcsolatos teljes szellemi örökséget tartják felsőbbrendűnek. A BJP-vel való kapcsolatuk Indiában nyilvánvaló, bár hivatalosan nincsenek függő kapcsolatban. Narendra Modi az RSS tagja, korábban a *sambhag pracharakja* (területi szervezője) volt.²⁵

2019 decemberében Indiában módosították az állampolgársági törvényt, amelynek értelmében indiai állampolgárságot kaphatnak hindu, buddhista, keresztény, szikh, zoroasztrianus és dzsainista menekültek, akik bizonyítani tudják, hogy még ők vagy felmenőik 1971. március 24. előtt léptek be Indiába, és vallási üldöztetés miatt érkeztek Afganisztánból, Bangladesből vagy Pakisztánból. Az iszlám kimaradt a felsorolásból.²⁶ Az indoklás szerint azért, mert az említett országokban nem üldözik a muszlimokat.²⁷ Így azonban az Indiában élő (és sokszor régóta ott lakó, de még személyazonosító papírokkal is ritkán rendelkező) muszlimokra akár kitoloncolás, illetve migránstáborok várhatnak.²⁸ A térség legnagyobb számban muszlimok lakta vidékén az internet is megszűnt, hasonlóan a mianmari (burmai) Arakan térségéhez, így információk sem jutnak ki az ottani helyzetről.²⁹

²⁴ Doval a titkosszolgálatnál dolgozott, a pontos életútja nem ismert a nyilvánosság előtt. A híres amritsari (Operation Black Thunder) műveletben egyedülálló módon pakisztáni ISI-ügynököknek kiadva magát jutott be a szikh Aranytemplomba.

DONTHI, Praveen: What Ajit Doval did during Operation Black Thunder II.

<https://caravanmagazine.in/government/ajit-doval-operation-black-thunder-excerpt>; letöltés: 2020.04.30.

²⁵ AJMAL, Zaheeb: „As an RSS member, I got to live with Army men,” says PM Modi; Twitterati ask when, where?

<https://www.nationalheraldindia.com/india/as-an-rss-member-got-opportunity-to-live-among-army-men-says-pm-modi-twitterati-ask-when-where>; letöltés: 2020.09.14.

Resume of Mr. Narendra Modi – Prime Minister of India.

<https://speakindia.wordpress.com/2017/12/18/resume-of-mr-narendra-modi-prime-minister-of-india/>; letöltés: 2020.09.14.

²⁶ Ezt felismerve és elítélve az Európai Unió is egy állásfoglalást fogalmazott meg.

B9-0080/2020. Az Európai Parlament állásfoglalása India állampolgársági törvényének 2019. évi módosításáról (2020/2519(RSP)).

https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-9-2020-0080_HU.html; letöltés: 2020.09.10.

²⁷ Diszkriminatívra sikerült az indiai állampolgársági törvény módosítása.

https://hvg.hu/vilag/20191211_Diszkriminativra_sikerult_az_indiai_allampolgarsag_torveny_modositasa; letöltés: 2020.09.10.

²⁸ SUBRAMANIAN, Samanth: How Hindu supremacists are tearing India apart.

<https://www.theguardian.com/world/2020/feb/20/hindu-supremacists-nationalism-tearing-india-apart-modi-bjp-rss-jnu-attacks>; letöltés: 2020.09.10.

²⁹ BEDE Márton: Nem olyan nagy demokrácia.

<https://444.hu/2019/12/15/nem-olyan-nagy-demokracia#comments>; letöltés: 2020.09.10.

Indiában számos etnikum él, akik még nyelvileg sem egységesek. Az egyik ilyen a dravida népcsoporton belüli *tamil*,³⁰ akik a dél-indiai Tamil Nadu államban és Srí Lanka északi és keleti részén laknak. A két ország között ez a közös etnikum számos kapcsolatot és eseményt határozott meg. Ilyen például az 1991-ben a *Tamil Ílam Felszabadító Tigrisei* (LTTE)³¹ nevű Srí Lanka-i tamil terrorszervezet bombamerénylete *Radzsiv Gandhi*, India akkori miniszterelnöke ellen.³² A merénylet alapja az volt, hogy az indiai tamilok a Srí Lanka-i tamilokkal szolidaritást vállalva az indiai kormányzat tamilok melletti kiállításának hiányát bosszulták meg. India ugyanis békefenntartó erőket küldött Srí Lankára, amelyek 1990-ben lényegi összecsapás nélkül elhagyták az országot. Egy LTTE-tag azonban merényletet hajtott végre India miniszterelnöke ellen, amibe bele is halt.³³ Az 1983-tól 2009-ig tartó polgárháború egyik szereplője – az LTTE tagjai – főleg *tamilok* voltak.

Nehru lánya, *Indira Gandhi* (aki Radzsiv Gandhi anyja volt) szintén merénylet áldozata lett 1984-ben, öt két szikh testőre ölte meg, a merénylet azonban nem Srí Lankához, hanem Pandzsábhoz, illetve a szikhek függetlenségi törekvéséhez köthető.³⁴

Srí Lanka függetlensége és nacionalizmusa

Srí Lanka – akkor még Ceylon néven – 1948-ban lett független. A sziget függetlenségével itt a nemzet atyjaként („ikonként”) tekintenek *D.S. Senanayake* személyére.³⁵ Részben Indiával való viszonya miatt lényeges a tamil etnikum, melynek tagjai főként India déli területén (Tamil Nadu szövetségi állam) és Srí Lanka északi és keleti részén élnek, többségében hinduk.³⁶

Srí Lankán jól ismert családnév a Radzsapaksa. Több családtag az ország politikájának meghatározó alakja. Közülük *Mahinda Radzsapaksa* neve kiemelendő, aki az ország elnöke volt 2005–2015 között, vagyis a polgárháború utolsó éveiben is, nevéhez köthető annak befejezése. Ezt követően előtérbe került a polgárháborúban harcolt és háborús bűn elkövetésével gyanúsítható kormánypártiak elszámoltatása, de 2019-ben, *Gotabaya Radzsapaksa* (*Mahinda testvére*) elnökké válását követően a felelősségre vonások ismét a „fiókba kerültek”. A 2020-as választások során a korábbi elnököt *Mahinda Radzsapaksát* választották miniszterelnöknek.³⁷ A miniszterelnök

³⁰ A tamilok elsősorban saiva hinduk, de vannak közöttük keresztények, muszlimok is. Az iszlám szempontjából azért is lényeges, mert a szigetország muszlim lakosságának többsége a tamil nyelvet használja.

³¹ Az 1983–2009 közötti polgárháború egyik szereplője, a Tamil Ílam Felszabadító Tigrisei (LTTE) tagjai főleg *tamilok* voltak, akik nemcsak Srí Lankán, hanem Dél-Indiában is élnek.

³² Nem rokona az előbb említett Mahatma Gandhinak.

³³ A merénylet alapja az volt, hogy az indiai tamilok szolidaritást vállalva a Srí Lanka-i tamilokkal, az indiai kormányzat tamilok melletti kiállításának hiányát bosszulták meg.

RAMACHANDRA, Byrappa: Dél-Ázsia. In: SZÁLKAI Kinga – BARANYI Tamás Péter – SZARKA E. Luca (szerk.): Biztonságpolitikai Corvinák I. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2019. pp. 503–531.

³⁴ Indira Gandhi obituary: A woman of action and political instinct, but little vision.

<https://www.theguardian.com/world/1984/nov/01/india.guardianobituaries>; letöltés: 2020.04.30.

³⁵ Gyermeké, Dudley Shelton Senanayake a sziget miniszterelnöke is volt, több ciklus alkalmával.

³⁶ A hinduizmuson belül úgynevezett „saiva hinduk”, ami egy mélyebb elemzés kapcsán lényeges vonás, tanulmányom keretein belül azonban ennek nincs meghatározó jelentősége.

³⁷ Mahinda Rajapaksa sworn in as Sri Lanka's PM after record victory.

<https://www.aljazeera.com/news/2020/08/mahinda-rajapaksa-sworn-sri-lanka-pm-record-victory-200809060134067.html>; letöltés: 2020.09.08.

egyértelmű célja a buddhista nacionalizmus mentén irányítani az országot, ezt a beiktatásának számos vonásában (pl. helyszínválasztás), de beszédének tartalmában is kinyilvánította.³⁸

Az indiai nacionalizmus hindutva fogalmához hasonló nem létezik a buddhizmus tekintetében, ugyanakkor a buddhista nacionalizmus fogalma nem ismeretlen a szakirodalomban. Alapjai a gyarmati időkre, főleg a britekkel való találkozásra vezethető vissza. *Gananath Obeyesekere*, a térség neves kutatója nevezte el „*protestáns buddhizmusnak*” azt az ideológiai irányzatot, amelyben a buddhizmust a modernitás és a weberi protestáns szemlélet járta át. *Madame Blavatsky* és *Henry Steel Olcott* ezredes „nyugatról” érkeztek a szigetre, akik nem az előbb említett „protestáns” folyamatot indították el a szigeten, de olyan változás megalapozói lettek, ami hozzájárult annak elindulásához. Hozzájuk csatlakozott *Anagarika Dharmapala*, akinek későbbi kiválása a Blavatsky–Olcott-féle szellemi körből már körvonalazta a nacionalista jellemzőket. Dharmapala kiválása nézetei miatt történt: a buddhizmus elsődlegességét vallotta, ami vegyült a buddhizmus szingaléz entikummal való szoros kapcsolatával, valamint a többi etnikum és vallás leértékelésével.³⁹

Mianmar függetlensége és nacionalizmusa

Mianmar – akkor még Burma néven – 1948-ban lett független Nagy-Britanniától.⁴⁰ Néhány év után itt is, ahogy a többi tárgyalt országban, a szocialista-nacionalista irány lett a domináns. 1962–1988 között egy tábornok, *Ne Win* lett az ország vezetője, aki szocialista elvek alapján irányította az országot. Politikáját az erős izoláció határozta meg, amely az ország elszegényedéséhez vezetett. Az ország ettől kezdve egészen 2011-ig katonai juntaként működött.⁴¹ 1988-tól felerősödött az ország vezetése elleni társadalmi ellenállás, 1990-ben választásokra is sor került, de a katonai vezetés erősebbé vált csak általa. Ekkor tűnt fel először *Aun Szan Szu Kji* (ezentúl: Szu Kji), a *Nemzeti Liga a Demokráciáért* (NLD) párt vezetője, aki a választást ugyan megnyerte, de a katonai junta nem engedte érvényesülését.⁴² A Nyugat figyelmét már rég élvező Szu Kji és pártja, az NLD a 2012-es időközi választások, majd a 2015-ös választások következtében mégis – részben – helyet kapott az ország kormányzásában. Szu Kji államtanácsos lett, amely egy, a 2008-as alkotmányi korlátozás miatt a később merénylet áldozatává lett *U Ko Ni* muszlim

³⁸ Full text of President's inaugural address of the 9th Parliament.
<http://www.newswire.lk/2020/08/20/full-text-of-presidents-inaugural-address-of-the-9th-parliament/>;
letöltés: 2020. 09. 11.

³⁹ PROTHERO, Stephen: Henry Steel Olcott and „Protestant Buddhism”. *Journal of the American Academy of Religion*, Volume 63, Issue 2, Summer 1995. pp. 281–302.

⁴⁰ Burma sajtós helyzete, hogy nemcsak a brit gyarmatokról, hanem Indiától is függetlenedett. Utóbbi 1937-ben történt meg.

BHATIA, Rajiv: *Changing contours*. Routledge, New Delhi, 2016. p. 2.

⁴¹ STEINBERG, David I.: *Burma/Myanmar: What everyone needs to know*. Oxford University Press, 2009. pp. 20–21.

A junta azonban nem tűnt el teljesen. A katonai-politikai vezetők átmentették hatalmukat és vezető beosztásokban, politikai pozíciókban maradtak.

⁴² HÁDA Béla: Választások és stratégiai útkeresés Mianmarban. *Nemzet és Biztonság*, 2012/3. szám. pp. 25–34.

http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2012_3_05_hada_bela.pdf; letöltés: 2020.04.30.

hitű alkotmányjogász által kialakított *de facto* kormányfői pozíció.⁴³ Fontos megemlíteni, hogy Szu Kji *Aun Szannak*, a „nemzet atyjának” a mianmari függetlenséghez kapcsolható ikonikus személynek a lánya.

Mianmar fegyverimportja az ország kapcsolataira is rámutat; elsősorban Kínából érkeznek fegyverek, katonai célú eszközök.⁴⁴ Az ország – Afganisztán mellett – a világ élvonalába tartozik drogyártás szempontjából.⁴⁵ Bár a kábítószer felhasználása nagyon sokrétű, meg kell említeni, hogy a vallási felhasználására is igény van, éppen a keleti (főként hindu) vallás okán.⁴⁶

Bár politikai rendszere (junta) miatt Mianmart nem veszik be könnyen nemzetközi együttműködésekbe, geopolitikai helyzete alapján a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége (ASEAN) tagja lett. Ez részben a katonai junta, részben a fokozódó kínai kapcsolatainak ellensúlyozása miatt történt így.⁴⁷ Mianmar nacionalizmusa Indiához hasonló abból a szempontból, hogy itt is számos etnikumot tömörít az ország.⁴⁸ A közös alap megtalálása itt sem hangsúlyosan a vallás volt mindig, de még a szocialista beállítottságú katonai junta kezdetének időszakában sem zárták ki, mert kulturális tényező és a politikai legitimitáció egyik alapját képező társadalmi támogatottság fontos eleme volt. A 1990-es évekre azonban a politikum egyre inkább bevonta a vallást mint a közös identitást képező alapot a politikai kommunikációba és akaratba.

⁴³ Uo. p. 27.

MCLAUGHLIN, Timothy: Suu Kyi's state counselor bill passes vote despite military protest. <https://www.reuters.com/article/us-myanmar-politics/suu-kyis-state-counselor-bill-passes-vote-despite-military-protest-idUSKCN0X217N>; letöltés: 2020.01.20.

⁴⁴ ASRAR, Shakeeb: Who is selling weapons to Myanmar? <https://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2017/09/selling-myanmar-military-weapons-170914151902162.html>; letöltés: 2020.03.20.

⁴⁵ GAO, H.: Drug Abuse and Drug Trafficking in Asia. In: LIU, Jianhoung, – JOU, Susyan – HEBENTON, Bill (szerk.): Handbook of Asian Criminology. Springer, New York, 2012. pp. 115–127. MOLNÁR Csaba: Ázsia belefullad a metamfetaminba. https://index.hu/kulfold/2019/09/04/meth-be_fullad_azsia/; letöltés: 2020.04.10.

⁴⁶ A vallási célú felhasználása jellemzően a hindu alapokon nyugvó közösségekre vonatkozik. STAAL, Frits: How a Psychoactive Substance Becomes a Ritual: The Case of Soma. *Social Research*, Volume 68, Issue 3, *Altered States of Consciousness* (FALL 2001). pp. 745–778. MILLER, Richard J.: Religion as a Product of Psychotropic Drug Use. <https://www.theatlantic.com/health/archive/2013/12/religion-as-a-product-of-psychotropic-drug-use/282484/>; letöltés: 2020.04.30.

⁴⁷ BARTÓK András: Az ASEAN és az ASEAN Regionális Fórum. In: MOLNÁR Anna – MARSAI Viktor – WAGNER Péter (szerk.): Nemzetközi Biztonsági Szervezetek. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019. p. 183.

⁴⁸ Mianmarban számos etnikai alapon szerveződött fegyveres csoport működik. Az országban azonban az etnikai-vallási határok egyedül az Arakan (Rakhine) térségnél húzhatók meg többé-kevésbé, amely térségben jelentős létszámban vannak muszlimok. A másik említésre méltó a karen, akiknek egy része keresztény. Az arakani rohingyákat leszámítva tehát nem lehetséges a vallási elemet domináns tényezőként vizsgálni a konfliktusok tekintetében. Az etnikai-vallási fegyveres csoportok és a Tatmadaw (a mianmari haderő), illetve a kormány közötti béketárgyalásokkal a Crisis Group foglalkozott részleteiben. Rebooting Myanmar's Stalled Peace Process. <https://www.crisisgroup.org/asia/south-east-asia/myanmar/308-rebooting-myanmars-stalled-peace-process>; letöltés: 2020.10.01.

A nacionalizmus legszembeötlőbb eleme a többségi etnikum, a katonai junta és a rohingya etnikum szembenállása.⁴⁹ Ennek részleteiről (amelynek hangsúlyos eleme a vallás) a következő fejezetben írok.

Banglades függetlensége és nacionalizmusa

Banglades legújabb kori története lényegileg India és Pakisztán története 1971-ig, amikor az ország kivívta függetlenségét. Az úgynevezett „*Mountbatten-terv*”⁵⁰ szerint a kontinensnyi méretű indiai gyarmatot egy hindu és egy muszlim részre osztották.⁵¹ Így jött létre India, illetve Nyugat- és Kelet Pakisztán, amely utóbbi két ország egynek számított 1971-ig Nyugat-Pakisztán irányítása alatt. 1947–1971 között India területéről (Bihar tartományból) számos indiai muszlim érkezett Kelet-Pakisztánba, a muszlim többségű területre. Ahogyan a brit gyarmati időkben Mianmarban az indiaiak, vagy Srí Lankán a tamilok, úgy a pakisztáni fennhatóság alatt Bangladesben a *biháriak*⁵² vezették az adminisztrációt, vagyis idegenek, vagy a kisebbség, ami számos feszültség és a későbbi (többségi etnikum vezette) etnokrácia alapja lett.⁵³

Három párt lényeges szerepet játszott történelmében. A függetlenségre építő nacionalista *Bangladesi Nemzeti Párt* (BNP), az iszlamista *Jamaat-i-Islami* és a szocialista-szekuláris *Awami Liga*. Ezek a pártok a térség hasonló változásait, berendezkedéseit mutatják: a függetlenedés időszakát, majd a szocialista és az identitáskeresés nacionalista irányait.

A tárgyalt régió országainak alkotmányaiban egy adott vallást általában kiemelnek, de jellemzően nem államvallásként. Számos esetben mélyebb vizsgálódás után azonban kiderül, hogy későbbi alkotmányos kiigazítások után – például a jelenleg is hatályban lévő bangladesi 1972-es alkotmány szerint (2A pont) – az iszlám államvallás az országban, de az alkotmányban maradt a vallás szabad gyakorlása és a vallásszabadság, sőt a szekularizmus is.⁵⁴ A függetlenedés minden említett nemzetben – így itt is – „kitermelt” egy ikonikus figurát, Bangladesben ő *Mudzsibur Rahman*, aki 1971-ben apja és családja elleni merénylet áldozata lett. Lánya, *Sejk Haszina Vazed* (aki túlélte a kivégzést, mivel nem volt otthon) később – 1996–2001 között, majd 2009 óta újra – miniszterelnök lett, vagy mint Mianmarban az ikonikus *Aun Szan* lánya, *Szu Kji*, vagy az indiai Gandhi család Nehru-Indira-Radzsiv esetében.

⁴⁹ MARKOVICS Milán Mór: Srí Lanka és Mianmar összehasonlítása vallásbiztonsági szempontok alapján. A hadtudomány és a XXI. század. Tanulmánykötet, megjelenés előtt.

⁵⁰ 1947–1971 között Banglades Indiától függetlenedett, de a terv alapján Nyugat-Pakisztánnal (lényegében a mai Pakisztánnal) alkotott egy országot – a földrajzi távolság és szeparáció ellenére – Kelet-Pakisztán néven.

⁵¹ A brit Nemzetközösség egy-egy domíniumává válva.

⁵² Bihár – Magyarország nagyságú – területén főként hinduk élnek, átfolyik rajta a Gangesz és egyik városához köthető Buddha megvilágosodása is, így nagyszámú hindu és buddhista zarándok jár át és lakik területén.

⁵³ Bár nem kizárólagos a vallási tényező ebben, de az etnikai elkülönülést a vallási identitás, hovatartozás is erősítette.

⁵⁴ The Constitution of the People's Republic of Bangladesh. (ACT No. 36 of 1972). 12. és 41. pont. <http://bdlaws.minlaw.gov.bd/act-367.html>; letöltés: 2020.01.20.

A bengáli nacionalizmus gyökere, hogy a *Brit Kelet-indiai Társaság* (BKT) irányítása alá vonta a régiót. 1857-ben az úgynevezett „szípojlázadás” során megpróbálták függetlenedni a BKT-től, ami egyben el is mosta a muszlim–hindu ellentéteket.⁵⁵ A BKT kivonulását, majd India függetlenedését követően azonban a hinduk és a muszlimok újra egymás ellen fordultak, ami ugyanakkor India stratégiai lehetőségének is tűnt a megosztottság fenntartására (*divide et impera*). A bengáliak számára *Subhas Chandra Bose* is példaként szolgált, amikor a nacionalizmusokat alapozták meg.⁵⁶ A fokozódó iszlamizmus Bangladesben és a hindu kisebbség ezzel járó romló helyzete nehezítette a jó viszonyt Banglades és India között.

Az 1971-es függetlenségi háború kapcsán – ugyan meglepő felállásban – az indiaiak (saját érdeküknek megfelelően) Kelet-Pakisztán mellé álltak a Nyugat-Pakisztán ellen folytatott háborúban. Meglepő azért volt, mert így lényegében a hinduk és a muszlimok összefogtak, hogy muszlimok ellen harcoljanak. Politikai szinten ez a vallási ellentétek geopolitikai érdekek miatti túllépését mutatja, másfelől azonban számos vallási alapú erőszak is történt a háború során. A felmerült népiertást, gyilkosságokat, kínzásokat és nemi erőszakokat 1973-ban már egy bíróság vizsgálta.⁵⁷ Később azonban India, Pakisztán és Banglades a háborús örökség felszámolása érdekében egyezményt kötött, a miniszterelnök *Mudzsibur Rahman* így amnesztiát nyújtott a háborús bűnök elkövetésével vádoltak számára. 2009-ben – lánya miniszterelnöksége alatt – felújították a pereket, és akkor már ítéleteket is hoztak egyes esetekben, amelyek bejárták a nemzetközi sajtót is.^{58, 59} *Abdul Kader Mullah*, elterjedt nevén a „mirpuri mészáros” kivégzése idején (részben ezzel összefüggően) létrejött a *Shahbag* (egy tér neve Dakka központjában) nevű iszlamofób, nacionalista mozgalom.

⁵⁵ A brit uralom alatt is volt számos közös pont. A hindu és a muszlim katonák sem fogadták el, hogy marhafaggyúval és disznózsírral bekent fegyverzeti anyag jut a szervezetükbe például a puskaporos zacskó megnyitásakor. A vallási szempontok politikai következménye miatt a politikai vezetők ezen igyekeztek változtatni.

DAVID, Saul: *The Indian Mutiny: 1857*. Penguin Books, London, 2003. (Mungul Pandya fejezet)

⁵⁶ Bose a függetlenség kivívása tekintetében nem a Nehru-féle fegyvertelen, erőszakmentes út pártolója volt, hanem fegyveres erő alkalmazásában látta a megoldást.

⁵⁷ Halálra ítélték Banglades legnagyobb iszlám pártjának vezetőjét.

<http://nol.hu/kulfold/halalra-itelek-banglades-legnagyobb-islam-partjanak-vezetojet-1495307>;
letöltés: 2020.04.30.

⁵⁸ GUPTA, Shishir: *Islamic radicalisation*. In: KUMAR, Satish (szerk): *India's National Security, Annual Review 2016-17*. Taylor & Francis, 2018. p. 315.

⁵⁹ Abdul Kader Mullahot, a Jamaat-i-Islami vezetőjét 2013 decemberében felakasztották, főtitkárát, Ali Ahszán Mohamed Mudzsahidot 2015 novemberében végezték ki, egy időben a BNP egyik vezetőjével, Szalahuddín Káder Csoudurival.

Bangladesh war crimes: Ali Ahsan Mohammad Mujahid to be executed.

<https://www.bbc.com/news/world-asia-23340507>, letöltés: 2020.04.30.

Bangladesh Islamist Abdul Kader Mullah hanged for war crimes.

<https://www.bbc.com/news/world-asia-25356034>, letöltés: 2020.04.30.

Bangladesh MP Salahuddin Quader Chowdhury to hang for war crimes.

<https://www.bbc.com/news/world-asia-24344868>; letöltés: 2020.04.30.

2016 szeptemberében kivégezték Mir Kazim Alit, a Jamaat-i-Islami és az Al-Badr milícia egyik vezetőjét. Ő 1971-ben a pakisztániak mellett küzdő razakárokat támogatta Bangladesben, és a palesztin hadsereggel is jó viszonyt tartott fenn.

Death for Bangladesh Islamist leader Mir Quasem Ali.

<https://www.bbc.com/news/world-asia-29870007>; letöltés: 2020.04.30.

Bár összetett jelenségről van szó, az állam szekuláris hozzáállása sem feltétlen.⁶⁰ Később, a felelősségre vonások után megindult az iszlamista „ellencsapás” is, ami elsősorban merényleteket jelentett. 2016-ban például nyugati nevelést kapott, jómódú családból származó fiatalok nem muszlimokat végeztek ki egy népszerű vendéglátóhelyiségben. Mielőtt a kínzás és öldöklés megkezdődött, felszólították őket, hogy idézzenek a Koránból. Ha nem tudtak, akkor megölték őket.⁶¹

Ajman az-Zavahiri 2014 szeptemberében bejelentette, hogy létrehozta az al-Kaida indiai szubkontinensen működő szárnyát (Al-Qa'ida in the Indian Subcontinent, AQIS). Az AQIS – és a hozzá kötődő bangladesi *Ansar Al-Islam* terrorszervezet – még a pakisztáni iszlámot képviselő szervezetekre sem tekint szövetségesként.⁶²

Dél-Ázsia Bengáli-öböl menti országainak vallási szélsőségei és a vallási biztonság

*„A hindu filozófia volt az egyik legnagyobb haszonélvezője az Úr Buddha megjelenésének és tanításainak. Tisztelem Buddhát nemcsak a hinduizmus, hanem a világ megújítójaként, aki mindannyiunk számára új világképet és jövőképet adott, ami kritikus fontosságú mindannyiunk és az egész világ túlélése szempontjából.”*⁶³

Narendra Modi

A következő részben a tárgyalt országok vallási biztonságának szempontjait emelem ki az előző két nagy témára, a függetlenségre és a nacionalizmusra építve. A történelmi-ideológiai folyamatok alapján látszik, hogy ezekben az országokban a szekuláris-nacionalista, illetve szocialista-nacionalista ideológiát felváltja a vallási-nacionalista ideológia.

India vallási biztonsága

India a vallási világtérkép szerint túlnyomóan (79,8% – 966 millió fő) hindu. A lakosság 14,2%-a (172 millió fő) muszlim, 2,7%-a (27,8 millió fő) keresztény. Érdemes megemlíteni 20,8 millió fő szikh, 8,44 millió buddhista és 4,45 millió dzsainista hívőt is.⁶⁴ Több kutatás megerősíti, hogy a vallások találkozása számos jelenségnek hátterében megtalálható. A Pew Research Center vizsgálata igazolni

⁶⁰ Például Taslima Nasrin bangladesi szekuláris világnézetű írónt már a 90-es években meghurcolták és kitiltották a régióból.

⁶¹ Bangladesh siege: Twenty killed at Holey Artisan Bakery in Dhaka. <https://www.bbc.com/news/world-asia-36692613>; letöltés: 2020.04.30.

⁶² Az al-Kaida vezér India elleni terrortámadásra készül. <https://kitekinto.hu/2019/07/10/european-kivul/az-al-kaida-vezer-india-elleni-terrortamadasra-keszul/173320/>; letöltés: 2020.04.30.

⁶³ Narendra Modi Quotes. <https://www.azquotes.com/quote/1304290>; letöltés: 2020.09.24.

⁶⁴ Office of the Registrar General & Census Commissioner, India: Religion PCA. https://censusindia.gov.in/2011census/Religion_PCA.html; letöltés: 2020.09.24.

látszik ezt a biztonság számos területe tekintetében is.⁶⁵ E vallási határhoz nagyon közel áll India határa, bár a kettő nem fedi egymást. Ennek oka, hogy hindunak születni kell, betérni nem lehet a vallásba.⁶⁶ Ez Indiát egyfelől elzárja, másrészt azonban az identitás különlegességét is jelenti. A hindu vallások nagymértékben elfogadók és rugalmasak elsősorban a sokistenhitőségük miatt, ezért más vallások isteneit is tiszteletben tartják. Indiában nemcsak számos kisebbség, nyelv és kultúra van jelen, hanem vallás is. Jelentős kisebbség az iszlám, amely számszerűsítve a legnagyobb mértékben Indonéziában van jelen, de ezt rögtön követi Pakisztán és India. A szikh vallást leszámítva a többi már valóban nagyságrendekkel kisebb közösség, nem mindig jelentve azonban azok jelentéktelenségét is.⁶⁷

Háda Béla tanulmányában a *politikai extremistákat* (marxista naxaliták), az *etnikai alapú fegyveres szervezeteket* (pl. Aszomi Egyesült Felszabadítási Front, Nágaföldi Nemzeti Szocialista tanács, Bodóföldi Nemzeti Demokratikus Front) és a *vallási alapokon szerveződő csoportokat* különbözteti meg.⁶⁸ Ez utóbbi csoport sajátossága, hogy a többségi hindu kultúrával szemben lép fel, vagy éppen ők maguk hinduk és valamely kisebbség ellen. A *Bharatiya Dzsanaata Párt* (Bharatiya Janata Party, BJP) hindu nacionalista párt ma a kormánypárt. A párt szoros kapcsolatot tart fenn a nála jóval régebben fennálló mozgalommal, a *Nemzeti Önkéntes Szervezettel* (Rashtriya Swayamsevak Sangh, röviden Sangh, RSS).⁶⁹ Az RSS 1925 óta létezik, és a már korábban írt *hindutva* megvalósítására törekszik.⁷⁰ Mindent ellenségnek tekint, ami az „indiaiságot”, vagyis az indiai tradíciókat veszélyezteti. A gyarmati időkben nagyszámú követője volt, hiszen a függetlenség kívánalmának megtestesítője lett, főleg azok számára, akik ezt militáns módon képzelték el. Később, különösen a BJP kormánya jutásával újra erőre kapott, az ország nacionalista törekvései mentén. Az RSS egyszerre jelenik meg az iszlámellenes, a keresztényellenes vagy éppen a maoista csoportok ellenében. A *hindutvát* valló RSS számos erőszakos cselekmény résztvevője. Fegyveres kiképzéseket is tart, mégis az általa elkövetett tettek sokszor általánosítások következményei. Így például nehezen eldönthető az is, hogy *Mohandász Karamcsand Gandhi* megölése kihez köthető. Az biztos, hogy a merénylő RSS-tag volt, bár a szervezet hangsúlyozza, hogy a gyilkosság idejére a merénylő már eltávolodott tőlük.⁷¹

⁶⁵ MAJUMDAR, Samirah: 5 facts about religion in India.

<https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/06/29/5-facts-about-religion-in-india/>; letöltés: 2020.09.24.

⁶⁶ Ha vallástudományi szemmel és közelebbről vesszük szemügyre, akkor megállapítható, hogy a hinduizmus nem egy konkrét vallás elnevezése, sokkal inkább közös elnevezése az azonos gyökerekből származó vallási közösségeknek, így valójában a sokféle hinduizmus egyes ágai között van olyan, amelybe be lehet térni.

⁶⁷ A buddhizmus részben a hinduizmusból (illetve annak korai változatából) vált ki, ahogy a dzsainizmus is.

⁶⁸ HÁDA Béla: Az indiai biztonság és védelempolitika alapvonalai. *Nemzet és Biztonság*, 2009. január. p. 39. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/hada_bela-az_indiai_biztonsag_es_vedelempolitika_alapvonalai.pdf; letöltés: 2020.07.14.

⁶⁹ Ennek van egy fiatal, főleg egyetemistákat tömörítő szárnya, az Akhil Bharatiya Vidya Parishad (Összindiai Hallgatói Tanács, ABVP).

⁷⁰ Az RSS egyik tagja ölte meg Mahatma Gandhit is.

JOSHI, Rajesh: Ambivalent views over Gandhi killer.

http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/7217146.stm, 2020.04.30.

⁷¹ A merénylő az úgynevezett „Hindu Mahasabha csoport”, illetve párt tagja lett.

The Powerful Group Shaping The Rise Of Hindu Nationalism In India.

<https://www.npr.org/2019/05/03/706808616/the-powerful-group-shaping-the-rise-of-hindu-nationalism-in-india?t=1600099101387>; letöltés: 2020.09.14.

A keresztényellenes megmozdulások főként az Indiában jelen lévő pünkösdisták, evangélikák közösségeket érik. Ennek alapja a keresztény mozgalmak (és vallások) térítő jellegű tevékenysége, amelyek az iszlám medreszékhez hasonlóan iskolákat tartanak fenn. Ők *Bibliaiskolák*at nyugati támogatással, ami a medreszékhez hasonlóan közösségi és a szegény réteg számára egyetlen iskolázottságot nyújtó lehetőséget jelent.⁷² Az egyik legjelentősebb ilyen összetűzésre Odishában (korábban Orissa) került sor 2007–2008 között. Az áldozatok főleg keresztények voltak, ugyanakkor megölték *Swami Lakshmanananda Saraswati* hindu szerzetest, aktivistát is. Bár nem tudni, kik voltak a gyilkosok, az eset hosszú időre tartósította a feszültséget.^{73, 74}

Az Indiában élő muszlimok kapcsán a társadalmi mobilitás is jelentős szereppel bír, és részben az országban elfoglalt társadalmi helyzetük indikátora is.⁷⁵ A szigorú (a mindennapokban a politikai akarattal szemben is eltörölhetetlennek tűnő módon létező) vararendszert átszövő kasztrendszer – főleg a déli részeken – számos lehetőségtől fosztja meg az embereket Indiában. Azzal, ha egy alacsony kasztbeli vagy kaszton kívüli (dalit, más néven haridzsan) hindu áttér kereszténnyé vagy muszlimmá, nagymértékben nőnek a lehetőségei, mert ezáltal a kasztbeliséget figyelembe nem vevő közösség tagjává válik.

A muszlimok és a hinduk leginkább konfliktussal teli zónája a vitatott kasmíri terület (Ladakh – tágabban beleértve a kínai ellenőrzés alatt álló Akszaj Csánt –, Dzszammu és Kasmír). Az indiai törvényhozás kamarái által 2019. augusztus 5-én és 6-án elfogadott, majd október 31-én hatályba lépett újjászervezési törvény alapján Dzszammu és Kasmír elveszítette szövetségi állami jogállását és szövetségi területté minősítették, Ladakh ugyanilyen jogi formában különvált.⁷⁶ A nyertese ennek Ladakh, mert a területén élő hindu és buddhista lakosság régóta elnyomva érezte

⁷² A vallási alapon történő erőszakra is jellemző a vak, érzelem fűtött erőszak. A muszlimok szimbólumává a *halal* étkezés lett sajátos viseletük mellett, a hinduk számára a különleges védelmet élvező tehén. Ahogy Sri Lankán is látható a marhavágással kapcsolatban erőszak és a muszlimok *halal* minősítésű üzletei ellen, úgy Indiában is a rá való hivatkozással történhet erőszak. Ez esetben akár más vallásúakkal szemben, így például a keresztényeket is beleértve.

Seven Indian Christians Attacked by Mob After Being Falsely Accused of Slaughtering a Cow.
https://www.persecution.org/2020/10/04/seven-indian-christians-attacked-mob-falsely-accused-slaughtering-cow/?utm_campaign=coschedule&utm_source=twitter&utm_medium=persecutionnews;
letöltés: 2020.10.04.

⁷³ BAUMAN, Chad M.: *Pentecostals, Proselytization, and Anti-Christian Violence in Contemporary India*. Oxford University Press, 2015. pp. 2–23.

⁷⁴ Indiában számos mára már szimbolikussá vált etnikumok-vallások közötti összecsapás volt. A legjelentősebbek (a teljesség igénye nélkül) a gudzsarati erőszakos összecsapások, a gódhrai vonatbaleset, illetve az úgynevezett „szikh Kristallnacht”.

GÁTHY Vera: *India. Történelem, politika, gazdaság*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2018.
https://mersz.hu/hivatkozas/m388itpg_83_p2#m388itpg_83_p2; letöltés: 2020.09.30.

⁷⁵ ASHER, Sam – NOVOSAD, Paul – RAFKIN, Charlie: *Intergenerational Mobility in India: New Methods and Estimates Across Time, Space, and Communities*.
<https://www.dartmouth.edu/~novosad/anr-india-mobility.pdf>; letöltés: 2020.04.30.

⁷⁶ HÁDA Béla: *Indiai Kasmír speciális státuszának visszavonása – belső és külső tényezők*. Nemzet és Biztonság, 2019/3. szám. pp. 4–18.
http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/02_hada_bela_indiai_kasmir.pdf; letöltés: 2020.08.05.

magát a többségi kasmír-völgyi muszlimok által. Narendra Modi ezzel még több buddhista és hindu kezébe adott irányítást, egyben elszigetelte az egyetlen olyan önálló közigazgatási területet, amelyben többségében vannak a muszlimok.⁷⁷ Közben – a közel-keleti iszlám országokkal való gazdasági kapcsolatok erősödése miatt – nem kellett aggódnia attól sem, hogy a muszlimok (különösen a pakisztániak) mellett túlságosan erős nemzetközi ellenkezés alakulna ki.⁷⁸

Az ország számos részén törtek ki konfliktusok, amelyeknek vallási töltetük van, például az észak-indiai *Uttar Prades* államban lévő *Ajódhja* városában. Az első mogul uralkodó, *Bábur* egyik tábornoka az 1500-as években építtette a *Babri mecsetet*. A hinduk szerint *Ráma* isten szülőhelye azonban Ajódhja, sőt éppen ott született, ahová a mecsetet építették. Egyesek azt feltételezik, hogy a helyszínen egy *Ráma-szentély* állt még a mecset előtt. 1949-ig azonban a muszlimoké volt a terület, utána lángolt fel az ellentét. 1992. december 6-án a hindutvát követők heterogén csoportja nagymértékű pusztítást végzett a mecseten. A már csaknem fél évszázada időnként erőszakba és halálos áldozatokba kerülő konfliktus a hindu–muszlim ellentét szimbóluma lett az országban. A kormány számos úton, például jogi megoldásokkal is próbál megoldást találni, az indiai szabályoknak megfelelően maga az istenség nevében perelt.⁷⁹ Az efféle vallási helyszínek szimbolikus felhasználása a politikában nem újszerű, korábban a *Somnath* templom 1951-es rekonstruálása szolgálta ezt a célt. 2020. augusztus 5-én Ajódhjába érkezett Narendra Modi miniszterelnök. Az ok, hogy részt vegyen az úgynevezett „*Bhoomi Pujan*” szertartáson, ami lényegében az új *Ráma* templom alapkövetételének szertartása.⁸⁰ Ezzel – ha a konfliktus nem is záródott le – a hatalom szava szimbolikus és erős döntést hozott, egyértelműen nem a muszlimok javára.^{81, 82, 83}

⁷⁷ LEWIS, Craig: Ladakh Becomes India's First Buddhist-majority Union Territory Following Kashmir Bifurcation.

<https://www.buddhistdoor.net/news/ladakh-becomes-indias-first-buddhist-majority-union-territory-following-kashmir-bifurcation>; letöltés: 2020.09.14.

⁷⁸ BILAL, Kuchay: Why have Saudi Arabia, UAE failed to condemn India over Kashmir?

<https://www.aljazeera.com/news/2019/09/saudi-arabia-uae-failed-condemn-india-kashmir-19091112648176.html>; letöltés: 2020.09.14.

⁷⁹ How the Babri mosque destruction shaped India.

<https://www.bbc.com/news/world-asia-india-42219773>; letöltés: 2020.04.30.

MIKLÓSI Gábor: Egy istenség nyerte India történetének legfontosabb perét.

https://index.hu/kulfold/2019/11/16/india_hindu_nacionalizmus_ajodhja_itelet_birosag_rama_per_istenseg/; letöltés: 2020.04.30.

⁸⁰ A miniszterelnök már februárban létrehozta azt az intézményt, a Shri Ram Janmabhoomi Teerth Kshetra nevű trösztöt, amely a templom felépítéséért felelős.

⁸¹ TIWARI, Ravish: Explained: The significance of Ayodhya, August 5.

<https://indianexpress.com/article/explained/the-significance-of-ayodhya-august-5-ram-temple-pm-modi-bjp-6541463/>; letöltés: 2020.10.10.

⁸² DHILLON, Amrit: Ayodhya prepares for Modi to lay foundation stone of Hindu temple at disputed site.

<https://www.theguardian.com/world/2020/aug/04/ayodhya-modi-india-foundation-stone-hindu-temple-disputed-site>; letöltés: 2020.10.10.

⁸³ A szertartáson jelen volt Mohan Bhagwat is, az RSS vezetője is.

PANDEY, Vishal: Only 175 guests invited for Bhoomi Pujan ceremony of Ram temple on August 5.

<https://zeenews.india.com/india/only-175-guests-invited-for-bhoomi-pujan-ceremony-of-ram-temple-on-august-5-2300352.html>; letöltés: 2020.10.17.

Az ország a koronavírus-járványt nagymértékben megszenvedi, és rögtön meg is találta az útját a vallásossággal karöltve. A hindutvát vallók érve és vádja lett, hogy a muszlimok terjesztik a vírust.⁸⁴ A politika és a vallás találkozása azonban számos területen megjelent korábban is, például 1974. május 18-án felrobbant a „Smiling Buddha” (Mosolygó Buddha) Indiában.⁸⁵

A Nehru lánya, *Indira Gandhi* elleni merénylet a szikhek⁸⁶ függetlenségi törekvéséhez köthető. A szikh közösségről, illetve vallásról akár külön is lehet tanulmányt írni, akár nemzet- és vallási biztonsági szempontból is, ami már azért is meglepő, mivel létszámuk Indiában a többi valláshoz képest elenyésző, mint arról már volt szó. A szikhek jelentőségét elsősorban történelmi szempontból érthetjük meg. 1947-ben a szikhek öshazáját és azt a területet, ahol máig a legnagyobb számban élnek, az úgynevezett „öt folyó vidékét”, vagyis Pandzsábot India függetlenedésével kettéválasztották. Így jött létre a pakisztáni és az indiai rész. Számosan vándoroltak el a világ megannyi országába, főleg Nagy-Britanniába (a gyarmati múltból adódóan), másrészt a britek fel is karolták őket. Az első világháborúban a brit indiai hadsereg 20%-a szikh volt, 18 ezrede szinte csak szikhekből állt. Manapság a Nagy-Britanniában élő szikhek száma eléri a félmillió főt.⁸⁷ Helyzetük hasonlít a kurdokéhoz: bár tőlük eltérően egységes a vallásuk, de nincs saját legitím földjük és más etnikumtól elkülöníthető saját céljaik vannak, amiket a közvélemény – tévesen – más etnikum és vallás céljaival azonosít. Ha összekeverjük a szikh vallást az iszlámmal, azzal a nemzetbiztonságot érintő és a vallással összefüggő hibát is elkövetünk egyszerre. Hiba azonban az is, ha egyszerűen nem vesszük számításba, hogy egy vallással van dolgunk. Ennek szembevetendő példája volt *Indira Gandhi* által elrendelt *Kék Csillag hadművelet*. A szikhek szent helyét támadó indiai hadművelet következménye nemcsak a máig tartó szikh–hindu ellentét, hanem *Indira Gandhi* halála is.⁸⁸

⁸⁴ Indian Muslims face renewed stigma amid COVID-19 crisis.
<https://www.dw.com/en/indian-muslims-face-renewed-stigma-amid-covid-19-crisis/a-53436462>;
letöltés: 2020.09.12.

⁸⁵ India vallási nukleáris nagyhatalommá válása nem témám, de az első kísérleti robbantás miatt kiemelendő. 1974. május 18-án a „Smiling Buddha” (Mosolygó Buddha) néven megtörtént az indiai maghasadásos atomkísérlet. Valójában többféle elnevezése volt, például a formális neve „Peaceful Nuclear Explosive”, a jelzése Pokhran-I, a robbantás mindazonáltal Buddha születésnapjának ünnepén zajlott le.

India's Nuclear Weapons Program. Smiling Buddha: 1974.

<http://nuclearweaponarchive.org/India/IndiaSmiling.html>; letöltés: 2020.04.28.

Az elnevezés nemzetközi visszhangot váltott ki, ám India ekkor még erőteljesen hangsúlyozta, hogy békés célok miatt kísérleteznek, így a név nem ellentmondásos.

GUPTA, Arvind – PATIL, Kapil: India and the global nuclear nonproliferation regime. An assessment. In: PILAT, Joseph F. – BUSCH, Nathan E. (szerk.): Routledge Handbook of Nuclear Proliferation and Policy. Routledge, New York, 2017. p. 101.

⁸⁶ A szikh vallást a 16. században alapította az indiai Nának guru. Monoteista vallás, ősi gyökerekkel, amelynek vallásgyakorlatán és vallási elemein az iszlám és a hinduizmus befolyása jelenik meg.

⁸⁷ CANTON, Naomi: Census without Sikh ethnic category gets approved by House of Commons.
<https://timesofindia.indiatimes.com/city/chandigarh/no-ethnic-sikh-tick-box-in-uk-census-despite-lobbying/articleshow/75651819.cms>; letöltés: 2020.09.16.

⁸⁸ RADNÓTI Alice: India Oroszlánjai – A szikhek. Keleti Kiadó, Budapest, 2008.

A főleg szekuláris motiváltságú politikai döntések a semleges döntés helyett általában valamely vallásnak kedveznek vagy éppen hátrányosan éri őket. Ilyen volt például az 1985-ös Sháh Bánó-ügy, amely esetben egy muszlim házasságot érintő polgárjogi kérdésben a Legfelsőbb Bíróság a hindu félnek adott igazat, amire a muszlimok felháborodásuknak adtak hangot. *Radzsiv Gandhi* miniszterelnök parlamenti rendelkezéssel érvénytelenítette a bírósági ítéletet, amellyel a hindukat haragította meg.^{89, 90}

Srí Lanka vallási biztonsága

Srí Lanka a polgárháború után, vagyis 2009-től a korábban már megkezdett nacionalista úton haladva a többségi szingaléz etnikum érdekei mentén folytatta politikáját. A korábbi sérelmek, amelyeket egyrészt a britek okoztak azzal, hogy tamilok voltak állami kulcspozíciókban, másrészt a tamilok által vezetett milícia, az LTTE ellen folytatott háború mély szakadékokot hozott létre a két legnagyobb etnikum között a szigeten. Az országban a főként tamil nyelvet beszélő, egyre nagyobb létszámú muszlim közösség etnikai szempontból csak nagy vonalakban, vallásilag azonban jól körülhatárolható csoport, akik ellen egyre több ellenszenv fogalmazódik meg szavakban és tettekben mind politikai, mind vallási vonalon.⁹¹ Srí Lankán a nacionalista politika a buddhista szentélyeket kiemelt figyelemben részesíti. Ennek egyik következménye volt, hogy a 2004-es cunami utáni helyreállítás az iszlám szent helyeket háttérbe szorította a buddhistával szemben. Az iszlámot ellenségképként kezelők számára ez alapul szolgálhatott, hogy tettelesen is fellépjenek.⁹² Az országban az iszlám előírásoknak megfelelő és gombamód szaporodó úgynevezett „*halal*” éttermek az iszlámellenes hangulat szimbólumává váltak. Ennek egyik legkézzelfoghatóbb jele 2013-ban egy buddhista szerzetes tette volt, aki tiltakozása jeléül felgyújtotta magát, majd belehalt az égési sérülésekbe. Számos iszlámellenes megmozdulás történt a szigeten, például vallási helyek (mecsetek) megtámadása, rombolása.⁹³ A helyzetet nehezítette, hogy 2019-ben az Iszlám Államhoz köthető helyi muszlimok bombamerényleteket hajtottak végre a sziget számos pontján. Ennek következtében az iszlamofóbia egyrészt erősödött a nem iszlám lakosság körében, másrészt a politikum látványosan a nacionalizmus felé tolódott el. Emiatt a mérsékelt és a korábbi polgárháborúban emberi jogi sértéseket elkövetett szingaléz katonák felelősségét is bíróság elé vinni kívánó elnök után az ország – a 2019. novemberben tartott választáson – egy nacionalista vonalat

⁸⁹ Mohd. Ahmed Khan vs Shah Bano Begum And Ors on 23 April, 1985.

<https://indiankanoon.org/doc/823221/>; letöltés: 2020.09.28.

⁹⁰ Bár mára kialakult egy önálló „indiai jog”, a hagyományos vallási-kulturális alapon létező hibrid jogi rendszer mind a mai napig része az indiai jogéletnek. A legtöbb államban és szövetségi területen vallási-etnikai hovatartozás alapján különböző jogrendszerek léteznek egymás mellett.

JANY János: A világ főbb jogrendszerei. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2018.

https://mersz.hu/hivatkozas/m363vfj_44_p7#m363vfj_44_p7; letöltés: 2020.09.30.

⁹¹ GUGLER, Thomas K: Buddhist Zion: Sri Lanka's Sinhalisation Politics toward its Muslim Minority, In: South Asia Chronicle / Südasiens-Chronik 3, 2013. pp. 161–182.

<https://edoc.hu-berlin.de/handle/18452/9115>; letöltés: 2020.09.24.

⁹² Genocidal Sri Lanka erects Buddha statues in Muslim areas in Trincomalee.

<https://www.tamilnet.com/art.html?catid=13&artid=38650>; letöltés: 2020.09.24.

⁹³ WALKO, Zachary: Interview With Dilanthe Withanage.

<https://thediplomat.com/2016/06/interview-with-dilanthe-withanage/>; letöltés: 2020.09.24.

képviselő elnöknek szavazott bizalmat a korábbi helyett. Az új elnök számos szimbolikus tettet hajtott végre megválasztásakor. Egyrészt beiktatása a szigetország buddhista központjában, Annuradhapurában történt, ott is a buddhista templom területén.⁹⁴ Az új elnök annak az elnöknek az öccse, aki a korábbi polgárháborúban elnökként regnált. Bátyját rövid időn belül miniszterelnökké nevezte ki, a védelmi minisztérium élére pedig Kamal Gunaratne került, aki ellen a polgárháború emberi jogsértései miatt korábban vizsgálat indult.

Az elnöki beszéd kapcsán fontos megjegyezni, hogy Srí Lanka a buddhisták ősi helye. Bár ezzel a címmel India büszkélkedhet, és történelmileg is előbb jutott el a buddhizmus Mianmarba, mint Srí Lankára, de a mai napig is domináns módon ezen a szigeten maradt fenn a legrégebbi hagyományokkal ez a vallás.⁹⁵

Kamal Gunaratne a 2020. június 2-án a Gotabaya Radzsapaksa elnök által felállított számos munkacsoport tagja lett, köztük a témám szempontjából fontos „*A keleti tartomány régészeti örökségének kezelésével foglalkozó elnöki munkacsoport*” (Presidential Task Force for Archaeological Heritage Management in the Eastern Province) tagja is.⁹⁶ Tagjai között számos buddhista szerzetes van.⁹⁷ Ahogy nevében is szerepel, a munkacsoport főleg a sziget keleti részére koncentrált feladataiban, ami a buddhizmushoz köthető épített és alkotott örökséghez köthető. Főként ez a terület (északkal együtt) az, ahol a tamil kisebbség megtalálható. A munkacsoportban azonban sem tamil, sem más vallású (muszlim vagy hindu) tag nincs. Mindez vallási-etnikai feszültség forrásává válik a térségben.⁹⁸ Az időben előre tekintve különösen a minden évben⁹⁹ megtartandó úgynevezett „vészák ünnep” miatt érzékeny mindez, amely az egyik legnagyobb buddhista ünnep, és amelyre számos építkezéssel, szoborral készülnek.

⁹⁴ A Srí Lanka-i páli történelmi krónikában a Mahávamszában Duttágamani (Dutugamunu) királyról (Kr. e. 1. század) szóló története leírja, ahogy csapatokat küld a hindu tamilok ellen, akik elfoglalták Srí Lanka jelentős régióját. Dutugamunu maga ölte meg a tamil királyt. A Srí Lanka-i hadsereg 18. parancsnoka Sarath Fonseka Dutugamunu történetéhez hasonlította 2009-ben a tamil tigrisek feletti győzelmüket. Erős szimbólum (sok áthallással) tehát ezen a helyen kezdeni az elnöki feladatokat. Indiának is fontos a sziget. Ráma Ajodhja legendás királya volt az ősi Indiában. A hindu tanok szerint ő Visnu hetedik megtestesülése (avatarja). A Rámájana (szanszkrit nyelvű eposz) leírja, hogy Rávana, a démonok ura elrabolja Ráma feleségét, Szitát, őt egy majomszerű lény, Hanumán találja meg Lanká szigetén. Ráma az ő segítségével győzi le a démonok urát. Bár nem egyértelmű, hogy itt Srí Lankáról van szó, a hagyomány mégis azzal azonosítja. Az indiai hinduizmus számára tehát Srí Lanka egyfajta hindu értelemben vett szakralitással bír.

⁹⁵ Sri Lanka: Army Unit Linked to Executions.

<https://www.hrw.org/news/2010/12/08/sri-lanka-army-unit-linked-executions>; letöltés: 2020.09.24.

⁹⁶ Presidential task forces 'risk creating parallel state' and further entrenches 'nepotism, patronage and militarisation' – ITJP.

<https://www.tamilguardian.com/content/presidential-task-forces-risk-creating-parallel-state-and-further-entrenches-nepotism>; letöltés: 2020.09.25.

⁹⁷ RAJAPAKSA, Gotabaya: PART I: SECTION (I) – GENERAL. Proclamations & C., by the President. The Gazette of the Democratic Socialist Republic of Sri Lanka. No. 2190/17 - MONDAY, AUGUST 24, 2020. https://www.tamilguardian.com/sites/default/files/File/GOSL/200905%20Sinhala%20Task%20Force%202190-17_E.pdf; letöltés: 2020.09.25.

⁹⁸ TNA leader alleges Presidential Task Force for EP Archaeology member threatened Kuchchaveli area farmers.

<https://srilankabrief.org/2020/09/tna-leader-alleges-presidential-task-force-for-ep-archaeology-member-threatened-kuchchaveli-area-farmers/>; letöltés: 2020.09.25.

⁹⁹ Srí Lankán általában májusi, de a keresztény húsvéthoz hasonlóan a Hold fázisaihoz kötött ünnep.

Az országot buddhista-szingaléz politikai elvek mentén kormányozni kívánó Gotabaya Radzsapaksa számos területen militarizálja és centralizálja az ország irányítását. Ennek egyik elemeként vezette be az úgynevezett „terrorizmust megelőző törvénycsomagot” (Prevention of Terrorism Act, PTA), amelynek alkalmazását visszaélések övezik, jelen írás témája szempontjából ennek éppen vallással szorosan kapcsolatba hozható módon. A PTA ugyanis számos politikai indíttatású akció alapjául szolgálhat, a szigetországban éppen a muszlimok ellen, akiket a 2019-es tavaszi robbantásos merénylet óta az országban a terrorizmussal kötnek össze.¹⁰⁰

A *Bodu Bala Sēnā* (Buddhista Erő Hadserege, BBS) egy buddhista aktivista közösség, amelynek céljai és eszközei miatt már bizonyos mértékben hasonlít az Iszlám Állam egyes elemeire, csak buddhista elképzelésekkel. A BBS 2012-ben jött létre *Kirama Wimalajothi* és *Gaḷagoda Aththe Gnanasaara* alapításával. A *Jathika Hela Urumaya* (JHU) nevű pártból szakadtak ki annak szélsőséges ágaként. A BBS a sajtóban az agresszió kapcsán vált ismertté: támadásokat követtek el buddhisták – például Galle körzetében –, valamint keresztények és muszlimok ellen is. A BBS azonban ezt következetesen tagadja. A BBS egyik vezetője, *Dilanthe Withanage* elmondta, hogy ők nem muszlimellenesek, hanem a szélsőséges iszlám ellen lépnek fel. Azt azonban hangsúlyozta, hogy számos – főleg, de nem kizárólag evangéliumi – keresztény szerinte a nyugati befolyást igyekszik megvalósítani és növelni az országban, elsősorban nyugati pénzből és alapítványok segítségével.¹⁰¹

A 2019 áprilisában Srí Lanka-i keresztény templomok és szállodák ellen elkövetett robbantásos merényleteket egy iszlám szervezet, a *Nemzeti Egyistenhitű Szervezet* (National Thowheeth Jama'ath, NTJ) hajtotta végre. Kötődésük az ISIS-hez (Islamic State in Iraq and Syria – Iraki és Szíriai Iszlám Állam) megerősítést nyert azáltal, hogy az magára vállalta a merényleteket. Az esemény utóélete politikai haszonnal járt a november végi választásokon, amikor új elnöke lett Srí Lankának, aki kampányának fontos részévé tette a merényletek tanulságainak levonását, biztonsági reformokat ígérve. Ráadásul miután a szingaléz hadsereg és politika leszámolt az LTTE-vel, egyre inkább az iszlám lett a célpontja, ezzel pedig részben a keresztényeket is be tudják vonni az iszlámellenes hangulatba.¹⁰² A valamikor gazdasági-politikai ügynek tűnő döntések, előterjesztések mögött vallási vonások szerepelnek. Ilyenek a már említett *halal* étkezéssel kapcsolatos rendelkezések, vagy a marhavágás tilalma (mely a vágott marha importját nem tiltja).¹⁰³

¹⁰⁰ Sri Lanka: Repeal Abusive Counterterrorism Law.

<https://www.hrw.org/news/2020/01/10/sri-lanka-repeal-abusive-counterterrorism-law>; letöltés: 2020.09.25.

¹⁰¹ MARKOVICS Milán Mór: A Srí Lanka-i biztonságot veszélyeztető tényezők és a buddhizmus kapcsolatának vizsgálata. p. 49.

¹⁰² MARKOVICS Milán Mór: A Srí Lanka-i biztonságot veszélyeztető tényezők és a buddhizmus kapcsolatának vizsgálata. p. 48.

¹⁰³ VELRAJH. Vyshnavy: Cattle slaughter to be banned in Sri Lanka – Beef imports to be allowed.

<http://www.newswire.lk/2020/09/08/cattle-slaughter-to-be-banned-in-sri-lanka-beef-imports-to-be-allowed/>; letöltés: 2020.09.08.

Mianmar vallási biztonsága

Mianmar – a többi térségbeli országhoz hasonlóan – a vallást hangsúlyos elemnek tekinti az egységes identitás létrehozásához. Különösen India hasonlít ehhez, ahol számos népcsoport, sokféle vallás esetében is a hinduizmus lett az alap, Mianmarban pedig a buddhizmus. Mianmarban a nacionalizmus sajátos helyzetben van, hiszen az országot – háttérből – egy katonai junta irányítja. Az utóbbi idők demokratizálódási folyamatai a junta szélsőséges megnyilvánulásain némileg enyhítettek, amelynek része lett az is, hogy a buddhizmust nemcsak kulturális tényezőként kezeljék, hanem az új politikai vezetés céljaik elérésére is felhasználja.¹⁰⁴ Ennek alapja szintén az identitáskeresés, amellyel minden térségbeli országnak szembe kellett néznie az önállóvá válása, függetlensége kapcsán.

Mianmar vallási közösségei szoros kapcsolatot ápolnak a buddhista többségű Srí Lankával. A vallási extrémizmus szempontjából kiemelendő a *Ma Ba Tha* és *969 Movement* nevű szervezet Mianmarban, utóbbi a „mianmari bin Ladenként” ismert szélsőséges megnyilvánulásairól ismert *U Wirathu* buddhista szerzetes nevéhez köthető. Mivel muszlimok elsősorban az ország *Arakhan* (új mianmari hivatalos nevén Rakhine¹⁰⁵) nevű térségében laknak, ezért a vallási biztonsághoz köthető konfliktusok is ebben a térségben keresendők.

Mianmar nem ismeri el az *Arakhan* térségben többségben élő rohingya kisebbséget, sőt állampolgárságukat sem, így jogfosztottként élnek az ország területén a többségében szunnita iszlámot követők. Ennek következtében alakult ki a világ egyik legnagyobb menekültkrízise, ahol rohingyák ezrei kezdtek menedéket találni a szomszédos országokban, de főleg a muszlim többségű és legközelebb fekvő Bangladesben.¹⁰⁶ A folyamatos feszültség a rohingyák részéről is létrehozta az ellenállást, így alakultak meg a rohingya milíciák, például az Arakan Army (AA) vagy az Arakan Rohingya Salvation Army (ARSA). Előbbit 2020. március 23-án terrorista csoportnak minősítette a mianmari kormány. A térségben (Arakhan és Chin) nincs internet vagy csak 2G, így a 2020. novemberi választásokat és annak külföldi ellenőrzését is megnehezíti az internet korlátozottsága.¹⁰⁷

A 2016–2017-ben 700 ezer rohingya menekült Bangladesbe részben azért, mert egy iszlám országba érve biztonságban érezhetik magukat. A nagyszámú menekült miatt azóta is tart a humanitárius krízis, amelyet még súlyosabbá tett a koronavírus-

¹⁰⁴ 2007-ben az úgynevezett „sáfrányos forradalom” rámutatott arra, hogy buddhizmusnak nagy társadalmi támogatottsága van, hiszen ekkor buddhista szerzetesek vonultak az utcára tiltakozni.

¹⁰⁵ Számos tanulmányban az új nevek, így például a Rakhine és a Mianmar helyett a régebbi Arakhan és Burma szavakat használják. Mivel ez nem ritkán politikai állásfoglalás is (pl. az Amerikai Egyesült Államok Külügyminisztériuma is ilyen megfontolásból használja a régit), ezért szeretném hangsúlyozni, hogy objektivitásra törekvő tanulmányomban nem politikai szándék húzódik meg egyes elnevezések használata esetén.

¹⁰⁶ 2019-ben 937 521 fő menekült Bangladesbe és 1 858 735 fő Thaiföldre.

International migrant stock 2019.

<https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates19.asp>;

letöltés: 2020.10.04.

¹⁰⁷ NAING, Zaw Linn: Week in a Review: Foreign election coverage at risk.

<https://www.mmtimes.com/news/week-review-foreign-election-coverage-risk.html>; letöltés: 2020.10.04.

járvány és az internet hiánya a régióban.¹⁰⁸ A társadalom egyénei, kisebb csoportjai szintjén a mecsetek és a buddhista helyek rombolása fejezte ki a vallási alapú megkülönböztetést. A vallási összefonódásokat nemzetközi politikai szinten pedig például az mutatja, hogy 2019. novemberben az 57 tagállamot számláló *Iszlám Együttműködés Szervezete* (Organisation of Islamic Cooperation, OIC) nevében Gambia nyújtott be keresetet Mianmar ellen. A kereset ügyében végül elmarasztaló (de felemás) ítélet született.¹⁰⁹ A *Nemzetközi Bíróság* néhány hónapos haladékot adott a mianmari kormánynak, hogy rendezze a rohingyakérdést, az ENSZ speciális megfigyelőjének jelentése alapján azonban nem történik változás, sőt a COVID-19 járvány miatt úgy tűnik, hogy a világ sem követi az eseményeket a korábbi mértékben, újabb haladékot is kaptak a rendezésre, így a kormány egyelőre újabb akciókat képes indítani.¹¹⁰

Banglades vallási biztonsága

A fokozódó iszlamizmus **Bangladesben** is nehezítette a hindu kisebbség helyzetét, ami összetett formában bontakozott ki, láthatóan politikai támogatottságot élvezve.

Bangladesben több ezer medresze (iszlám vagy korán iskola) található, amelyek alapvetően kétfélék. Az egyik az úgynevezett „*alia medresze*”, amely államilag felügyelt. A másik típus a több ezer (bár pontos számról nem tudni) úgynevezett „*kúmi medresze*”.¹¹¹ Az állami támogatásban részesülő medreszékhez képest ezek magánadományokból tartják fenn magukat. Az ország gazdasági állapotát figyelembe véve megalapozott a feltételezés, hogy külföldről érkezik a támogatás legalább egy része.¹¹² Ezek a medreszék az úgynevezett „*deobandi iskolához*” tartoznak, amely az iszlám szunnita irányba *hanafita* jogi iskolájának a része.¹¹³

¹⁰⁸ An Avoidable War: Politics and Armed Conflict in Myanmar's Rakhine State. <https://www.crisisgroup.org/asia/south-east-asia/myanmar/307-avoidable-war-politics-and-armed-conflict-myanmars-rakhine-state>; letöltés: 2020.09.12.

¹⁰⁹ MARKOVICS Milán Mór: Sri Lanka és Mianmar összehasonlítása vallásbiztonsági szempontok alapján. A hadtudomány és a XXI. század. Tanulmánykötet, megjelenés előtt. A Nemzetközi Bíróság elhalasztotta az elvárt beszámolót a javulásról a járványra hivatkozva. International Court of Justice, No. 2020/14. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar). Extension of the time-limits for the filing of the initial pleadings. <https://www.icj-cij.org/files/case-related/178/178-20200526-PRE-01-00-EN.pdf>; letöltés: 2020.01.20.

¹¹⁰ UN Human Rights Expert Accuses Myanmar Army of Fresh Abuses. <https://thediplomat.com/2020/05/un-human-rights-expert-accuses-myanmar-army-of-fresh-abuses/>; letöltés: 2020.04.30. PARAMESWARAN, Prashanth: What Does Myanmar's New Arakan Army Terrorist Designation Mean for the Country's Security? <https://thediplomat.com/2020/03/what-does-myanmars-new-arakan-army-terrorist-designation-mean-for-the-countrys-security/>; letöltés: 2020.04.30.

¹¹¹ An inside look into the elusive world of girl madrasas. <http://www.asianews.it/news-en/An-inside-look-into-the-elusive-world-of-girl-madrasas-45723.html>; letöltés: 2020.10.06.

¹¹² Qawmi madrasas under watch. <https://web.archive.org/web/20121023205118/http://www.thedailystar.net/newDesign/news-details.php?nid=82099>; letöltés: 2020.04.28.

¹¹³ Az indiai Deoband városáról kapta a nevét, ahol a 19. század közepén muszlim értelmiségi kör azzal a céllal hozta létre, hogy a kor igényeinek megfelelő, a kor kérdéseire intelligens, ugyanakkor „iszlám

Bangladesben a szegények számára sokszor az egyetlen lehetőség a medresze, hogy tanulhassanak. Az iszlám oktatásán túl közismereti tárgyak is szerepelnek a medreszék anyagában, ám azokat átítatja a vallási szellem és a deobandi ideológia.¹¹⁴ *Sejk Haszina*, az ország miniszterelnöke az egyik kúmi medreszékét egyesítő szervezetnél mondott beszédéből kihallható, hogy az országnak szüksége van ezekre az intézményekre, az alapvető iszlám ideológia is elfogadható számukra, ugyanakkor hangsúlyozta azt is, hogy ez azonban csak akkor hiteles, ha a békéről szól.¹¹⁵ Egyszóval a miniszterelnök igyekszik egyensúlyt találni, pragmatikusnak lenni. Mindezt annak fényében kell látni, hogy számos (főleg deobandi ideológiájú) iszlám csoport alakult meg Bangladesben.¹¹⁶

A kormányon a szekuláris *Avami Liga* van, *Sejk Haszina* kormányfővel az élen.¹¹⁷ Az ország politikai ellenzéke (egyebek mellett) a *Bangladesi Nemzeti Párt* és szövetségese, az iszlamista *Jamaat-i-Islami*. Bár az ország deklaráltan szekuláris (a korábban már említett módon felemásan), számos vallási alapú erőszak történik.¹¹⁸ Ahogy a BBS-nek Srí Lankán, vagy a MaBaTha-nak Mianmarban, vagy az RSS-nek Indiában, úgy a bangladesi *Az Iszlám Órői Banglades (Hefazat-e-Islam Banglades, HIB)*¹¹⁹ érdekképviselői szervezetnek is célja, hogy hasson a politikára, ugyanakkor nevéhez köthetők a vallási alapon nyugvó szélsőséges események is.

választ” tudjon adni. A deobandi iskola Dél-Ázsiában lett a legnépszerűbb, így Bangladesben is dominánssá vált. Közélekeleti, például szaúdi, de pakisztáni támogatásban is részesül. Számos esetben deobandi körökből kerülnek ki szélsőségesek, akik még a muszlim – de tőlük különböző módon gondolkodó – vallási közösségek, muszlim személyek ellen is fellépnek. Az Ahmadija az egyik ilyen nagyszámú muszlim közösség, amely ellen fellépnek.

¹¹⁴ KABIR, Humayun: The 'Othering' of the Ahmadiyya Community in Bangladesh (forthcoming). In: SYED Jawad – PIO Edwina – KAMRAN Tahir – ZAIDI Abbas (szerk.): Faith-Based Violence and Deobandi Militancy in Pakistan. Palgrave MacMillan, London, 2016. pp. 423–452.

¹¹⁵ CORRAYA, Sumon: Sheikh Hasina: Whoever insults Islam will be punished according to the law. <http://www.asianews.it/news-en/Sheikh-Hasina:-Whoever-insults-Islam-will-be-punished-according-to-the-law-45387.html>; letöltés: 2020.10.06.

¹¹⁶ Az afganisztáni háborúk veteránjaiból 1998-ban megalakult Dzsámát-ul-Mudzsaahidin Bangladesh (JMB) iszlám államra szeretné átváltani az országot. A JMB egyik fiókszervezete az afgán taliban mozgalomra mintaként tekintő extrémista Jaqrata Muslim Janata Bangladesh (JMJB), első számú embere Bangla Bhai. Céljaikkal összhangban mind a szekularizmus (kommunizmus), mind a hinduk ellen fellépnek. 2005. augusztus 17-én 63 bombamerényletet hajtottak végre. Khaleda Zia miniszterelnök elfogatta a JMB és a JMJB vezetőit, majd 2007-ben kivégezték őket, a szervezetek azonban ezzel nem szűntek meg. Említést érdemel azonban még a Hizb ut-Tahrir Bangladesh, vagy az Ansarullah Bangla Team, amely 2007-ben tűnt fel egy, az al-Kaidához köthető honlapon.

RACINE, Jean-Luc: Banglades az iszlamista erők fokozódó nyomása alatt. <https://www.magyardiplo.hu/archivum/2016/216-2016-november/2282-banglades-az-islamista-erok-fokozodo-nyomasa-alatt>; letöltés: 2020.04.30.

¹¹⁷ Aki – ahogy korábban említettem – Mudzsibur Rahman sejk lánya.

¹¹⁸ Ahogy a többi Bengál-öböl menti országra, úgy Bangladesre is igaz, hogy a szekuláris berendezkedés csődöt mondott számos társadalmi probléma megoldásában. A vallás (Indiában a hindu, Srí Lankán, Mianmarban a buddhizmus, Bangladesben az iszlám) a szekuláris-nacionalista ideológiát váltja fel vallási-nacionalista formában.

HOSSAIN, Akhtar: Islamic Resurgence in Bangladesh's Culture and Politics: Origins, Dynamics and Implications. *Journal of Islamic Studies*, Volume 23, Issue 2, May 2012. pp. 165–198. https://www.researchgate.net/publication/275284088_Islamic_Resurgence_in_Bangladesh%27s_Culture_and_Politics_Origins_Dynamics_and_Implications1; letöltés: 2020.09.04.

¹¹⁹ Aki a korábban már részletezett deobandi vonalat vallják.

Egy ilyen volt, amikor ateisták által írt 84 blogot listáztak, aminek kapcsán a politikai radikális iszlamista szervezet a kivégzésüket kérte. Számos esetben gyilkosság lett belőle. A meggyilkolt bloggerek között volt, aki a tudomány elsőbbségét hirdette (erősen vallásellenes fennhangon),¹²⁰ és volt közöttük melegjogi aktivista is.¹²¹ A HIB jelentős kort megélt vezetője, *Allama Shah Ahmad Shafi*, avagy a „*tamarindusz mullah*”¹²² temetésére több tízezer ember gyűlt össze 2020 szeptemberében.¹²³ A szervezetet azonban vélhetően nemcsak a követői és az általa alapított és fenntartott medreszék tanulói tartják fenn, hanem utóda is. Várható azonban, hogy szakadás lesz, mert fiát, *Abas Madanit* kevésbé fogadják el.¹²⁴

Banglades és Mianmar közötti ügyek kapcsán a legnagyobb hírértékű a „*rohingya krízis*”. A mianmari *Arakan* térségből százezres nagyságrendben menekülő rohingya tömeget Banglades igyekszik befogadni. Az emögött álló egyik jelentősebb szervezet a Rohingya Szolidaritási Szervezet (*Rohingya Solidarity Organization*, RSO). A humanitárius szervezetről kiderült, hogy a *Lashkare-Taiba* (LeT) és *Jaish-e-Mohammed* (JeM) pakisztáni szélsőséges iszlamista mozgalmakkal ápol szoros kapcsolatot. Miután gyengülni látszott, egy új, az RSO tevékenységét folytató csoport nőtt ki részben belőle, a *Harakah al-Yaqin* (HaY).¹²⁵

A rohingya menekülteket alapvetően két táborban szállásolták el: Cox Bazar és Bhasan Char. Mindkét helyen humanitárius krízishelyzet alakult ki.¹²⁶ A korábban már említett körülmények itt érnek össze. A táborban lévő gyerekeknek annyi esélyük van megfelelő oktatásban részesülniük, mint a táboron kívül élő hátrányos helyzetűeknek. Az oktatást ugyan a táborban minimális szinten biztosítják, de a gyerekekkel valójában csak a *Hefazat-e-Islam* által működtetett medreszében foglalkoznak.¹²⁷

¹²⁰ HAMMADI, Saad: Bangladeshi blogger named on hitlist warned: 'You will be next'.
<https://www.theguardian.com/world/2015/may/28/bangladeshi-blogger-ananya-azad-named-hitlist>;
letöltés: 2020.04.30.

¹²¹ Bozótvágó késsel vadásznak bloggerekre és ateistákra.
<http://nol.hu/kulfold/bozotvago-kessel-vadasznak-bloggerekre-es-ateistakra-1613465>; letöltés: 2020.04.30.

¹²² Egyik nőellenes kijelentése miatt nevezték el így kritikusan.

¹²³ Tens of Thousands Attend Bangladesh Islamist Leader's Funeral.
<https://www.voanews.com/south-central-asia/tens-thousands-attend-bangladesh-islamist-leaders-funeral>; letöltés: 2020.10.06.

¹²⁴ CHOWDHURY, Kamran Reza: Analysts: After Leader's Death, Bangladesh's Most Powerful Islamic Group May Fracture.
<https://www.benarnews.org/english/news/bengali/BD-politics-religion-09212020163348.html>;
letöltés: 2020.10.06.

¹²⁵ BRENNAN, Elliot – O'HARA Christopher: The Rohingya and Islamic Extremism: A Convenient Myth.
<https://thediplomat.com/2015/06/the-rohingya-and-islamic-extremism-a-convenient-myth/>;
letöltés: 2020.04.30. és

BHATTACHERJEE, Aparupa: The Rohingya Insurgents: Myanmar Creates Its Own Frankenstein.
<https://thediplomat.com/2017/02/the-rohingya-insurgents-myanmar-creates-its-own-frankenstein/>;
letöltés: 2020.04.30.

¹²⁶ RAHMAN, Saikh Azizur: Rohingya Complain of Treatment on Remote Bangladeshi Island.
<https://www.voanews.com/south-central-asia/rohingya-complain-treatment-remote-bangladeshi-island>; letöltés: 2020.10.06.

¹²⁷ CORRAYA, Sumon: Extremism growing among Rohingya children in Cox's Bazar camps.
<http://www.asianews.it/news-en/Extremism-growing-among-Rohingya-children-in-Cox%E2%80%98s-Bazar-camps-47366.html>; letöltés: 2020.10.06.

Összegzés és következtetések

A Bengáli-öböl menti országok földrajzi, kulturális és történelmi szempontból is közel állnak egymáshoz, illetve sok hasonlóságot mutatnak. Ha a vallási tartalom nem is mindig egyforma, a vallási elem jól illeszkedik ezen országok nacionalista törekvéseihez, amely sajátos módon befolyásolja a politikát és általa azokat az eseményeket, amelyek a nemzeti biztonság és a nemzetbiztonság szempontjából is relevánsak.

Az egyik ilyen említett mintázat a tárgyalt országok identitáskeresése. A történelmi, politikai változásokba beágyazva a térség országai – már önálló nemzetként – különféle ideológiák és ehhez kapcsolódó ikonikus személyek mentén keresték helyüket. Így alakulhatott, hogy a függetlenségi küzdelmek során hasonló módon emelkedtek ki politikusok, és még leszármazottaik is minden országban a politika részeseivé váltak. A mintázat mögött van egy folyamat is, melynek láthatóan szükségszerűen része lett a vallási elem, amely – bár sosem volt független tőle – az utóbbi évtizedekben szorosan összefonódott az ország politikai-társadalmi ügyeivel.

A vallási elem korábban sem volt mellőzhető, ám annak helyzetéből adódóan kulturális elemként egy nagyobb egészbe foglalva tárgyalható volt. Manapság azonban a nemzeti biztonság, nemzetbiztonság szempontjából releváns eseményekben a vallási és a biztonság alapvető szemponttá nőtt, amely nélkül nem lehet megérteni teljes körűen azt, vagy legalábbis pontatlanságot eredményez, ha ezt mellőznénk belőle.

A vallási elem és a nacionalizmus kapcsolata felerősítette az országokban a vallási-nacionalista közösségeket, erősebbek lettek az ilyen ideológiát valló pártok. A politikai üzenetek, kommunikáció és döntések egyre több vallási-kulturális elemet tartalmaznak. A fegyveres és fegyvertelen konfliktusok, ideológiai alapú megmozdulások vallási jelszavakban és cselekményekben gazdaggá váltak.

Az elmúlt évek eseményei, így például Törökország és Recep Tayyip Erdoğan neoszmánnak tűnő politikája, a közelmúltban mecsetté nyilvánított Hagia Szophia, vagy Oroszországban Vlagyimir Putyin elnök és az ortodox kereszténység kapcsolata, a nemrégiben felépített és felszentelt katonai katedrális mind arra utal, hogy nemcsak az általam vizsgált térségben, hanem más régiókban is létjogosultsága van a vallási biztonság keretén belül vizsgálni az eseményeket és folyamatokat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AJMAL, Zaheeb: "As an RSS member, I got to live with Army men," says PM Modi; Twitterati ask when, where? <https://www.nationalheraldindia.com/india/as-an-rss-member-got-opportunity-to-live-among-army-men-says-pm-modi-twitterati-ask-when-where>; letöltés: 2020.09.14.
- An Avoidable War: Politics and Armed Conflict in Myanmar's Rakhine State. <https://www.crisisgroup.org/asia/south-east-asia/myanmar/307-avoidable-war-politics-and-armed-conflict-myanmars-rakhine-state>; letöltés: 2020.09.12.
- An inside look into the elusive world of girl madrasas. <http://www.asianews.it/news-en/An-inside-look-into-the-elusive-world-of-girl-madrasas-45723.html>; letöltés: 2020.10.06.

- Andaman and Nicobar Command.
<https://www.globalsecurity.org/military/world/india/anc.htm>; letöltés: 2020.04.30.
- ASHER, Sam – NOVOSAD, Paul – RAFKIN, Charlie: Intergenerational Mobility in India: New Methods and Estimates Across Time, Space, and Communities.
<https://www.dartmouth.edu/~novosad/anr-india-mobility.pdf>; letöltés: 2020.04.30.
- ASRAR, Shakeeb: Who is selling weapons to Myanmar?
<https://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2017/09/selling-myanmar-military-weapons-170914151902162.html>; letöltés: 2020.03.20.
- Az al-Kaida vezér India elleni terrortámadásra készül.
<https://kitekinto.hu/2019/07/10/european-kivul/az-al-kaida-vezer-india-elleni-terrortamadasra-keszul/173320/>; letöltés: 2020.04.30.
- B9-0080/2020. Az Európai Parlament állásfoglalása India állampolgársági törvényének 2019. évi módosításáról (2020/2519(RSP)).
https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-9-2020-0080_HU.html; letöltés: 2020.09.10.
- BAHADUR, Kalim: Democracy in Pakistan: Crises and Conflicts. Har Anand Publications, 1998.
- Bangladesh Islamist Abdul Kader Mullah hanged for war crimes.
<https://www.bbc.com/news/world-asia-25356034>; letöltés: 2020.04.30.
- Bangladesh MP Salahuddin Quader Chowdhury to hang for war crimes.
<https://www.bbc.com/news/world-asia-24344868>; letöltés: 2020.04.30.
- Bangladesh siege: Twenty killed at Holey Artisan Bakery in Dhaka.
<https://www.bbc.com/news/world-asia-36692613>; letöltés: 2020.04.30.
- Bangladesh war crimes: Ali Ahsan Mohammad Mujahid to be executed.
<https://www.bbc.com/news/world-asia-23340507>; letöltés: 2020.04.30.
- BARTÓK András: Az ASEAN és az ASEAN Regionális Fórum. In: MOLNÁR Anna – MARSÁI Viktor – WAGNER Péter (szerk.): Nemzetközi Biztonsági Szervezetek. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019. pp. 175–192.
- BAUMAN, Chad M.: Pentecostals, Proselytization, and Anti-Christian Violence in Contemporary India. Oxford University Press, 2015. pp. 2–23.
- BEDE Márton: Nem olyan nagy demokrácia.
<https://444.hu/2019/12/15/nem-olyan-nagy-demokracia#comments>; letöltés: 2020.09.10.
- BHATIA, Rajiv: Changing contours. Routledge, New Delhi, 2016.
- BHATTACHERJEE, Aparupa: The Rohingya Insurgents: Myanmar Creates Its Own Frankenstein.
<https://thediplomat.com/2017/02/the-rohingya-insurgents-myanmar-creates-its-own-frankenstein/>; letöltés: 2020.04.30.
- BILAL, Kuchay: Why have Saudi Arabia, UAE failed to condemn India over Kashmir?
<https://www.aljazeera.com/news/2019/09/saudi-arabia-uae-failed-condemn-india-kashmir-190911112648176.html>; letöltés: 2020.09.14.
- Bozótvagó késsel vadásznak bloggerekre és ateistákra.
<http://nol.hu/kulfold/bozotvago-kessel-vadasznak-bloggerekre-es-ateistakra-1613465>; letöltés: 2020.04.30.

- BRENNAN, Elliot – O'HARA Christopher:
The Rohingya and Islamic Extremism: A Convenient Myth.
<https://thediplomat.com/2015/06/the-rohingya-and-islamic-extremism-a-convenient-myth/>;
letöltés: 2020.04.30. és
- CANTON, Naomi: Census without Sikh ethnic category gets approved by House of Commons.
<https://timesofindia.indiatimes.com/city/chandigarh/no-ethnic-sikh-tick-box-in-uk-census-despite-lobbying/articleshow/75651819.cms>; letöltés: 2020.09.16.
- CHOWDHURY, Kamran Reza:
Analysts: After Leader's Death, Bangladesh's Most Powerful Islamic Group May Fracture.
<https://www.benarnews.org/english/news/bengali/BD-politics-religion-09212020163348.html>; letöltés: 2020.10.06.
- CORRAYA, Sumon: Extremism growing among Rohingya children in Cox's Bazar camps.
<http://www.asianews.it/news-en/Extremism-growing-among-Rohingya-children-in-Cox%E2%80%98s-Bazar-camps-47366.html>; letöltés: 2020.10.06.
- CORRAYA, Sumon:
Sheikh Hasina: Whoever insults Islam will be punished according to the law.
<http://www.asianews.it/news-en/Sheikh-Hasina:-Whoever-insults-Islam-will-be-punished-according-to-the-law-45387.html>; letöltés: 2020.10.06.
- CSICSMANN László: Az indiai külpolitika útkeresése a poszt-bipoláris korszakban.
<http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=ICWLOU>; letöltés: 2020.04.28.
- DAVID, Saul: The Indian Mutiny: 1857. (Mungul Pandey fejezet)
Penguin Books, London, 2003.
- Death for Bangladesh Islamist leader Mir Quasem Ali.
<https://www.bbc.com/news/world-asia-29870007>; letöltés: 2020.04.30.
- DHILLON, Amrit:
Ayodhya prepares for Modi to lay foundation stone of Hindu temple at disputed site.
<https://www.theguardian.com/world/2020/aug/04/ayodhya-modi-india-foundation-stone-hindu-temple-disputed-site>; letöltés: 2020.10.10.
- Diszkriminatívra sikerült az indiai állampolgársági törvény módosítása.
https://hvg.hu/vilag/20191211_Diszkriminativra_sikerult_az_indiai_allampolgarsag_torveny_modositasa; letöltés: 2020.09.10.
- DONTI, Praveen: What Ajit Doval did during Operation Black Thunder II.
<https://caravanmagazine.in/government/ajit-doval-operation-black-thunder-excerpt>;
letöltés: 2020.04.30.
- DUTTA, Prabhaskar K.: What Balakot air strike achieved in one year.
<https://www.indiatoday.in/news-analysis/story/what-balakot-air-strike-achieved-in-one-year-1650307-2020-02-26>; letöltés: 2020.09.16.
- Full text of President's inaugural address of the 9th Parliament.
<http://www.newswire.lk/2020/08/20/full-text-of-presidents-inaugural-address-of-the-9th-parliament/>; letöltés: 2020. 09. 11.
- GANDHI, Indira: Az én igazságom.
Magvető Kiadó, Budapest, 1981.
- GAO, H.: Drug Abuse and Drug Trafficking in Asia.
In: LIU, Jianhoung, – JOU, Susyan – HEBENTON, Bill (szerk.):
Handbook of Asian Criminology.
Springer, New York, 2012. pp. 115–127.

- GÁTHY Vera: India. Történelem, politika, gazdaság. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2018.
https://mersz.hu/hivatkozas/m388itpg_83_p2#m388itpg_83_p2; letöltés: 2020.09.30.
- Genocidal Sri Lanka erects Buddha statues in Muslim areas in Trincomalee.
<https://www.tamilnet.com/art.html?catid=13&artid=38650>; letöltés: 2020.09.24.
- GOSWAMI, Namrata: China's Second Coast: Implications for Northeast India.
https://idsa.in/idsacomments/ChinasSecondCoast_ngoswami_190614; letöltés: 2020.04.30.
- GUGLER, Thomas K:
Buddhist Zion: Sri Lanka's Sinhalisation Politics toward its Muslim Minority.
In: South Asia Chronicle / Südasiens-Chronik 3, 2013. pp. 161–182.
<https://edoc.hu-berlin.de/handle/18452/9115>; letöltés: 2020.09.24.
- GUPTA, Arvind – PATIL, Kapil:
India and the global nuclear nonproliferation regime. An assessment.
In: PILAT, Joseph F. – BUSCH, Nathan E. (szerk.):
Routledge Handbook of Nuclear Proliferation and Policy.
Routledge, New York, 2017.
- GUPTA, Shishir: Islamic radicalisation.
In: KUMAR, Satish (szerk.): India's National Security, Annual Review 2016-17.
Taylor & Francis, 2018.
- HÁDA Béla: A 2019. évi indiai választások.
Parlamenti Szemle, 2019/2. szám. pp. 109–121.
<http://real.mtak.hu/107171/1/parlamentiszemle.hu-psz-201902-109-121o-hadabela.pdf>;
letöltés: 2020.05.11.
- HÁDA Béla: Az indiai biztonság és védelempolitika alapvonalai.
Nemzet és Biztonság, 2009. január. pp. 36–49.
http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/hada_bela-az_indiai_biztonsag_es_vedelempolitika_alapvonalai.pdf; letöltés: 2020.07.14.
- HÁDA Béla: Indiai Kasmír speciális státuszának visszavonása – belső és külső tényezők.
Nemzet és Biztonság, 2019/3. szám. pp. 4–18.
http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/02_hada_bela_indiai_kasmir.pdf;
letöltés: 2020.08.05.
- HÁDA Béla: Választások és stratégiai útkeresés Mianmarban.
Nemzet és Biztonság, 2012/3. szám. pp. 25–34.
http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2012_3_05_hada_bela.pdf;
letöltés: 2020.04.30.
- Halálra ítélték Banglades legnagyobb iszlám pártjának vezetőjét.
<http://nol.hu/kulfold/halalra-iteltek-banglades-legnagyobb-islam-partjanak-vezetojet-1495307>; letöltés: 2020.04.30.
- HAMMADI, Saad: Bangladeshi blogger named on hitlist warned: 'You will be next'.
<https://www.theguardian.com/world/2015/may/28/bangladeshi-blogger-ananya-azad-named-hitlist>; letöltés: 2020.04.30.
- HOSSAIN, Akhtar: Islamic Resurgence in Bangladesh's Culture and Politics: Origins, Dynamics and Implications.
Journal of Islamic Studies, Volume 23, Issue 2, May 2012. pp. 165–198.
https://www.researchgate.net/publication/275284088_Islamic_Resurgence_in_Bangladesh%27s_Culture_and_Politics_Origins_Dynamics_and_Implications1; letöltés: 2020.09.04.
- How the Babri mosque destruction shaped India.
<https://www.bbc.com/news/world-asia-india-42219773>; letöltés: 2020.04.30.

- India, China accuse each other of firing shots at tense border.
<https://www.aljazeera.com/news/2020/09/china-indian-forces-crossed-border-fired-warning-shots-200908034105515.html>; letöltés: 2020.09.12.
- Indian Muslims face renewed stigma amid COVID-19 crisis.
<https://www.dw.com/en/indian-muslims-face-renewed-stigma-amid-covid-19-crisis/a-53436462>; letöltés: 2020.09.12.
- India's Nuclear Weapons Program. Smiling Buddha: 1974.
<http://nuclearweaponarchive.org/India/IndiaSmiling.html>; letöltés: 2020.04.28.
- Indira Gandhi obituary: A woman of action and political instinct, but little vision.
<https://www.theguardian.com/world/1984/nov/01/india.guardianobituaries>;
letöltés: 2020.04.30.
- International Court of Justice, No. 2020/14. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar). Extension of the time-limits for the filing of the initial pleadings.
<https://www.icj-cij.org/files/case-related/178/178-20200526-PRE-01-00-EN.pdf>;
letöltés: 2020.01.20.
- International migrant stock 2019.
<https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates19.asp>; letöltés: 2020.10.04.
- JANY János: A világ főbb jogrendszerai.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 2018.
https://mersz.hu/hivatkozas/m363vfj_44_p7#m363vfj_44_p7; letöltés: 2020.09.30.
- JOSHI, Rajesh: Ambivalent views over Gandhi killer.
http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/7217146.stm, 2020.04.30.
- KABIR, Humayun:
The 'Othering' of the Ahmadiyya Community in Bangladesh (forthcoming).
In: SYED Jawad – PIO Edwina – KAMRAN Tahir – ZAIDI Abbas (szerk.):
Faith-Based Violence and Deobandi Militancy in Pakistan.
Palgrave MacMillan, London, 2016. pp. 423–452.
- LEWIS, Craig: Ladakh Becomes India's First Buddhist-majority Union Territory Following Kashmir Bifurcation.
<https://www.buddhistdoor.net/news/ladakh-becomes-indias-first-buddhist-majority-union-territory-following-kashmir-bifurcation>; letöltés: 2020.09.14.
- Mahinda Rajapaksa sworn in as Sri Lanka's PM after record victory.
<https://www.aljazeera.com/news/2020/08/mahinda-rajapaksa-sworn-sri-lanka-pm-record-victory-200809060134067.html>; letöltés: 2020.09.08.
- MAJUMDAR, Samirah: 5 facts about religion in India.
<https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/06/29/5-facts-about-religion-in-india/>;
letöltés: 2020.09.24.
- MALONE, D. M. – MUKHERJEE, R.:
India and China: Conflict and Cooperation.
Survival, Global Politics and Strategy, Volume 52, Issue 1, 2010. pp. 137–158.
- MARKOVICS Milán Mór:
Sri Lanka és Mianmar összehasonlítása vallásbiztonsági szempontok alapján.
A hadtudomány és a XXI. század. Tanulmánykötet, megjelenés előtt.

- MCLAUGHLIN, Timothy:
Suu Kyi's state counselor bill passes vote despite military protest.
<https://www.reuters.com/article/us-myanmar-politics/suu-kyis-state-counselor-bill-passes-vote-despite-military-protest-idUSKCN0X217N>; letöltés: 2020.01.20.
- MIKLÓSI Gábor: Egy istenség nyerte India történetének legfontosabb perét.
https://index.hu/kulfold/2019/11/16/india_hindu_nacionalizmus_ajodhja_itelet_birosag_rama_per_istenseg/; letöltés: 2020.04.30.
- MILLER, Richard J.: Religion as a Product of Psychotropic Drug Use.
<https://www.theatlantic.com/health/archive/2013/12/religion-as-a-product-of-psychotropic-drug-use/282484/>; letöltés: 2020.04.30.
- Mohd. Ahmed Khan vs Shah Bano Begum And Ors on 23 April, 1985.
<https://indiankanoon.org/doc/823221/>; letöltés: 2020.09.28.
- MOLNÁR Csaba: Ázsia befelellad a metamfetaminba.
https://index.hu/kulfold/2019/09/04/meth-be_fullad_azsia/; letöltés: 2020.04.10.
- MUKHERJEE, Rudrangshu: Nehru and Bose: Parallel Lives.
Penguin Books, 2014.
- NAING, Zaw Linn: Week in a Review: Foreign election coverage at risk.
<https://www.mmtimes.com/news/week-review-foreign-election-coverage-risk.html>;
letöltés: 2020.10.04.
- NANDY, Ashis: A disowned father of the nation in India:
Vinayak Damodar Savarkar and the demonic and the seductive in Indian nationalism.
Inter-Asia Cultural Studies, Volume 15, Issue 1, 2014. pp. 91–112.
- Narendra Modi Quotes.
<https://www.azquotes.com/quote/1304290>; letöltés: 2020.09.24.
- NAYUDU, Swapna Kona: Responses to Russian Interventionism:
India and the Questions of Hungary, 1956 and Crimea, 2014.
<https://casi.sas.upenn.edu/iit/swapnakananayudu>; letöltés: 2020.04.20.
- Office of the Registrar General & Census Commissioner, India:
C-1 Population By Religious Community.
<https://www.censusindia.gov.in/2011census/c-01.html>; letöltés: 2020.09.16.
- Office of the Registrar General & Census Commissioner, India:
Population by religious communities.
https://censusindia.gov.in/Census_Data_2001/Census_data_finder/C_Series/Population_by_religious_communities.htm; letöltés: 2020.09.16.
- Office of the Registrar General & Census Commissioner, India: Religion PCA.
https://censusindia.gov.in/2011census/Religion_PCA.html; letöltés: 2020.09.24.
- PANDEY, Vishal:
Only 175 guests invited for Bhoomi Pujan ceremony of Ram temple on August 5.
<https://zeenews.india.com/india/only-175-guests-invited-for-bhoomi-pujan-ceremony-of-ram-temple-on-august-5-2300352.html>; letöltés: 2020.10.17.
- PARAMESWARAN, Prashanth: What Does Myanmar's New Arakan Army Terrorist Designation Mean for the Country's Security?
<https://thediplomat.com/2020/03/what-does-myanmars-new-arakan-army-terrorist-designation-mean-for-the-countrys-security/>; letöltés: 2020.04.30.

- Presidential task forces 'risk creating parallel state' and further entrenches 'nepotism, patronage and militarisation' – ITJP.
<https://www.tamilguardian.com/content/presidential-task-forces-risk-creating-parallel-state-and-further-entrenches-nepotism>; letöltés: 2020.09.25.
- PROTHERO, Stephen: Henry Steel Olcott and "Protestant Buddhism".
Journal of the American Academy of Religion, Volume 63, Issue 2, Summer 1995.
pp. 281–302.
- Qawmi madrasas under watch.
<https://web.archive.org/web/20121023205118/http://www.thedailystar.net/newDesign/news-details.php?nid=82099>; letöltés: 2020.04.28.
- RACINE, Jean-Luc: Banglades az iszlamista erők fokozódó nyomása alatt.
<https://www.magyardiplo.hu/archivum/2016/216-2016-november/2282-banglades-az-islamista-erok-fokozodo-nyomasa-alatt>; letöltés: 2020.04.30.
- RADNÓTI Alice: India Oroszlánjai – A szikhek.
Keleti Kiadó, Budapest, 2008.
- RAHMAN, Saikh Azizur:
Rohingya Complain of Treatment on Remote Bangladeshi Island.
<https://www.voanews.com/south-central-asia/rohingya-complain-treatment-remote-bangladeshi-island>; letöltés: 2020.10.06.
- RAJAPAKSA, Gotabaya:
PART I: SECTION (I) – GENERAL. Proclamations & C., by the President.
The Gazette of the Democratic Socialist Republic of Sri Lanka.
No. 2190/17 - MONDAY, AUGUST 24, 2020.
https://www.tamilguardian.com/sites/default/files/File/GOSL/200905%20Sinhala%20Task%20Force%202190-17_E.pdf; letöltés: 2020.09.25.
- RAMACHANDRA, Byrappa: Dél-Ázsia.
In: SZÁLKAI Kinga – BARANYI Tamás Péter – SZARKA E. Luca (szerk.):
Biztonságpolitikai Corvinák I.
Antall József Tudásközpont, Budapest, 2019. pp. 503–531.
- Rebooting Myanmar's Stalled Peace Process.
<https://www.crisisgroup.org/asia/south-east-asia/myanmar/308-rebooting-myanmars-stalled-peace-process>; letöltés: 2020.10.01.
- Resume of Mr. Narendra Modi – Prime Minister of India.
<https://speakindia.wordpress.com/2017/12/18/resume-of-mr-narendra-modi-prime-minister-of-india/>; letöltés: 2020.09.14.
- SAJJAD, Mohammad: Muslim Politics in Bihar: Changing Contours.
Routledge, New Delhi, 2014.
- SELEDYN, J.: The Face-Off in Doklam: Interpreting India-China Relations.
Rising Powers Initiative, Asia Reports, October 2017.
<https://www.risingpowersinitiative.org/publication/the-face-off-in-doklam-interpreting-india-china-relations/>; letöltés: 2020.06.15.
- SELTH, Andrew: Bura, China and the Myth of Military Bases.
Asian Security, Volume 3, Issue 3, 2007. pp. 279–307.
- SENGUPTA, Sudipto:
Chattopadhyay, Madhumala: An Anthropologist's Moment of Truth.
<http://www.probashionline.com/madhumala-chattopadhyay-first-friendly-contact-with-the-sentinelese-jarawa-andamans/>; letöltés: 2020.04.30.

- Seven Indian Christians Attacked by Mob After Being Falsely Accused of Slaughtering a Cow.
https://www.persecution.org/2020/10/04/seven-indian-christians-attacked-mob-falsely-accused-slaughtering-cow/?utm_campaign=coschedule&utm_source=twitter&utm_medium=persecutionnews; letöltés: 2020.10.04.
- Sri Lanka: Army Unit Linked to Executions.
<https://www.hrw.org/news/2010/12/08/sri-lanka-army-unit-linked-executions>; letöltés: 2020.09.24.
- Sri Lanka: Repeal Abusive Counterterrorism Law.
<https://www.hrw.org/news/2020/01/10/sri-lanka-repeal-abusive-counterterrorism-law>; letöltés: 2020.09.25.
- STAAL, Frits: How a Psychoactive Substance Becomes a Ritual: The Case of Soma. *Social Research*, Volume 68, Issue 3, *Altered States of Consciousness (FALL 2001)*. pp. 745–778.
- STEINBERG, David I.: *Burma/Myanmar: What everyone needs to know*. Oxford University Press, 2009. pp. 20–21.
- SUBRAMANIAN, Samanth: How Hindu supremacists are tearing India apart.
<https://www.theguardian.com/world/2020/feb/20/hindu-supremacists-nationalism-tearing-india-apart-modi-bjp-rss-jnu-attacks>; letöltés: 2020.09.10.
- Tens of Thousands Attend Bangladesh Islamist Leader's Funeral.
<https://www.voanews.com/south-central-asia/tens-thousands-attend-bangladesh-islamist-leaders-funeral>; letöltés: 2020.10.06.
- The Constitution of the People's Republic of Bangladesh. (ACT No. 36 of 1972). 12. és 41. pont.
<http://bdlaws.minlaw.gov.bd/act-367.html>; letöltés: 2020.01.20.
- The Powerful Group Shaping The Rise Of Hindu Nationalism In India.
<https://www.npr.org/2019/05/03/706808616/the-powerful-group-shaping-the-rise-of-hindu-nationalism-in-india?t=1600099101387>; letöltés: 2020.09.14.
- TIWARI, Ravish: Explained: The significance of Ayodhya, August 5.
<https://indianexpress.com/article/explained/the-significance-of-ayodhya-august-5-ram-temple-pm-modi-bjp-6541463/>; letöltés: 2020.10.10.
- TNA leader alleges Presidential Task Force for EP Archaeology member threatened Kuchchaveli area farmers.
<https://srilankabrief.org/2020/09/tna-leader-alleges-presidential-task-force-for-ep-archaeology-member-threatened-kuchchaveli-area-farmers/>; letöltés: 2020.09.25.
- UN Human Rights Expert Accuses Myanmar Army of Fresh Abuses.
<https://thediplomat.com/2020/05/un-human-rights-expert-accuses-myanmar-army-of-fresh-abuses/>; letöltés: 2020.04.30.
- VELRAJH, Vyshnavy:
Cattle slaughter to be banned in Sri Lanka – Beef imports to be allowed.
<http://www.newswire.lk/2020/09/08/cattle-slaughter-to-be-banned-in-sri-lanka-beef-imports-to-be-allowed/>; letöltés: 2020.09.08.
- WALKO, Zachary: Interview With Dilanthe Withanage.
<https://thediplomat.com/2016/06/interview-with-dilanthe-withanage/>; letöltés: 2020.09.24.
- What's On In Kabul.
<https://web.archive.org/web/20070614010937/http://www.aisk.org/misc/woik2007issue42.pdf>; letöltés: 2020.04.30.

HAISZKY EDINA JULIANNA

A NATO–OROSZORSZÁG VISZONY ALAKULÁSA AZ UKRAJNAI ESEMÉNYEKET KÖVETŐEN

Bevezetés

A NATO a kezdetekben egy olyan politikai-katonai szövetség volt, amelyet 1949. április 4-én Washingtonban annak érdekében alapítottak, hogy minden eszközzel biztosítsák a tagállamok szabadságát és biztonságát.¹ Mára ez a szövetség 30 európai állam széleskörű együttműködésévé nőtte ki magát. A NATO továbbá egy olyan nemzetközi szervezet, amely a hidegháború időszaka során tömörítette a Nyugat értékeit képviselő államokat, szembekerülve így a Szovjetunióval és a keleti blokk országaival.² Véleményem szerint a történelem valóban ismétli önmagát, hiszen egy rövid NATO–Szovjetunió, majd később a jogutód Oroszországgal való viszonyjavulást követően, 2014-ben tetőzve ismét megromlott a felek közötti kapcsolat.

Oroszország a közel három évtizedes fennállása óta különleges „színfoltja” a világ biztonságpolitikai térképének, csakúgy, mint jogelődje, a Szovjetunió volt. Az ország ötvözi magában a régi „birodalmi” jellegű irányítás és szemlélet mellett a 21. század nagyhatalmi törekvéseit és technikai lehetőségeit. Éppen emiatt Oroszország léte és törekvése folyamatosan megosztja a regionális és a globális politikai szereplőket, legyen szó bel- és külpolitikai lépésekről, katonai stratégiákról vagy gazdasági kérdésekről. Erre a kettősségre pedig kiváló példaként szolgál az ukrajnai eseménysorozat is, amely alapjaiban írta át a NATO és Oroszország amúgy sem változásoktól mentes kapcsolatát.

Jelen írásomban arra kívánok választ adni, hogy 2014-ben mi volt az orosz külpolitika fő mozgatórugója Ukrajnában, továbbá arra, hogy az Észak-atlanti Szerződés Szervezete és a „nagy medve” közötti kapcsolatok változása³ a NATO viszonylatában miben mutatkozik meg legszignifikánsabban.

Az enyhülés időszaka

A Szovjetunió felbomlását és a hidegháborút követő időszakban Oroszországra a nyitás és a kényszerű Nyugat-barátnak tűnő politika volt jellemző: a Borisz Jelcin által folytatott külpolitika⁴ legfőbb célkitűzése ugyanis a múlttal való szakítás és az

¹ Official Website of NATO: Basic Points.

<https://www.nato.int/nato-welcome/index.html>; letöltés: 2020.04.29.

² SMITH, Julianne: The NATO-Russia Relationship: Defining Moment or Déjà vu? Center for Strategic and International Studies, Washington, DC, November 2008. pp. 2–5.

https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/media/csis/pubs/081110_smith_natorussia_web.pdf; letöltés: 2020.05.04.

³ NATO-Russia Relations: The Background.

https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_04/20180426_1805-NATO-Russia_en.pdf; letöltés: 2020.07.14.

⁴ ZELIKOV, Philip: Beyond Boris Yeltsin.

<https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1994-01-01/beyond-boris-yeltsin>; letöltés: 2020.04.22.

Amerikai Egyesült Államokkal való szoros együttműködés kialakítása volt. Így Oroszország – a korábbi szembenállás után – az enyhülés érdekében számos lépést tett a nemzetközi szinten.

Előző állításomat támasztja alá a tény, hogy bár ezzel a nézettel csak az orosz felsővezetés egy része értett egyet, 1991-ben Oroszország mégis csatlakozott az Észak-atlanti Együttműködési Tanácshoz. A Szovjetunió és a Varsói Szerződés felbomlásával a volt tagállamok és a posztszovjet országok számára is megnyílt a lehetőség a kapcsolatteremtésre a NATO-val.

Továbbá példaként szolgál az is, hogy kicsivel később, 1994-ben a NATO és 23 másik állam létrehozta a Békepartnerség együttműködési programot.⁵ Így a partnerség keretein belül – amelynek Oroszország is a mai napig tagja – békefenntartói és katasztrófaelhárítási feladatokat végeznek, különböző gyakorlatokat tartanak, valamint az országok közötti bizalomépítést és kommunikációt erősítő programok zajlanak. Időközben azonban Oroszország egyre inkább saját érdekeinek érvényesítését helyezte előtérbe és a bizalom soha nem látott mélységbe süllyedt.

A NATO és az Oroszországi Föderáció közötti bilaterális kapcsolatok hivatalos alapját az 1997-ben aláírt NATO–Oroszország Alapító Okirat teremtette meg. Ennek megerősítése érdekében 2002-ben megalakították a NATO–Oroszország Tanácsot (NATO–Russia Council).⁶ Továbbá Oroszország 1998-ban még állandó képviselőt is létrehozott a NATO mellett, hogy elősegítse a kapcsolatteremtést és az együttműködést. Ennek párjaként 2002-től megkezdte munkáját a NATO Összekötő Hivatala Moszkvában.

Oroszország NATO melletti állandó képviselője Brüsszelben és a moszkvai összekötő iroda, valamint a NATO–Oroszország Tanács megfelelő keretet biztosított a kommunikációhoz, az aktuális biztonsági kérdések megvitatásához és a gyakorlati együttműködés széles spektrumához.⁷

Moszkva álláspontja

Vlagyimir Vlagyimirovics Putyin orosz elnök legfőbb célkitűzése az, hogy újra nagyhatalommá tegye az Oroszországi Föderációt. Éppen ezért Moszkva Európát nem partnerként kezeli, hanem sokkal inkább egy olyan meghatározó geopolitikai tényezőként, amelyen keresztül rálátása nyílik az Észak-atlanti Szerződés Szervezetére és az ott történetekre. Ebből fakadóan igyekszik megakadályozni minden olyan eseményt, amely várhatóan negatív stratégiai helyzetbe hozhatná Oroszországot. Például Georgia vagy Ukrajna jövőbeni esetleges felvétele a NATO-ba, és ezzel az orosz érdekszférából való folyamatos kivonása is egy ilyen

⁵ SIPOSNÉ dr. Kecskeméthy Klára: Partnerség a Békéért. In: NATO Partnerség 2014. A szövetségi partnerségi programok múltja, jelene és jövője. Tanulmányok. Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest, 2014. pp. 21–52. http://real.mtak.hu/13646/1/13646_real.pdf; letöltés: 2020.05.04.

⁶ LUNN, Simon: Policy Brief: The NATO–Russia Council: Its Role and Prospects. https://www.europeanleadershipnetwork.org/wp-content/uploads/2017/10/The-NATO-Russia-Council-Its-Role-and-Prospects_Simon-Lunn_November-2013.pdf; letöltés: 2020.06.14.

⁷ KADRI, Liik – MERLE, Maigre: NATO-Russia dialogue and the future of the NATO-Russia Council. https://www.ecfr.eu/article/commentary_nato_russia_dialogue_and_the_future_of_the_nato_russia_council; letöltés: 2020.06.11.

lépésnek minősül, amely ellen – az orosz érvelés szerint – azonnal fel kellett lépnie Oroszországnak. Továbbá fontos, hogy Oroszország nézőpontja szerint minden olyan NATO-tevékenység, amely orosz érdekszférát érint, sérti az 1997-es NATO–Oroszország Alapító Okiratot.⁸

2014 a fordulat éve

A putyini korszak kezdete óta, vagyis gyakorlatilag az 1999/2000-es évfordulótól kezdődően éleződik a NATO és Oroszország viszonya. A politikusok világszerte és a nyugati elemzők többsége Moszkvát teszi felelőssé az ukrajnai válság kialakulásáért és annak a napjainkban ismert szinten bekövetkezett eszkalációjáért. Hiszen elég csak az elmúlt 25 év Kijevvel szemben támasztott orosz politikai és gazdasági nyomásgyakorlását, az ukrán vezetés ellen irányuló különböző zsarolásokat és lejárató kampányokat, vagy a helyi orosz nagykövet helytartói magatartását megemlíteni. Mindegyik általam hozott példa mutatja az erőteljes orosz tevékenység/ellentevékenység és befolyás jelenlétét az ukrán területeken.

Ezek alapján az is egy felvetődő kérdés, hogy mi áll az Oroszországi Föderáció ilyen jellegű Ukrajna-politikája mögött.⁹ Véleményem szerint az agresszív, expanzív külpolitika fő mozgatórugója ebben az esetben sem más, mint például a balti államok, Belarusz vagy akár Georgia irányában volt (1. ábra).

Az alapvető cél, hogy Oroszország a birodalom területi kiterjedését Moszkvából – mint központból – kiindulva fokozatosan restaurálja, visszaszerezve a korábbi cári érdekszférába tartozó – ma már független – posztszovjet vagy az egykori szovjet tábor államai felett az irányítást.¹⁰ Ezt támasztja alá az elmúlt évek orosz külpolitikájának legtöbb irányvonulata is, így az orosz–georgiai konfliktus (2008), a balti államok függetlenségének a Szovjetunióban alkalmazott jog szerinti felülvizsgálata (2015), de Putyin orosz elnöknek az Eurázsiai Gazdasági Unió vezetőinek 2019. decemberi találkozáján tett kijelentése is,¹¹ amely Lengyelországot háborította fel. Mint a példákban is látszik, számos állam esett már áldozatául, vagy vált kiszemelt célpontjává az orosz politikai vezetés nyugati irányú befolyás növelésére irányuló törekvésének. Így volt ez Ukrajna esetében is, ahol az orosz vezetés a politikai céljai elérése érdekében a hibrid hadviselés eszköztárának széles skáláját alkalmazta, így például a gazdasági nyomásgyakorlást, a médián keresztül terjesztett álhíreket vagy a hátszág lakosságának elbizonytalanítását az ukrán politikai vezetésben.

⁸ Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation signed in Paris, France.

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25468.htm; letöltés: 2020.06.15.

⁹ RÁCZ András: Az Orosz Föderáció új katonai doktrínája. Nemzet és Biztonság, Budapest, 2010. március. pp. 92–94.

http://www.nemzetbiztonsag.hu/cikkek/racz_andras-az_orosz_foderacio_uj_katonai_doktrinaja.pdf; letöltés: 2020.07.14.

¹⁰ HAISSKY Edina Julianna: Az orosz hibrid hadviselés tömegkommunikációs vonulata Ukrajnában. Tudományos Diákköri Dolgozat, 2019. p. 19.

¹¹ A sztálini idöket idézi Putyin kijelentése a második világháborúról a lengyelek szerint.

<https://www.maszol.ro/index.php/kulfold/120343-a-sztalini-id-kezi-idezi-putyin-kijelentese-a-masodik-vilaghaborurol-a-lengyelek-szerint>; letöltés: 2020.04.26.

1. ábra. Oroszország expanzív külpolitikájának irányai¹²

A NATO álláspontja

Az ukrajnai eseményeket követően számos változás állt be az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének Oroszország-politikájában is, amely így a következő NATO-csúcs témakörét is alapvetően meghatározta.

*A walesi csúcs*¹³

2014. szeptember 4–5-én Walesben rendezték meg az ukrán válság kezdetét követő első NATO-csúcstalálkozót, amelynek fókuszában – csakúgy, mint Londonban 1990-ben, az utolsó brit helyszínen megtartott csúcson – ismét Oroszország és a kollektív védelem kérdése állt.

Az események hatására világossá vált, hogy a NATO–orosz kapcsolatok 2009-es „újraindítási kísérlete” kudarccal zárult. Az azonban meglehetősen volt a Szövetség számára, hogy Oroszország Georgia után Ukrajna esetében is fegyveres konfliktusban szállt meg egy területet – ráadásul a Krímet annektálta is, azt az Oroszországi Föderáció részének tekinti, és tárgyalásba sem bocsátkozik annak

¹² COHEN, Nick: Intermarium in the 21st Century. A New Path for Europe? <https://neweasterneurope.eu/2019/11/12/intermarium-in-the-21st-century-a-new-path-for-europe/>; letöltés: 2020.05.03.

¹³ SZENES Zoltán: Előre a múltba? A NATO Wales után. *Külügyi Szemle*, 13. évfolyam 3. szám, 2014. ősz. pp. 3–26. <https://kki.hu/assets/upload/Szenes.pdf>; letöltés: 2020.05.14.

területi hovatartozását illetően – érdekei érvényesítése érdekében. Ez a megállapítás pedig fokozott nyugtalansággal töltötte el Lengyelországot és a balti államokat is, ami a NATO-t a korábbiakhoz képes komolyabb válaszlépésekre sarkallta. A NATO gyors reakciójának fő oka az volt, hogy a 2000-es évek posztszovjet térségre irányuló orosz külpolitika alapján (példa erre az észtországi kibertámadás – 2008) prognosztizálható volt az Oroszországi Föderáció Lengyelországot és/vagy a Baltikumot érintő offenzív fellépése.

A téma jelentőségét támasztotta alá Barack Obama akkori amerikai elnök Tallinnban elmondott beszéde,¹⁴ valamint a David Cameron brit miniszterelnökkel közösen kiadott cikke¹⁵ is. Ez utóbbiban a világbékét legkomolyabb fenyegető két entitásként az ISIS terrorszervezetet¹⁶ és Oroszországot jelölték meg.

Ezek alapján a fő célkitűzés egy gyorsabban és rugalmasabban reagáló NATO kialakítása lett, hiszen a hidegháború óta a legnagyobb mélypontra az ukrán válság taszította a NATO és az Oroszországi Föderáció kapcsolatát, rámutatva ezzel a kollektív védelem és a teljes skálájú elrettentési képesség kialakításának fontosságára.

A csúc s négy legfontosabb eredménye közé tartozik, hogy – Georgiától eltérően – a NATO–Ukraina Bizottság (NUC) markánsan meghatározta Oroszország szerepét az ukrán válságban.¹⁷

Bejelentették továbbá azt is, hogy nyíltan támogatni fogják Ukrainát, és a támogatás kiterjedne a fegyveres erők kiképzésre, a védelmi szektort érintő tudományos kutatásokra, az ukrán sebesültek ellátására, valamint új programok indítására az ukrán védelmi szektor képességfejlesztése és kapacitásépítése érdekében. A második fontos következményként tartható számon, hogy bizonyos tagállamok bilaterális katonai-technikai segítséget nyújtanak Ukrainának. A harmadik fejlemény, hogy a Szövetség kijelentette: az interoperabilitás jegyében az ukrán fegyveres erők egyre több hadgyakorlatnak lesznek részesei. Az összes folyamat közül azonban a legszignifikánsabban a szövetséges állam- és kormányfők nyilatkozata jelezte a NATO–orosz kapcsolatok romlását. Ennek száztizenhárom pontjából ugyanis huszonhárom érinti a Szövetség és Oroszország kétoldalú kapcsolatát. Ezek egyik fontos felismerése, hogy a NATO békés Európáról alkotott képe alapvetően alakult át. Véleményem szerint a walesi csúc s két legjelentősebb eleme, hogy a NATO nyíltan demonstrálta politikai elkötelezettségét Ukrajna mellett, és hogy a kollektív védelmi képességek fejlesztésére határozott döntéseket hoztak a szövetségesek. Így ez a találkozó alapvető fontosságú volt, és korábban nem tapasztalt hozzáállásváltozást jelentett.

¹⁴ A tallinni beszéd.
https://hvg.hu/vilag/20140906_A_tallinni_beszed; letöltés: 2020.05.30.

¹⁵ CAMERON, David – OBAMA, Barack: We will not be cowed by barbaric killers.
<https://gr.usembassy.gov/will-not-cowed-barbaric-killers-david-cameron-barack-obama-september-4-2014/>; letöltés: 2020.06.04.

¹⁶ ISIS – Islamic State of Iraq and Syria – Iraki és Szíriai Iszlám Állam.

¹⁷ Többek között megállapításra került, hogy orosz katonák is vettek részt a harcokban, illegális a Krím félsziget annektálása, valamint a NATO felszólította Oroszországot az Ukrainát érintő agressziótól való tartózkodásra.

*A varsói csúc*¹⁸

Wales után két évvel, 2016. július 8–9-én Varsóban ismét NATO-csúcstalálkozót tartottak, ahol visszaköszöttek a korábbiakban lefektetett irányvonalak és Oroszország értékelése is. Jens Stoltenberg, a NATO főtitkára a Szövetség megújulásaként és történelmi pillanatként jellemezte az itt meghozott döntéseket. Habár a Szövetség ekkor is tagadta, hogy ellenségei lennének, és a két fő célként a keleti szárnyának a megerősítését, valamint a tagállamok egységének demonstrálását határozta meg. Az elemzők szerint erre pedig főként az Oroszországi Föderáció tevékenységéből fakadó bizonytalan nemzetközi környezet miatt volt szükség. Az előbbi állítást igazolják az állam- és kormányfők által kiadott „Varsói nyilatkozat a transzatlanti biztonságról”¹⁹ című dokumentumban foglaltak is, miszerint a NATO a változókéony biztonsági helyzet legfőbb veszélyforrásaiként a Közel-Kelet, Észak-Afrika és a terrorizmus mellett Oroszország tevékenységét jelölte meg. Ennek ellenére a tagállamok továbbra is – amennyiben az Oroszországi Föderáció magatartása lehetővé teszi – építő jellegű kapcsolatot igyekeznek ápolni vele, és a Szövetség keleti szárnyának megerősítése nem Oroszország provokálására irányul.

Véleményem szerint a varsói csúc eredményei négy fő pontban foglalhatók össze. Elsőként a már említett keleti szárny megerősítése érdekében hozott lépések jegyében létrehoztak egy „előretolt rotációs jelenlétet”,²⁰ amelyet még a 2014-es walesi csúcson Barack Obama amerikai elnök szorgalmazott. Ez azt jelentette, hogy Lengyelország és a balti államok területére négy többnemzeti zászlóaljharccsoportot (4000 katoná) telepítettek, szimbolizálva ezzel a Szövetség tagállamai közötti erős együttműködést. Ehhez kapcsolódik továbbá, hogy több államban – köztük Magyarországon is – katonai vezetési pontokat és új parancsnoki struktúrát létesítettek, hogy a támaszpontok adott esetben felkészültek legyenek arra, ha NATO-erőknek kell állomásozniuk a területükön. Másodikként a csúcson elfogadták a váratlan támadások kezelésére létrehozott nagyon magas készenlétű (2–7 nap) összhaderőnemi haderőcsoport (VJTF²¹) és a NATO Reagáló Erők (NRF²²) létszámának 15, illetve 40 ezer főre történő emelését. Harmadsorban pedig – az orosz hadviselésben alkalmazott módszereket figyelembe véve – a NATO a kibervédelmet is felvette a kollektív védelmi feladatok közé, elérve így, hogy ha valamely tagállamot kibertámadás éri, akkor az kollektív védekezést eredményezhessen. Deklarálták azt is, hogy a tagállamok támogatni fogják a kibervédelemmel összefüggő kutatásokat.

¹⁸ Warsaw Summit Communiqué. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8-9 July 2016.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm; letöltés: 2020.05.11.

¹⁹ TÁLAS Péter: A varsói NATO-csúc legfontosabb döntéseiről. NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Elemzések 2016/10.
<https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/svkk-elemzesek-2016-10-a-nato-varsoi-csucstalkozozanak-don.original.pdf>; letöltés: 2020.06.14.

²⁰ NAGY Noémi: Keletre tolt jelenlét – a varsói NATO-csúc összefoglalója.
<https://biztonsagpolitika.hu/egyeb/keletre-tolt-jelenlet-a-varsoi-nato-csucs-osszefoglaloja>;

letöltés: 2020.04.25.

²¹ Very High Readiness Joint Task Force.

²² NATO Response Force.

A csúcson megtárgyalt összes döntés közül azonban a legjelentősebbnek a negyedik, a NATO–EU közötti stratégiai megállapodás tekinthető. Ennek keretében a korábban egymással is rivalizáló két nemzetközi szervezet egy jóval szorosabb együttműködés elé néz a jövőben. A dokumentum számos kooperációs témát tartalmazott, így például a krími és a kelet-ukrajnai események kapcsán tapasztalt, a katonai és nem katonai eszközöket alkalmazó hibrid hadviselés elleni fellépés terén, valamint az összehangoltabb tevékenységet a kibervédelemben. A partnerség kiterjedt a két szervezet gyakorlatainak – beleértve a hibrid gyakorlatokat is – koordinálására is. Ezek a témák az orosz hadviselés alapvetően alkalmazott eszközeit és módszereit, azok működési mechanizmusát befolyásolhatják, így is reagálva a NATO–orosz viszony megromlására.

Végül pedig a NATO–Ukrajna Bizottság is kiadott egy nyilatkozatot, amelyben többek között felszólította Oroszországot is, hogy tartsa tiszteletében a nemzetközi jogot, vonja vissza a Krím bekebelezéséről hozott döntését, és tartózkodjon az Ukrajnával szembeni agresszív lépésektől, továbbá arra, hogy tartsa be a minszki megállapodásban foglalt tűzszünetet.

*A brüsszeli csúcs*²³

2018. július 11–12-én Brüsszelben tartották a következő NATO-csúcsot,²⁴ amelyet a nemzetközi és a hazai sajtó is a „feszült”, illetve a „megosztó” jelzőkkel illetett. A Szövetség az előző találkozókon felállított stratégiai koncepcióban megfogalmazott hármass feladatrendszerhez – ennek elemei a kollektív védelem, a válságkezelés és a kooperatív biztonság – tartják magukat. Valójában ezen a csúcson Oroszország kérdésének tekintetében sokkal inkább a 2016-os és a 2017-es csúcson előírtak áttekintése történt, hiszen a NATO álláspontja szerint a Szövetségnek a folyamatosan változó biztonsági környezetben fel kell lépnie minden stratégiai irányból érkező fenyegetés ellen. E veszélyek egyik fontos eredete pedig továbbra is Oroszország és annak agresszív külpolitikája. Így meggyőződésem szerint az itt hozott döntések is a nyugati irányú orosz terjeszkedést hivatottak megakadályozni, továbbá a hangsúly kezd eltolódnia a tagállamok erejének és összetartásának nyílt kinyilvánítására irányába.

Ezt igazolja, hogy két határozatcsomagot hoztak létre, amelyek közül a *déli csomag*²⁵ tartalmaz minden olyan teendőt, amely a biztonság déli és közel-keleti irányú kiterjesztéséhez szükséges. A *készenléti kezdeményezéssel* (NATO Readiness Initiative – NRI)²⁶ a keleti irányból (Oroszországi Föderáció) érkező veszélyek elleni NATO-erők készenlétét helyezték új alapokra. A NATO katonai struktúrájának, a

²³ Brussels Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Brussels 11-12 July 2018.

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm; letöltés: 2020.05.14.

²⁴ TÁLAS Péter: Trump és a brüsszeli NATO-csúcs. *Nemzet és Biztonság*, 2018/3. szám. p. 2. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2018_3_02_talas.pdf; letöltés: 2020.06.25.

²⁵ SZENES Zoltán: A NATO új politikája: stabilitás kivetítése a déli régióba. *Honvédségi Szemle*, 147. évfolyam, 2019/2. szám. pp. 6–26.

<https://honvedelem.hu/images/media/5f58beb26240f501637968.pdf>; letöltés: 2020.05.14.

²⁶ SZENES Zoltán: Transzatlanti „Super Bowl”. *Hadtudomány*, XXVIII. évfolyam 3–4. szám. 2018. november. pp. 43–65.

http://mht.eu/hadtudomany/2018/2018_3-4/ht201834_45-67.pdf; letöltés: 2020.05.28.

különböző parancsnokságok rendszerének megerősítése, a stratégiai mobilitás kérdéskörének részletezése is mind azt bizonyítják, hogy a NATO reálisan számol és felkészül arra, ha Oroszország ismét radikális területszerzési tervekbe kezdene, mint ahogyan Ukrajna esetében is tette.

*A londoni csúcs*²⁷

2019. december 3–4-én London adott otthont a legutóbbi NATO-csúcshoz, amelyen a legfontosabb jövőbeli feladatok és célok meghatározása mellett a tagállamok állam- és kormányfői a Szövetség megalakulásának 70. évfordulójáról is megemlékeztek. A csúcson – annak ellenére, hogy már több mint öt éve volt először hangos a média Oroszország ukrajnai tevékenysége miatt – a napirenden még mindig vezető helyet kapott a NATO–oroszlakcsolatok alakulása és az INF-szerződés kérdése²⁸ is. A megfelelő hozzáállást illetően azonban nem volt egyhangú a vezetők véleménye. Jens Stoltenberg főtitkár a Szövetség álláspontjaként a korábbi csúcsok meggyőződését közvetítette, azaz hogy a NATO nyitott a stratégiai párbeszédre Oroszországgal, amennyiben annak tevékenysége ezt lehetővé teszi. Továbbá – ha szükséges – a tagállamok rendelkeznek megfelelő tervekkel és erővel Lengyelország és a balti államok védelmére. Ennek a kijelentésnek pedig kettős üzenete volt: egyrészt a tagállamok együttműködéséről volt hivatott tanúbizonyságot tenni, másrészt pedig a kollektív védelem megerősítését példázta, hiszen a katonai erő állomásoztatása az ez iránti elkötelezettség legerősebb kifejeződése. Tehát ha szükséges, a NATO erői készek akár fegyveres intézkedéseket is foganatosítani az esetleges orosz támadások kivédésére. Többek között ez a megállapítás osztotta meg a tagállamok vezetőit.

Ezt példázta Recep Tayyip Erdoğan török elnök kijelentése, miszerint Törökország nem fogja támogatni a NATO Lengyelországot és a balti államokat illető védelmi tervét²⁹ egy lehetséges orosz támadás esetén, ha országa (kurd) ellenségeit nem nyilvánítja terroristáknak.

Egy újabb nézőpontot képviselt az orosz kérdést illetően Emmanuel Macron francia köztársasági elnök, aki így nyilatkozott: ha a Szövetség stabil Európát akar, ahhoz szükséges a stratégiai párbeszéd folytatása az Oroszországi Föderációval.³⁰ Ennek alapvető előfeltétele, hogy rendezzék az orosz–ukrán viszonyt.

²⁷ London Declaration, Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in London 3-4 December 2019.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_171584.htm; letöltés: 2020.06.10.

²⁸ Aggódik a NATO főtitkár az oroszok kilépése miatt.
https://index.hu/kulfold/2019/07/15/aggodik_a_nato-fotitkar_az_orosok_kilepese_miatt/;
letöltés: 2020.07.11.

²⁹ Turkey stalls NATO's Russia defense plans for eastern Europe over Syria.
<https://www.dw.com/en/turkey-stalls-natos-russia-defense-plans-for-eastern-europe-over-syria/a-51434794>; letöltés: 2020.06.14.

³⁰ KOMJÁTHY Petőcz Andrea: Macron szerint az EU hibát követel azzal, hogy elzárkózik Oroszország elől.
<https://korkep.sk/cikkek/kulugyek/2020/02/04/macron-szerint-az-eu-hibat-kovetel-azzal-hogy-elzarkozik-oroszorszag-elol/>; letöltés: 2020.05.04.

Összegzés

Az elmúlt hat év csúcstalálkozóinak főbb témáit és meghozott döntéseit áttekintve világossá válik, hogy a NATO–orosz kapcsolatok kérdése az eltelt hosszú idő ellenére is a találkozóik állandó napirendi pontja. Így alapjaiban határozza meg a Szövetség stratégiai lépéseit és Oroszország-politikáját.³¹

Ennek kiváló példája, hogy számos nyilatkozatban a nemzetközi biztonsági környezet legnagyobb problémái között az Oroszországi Föderációt is egyre hangsúlyosabban nevesítik meg. Emellett a tagállamok vezetői az orosz fenyegetésre adott válaszlépésként védintézkedések sorát fogatosítják, mint például az egyes NATO-erők létszámának megemelését, a négy többnemzeti zászlóaljharccsoport telepítését és a készenléti kezdeményezés kidolgozását. Véleményem szerint az Észak-atlanti Szerződés Szervezete igyekszik a viszonyt békés mederben tartani, de semmiképpen sem naiv hozzáállást tanúsítani, mivel a tagállamok számolnak azzal, hogy Oroszország – mint korábban Georgia vagy Ukrajna esetében látható volt – fegyveresen is képes lesz beavatkozni érdekeinek érvényesítése érdekében.

Oroszország tekintetében elmondható, hogy egyrészt kiemelten őrzi érdekszféráját a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetének tagállamai és Ukrajna esetében, másrészt minden szempontból igyekszik szembe menni az EU és a NATO fémjelezte politikai-gazdasági-katonai pólussal, harmadrészt pedig hadereje a második³² legnagyobb a világon. A három tényező (érdekszféra, szembenállás a Nyugattal, katonai erő) Putyin elnök szerint szavatolja hazája világhatalmi státuszát.

Az a meglátásom, hogy ami jelenleg zajlik Oroszország és a NATO között, az egyrészt versengés, másrészt elbeszélés egymás mellett, hiszen az euroatlanti tömb (EU és NATO) és az orosz érdekszféra a két legjelentősebb hatalomkoncentráció a Földön. Ez az egymás melletti elbeszélés már a 2000-es évek eleje óta folyik, aminek egyre erősödő tendenciáját a felek tevékenysége is alátámasztja.

Az elbeszélés egymás mellett abban rejlik, hogy Oroszország szerint a NATO és az EU agresszív módon igyekszik szervezkedni ellene. Ezt az orosz politikai vezetés azzal támasztja alá, hogy amikor a NATO intenzív fegyverkezést folytat, hadgyakorlatokat tart és egyre több európai államot vesz fel tagságába, akkor egyre közelebb kerül az orosz határokhoz, és egyúttal megszegi az 1997-es NATO–Oroszország Alapító Okirat rendelkezéseit.³³ E dokumentumban pedig benne foglaltatik, hogy a felek kölcsönösen nem bővíthetik területüket a másik érdekszférájának rovására.

³¹ NAGY László: Oroszország biztonságpolitikája, különös tekintettel az orosz–atlanti kapcsolatokra. *Hadtudomány*, XXVIII. évfolyam 1. szám, 2018. március. pp. 73–89.
http://mhht.eu/hadtudomany/2018/2018_1/HT20181_75-91.pdf; letöltés: 2020.05.19.

³² 2020 Military Strength Ranking.
<https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>; letöltés: 2020.10.24.

³³ Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation signed in Paris, France.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25468.htm; letöltés: 2020.06.15.

Mindez a NATO szempontjából nézve egészen máshogy néz ki. A Szövetség szerint maguk a kelet- és délkelet-európai államok (pl. Ukrajna, Georgia és a Balkán országai) kérték/kérik a csatlakozásukat, mivel félnek az orosz agressziótól és az erőteljes fellépéstől. Hozzá kell tennem, hogy a Baltikum államai és Lengyelország jogosan tartanak egy esetleges támadástól Oroszország közvetlen szomszédjaiként, gondolva akár az orosz haderő 1990-es években végrehajtott csecsenföldi hadműveleteire, a 2008-as georgiai, a 2014-es krími offenzívára és az azóta tartó kelet-ukrajnai műveletekre.³⁴

Végső soron tehát mindkét fél álláspontjában van igazság és alátámasztható tény, de azt is figyelembe kell venni, hogy a jelen világban egyik oldalnak sem áll szándékában – és lenne célravezető – egy fegyveres konfliktust kirobbantani. Így igyekeznek a konkrét katonai konfrontációt elkerülve „észrevehetetlenül” érvényesíteni saját érdekeiket, hogy a másik fél a tevékenységüket ne vegye nyílt fenyegetésnek. Ennek köszönhetően pedig a világ figyelme szép lassan a korábbi szembenállás helyett egyre inkább a három legjelentősebb válságövezet felé fordul, górcső alá kerül a NATO–orosz viszály mellett a Kína körüli válság (a Dél-kínai-tenger szigeteinek hovatarozása) és a Közel-Kelet kérdése is. Megállapításom szerint azonban az az idő sincs már messze, amikor a három veszélyzóna egységes összefüggésrendszerbe kerülve globális problémává nőheti ki magát.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 2020 Military Strength Ranking.
<https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>; letöltés: 2020.10.24.
- A sztálini időket idézi Putyin kijelentése a második világháborúról a lengyelek szerint.
<https://www.maszol.ro/index.php/kulfold/120343-a-sztalini-id-ket-idezi-putyin-kijelentese-a-masodik-vilaghaborurol-a-lengyelek-szerint>; letöltés: 2020.04.26.
- A tallinni beszéd.
https://hvg.hu/vilag/20140906_A_tallinni_beszed; letöltés: 2020.05.30.
- Aggódik a NATO főtitkár az oroszok kilépése miatt.
https://index.hu/kulfold/2019/07/15/aggodik_a_nato-fotitkar_az-oroszok_kilepese_miatt/; letöltés: 2020.07.11.
- Brussels Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Brussels 11-12 July 2018.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm; letöltés: 2020.05.14.
- CAMERON, David – OBAMA, Barack: We will not be cowed by barbaric killers.
<https://gr.usembassy.gov/will-not-cowed-barbaric-killers-david-cameron-barack-obama-september-4-2014/>; letöltés: 2020.06.04.

³⁴ KAZIUKONYTE, Sandra: A Baltikum biztonsági környezete és az ukrán válság okozta kihívásokra adott válaszok. Nemzet és Biztonság, 2016/4. szám. pp. 77–95.
http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2016_4_08_kaziukonyte_sandra_-_a_baltikum_biztonsagi_kornyezete_es_az_ukran_valsag_ozokta_kihivasokra_adott_valaszok.pdf;
letöltés: 2020.05.16.

- COHEN, Nick: Intermarium in the 21st Century. A New Path for Europe?
<https://neweasterneurope.eu/2019/11/12/intermarium-in-the-21st-century-a-new-path-for-europe/>; letöltés: 2020.05.03.
- Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation signed in Paris, France.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25468.htm; letöltés: 2020.06.15.
- HAIŠZKY Edina Julianna:
Az orosz hibrid hadviselés tömegkommunikációs vonulata Ukrajnában.
Tudományos Diákköri Dolgozat, 2019.
- KADRI, Liik – MERLE, Maigre:
NATO-Russia dialogue and the future of the NATO-Russia Council.
https://www.ecfr.eu/article/commentary_nato_russia_dialogue_and_the_future_of_the_nato_russia_council; letöltés: 2020.06.11.
- KAZIUKONYTE, Sandra:
A Baltikum biztonsági környezete és az ukrán válság okozta kihívásokra adott válaszok.
Nemzet és Biztonság, 2016/4. szám. pp. 77–95.
http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2016_4_08_kaziukonyte_sandra_-_a_baltikum_biztonsagi_kornyezete_es_az_ukran_valsg_ozokta_kihivasokra_adott_valaszok.pdf; letöltés: 2020.05.16.
- KOMJÁTHY Petőcz Andrea:
Macron szerint az EU hibát követel azzal, hogy elzárkózik Oroszország elől.
<https://korkep.sk/cikkek/kulugyek/2020/02/04/macron-szerint-az-eu-hibat-kovetel-azzal-hogy-elzarkozik-oroszorszag-elol/>; letöltés: 2020.05.04.
- London Declaration, Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in London 3-4 December 2019.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_171584.htm; letöltés: 2020.06.10.
- LUNN, Simon: Policy Brief: The NATO–Russia Council: Its Role and Prospects.
https://www.europeanleadershipnetwork.org/wp-content/uploads/2017/10/The-NATO-Russia-Council-Its-Role-and-Prospects_Simon-Lunn_November-2013.pdf;
letöltés: 2020.06.14.
- NAGY László:
Oroszország biztonságpolitikája, különös tekintettel az orosz–atlanti kapcsolatokra.
Hadtudomány, XXVIII. évfolyam 1. szám, 2018. március. pp. 73–89.
http://mht.eu/hadtudomany/2018/2018_1/HT20181_75-91.pdf; letöltés: 2020.05.19.
- NAGY Noémi: Keletre tolt jelenlét – a varsói NATO-csúcs összefoglalója.
<https://biztonsagpolitika.hu/egyeb/keletre-tolt-jelenlet-a-varsoi-nato-csucs-osszefoglaloja>;
letöltés: 2020.04.25.
- NATO-Russia Relations: The Background.
https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_04/20180426_1805-NATO-Russia_en.pdf; letöltés: 2020.07.14.
- Official Website of NATO: Basic Points.
<https://www.nato.int/nato-welcome/index.html>; letöltés: 2020.04.29.

- RÁCZ András: Az Orosz Föderáció új katonai doktrínája. Nemzet és Biztonság, Budapest, 2010. március. pp. 92–94. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/racz_andras-az_orsz_foderacio_uj_katonai_doktrinaja.pdf; letöltés: 2020.07.14.
- SIPOSNÉ dr. Kecskeméthy Klára: Partnerség a Békéért. In: NATO Partnerség 2014. A szövetségi partnerségi programok múltja, jelene és jövője. Tanulmányok. Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Budapest, 2014. pp. 21–52. http://real.mtak.hu/13646/1/13646_real.pdf; letöltés: 2020.05.04.
- SMITH, Julianne: The NATO-Russia Relationship: Defining Moment or Déjà vu? Center for Strategic and International Studies, Washington, DC, November 2008. pp. 2–5. https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/media/csis/pubs/081110_smith_natorussia_web.pdf; letöltés: 2020.05.04.
- SZENES Zoltán: A NATO új politikája: stabilitás kivetítése a déli régióba. Honvédségi Szemle, 147. évfolyam, 2019/2. szám. pp. 6–26. <https://honvedelem.hu/images/media/5f58beb26240f501637968.pdf>; letöltés: 2020.05.14.
- SZENES Zoltán: Előre a múltba? A NATO Wales után. Külügyi Szemle, 13. évfolyam 3. szám, 2014. ősz. pp. 3–26. <https://kki.hu/assets/upload/Szenes.pdf>; letöltés: 2020.05.14.
- SZENES Zoltán: Transzatlanti „Super Bowl”. Hadtudomány, XXVIII. évfolyam 3-4. szám. 2018. november. pp. 43–65. http://mht.eu/hadtudomany/2018/2018_3-4/ht201834_45-67.pdf; letöltés: 2020.05.28.
- TÁLAS Péter: A varsói NATO-csúcs legfontosabb döntéseiről. NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Elemzések 2016/10. <https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/svkk-elemzesek-2016-10-a-nato-varsoi-csustalalkozojanak-don.original.pdf>; letöltés: 2020.06.14.
- TÁLAS Péter: Trump és a brüsszeli NATO-csúcs. Nemzet és Biztonság, 2018/3. szám. p. 2. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2018_3_02_talas.pdf; letöltés: 2020.06.25.
- Turkey stalls NATO's Russia defense plans for eastern Europe over Syria. <https://www.dw.com/en/turkey-stalls-natos-russia-defense-plans-for-eastern-europe-over-syria/a-51434794>; letöltés: 2020.06.14.
- Warsaw Summit Communiqué. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8-9 July 2016. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm; letöltés: 2020.05.11.
- ZELIKOV, Philip: Beyond Boris Yeltsin. <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1994-01-01/beyond-boris-yeltsin>; letöltés: 2020.04.22.

A KÖTET SZERZŐI

Andrékó Gábor	a Pécsi Tudományegyetem Földtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Balog Péter	a Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Felegyi Júlia	a Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Haiszky Edina Julianna	a Nemzeti Közszerológati Egyetem hallgatója
Hegyi Ágnes	őrnagy
Holecz József	alezredes, a Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Markovics Milán Mór	a Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Marlok Tamás	a Nemzeti Közszerológati Egyetem Katonai Műszaki Doktori Iskola doktorandusza
Pásztor Ladislav	a Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Üveges András József	százados, a Nemzeti Közszerológati Egyetem Katonai Műszaki Doktori Iskola doktorandusza

E SZÁMUNK TARTALMA

HOLECZ JÓZSEF ALEZREDES

INDIREKT GONDOLKODÁS A GEOSTRATÉGIÁBAN – KEZDETI GEOSTRATÉGIAI ELMÉLETEK

Az indirekt gondolkodásról a hadtudomány művelői számára elsősorban a két teoretikus, Carl von Clausewitz és Sir Basil Henry Liddell Hart munkássága, valamint az abban kifejtett direkt-indirekt jellegű katonai akaratérvényesítés jut eszünkbe. Kutatásunk az indirekt jelleg megjelenését tárta fel előbb a katonai stratégiai szemlélet, majd a geostratégiai irányzatok esetében. Jelen tanulmány az indirekt jellegű érdek- és akaratérvényesítési geostratégiai elméletek mentén haladva annak kezdeti szakaszát vizsgálja.

Kulcsszavak: geopolitika, geostratégia, térelméletek, Mahan, Mackinder.

BALOG PÉTER

A KÉT SZUDÁN – GEOPOLITIKA KATONAFÖLDRAJZI SZEMMEL

A geopolitika a nemzetközi viszonyok térbeli, földrajzi aspektusaival foglalkozó multidiszciplináris társadalomtudomány, aminek regionális vonatkozása megkérdőjelezhetetlen. Dél-Szudán 2011 óta rendelkezik önálló államisággal, így fiatal államnak tekinthető, míg Szudán geopolitikailag fontos pozícióban helyezkedik el. A tőle függetlenedett Dél-Szudán is örökölt valamit ebből a pozícióból – a kőolajat, ami kettejük viszonyát és a régióban elfoglalt szerepüket is meghatározza. Bár ennek a régiónak a pontos meghatározása is nehéz feladat, mert Észak-Afrika, Közép-Afrika és Afrika szarva térségek metszéspontjában található.

Szudán–Dél-Szudán példája is igazolja, hogy egy térség katonaföldrajzi tényezői fontos szerepet játszanak a geopolitikában, ez esetben biztonsági tényezőkként megjelenve és alapvető kockázatokat jelentve.

Kulcsszavak: Szudán, Dél-Szudán, geopolitika, katonaföldrajz, régiók.

HEGYI ÁGNES ŐRNAGY

AFRIKA ELFELEDETT GYARMATA – NYUGAT-SZAHARA STÁTUSZA

A gyarmatbirodalmak megszűnésével a 20. század második felében az afrikai országok szinte kivétel nélkül kikiáltották függetlenségüket, és a korábbi gyarmatosító hatalomtól többé-kevésbé függetlenül megkezdték az önálló államiság kiépítését. Éppen ezért a „gyarmati státusz”, esetleg a „megszállt terület” fogalmak alkalmazása meglehetősen anakronisztikusnak tűnhet a 21. században.

CONTENTS

LIEUTENANT-COLONEL JÓZSEF HOLECZ

INDIRECT THINKING IN GEOSTRATEGY – INITIAL GEOSTRATEGIC THEORIES

Indirect thinking for military practitioners comes to mind primarily in the work of the two theorists, Carl von Clausewitz and Sir Basil Henry Liddell Hart in which they have expressed the direct-indirect military will enforcement. Our research revealed the emergence of indirect character firstly in the case of the military strategic approach and then in the case of geostrategic trends. The present study examines its initial stage, moving along indirect geostrategic theories of interest and will enforcement.

Keywords: geopolitics, geostrategy, space theories, Mahan, Mackinder.

PÉTER BALOG

THE TWO SUDANS – GEOPOLITICS FROM MILITARY GEOGRAPHY POINT OF VIEW

Geopolitics is a multidisciplinary social science dealing with the spatial, geographical aspects of international relations; its regional aspects are unquestionable. South Sudan gained independence from Sudan in 2011 and became one of the youngest states. Sudan is in a geopolitically important position and South Sudan also inherited something from this position – crude oil, which also determines the relationship between them and their role in the region. Although the precise definition of this region is a difficult task, it is located at the intersection of the North Africa, Central Africa and Horn of Africa regions.

The example of Sudan vs South Sudan also demonstrates that military geographic factors of an area play an important role in geopolitics, in this case emerging as security factors, posing fundamental risks.

Keywords: Sudan, South Sudan, geopolitics, military geography, regions.

MAJOR ÁGNES HEGYI

THE FORGOTTEN COLONY OF AFRICA – THE STATUS OF WESTERN SAHARA

With the end of the colonial empires in the second half of the 20th century, African countries almost without exception, proclaimed their independence and, more or less independently of the former colonial power, began to build an independent statehood. Therefore, the application of the terms, such as “colonialism” or “occupation” referring to present day territorial entities, may seem anachronistic in the 21st century.

Még napjainkban is van azonban néhány olyan térség – köztük a Nyugat-Szahara –, ahol az ott élők számára a gyarmati státusz, illetve a külföldi megszállás nem csupán a történelmük egy része, hanem jelenleg is a mindennapjaikat meghatározó valóság.

Kulcsszavak: Nyugat-Szahara, utolsó gyarmat, dekolonizáció, függetlenség, Polisario Front.

FELEGYI JÚLIA

OLASZORSZÁG MIGRÁCIÓS POLITIKÁJA NAPJAINKBAN

A publikáció célja az Olaszországba irányuló illegális migrációs folyamatok és azok hatásainak bemutatása a 2015-ös migrációs hullámot követően, egészen napjainkig. A migráció céljainak és okainak ismertetésén túl a szerző időrendi sorrendben mutatja be az illegális migrációval kapcsolatos intézkedéseket, belpolitikai folyamatokat és azok hatásait. A Matteo Salvini volt belügyminiszter 2019-es szigorú intézkedéseinek köszönhető migrációs csökkenést követően egyedül a koronavírus törte meg átmenetileg az újabb migrációs hullámot, amely – a vírus ismételt terjedésével párhuzamosan – napjainkra megkerülhetetlen biztonsági problémává nőtte ki magát.

Kulcsszavak: Olaszország, illegális migráció, Matteo Salvini, koronavírus, Lampedusa.

PÁSZTOR LADISLAV

SZLOVÉNIA VÉDELEMPOLITIKÁJA

Közép-Európa és a Nyugat-Balkán határán egy kis területű és csekély népességű ország – Szlovénia – fekszik. Erőkitöltési képességei arányosak a területével és népességével, de ennek ellenére az ország fontos szerepet játszik a regionális biztonsági környezetben. A tanulmány Szlovénia biztonság- és védelempolitikáját mutatja be.

Kulcsszavak: Szlovénia, Szlovén Fegyveres Erők, nemzeti biztonság.

MARLOK TAMÁS – ÜVEGES ANDRÁS JÓZSEF SZÁZADOS

KORSZERŰ NEMZETI TAKTIKAI KIKÉPZŐRENDSZER FEJLESZTÉSÉNEK KÉRDÉSEI, GDPR MEGFELELŐSÉGE

Az elmúlt évtizedben jelentős fejlődésen ment keresztül a digitális szimulációs rendszerek sokasága. A valóság modellezésében új lehetőségek jelentek meg, amelyek előrelépést jelentenek a szimulációs rendszerek honvédelmi és nemzetbiztonsági felhasználásában. Az összetett elemző-értékelő és döntéselőkészítő rendszerek alkalmazásánál megengedett a valóságtól való minimális elvonatkoztatás a predesztinációk elkészítésénél, a korszerű kiképző- és szimulációs rendszerek esetén azonban a fizikai valósághoz minél közelebb álló modellter megalkotására kell törekedni. A korszerű kiképzőrendszerek számos technológiai újítást alkalmaznak, így szükségszerű megvizsgálni ennek GDPR megfelelőségét és nemzetbiztonsági kockázatait is.

Kulcsszavak: adatvédelem, kiképzés, GDPR, virtuális valóság.

However, there are some places even today – including Western Sahara – where colonial status or foreign occupation is not a chapter of history, but is still a reality of everyday life.

Keywords: Western Sahara, last colony, decolonization, independence, Polisario Front.

JÚLIA FELEGYI

ITALY'S MIGRATION POLICY NOWADAYS

The aim of this publication is to present the illegal migration processes and their effects to Italy from the 2015 migration wave to the present day. In addition to presenting the goals and causes of migration, the author describes the measures related to illegal migration, the domestic policy processes and their effects in chronological order. After a slowdown in migration following the austerity measures taken by former Interior Minister Matteo Salvini in 2019, only the coronavirus broke temporarily the new wave of migration, which – in parallel with the virus's re-spread – has become an unavoidable security problem today.

Keywords: Italy, illegal migration, Matteo Salvini, COVID-19, Lampedusa.

LADISLAV PÁSZTOR

THE DEFENCE POLICY OF SLOVENIA

On the geopolitical borders of Central Europe and the Western Balkans lies a small country, with little population, Slovenia. Its force projection capabilities are commensurate with its territory and population, but nonetheless, the country plays an important role in the regional security environment. The study presents the security and defence policy of Slovenia.

Keywords: Slovenia, Slovenian Armed Forces, National Security.

TAMÁS MARLOK – CAPTAIN ANDRÁS JÓZSEF ÜVEGES

ISSUES OF THE DEVELOPMENT AND GDPR COMPLIANCE OF A MODERN TACTICAL TRAINING SYSTEM

The multitude of digital simulation systems has evolved over the last decade. In the modelling of reality, new possibilities have emerged which represent a step forward in the use of simulation systems in defence and national security systems. When using complex analytical-assets and decision-making systems, minimal abstraction from reality is allowed in the preparation of predestinations, while in the case of modern training and simulation systems the aim is to create an environment as same as possible to reality. The modern training systems use a number of technological innovations, so it is necessary to examine the adequacy of the GDPR compliance as well as its national security risks.

Keywords: data protection, training, GDPR, virtual reality.

ANDRÉKÓ GÁBOR

AZ ETNIKAI ÉS A VALLÁSI TÉNYEZŐK CENTRIFUGÁLIS HATÁSA A SZERB ÉS AZ UKRÁN ÁLLAMRA

A Hartshorne-modell szerint minden államra centrifugális és centripetális erők hatnak. A centrifugális erők rombolják az államszerkezetet, a centripetális erők pedig stabilizálják. A modell vizsgálja például a kisebbségek identitásának erejét, a nyelv és a vallás különbözőségét, a történelmi együttélés hosszát, a kulturális különbségeket, a regionális fejlettségbeli szinteket és a nagyhatalmak érdekeinek hatását is. A tanulmány a felsoroltak közül a kulturális, a nyelvi és a vallási szempontokat emeli ki. E szempontok segítségével a tanulmány célja megállapítani, hogy a többnemzetiségű államokra gyakorolt centrifugális erők milyen mértékben rombolják az állam szervezetét. A többnemzetiségű államok két típusát vizsgáljuk. Az egyikben az államot alkotó etnikumok egymástól kulturálisan eltérnek. Ilyen példaállamnak tekinthető a 2008 előtti Szerbia, ahol a szerb mellett a kultúrájában, nyelvében és vallásában tőle idegen albán nemzet is jelentős létszámban élt. A másik típusban az államot alkotó etnikumok rokon nemzetek. Ilyen példaállam Ukrajna, ahol a nemzetté váló ukránok mellett az ország jelentős részein egy többen oroszok élnek. A két nép kultúrája sok ponton közös, ezért a köztük lévő törésvonal nem olyan mély, mint például a szerbek és az albánok között.

Összességében megállapítható, hogy az etnikai és a vallási tényezők államokra gyakorolt centrifugális, romboló ereje különböző mértékben hat a többnemzetiségű államokra és a rokon nemzetek együttműködésén alapuló államokra. A rokon nemzetek esetében a kulturális hasonlóság és az azonosság tudat miatt nagy az esély a konfliktus rendezésére úgy, hogy a közös államszervezet nem bomlik fel végleg, csak kisebb-nagyobb mértékben átalakul.

Kulcsszavak: többnemzetiségű államok, rokon nemzetek, centrifugális erők, nemzeti identitás, törésvonalak.

MARKOVICS MILÁN MÓR

A BENGÁLI-ÖBÖL MENTI ORSZÁGOK VALLÁSI BIZTONSÁGA A VALLÁSI-NACIONALISTA IDEOLÓGIA ERŐSÖDÉSE TÜKRÉBEN

Az elmúlt évtizedekben a konfliktusok és a politikai erőszak több formájában hangsúlyossá és vizsgálttá vált a vallási elem. A biztonsági tanulmányok területén végzett kutatásokban egyre gyakrabban jelenik meg az a hipotézis, hogy a vallás eszköze a politikai célok, ideológiák megvalósításának. Tanulmányomban a Bengáli-öböl menti országok példáján keresztül mutatok rá ennek érvényességére.

A vallás és a nemzetbiztonsági események is összekapcsolódhatnak. Írásomban egy lépéssel közelebb szeretnék kerülni annak megválaszolásához, hogy a vallás hogyan formálja át a konfliktusokat, azokban hol és hogyan van jelen, illetve milyen módon csatlakozik más, a nemzeti és nemzetbiztonság szempontjából vizsgálandó releváns elemekhez. Ezek kapcsán rámutatok, hogy az említett térségben a függetlenség elnyerése és a nacionalista ideológia a vallással vegyülve a biztonság megannyi területét érintő következménnyel járt.

Kulcsszavak: Srí Lanka, Mianmar, Banglades, India, vallásbiztonság.

GÁBOR ANDRÉKÓ

CENTRIFUGAL EFFECT OF ETHNIC AND RELIGIOUS FACTORS ON THE SERBIAN AND UKRAINIAN STATES

According to Richard Hartshorne's model, all states are subjects to both centripetal and centrifugal forces. While centrifugal forces weaken state structures, centripetal forces stabilize them. The model analyses the strength of minority identities, the differences in languages and religion, the length of historical coexistence, the cultural differences, the levels of regional development, and also examines the effects of the superpowers' interests on the states. The essay focuses on the cultural, linguistic and religious aspects, and aims to figure out to what extent the centrifugal forces exposing multi-ethnic countries, can destroy the state structures. Two types of the multi-ethnic countries are examined. In one type the nationalities forming the state are culturally different. An example for this type was Serbia before 2008, where a significant number of Albanians lived together with Serbs with their different culture, language and religion. In the other type the ethnicities forming the state are considered 'kin-countries' like in Ukraine where Russians live in huge numbers in the south-eastern part of the country. These two nationalities share a similar cultural heritage and the gap between them is not as deep as for instance the one between Serbs and Albanians.

To sum it all up the destroying centrifugal forces of the ethnic and religious factors expose countries in a different extent depending on whether it is multi-ethnic, or a 'kin-country'. In the latter case the similar cultural background and identity provide a greater opportunity for peaceful conflict settlement with the possibility of the survival of the common state organization after a smaller or greater degree of transformation.

Keywords: multinational states, 'kin-country', centrifugal forces, national identity, cleavages.

MILÁN MÓR MARKOVICS

RELIGIOUS SECURITY OF THE BAY OF BENGAL COUNTRIES IN THE LIGHT OF THE STRENGTHENING OF THE RELIGIOUS- NATIONALIST IDEOLOGY IN THE REGION

In recent decades, the religious element has become emphasized and explored in several analyses of conflict and political violence. In the field of security studies, the hypothesis that religion as a means of achieving political goals and realizing ideologies is becoming more and more common. In my study, I point out the validity of this statement through the example of the countries along the Bay of Bengal.

Religion and national security events can also be linked. Hereby, I would like to take a step closer to answering how religions impact conflicts, where and how they are present, and how they connect to other relevant elements to be examined from the perspective of national security. In this connection, I point out that the acquisition of independence and the nationalist ideology in that region combined with religion has become the basis for many events analysable from a security point of view.

Keywords: Sri Lanka, Myanmar, Bangladesh, India, security of religion.

HAISZKY EDINA JULIANNA

**A NATO–OROSZORSZÁG VISZONY ALAKULÁSA
AZ UKRAJNAI ESEMÉNYEKET KÖVETŐEN**

A NATO–Oroszország viszony köztudottan enyhülések és erőteljesebb szembenállások konzisztens váltakozásával jellemezhető. Éppen ezért tartom érdekesnek és aktuálisnak azt megvizsgálni, hogy a 2000-es évek első felét jellemző viszonylag nyugodtabb időszakot követően az orosz–ukrán konfliktus miként írta át a NATO Oroszország-percepcióját.

Tanulmányomban a 2014-es eseménysorozatot követő egyes csúcstalálkozókon meghirdetett gazdasági és katonai döntéseket elemzem, amelyeket kronológiai sorrendbe állítva egyértelműen kirajzolódik a publikációm végső konklúziója, hogy milyen lépések vezettek az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének műveleteiből készenléti NATO-vá válásához. Kitérek arra is, hogy a jövőben miként alakulhat a felek közötti viszony.

Kulcsszavak: Oroszország, NATO, külpolitika, expanzió, NATO–Oroszország kapcsolat, orosz–ukrán válság.

EDINA JULIANNA HAISZKY

**EVOLUTION OF THE NATO-RUSSIA RELATIONS
AFTER THE UKRAINIAN CRISIS**

The relationship between NATO and the Russian Federation could be best described as a cycle of continuously repeating détente and tension. An example for this duality is the relatively peaceful period between them after the end of the Cold War. However, this was ultimately ended by the Russian-Ukrainian crisis of 2014, which led to the fundamental turn of NATO-Russia relations.

In my current study, I would like to present answers to the motivation and causes for the Russian foreign policy (and why this led to a repeat of history in NATO-Russia relations), and possibly why the North Atlantic Treaty Organisation and the “Russian Bear” had a significant change in terms of relations.

Keywords: Russian Federation, NATO, foreign policy, NATO-Russia relations, Russian-Ukrainian Crisis.

CONTENTS

SECURITY POLICY

LIEUTENANT-COLONEL JÓZSEF HOLECZ

**INDIRECT THINKING IN GEOSTRATEGY –
INITIAL GEOSTRATEGIC THEORIES**

PÉTER BALOG

**THE TWO SUDANS – GEOPOLITICS FROM MILITARY
GEOGRAPHY POINT OF VIEW**

MAJOR ÁGNES HEGYI

**THE FORGOTTEN COLONY OF AFRICA –
THE STATUS OF WESTERN SAHARA**

FACTS ABOUT COUNTRIES

JÚLIA FELEGYI

ITALY'S MIGRATION POLICY NOWADAYS

LADISLAV PÁSZTOR

THE DEFENCE POLICY OF SLOVENIA

R & D

TAMÁS MARLOK – CAPTAIN ANDRÁS JÓZSEF ÜVEGES

**ISSUES OF THE DEVELOPMENT AND GDPR COMPLIANCE
OF A MODERN TACTICAL TRAINING SYSTEM**

FORUM

GÁBOR ANDRÉKÓ

**CENTRIFUGAL EFFECT OF ETHNIC AND RELIGIOUS FACTORS
ON THE SERBIAN AND UKRAINIAN STATES**

MILÁN MÓR MARKOVICS

**RELIGIOUS SECURITY OF THE BAY OF BENGAL COUNTRIES
IN THE LIGHT OF THE STRENGTHENING OF THE RELIGIOUS-
NATIONALIST IDEOLOGY IN THE REGION**

EDINA JULIANNA HAISZKY

**EVOLUTION OF THE NATO-RUSSIA RELATIONS
AFTER THE UKRAINIAN CRISIS**

FOR READERS

OUR AUTHORS

CONTENTS

CONDITIONS OF PUBLICATION

A FELDERÍTŐ SZEMLÉBEN TÖRTÉNŐ PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI

AZ ÍRÁSMŰVEKKEL SZEMBEN TÁMASZTOTT KÖVETELMÉNYEK

Etikai követelmények:

- az írásmű másol, ebben a formájában még nem jelent meg;
- a szerző(k) kizárólagos szellemi tulajdona, amelyet a szerzői nyilatkozat aláírásával igazol(nak);
- korrekt, visszakereshető hivatkozásokkal ellátott;
- bibliográfiával ellátott (amely tartalmazza a hivatkozott irodalom jegyzékét, az internetes anyagok jegyzékét a letöltés idejével együtt);
- a szerző(k) saját véleményét is tükrözheti, amely értelemszerűen nem mindig egyezik meg a Szolgálat álláspontjával.

Tartalmi követelmények:

- a folyóiratokban – jellegével összhangban – a honvédelemmel, azon belül elsősorban a nemzetbiztonsággal, hírszerzéssel, felderítéssel, katonai biztonsággal és a biztonságpolitikával kapcsolatos tudományos igényű kérdéseket feldolgozó és elemző írásokat – tanulmányokat, cikkeket és más témákat, anyagokat – jelentetünk meg;
- az írásmű legyen logikus, áttekinthető, tartalmilag összefüggő és jól tagolt;
- a témával kapcsolatos saját koncepció megfogalmazása legyen érthető, a következtetések pedig megalapozottak, érvekkel, adatokkal alátámasztottak legyenek.

Formai követelmények (és a kapcsolódó információk):

- a szerzői kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy szerzői ívet (40 ezer karakter, illetve 20–21 gépelt oldal);
- a kéziratot elektronikus formában, Times New Roman 12 pontos betűkkel, másfeles sortávolsággal írva, a képeket és ábrákat feldolgozható (.jpg vagy .tif) formátumban kérjük megküldeni a deak.anita@knbsz.gov.hu e-mail címre. A kézirathoz kérjük mellékelni a szerző vagy szerzők nevét, rendfokozatát, beosztását vagy munkakörét, állandó lakcímét, telefonon és interneten történő elérhetőségét;

- a közlésre elfogadott írásokért – a szerzői nyilatkozattal létrejött megállapodás figyelembevételével – szerzői honorárium fizethető;
- a kéziratokat a Szerkesztőbizottság minden esetben lektoráltatja. A kiadványban megjelentetni kívánt írásokat a Szolgálat kompetens, tudományos fokozattal rendelkező munkatársai vagy más szakértők lektorálják;
- a Szerkesztőbizottság – a lektori vélemények figyelembevételével – fenntartja a jogot, hogy a megjelenésre alkalmatlannak ítélt kéziratokat – indoklás nélkül – nem közli. Az ilyen írásokat nem küldi vissza és nem őrzi meg;
- a kiadványban bárki publikálhat, akinek az írását a Szerkesztőbizottság az etikai, tartalmi és formai követelmények alapján, kiadványban történő megjelentetésre, valamint az interneten történő közzétételre alkalmasnak tartja. A közlésre nem került kéziratot csak az adott naptári év végéig őrizzük meg, de a szerző kérésére azt visszaadjuk;
- a közleményhez rövid tartalmi összefoglalót (Absztrakt/Rezümé) kell mellékelni, maximum 10–12 sorban, magyar és angol nyelven;
- a közleményhez három–öt kulcsszó megadása szükséges, magyar és angol nyelven.
- az írás angol nyelvű címét is kérjük megküldeni.

A KÖZLEMÉNYEKSEL SZEMBEN TÁMASZTOTT FORMAI KÖVETELMÉNYEK

A folyóirat kizárólag az MSZ ISO 960 szabvány alapján készített hivatkozásokkal ellátott tanulmányt, cikket jelentet meg.

A közleményhez szükséges megadni:

A SZERZŐ, SZERZŐK NEVE (rendfokozata);

AZ ÍRÁS CÍME (magyarul, angolul);

REZÜMÉ (magyarul, angolul);

KULCSSZAVAK (magyarul, angolul);

SZERZŐI NYILATKOZAT.

BIBLIOGRÁFIAI HIVATKOZÁS

A társadalomtudományokban a megszokott számozott hivatkozást az idézések jegyzetben¹ módszerrel kérjük alkalmazni.

Abban az esetben, ha a szerző nem ezt a módszert alkalmazza, a kéziratot lektorálás nélkül visszaküldjük átdolgozásra!

Idézések jegyzetben:

A szövegen belüli idézést követően felső indexként megadott sorszámok jegyzetekre utalnak, amelyeket a szövegbeli megjelenésük sorrendjében kell közölni. Ezek a jegyzetek tartalmazhatják az idézéseket.

Első idézés:

Ha az idézések jegyzetben vannak megadva, egy dokumentumra vonatkozó első idézésnek tartalmaznia kell az idézés és a bibliográfiai hivatkozások külön jegyzékében lévő kapcsolódó tétel pontos megfeleltetéséhez szükséges adatokat. Az első idézésnek tartalmazni kell: legalább a szerző(k) nevét és a teljes címet úgy, ahogy azok a bibliográfiai hivatkozásokban meg vannak adva, továbbá az idézett rész oldalszámát, ha az szükséges.

Példák:

- (1) ÁCS Tibor: A reformkor hadikultúrájáról. p. 34.
- (2) BEREK Lajos: A hadtudományi kutatómunka alapjai. p. 33.
- (3) KOVÁCS Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái. p. 6.
- (4) www.globalsecurity.org/army/iraq; letöltés: 2012.04.19.

Bibliográfiai hivatkozások jegyzéke:

A bibliográfiai hivatkozások jegyzékében a hivatkozásokat az első adatelem betűrendjében kérjük megadni.²

Példák:

- (1) ÁCS Tibor: A reformkor hadikultúrájáról. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005. ISBN 963 9276 45 6
- (2) BEREK Lajos: A hadtudományi kutatómunka alapjai. In: SZILÁGYI Tivadar (szerk.): Szemelvények. Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, Budapest, 1994. pp. 31–50.

¹ Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. pp. 19–20.

² Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. p. 18.

- (3) KOVÁCS Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái. In: Új Honvédségi Szemle, 1993. 47. évf. 6. sz. pp. 1–7. ISSN 1216-7436
- (4) www.globalsecurity.org/army/iraq; letöltés: 2012.04.19.

Ábra, vázlat, térkép, diagram, egyéb melléklettel szembeni követelmények:

- az ábra, vázlat sorszáma (például 1. ábra.);
- az ábra, vázlat címe;
- az ábra, vázlat forrása (vagy: Szerkesztette: ...);
- idegen nyelvű ábra, vázlat esetén lehetőség szerint magyar nyelvű jelmagyarázat.

Rövidítések, idegen kifejezésekkel kapcsolatos követelmények:

- az idegen kifejezéseket, rövidítéseket magyarul és eredeti idegen nyelven kell az írásműben az első alkalommal feloldani lábjegyzetben;

Példa:

- WFP – World Food Program – ENSZ Világélelmezési Programja.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

ELÉRHETŐSÉGEINK

Postacím: Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa
1021 Budapest, Budakeszi út 99–101.

Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa
1525 Budapest, Pf. 74.

E-mail: Dr. Deák Anita alezredes
06(1) 386-9344/5210, HM 65-210
e-mail: deak.anita@knbsz.gov.hu